

BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA KÉPVISELŐ-TESTÜLETE
EZÚTON IS KIFEJEZI A TELEPÜLÉS HÉT ÉS FÉL ÉVEZREDES MÚLTJA,
EGYKORI ÉS MAI LAKÓI IRÁNTI TISZTELETÉT!

© BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
BUDAÖRS, 2009

© FILIPSZKY ISTVÁN – GRÓSZ ANDRÁS
BUDAÖRS, 2009

LECTORI SALUTEM!

A lexikonok, főleg a történeti tárgyúak nem szoktak tíz év alatt elévülni, kivéve, ha éppen gyökeres politikai fordulat zajlik egy társadalomban az adott időszakban. Ilyen szerencsére nem történt Magyarországon az elmúlt évtizedben. Ha tehát mégis szükségessé vált Budaörs Város helytörténeti lexikonjának új, javított, bővített kiadása, annak valami egészen más magyarázata kell, hogy legyen.

Az ok öröndetesen egyszerű: Budaörsön az elmúlt tíz évben olyan mennyiségben és minőségben történetek helytörténeti kutatások, amelyek kikényszerítették, hogy a legújabb ismereteket egybegyűjtve is közkinccsé tegyük. Emellett az is szükségessé teszi az új kiadást, hogy egyre növekszik az érdeklődés az itt élők, és a nem budaörsiek körében városunk története iránt.

Ez természetesen nem véletlen. Budaörs érdekes, izgalmas várossá vált az utóbbi években, lakosság száma dinamikusan növekszik, így nincs csodálkozni való azon, hogy egyre többen kíváncsiak arra a titokra, ami az országos átlagot messze meghaladó fejlődési ütemünk hátterében rejlik.

Budaörs néha még a magunk számára is meghökkentő eredményeket produkál. Mi lettünk Magyarország legfejlettebb települése, az egy főre eső vásárlóerő alapján a leggazdagabbak, megkaptuk a leginnovatívabb térség címet, mint ahogyan a vállalkozásbarát települések között is az első helyen végeztünk. Adóbevételeink nem egy évben a húszszázalékos növekedést is felülmúlták, évről-évre több vállalkozás települ meg nálunk, köztük nagy világcégek is.

A siker sok oka mellett egy biztosan szerepet játszik ebben: Mi soha nem felejtettük el, hogy honnan jöttünk, és szilárd meggyőződésünk, hogy csak az képes merészen előretörni, aki a múltját tekintve stabil alapokon áll! Ezért tartottuk mindig fontosnak a tradíciók ápolását, a hagyományok megőrzését, a tárgyi emlékek megmentését. Ezért támogatjuk hagyományőrző civilszervezeteinket, a helytörténeti kutatásokat, a kiadványok készítését, és a legkülönbébb történeti gyűjteményeinket.

Régészeti parkunk, a német nemzetiség által fenntartott Helytörténeti Gyűjtemény/Heimatmuseum országos tekintélyre tették szert. Iskoláinkban az oktatás szerves részévé vált a helytörténet, jó értelemben vett divattá vált, hogy intézményeink dokumentálják múltjukat, ilyen témájú köteteket szerkesztenek és jelentetnek meg.

Igyekszünk mindent helyreállítani, ami a múltból megőrződött. Az építészeti örökség megmentésére olyan megoldások is születtek, mint például a Tűzoltószertár esetében, ahol új, korszerű funkciót kapott az egykori épület, és ez nagyban segíti, hogy stabilan érdekes színtöltje maradjon a városképnek. De ugyanígy a Zichy-major megmentését is éppen az ösztönzi, hogy valódi, élő funkciót talált magának, amióta a helyi művészek fellegvárává vált.

Egyszóval, olyan közegben jelenik meg a Helytörténeti Lexikon új kiadása, amely fogékony a múlt emlékeire. A kötet szerzői Filipszky István könyvtárigazgató, helytörténész és Grósz András történész-levéltáros azzal hálálják meg munkájukban ezt a nyitott érdeklődést, hogy a magas szakmai színvonal mellett, olvasmányos kötetet adnak a kezünkbe. Köszönet érte mind a szerzőknek, mind pedig azoknak a százaknak, akik az évek során jelentősen gyarapították tudásukat településünk történetéről.

Kívánom, hogy a budaörsiek, de bárki városunk iránt érdeklődő forgassa olyan szellemi izgalommal ezt a kötetet, mint amelyet azok éreznek, akiknek sikerült a múlt egy-egy eddig ismeretlen területéről fellebbenteni a fátylat.

Budaörs, 2009 tavaszán

Wittinghoff Tamás
Budaörs Város polgármestere

BUDAÖRS LEXIKON

**Budaörs története
a kezdetektől napjainkig,
szócikkekben feldolgozva**

BUDAÖRS, 2009

Budaörs Város Önkormányzata

KIADTA BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

Felelős kiadó

Wittinghoff Tamás
Budaörs Város polgármestere

Összeállították és a szócikkeket készítették

Filipszky István (FI)
Grósz András (GA)

Lektorálták

Grósz András és Filipszky István

A kötetben található képek, ábrák, rajzok forrásai

Bleyer Jakab – 2008-ig Dr. Riedl Ferenc –
Helytörténeti Gyűjtemény / Heimatmuseum

Ritter András fotógyűjteménye

Filipszky István kutatásai és gyűjtése

Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár dokumentációja

ISBN 978-963-87250-8-0

Szerkesztette és sajtó alá rendezte

Vass Jenő Sándor

Tipográfia, nyomdai előkészítés

Bartucz Anikó

Kivitelezés

 magister'95

Allódium

A földesúrnak – a jobbágytelekkel ellentétben – saját kezelésében tartott földje. Gróf Bercsényi Zsuzsanna 1719 után Csik pusztán és Budaörsön alakította ki allódiumát. (FI)

Aratási hálaünnep

A termény betakarítását követően a község lakossága hálaadásul ünnepet rendezett, melynek keretében szentmisén áldották meg a templomba elvitt gyümölcsöt, majd szüreti felvonulást tartottak. A hagyomány szerint ezen a napon a menetben részt vevő leányok és legények magyaros viseletet („csikósviselet”) hordtak, mely öltözet a település más ünnepén nem volt jellemző. Az ünnepi menethez több helyi egyesület és a fűvőszeneke is csatlakozott. A menet a község utcáin vonult végig, majd befejeztével táncmultság vette kezdetét. (GA)

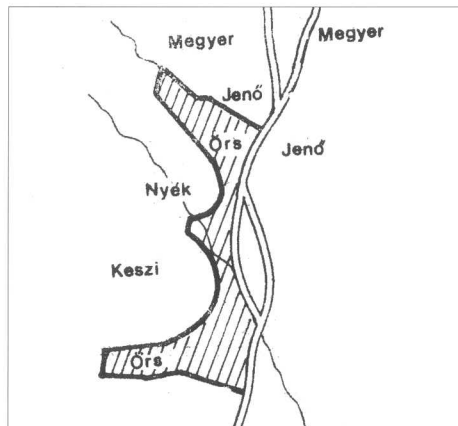
Árendálás 1796-ban

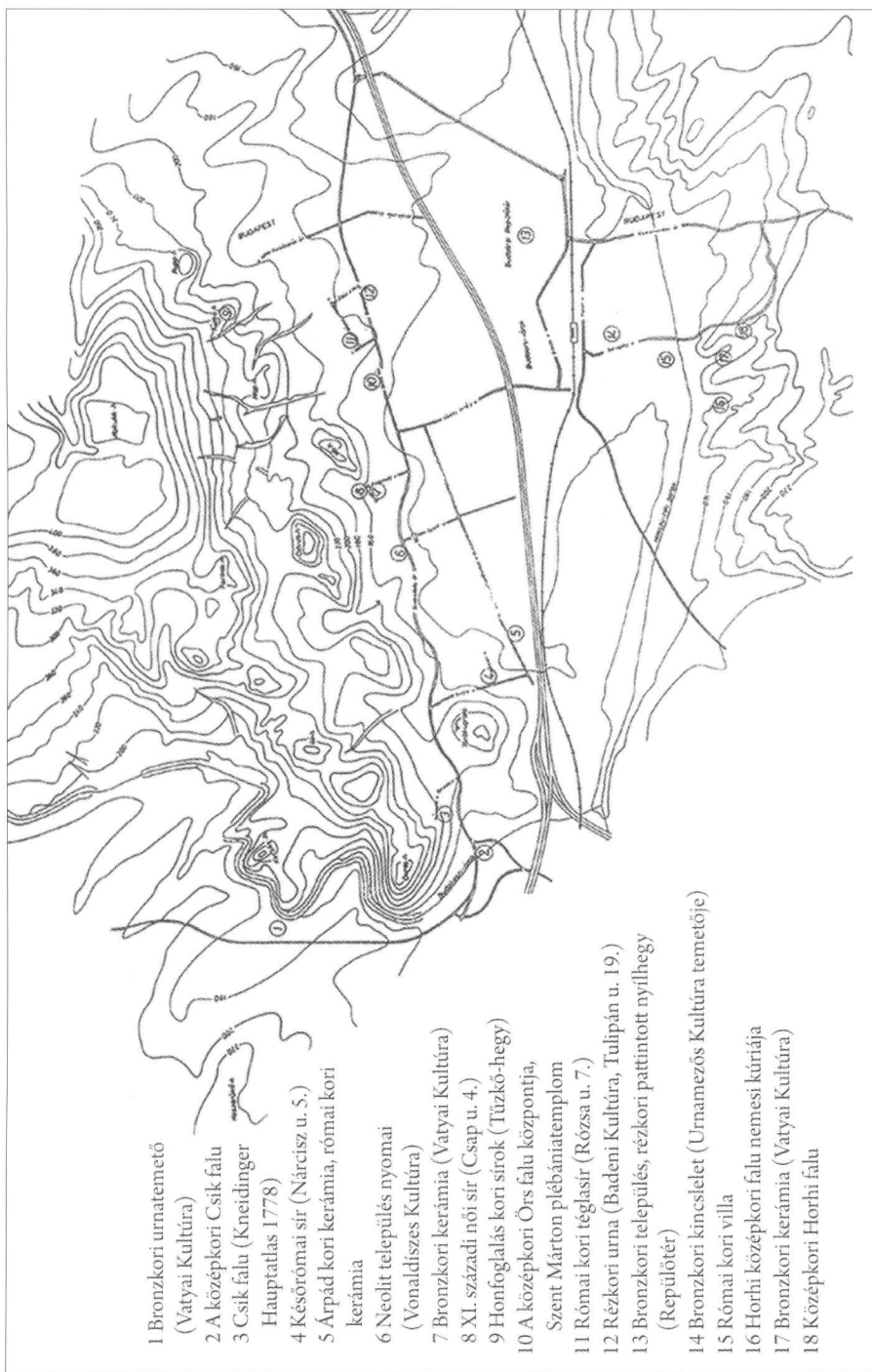
Egykori híradás: „Az Esztergomi Érsekség részéről jelentődik: hogy minekutána Szabad Királyi és fő Buda Városával, Ó-Buda Mező-Városával, úgy, nem különben Békás-Megyeri, és Buda-Örsi Helységekkel, a tulajdon Határjokban lévő búza és bor dézsmáról való Contractusnak ideje, a multt 1795-dik ezftendőnek végivel el telt volna; már pedig Országunk Törvényne fzerént, az efféle dézmákat Szt. György nap után szabados dolog, egyéb vidékieknek is árendában ki adni; ehez képest a fenn említett Városokban és Helységekben lévő Érseki dézma, licitátzió (kótyavetye) fzerént, mellynek terminussa ezen folyó ezftendő Julius Hónapjának 21-dik napjá-

ra vagyron rendelve, a többet ígérőknek hat egymás után folyó ezftendőkre, présekkel és minden egyéb ezen dézmához tartozandó boredényekkel együtt, árendába fog adódni. A Licitánsok fenn megirtt napon 10 órakor reggel Budán, az Ország-uton (vulgo auf der Landstrasse), a Primátziális dézmaházban jelennyenek meg ha pedig némellyeknek tettzene a Contractusnak Condotzióit (feltételeit) előre megérteni: ez eránt jelenthetik magokat Ezftergomban, a Mélt. Uraság Cancelláriájában, avagy Pesten is az Érseki Számtartónál.” (FI)

Árpád fejedelem (?–907)

A honfoglaló magyar törzsek Árpád fejedelem vezetésével vették birtokba a Kárpát-medencét, amelynek területéből jelentős mértékben részesedtek saját nemzetségének tagjai is. Kurszán halála után a főfejedelmi címet viselő Árpád-nemzetség tulajdonába kerültek Kurszán kende Pest–Pilis megyei birtokai, többek között Örs is. Az egész középkorban a fejedelmi, majd a királyi család birtokában maradt a terület jelentős része. (FI)

Budaörs régészeti lelőhelyei (Készítette: dr. Vándor Andrásné)

Árpád-kori vespera

Első alkalommal a Magyar Millennium évében, 2000. november 11-én került bemutatásra a budaörsi római katolikus templomban. Célja a középkori helyi egyház védőszentjére – Szent Mártonra –, valamint a városnak a honfoglalástól 1720-ig tartó történetére, az akkor itt élt lakosságra való emlékezés volt. (FI)

Aubermann Miklós, dr.

(1874–1964)

Budaörs plébánosa 1925 és 1944 között. 1874-ben született a Torontál vármegyei Németcsanádon. 1897-ben szentelték pappá, majd 1901 és 1923 között Budapesten, belvárosi plébániákon töltötte kápláni éveit, közben doktorált. Papi szolgálata során számos filozófiai és teológiai művet is írt, és több, az oktatásban használt hittankönyvet szerkesztett. 1925-ben budaörsi plébánossá nevezték ki. Plébánosi működésének csaknem két évtizedét aktív és virágzó egyházközségi élet jellemezte: a Budaörsi Passiójáték forgatókönyvének német nyelvű fordítása is az ő nevéhez fűződik.

Számos jogi természetű és iskolafenntartási vitája volt a község vezetésével, mely konfliktus rányomta bélyegét helyi működési éveire. Hajlíthatatlansága, kemény, szigorú természete erős német-érelmúséggel párosult, amely egyrészt hozzájárult a község német nemzetiségű lakosai identitásának megőrzéséhez és védelméhez a magyarosító törekvésekkel szemben, másrészt – különösen a második világháború idején – fogékonnyá tette személyét a szélsőséges politikai megnyilvánulások felé is.

1944 októberében a szovjet csapatok közeledtének hírére elmenekült Buda-

örsről, előbb Kanadában, majd később Németországban telepedett le, ahol szoros kapcsolatot tartott fenn a kitelepített budaörsi német családokkal. 1964-ben hunyt el Plattenhardtban. (GA)

Autópálya Budaörsön

A település területét is érintő autópálya-beruházást 1963/64-ben kezdték el, így a község bekapcsolódott az M1-es és M7-es autópálya forgalmába, ezzel lakossága számára a Balaton, illetve Ausztria felé is gyorsabb közlekedési eljutást tett lehetővé. Az autópálya kiépítése ugyan kettévágta Budaörsöt és Kamaraerdőt, ám a bevásárlóközpontok létesítéséhez néhány évvel ezelőtti kapcsolódó beruházások eredményeként a közlekedés teljességgel biztosított. (GA)

Avarok Budaörsön (569–896)

A germánok és a longobárdok után tartósan megtelepedett avarok laktak a mai Budaörs területén. Szórványos sírjaik délen, a Hosszúréti árokhoz közel, a római kőépületek között fekszenek. Egyes csoportjaik megélték a magyar honfoglalást. Településeik emlékét ma Magyarországon a Várkony helynevek őrzik. (FI)

Árpád-kori vespera a budaörsi római katolikus templomban (2000)

Bakics / Bakyth Pál

Szerbiából menekült nemes. 1528-ban I. Ferdinánd uralkodótól Horhi falu udvarházát nyerte el adományként. (FI)

Bakk Endre Kanonok Alapítvány

1991-ben Budaörs közéleti és a kulturális élet személyiségei által létrehozott, az erdélyi kultúrát és művelődést bőkezűen támogató Bakk Endre vízaknai kanonokról (1841–1906) elnevezett alapítvány, mely céljaként a budaörsi német és a csiksomlyói székely passiójátékok hagyományainak felelevenítését, a kulturális értékek megmentését határozta meg. Az Alapítvány működése alapul szolgált a város későbbi kulturális fellendüléséhez. (GA)

Bató Géza (1889–1958)

A Budaörsi Passiójátékok forgatókönyvének írója 1889-ben született Szekszárdon. A tanítóképzőt Léván végezte, 1909-ben szerzett tanítói oklevelet. A Baranya vármegyei Gyódon, majd a Fejér vármegyei Vértesacsán tanított.

1928-tól Budaörsön lett tanító, s tagja volt az egyházközségi képviselőtestületnek is. A Lyra Dalkör vezetőjeként egyik kezdeményezőjévé vált az európai hírű Budaörsi Passiónak, a magyar előadás szövegét ő írta meg és annak rendezésében is részt vett.

1936 és 1938 között zongorahangversenyeivel segítette a fonyódligeti katolikus templom felépítését.

1944-ben a Gestapo elhurcolta Budaörsről, majd kiszabadulása után el kellett hagynia a községet. 1958-ban hunyt el Budapesten. (GA)

Batyusbál

Korábban magánházaknál megrendezett zenés–táncos összejövetel (Binkelball), ahová csak az adott család rokonsága, ismerősei, ill. néhány szomszéd volt hivatalos. Ételet a vendégek hoztak egy-egy batyuban (ezért is nevezték batyus bálnak), míg italról a házigazda gondoskodott. A bált a farsangi időszakban rendezték meg, mely napjainkban is élő hagyomány, de zárt jellege már régen megszűnt. (GA)

Bábák Budaörsön

A község 1720-ban történt újratelepítése után rövid idővel már minden valószínűség szerint működött bába Budaörsön. Az első fennmaradt, 1756. március 25-én kelt Egyházlátogatási jegyzőkönyv már megemlíti a községben tevékenykedő bábát. *„A bábákat a község választja, kitáncoltatja, hogy mihelyt felesküdnék, ha szükséges, keresztelhesse nek is.”*

Az 1761-ben lezajlott egyházlátogatás jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk erről *„Az egyházi szolgák”* c. fejezet 7. pontjában: *„E helyen a bába katolikus vallású, jó erkölcsű, nincs felesketve, jól képzett, szükség esetén a keresztelést is elvégzi.”*

1783-ban már három bába működött a plébánia körzetében: Bukates Franciska, Schváb Felicia és Vendler Teréz, egyikük Prágában orvosi vizsgát tett. Minden gyermekszületés után 50 dénárt kaptak. Mind az uraságtól, mind a közösségtől függetlenek, szabadok voltak. Éves jövedelmük 40 forint volt.

1796-ban Kirchnerin Anna volt a bába, aki a pesti egyetemen tanult. A közösségtől évi 20 forintot kapott. Ezenfelül minden gyermek után 50 dénárt, ami kitett

41 forintot, így éves összjövedelme 61 forint volt.

Az 1811. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv Rosenau M. Annát említette bábaként, akit a forrás már két évtizedes szolgálattal jelölt. A szülés levezetőjeként szükség esetén keresztelhetett is. Az 1933. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint sürgős esetben ugyancsak keresztelési engedéllyel bírtak a bábák, akiket – hasonlóan a korábbiakhoz – a „szükségkereszt-ségre” képzettnek tartottak. (FI–GA)

Bártfay Zoltánné

Állatvédő, 2005-ben Budaörs díszpolgára lett. A Budaörsi Állatvédő Egyesülettel közösen részt vállalt a helyi menhelytelep átvételében és segíti működtetését. (GA)

Bebó Károly (1712 k. – Buda, 1779.)

Szobrász. 1740-től Budán a Zichy család szolgálatában állt. Templomunk ma látható oltárképe az ő alkotása, melyet 1785-ben, árverésen vásárolt meg a budaörsi egyházközség. (FI)

Benedek veszprémi püspök

1295. június 15-én Budavárban bérbe adta a budai nagytizedet, továbbá a szentendrei, a szentjakabi, a keszői, az örsi, a nyéki és tétényi tizedeket 140 márkáért Prenner Kunch-nak és Morthan Hermann iparosnak. (FI)

Bercsényi Zsuzsanna arcképe

Gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsanna máig ismert egyetlen arcképét 1743-ban készítette Budán Johannes Alberts Hauser budai festő. A kép jelenleg a zágrábi Horvát Nemzeti Múzeum-ban található. (FI)

Bercsényi Zsuzsanna-emlékszoba

2000 novemberében a Városi Könyvtár –

névadója, 1720-ban Budaörs földesúrnője, újratelepítője előtt tisztelegve – a grófnőt és családtagjait bemutató állandó kiállítást nyitott. Korabeli térképeket, írásos emlékeket stb. ábrázoló fotók segítségével ismerkedhetnek meg a látogatók a község újratelepítőjével, valamint Budaörs XVIII. századi mindennapjaival. (FI)

Bercsényi Zsuzsanna kastélya Budaörsön

A mai Templom tér 12. alatt álló budaörsi 1. számú Postahivatal hátsó, a Clementis László utcára néző földszintes épülete. A grófnő Budakeszi, Budaörs és Csik pusztá 1719-ben zálogból történt visszaváltása után kezdte építtetni. Hatszobás volt, melyben külön kápolna is helyet kapott. A földesúrnő élete középső részét töltötte itt. Ez volt a fenti három településből álló saját uradalmának központja. Bél Mátyás az alábbiakat írta róla: „A házak közül elsősorban a vár formájúra kiképzett földesúri lakhely tűnik ki.” Ábrázolása a Gföller-mappa 1774-ben, a budaörsi uradalmi épületekről készült rajzai között fennmaradt. (FI)

Bercsényi Zsuzsanna, gróf (Tavarnok, 1691. március 17. – Óbuda, 1745. október 2.)

1721. április 21-én Zsámbékon – a Zichyek várkastélyában –, az akkor Budaörsre újonnan érkezett német telepesek elöljárói – Senn Sebestyén, Dintzl Keresztény, Singer András, Freu Simon és Kessler Ádám – a falu földesúrnőjével, gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsannával 15 pontból álló szerződést kötöttek, mely szerződés alapjaiban határozta meg a telepesek elkövetkező életének mindennapjait.

Bercsényi Zsuzsanna családja régi magyar nemesi család (gróf székesi Bercs-

nyi) volt. A család leghíresebb tagja Bercsényi (II.) Miklós, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadvezére. 1711 után, bár kegyelmet kapott, a fejedelemmel együtt bujdosott. 1725. november 6-án halt meg Rodostóban. Első feleségétől, Homonnai Drugeth Krisztinától született fia, László és 1691-ben leánya, Zsuzsanna.

Bercsényi Zsuzsanna 1708-ban kötött házasságot Zichy Péterrel, Budaörs földesurával. Településünk életében akkor jutott jelentős szerephez, amikor – az adósságot adósságra halmozó – férje, Zichy Péter gróf által elzálogosított Budaörsöt 1719-ben a maga nevére visszaváltotta George Christoph Zenneg budai kamarai felügyelőtől, s így módon a helységnek egészen haláláig, 1745-ig földesúrnője volt.

1726-tól 1733-ig – Zichy Péter halálát követően – fia, Miklós nagykorúságáig a hatalmas óbudai uradalmat kézben tartotta. Jó gazdaként 1726-tól fokozatosan visszaváltotta a korábban elzálogosított helységeket is. Férje halála után Óbudát kapta özvegyi rezidenciául. Korábban a kegyes, istenfélő úrnő Kis-Czell néven búcsújáráhelyet alapított férjével. Templomok építtetése is fűződik nevéhez. Gyakran tartózkodott Budaörsön, a Templom tér 12. sz. alatti „váracszerű” kastélyában.

Emléke előtt tisztelegve 1997. április 1-jétől a Városi Könyvtár az ő nevét viseli. (FI)

Bercsényi–Zichy palota a Budai várban

Gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsanna középkori maradványok felhasználásával kezdte építtetni az 1730-as évek végén az Úri utca 48–50. alatt. (Közvetlen mellette, az Úri utca 52. szám alatt állt a Budakeszit, Budaörsöt és Csik puszt-

tát korábban bérlő George Christoph Zenneg kamarai igazgató kora barokk, „olaszos” jellegű palotája.) (FI)

Bethes Mátyás

A „Sasadi tizedper”-ben 1543. április 29-én jelen volt tanú, Örsről. Ugyancsak Örsről, ugyanakkor hallgatták ki Lőrinc fia Gáspárt. (FI)

Betlehemezés

A karácsonyi ünnepkör idején kilenc aszszonyból álló csoport járta a községet, magukkal hordozva a szálláskereső Szent Család bekeretezett képét, melyet előre kisorsolt sorrendben a csoporttagok házába vittek. Mielőtt a képpel a házba léptek, meghatározott mondókéval kértek bebocsátást, majd a képet a házi oltárra helyezték és rövid áhítatot tartottak. Másnap a soron következő taghoz vitték a képet, s ez így folyt egészen szentestéig. Ahol a képet utoljára elhelyezték, egészen a következő év Adventjéig ott őrizték. E sajátos szokás mellett a betlehemi házról-házra járás is élő hagyomány volt Budaörsön. (GA)

Bél Mátyás (1684–1749)

Evangélikus lelkész, tanár, történetíró. A „Notitia Hungariae novae historico Geographica divisia...” című munkájából öt kötet jelent meg, ami tíz megye leírását tartalmazza. Az itt szereplő adatok az 1728-as regnicolaris összeírás adataival vannak összevetve. Műve az első magyarországi helytörténeti lexikonnak is tekinthető. Budaörs címszó alatt a következőket olvashatjuk:

„Buda-Örs: A Zichy grófok birtoka a Sas-hegyen túl, a fővárostól délre egy mérföldnyire, bájos völgyben húzódik meg. Kicsi falu, nemrég összeköltöztetett német telepesekkel. A házak közül elsősorban a vár

Budaörs 1720-ban történt újratelepítőjének, gróf Zichy Péterné gróf Bercsenyi Zsuzsannának egyetlen fennmaradt ábrázolása. Olajfestmény. Ma a zágrábi Horvát Nemzeti Múzeumban található.

Készítette: Johann Alberts Hauser budai festőművész, 1743-ban.

Forrás: Schneider, Marijana: Portreti 16-18. stoljeca. (Tiskano kao rukopis.) Zagreb, 1982.

formájára kiképzett földesúri lakhely tűnik ki. Gr. Zichy Péter örökösének gyakori szórakozóhelye. Bár a falu határa szűk, de termékeny, s a szemben lévő domboldalon kedves szőlőhegyeken jó gyümölcsöt termelnek. Budaörs községet 1722-től kezdték sváb telepesek megszállni, földesura a Zichy-család. Van 26 szabadon költöző úrbérese, inkább zsellérek, mint jobbágyok, csak kétőnek van földje, 17 viszont szőlőt telepített. Az újonnan telepített községben a sváb nemzet legszegényebbjei élnek, akik koldulással és kézi munkával szerzik meg kenyerüket. Az összeírtak között egy magyar és huszonöt német nevű van.” (FI)

Bélakúti ciszterci monostor

IV. Béla király a nem sokkal korábban alapított bélakúti ciszterci monostornak adományozta 1243-ban többek között az örsi királyi kápolna tizedét. (FI)

Béla, IV., magyar király 1235–1270

Budaörs első fennmaradt, hiteles oklevele, mely 1243-ból maradt ránk, IV. Béla király egyik rendelkezését tartalmazza.

Ebben a bélakúti apátság részére adományozott javak között felsorolja az Ewrs-i Szent Márton és a Sasad-i Szent András egyház tizedét. (FI)

Birtokok fajtái a török korban

Hász-birtok • A szultán hászbirtokain kívül a vezérek, a beglerbégek, a szandzsákbégek, egyszóval a 100 ezer akcsénál évente nagyobb jövedelmet hozó szolgálati birtokokat is hászbirtoknak nevezték.

Ziámet-birtok • Az évi 20–100 ezer akcsét jövedelmező szolgálati birtok.

Tímár-birtok • Az évi 20 ezer akcsénál kevesebb jövedelmet hozó szolgálati birtok neve. (50 akcse = 1 akkori Forint) (FI)

Bíróház Budaörsön

1748-ban építette Bebó Károly és Jäger János Henrik, a Zichyek megbízásából. (FI)

Bíró Mihály és Bíró Orbán

Csiki nemesek, akik 1526-ban – miként a fennmaradt oklevél mondja –, a törökök támadása következtében családjukkal

Korabeli török katonák

együtt hősi halált haltak. Nevük alapján egyikükben tisztelhetjük az első név szerint ismert, Csik faluban hivatalt viselt bírót. „1528. február 1. Buda: I. Ferdinánd k. a néhai Byro Orbán és Mihály kőházát, kik a múlt években feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megölettek, Cheek birtokban, Pilis megyében ns. (Ziódi Kozár) Miklós, volt visegrádi alvárnagynak adja.” (Kir. könyvek I. 111.) (FI)

Bleyer Jakab (1874–1933)

Budaörs német nemzetiségi általános iskolájának névadója – és a magyarországi németiség legnagyobb alakja – 1874-ben született a Bács–Bodrog vármegyei Dunacséb községben. 1908-tól egyetemi tanár, 1910-től az Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, majd 1919/20-ban a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere lett. 1921-ben megalapította a német nyelvű „Sonntagsblatt” c. lapot, majd 1923-ban a Magyarországi Német Népművelődési Egyesületet, mely a hazai németiség érdekvédelmi szervezetévé nőtte ki magát. Nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselőként a magyar állami integritás híve volt, együttműködött a Bethlen-kormánnyal, de keményen bírálta a politikai elit nemzetiségekkel szembeni politikáját. 1933-ban hunyt el Budapesten. Budaörsön a Német Nemzetiségi Általános Iskola, és 2009-től a Helytörténeti Gyűjtemény – Heimatmuseum is Bleyer Jakab nevét viseli. (GA)

Bonomi Jenő (1908–1979)

A Buda környéki németiség történetének és néprajzának kutatója 1908-ban született Orsován. 1934-től bölcsészdoktor, majd a Budapesti Tudományegyetem Német Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézetének ösztöndíjas gyakornoka (1933–1936), majd tanársegéde (1936–

1944) volt. 1944 novemberében a szovjet csapatok közeledtére Bécsbe menekült, majd 1944 és 1946 között Salzburgban élt. Németországba történt kitoloncolása után a dél-németországi Schorndorfbán lakott, ahol tanár (1946–1975), majd iskolai igazgatóhelyettes (1971–1975) volt. 1979-ben hunyt el. Számos tanulmánya szól a budaörsi német szokásokról, hagyományokról és a vallási tradíciókról. (GA)

Bobald

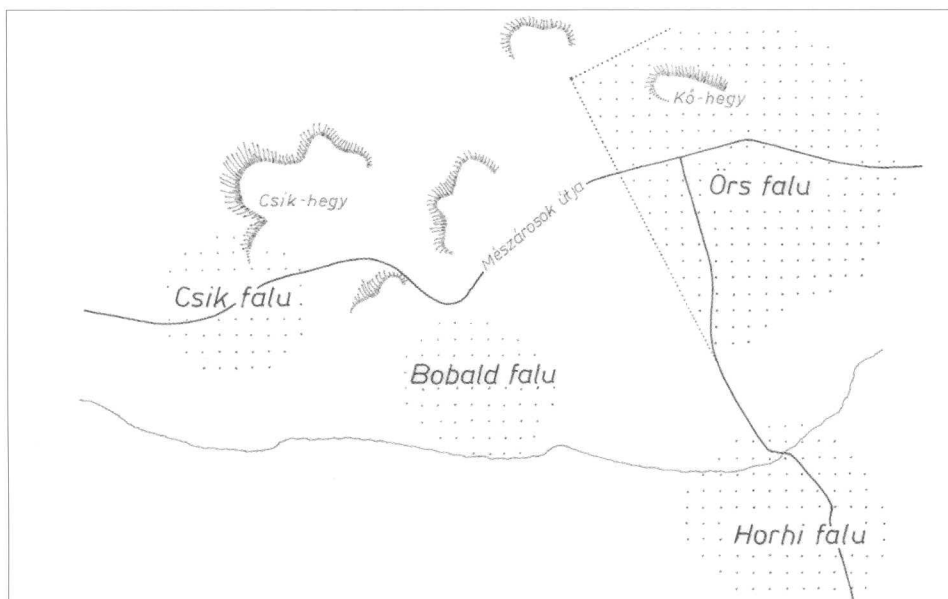
Középkori község a mai Budaörs közigazgatási határain belül. Az Árpád-kori település emlékét egy 1348-ból származó oklevél, valamint az 1559. és az 1562. évi török adóösszeírások tartották fenn. Történetéről más adatot nem ismerünk, csupán annyi sejthető, hogy a falu a Törökugrató környékén terült el. Nem volt templomos hely. (FI)

Bobald falu fennmaradt középkori oklevele

1348. április 18. Zágráb. „A zágrábi káptalan bizonyítja, hogy Széchy Péter mester fia Miklós, Szlavónia és Croatia (Horvátország) bánja, azon 30 budai márkát, melyet Aykai András fia János nővérenek Margitnak és a néhai Pál fia Lászlótól származó Márton, László, Miklós és Istvánnak néhai nagynénjük (Margit és az ő nővére) Katalin javaiból hitbér és hozomány címén ígért, megfizette.” A birtokok – Bobag és Chaba – Pest megyében. (FI)

Bobald falu nevének eredete

A falu neve egy középkori oklevélben (1348), valamint a török kori összeírásokban maradt fenn. Elpusztásodott Árpád-kori helység. Neve személynévből ered. Eredetileg Boba, melynek alapjául a bolgár bob = bab szó szolgál. Ebből alakult ki a Bobád helységnév (Árpa–Árpád stb.),

Órs, Csik, Horhi és Bobald települések a XI–XV. században
(Készítette: dr. Vándor Andrásné)

majd rövidüléssel a többi helységnévhez hasonlóan (Miskóc–Miskolc, Szónok–Szolnok) lett belőle a hosszú magánhangzó megrövidülésével és egy lágyító „l” hang betoldásával Bobald. (FI)

Bobald török kori birtokosai

A török kori adatok szerint az 1541 után elpusztásodott falu 1559-ben Ahmed Herszek tímár-birtoka volt. Jövedelmét 302 akcséra becsülték. 1562-ben Durak és Ali aga tímárbirtokához tartozott. Mindkét esetben ráják (parasztok) nélkül íratott össze, Csik falu közelében. (FI)

Bölcsődék Budaörsön

PITYPANG – korábban 1. SZÁMÚ – BÖLCSŐDE • Az első budaörsi bölcsődét 1950-ben nyitották meg a Szabadság út és az egykori Marx Károly – ma Károly király – utca sarkán álló épületben, mely korábban kocsmaként és szatócsboltként

működött. A 40 férőhelyes épületben három csoport kapott helyet csecsemő-tipegő–nagy csoport elosztásban.

Az évek során folyamatosan bővült az épület, csoportszobát, teraszt építettek; 1963-tól vezették be a központi fűtést és akkortól használtak mosógépet is. Az átalakítások ellenére modernebb felszerelésű bölcsődére volt szükség, így a Városi Önkormányzat anyagi támogatásával 2002 nyarára új intézmény épült Budaörs egykori sporttelepén, a Dózsa György utcában, a régi épületben pedig a Régészeti Gyűjtemény kapott helyet. Az 1. Számú Bölcsőde vezetői: Szilvási Margit 1948–1953, Szigeti Anna 1953–1961, Kasza Mártonné 1961–1986, Vörös Ferencné 1986–2005, Bandzi Zoltánné 2005-től.

2. SZÁMÚ BÖLCSŐDE • 1951-ben nyílt meg az Uzsoki köz 60. szám alatt, eredetileg a Keményfémipari Vállalat üzemi bölcsődéje és óvodája volt. 1966-ban

került a Városi Tanács fennhatósága alá, akkor az óvodai rész megszűnt, a bölcsődei részleget pedig 35 férőhelyessé szervezték át. Az intézmény a korabeli lehetőségek között otthonos, kertés környezetben nevelte a gyermekeket, csecsemő, kisded és nagycsoportra osztva őket. A Városháza bővítése miatt épületét lebontották, a gyermekeket a másik két bölcsődében helyezték el. A 2. Számú Bölcsőde vezetői: Sipos Józsefné 1961–1988, Bálintné Pásztor Julianna 1988–2004 voltak.

SZÁZSZORSZÉP – korábban 3. SZÁMÚ – BÖLCSŐDE • A település lakosságának növekedése miatt új bölcsődére is szükség volt, ezért nyílt meg 1977-ben a Lévai utcában a 60 férőhelyes, három csoporttal működő intézmény. A bölcsődét későbbi kihasználatlansága miatt időnként a bezárás fenyegette, de a Városi Önkormányzat támogatásával fennmaradt az intézmény, évente bővítik és újítják fel egyes részeit. Vezetője, fennállása óta: Császár Katalin.

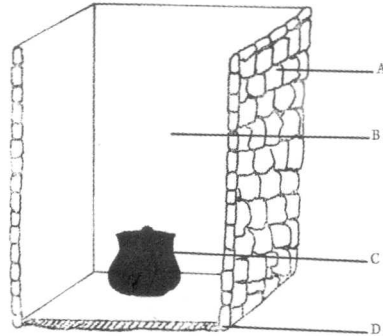
A bölcsődéket összevont irányítás alá helyezték 2005-ben, amikor megépült a Dózsa György utcában az új bölcsődekomplexum. Az Egyesített Bölcsődei Intézmények vezetője: Vokony Éva. A budaörsi bölcsődék történetét feldolgozó kiadvány 2008-ban jelent meg. (GA)

Bretzfeld–Budaörs Baráti Társaság

1989-ben alakult egyesület, melynek célja a testvérvárosi kapcsolatok ápolása Budaörs és a baden-württembergi kisváros, Bretzfeld között. Jelentőségét növelte, hogy egyik első hivatalos formája volt az itthon maradt és az elűzött budaörsi németek kapcsolatfelvételének. Immár 20 éve, napjainkban is szervezi és kezdeményezi a találkozókat a két település lakossága között. Két elnöke – Joósz József és Herbert Sickinger – a két várost képviseli. (GA)

Bronzkor (i. e. II–I. évezred)

Ezt a kort sokszínű, egymás mellett élő, eltérő műveltségű, de egymással kapcsolatban lévő, egymásra ható népcsoportok, kultúrák jellemezték. Késő bronzkor (i. e. 1500–800): Ekkor az urnamezős kultúra népe telepedett meg Budaörsön. Nevüket a jellegzetes urnasíros temetkezési szokásukról kapták. (FI)

Urnasír rajza. Az aknasírok metszete: a) terméskő agyagba rakva; b) laza föld; c) fekete cserép urna; d) égetett agyag

Bronzkori földvár Kamaraerdő területén (kb. i. e. 1800–1600)

A Hosszúréti-árok déli oldala felett emelkedő meredek dombon volt a vatyai kultúra népének árkokkal körülvett földvára. (FI)

Bronzkori leletek Budaörsön (i. e. 1900–800)

A bronzkori leletek a Hosszúréti-árok tájékán kerültek felszínre, az 1950-es évek végén végzett ásások alkalmával. Az árok déli oldala felett emelkedő, három oldalról meredek dombot, dél felől egy kb. 25 m széles és 7,5 m mély vonulat határolja. A mesterséges erődítmény feltárásakor cseréptörmelékek kerültek elő. Ezek alapján a középső vatyai kultúra idejére kelteznek a lelőhelyet. A kor vége felé

Késő bronzkori leletek

lezajlott népmozgalmak miatt az itt lakók menekülni kényszerültek. A lelőhelyen elrejtett ékszerek és korongdíszek, valamint urnasíros temetkezésre valló maradványok kerületek elő. (FI)

Budai dézsmakerület bérlete (1295)

1295-ben Kuncz ispán budai polgár konzorciumot létesített a budai dézsmakerület bérletére. A veszprémi püspök 140 márka ezüstöt – körülbelül két falu vételárát – kapta az élelmes bérlőtől, vagyis az áhított készpénzhez jutott. (FI)

Budai Nagy Kés

Budai tizedkerület – „*Magnus cultellus Budensis*” (latinul). (FI)

Budai szüretidő a középkorban

A Pemfflinger–Gallinczer család 1525. évi számadáskönyve szerint szeptember 12–19-e között volt. (FI)

Budakesziek szerződése gróf Zichy Péterrel (1701)

1701. március 29-én a budakesziek szerződést kötöttek Zichy Péter gróffal. Ennek a szerződésnek a hatodik pontjában a következő áll: „*Praedia Budaörs et Csék, ad triennium eisdem in arendam sunt elocuta, a quibus praediis annuatim solvent 125 fl.*” (Budaörs és Csék javait Budakeszi lakosai három évre bérbe vették, melyért ők évente 125 forintot fizetnek.) (FI)

Szőlőtáposás a szüreten

Budaörs adózó családfőinek száma

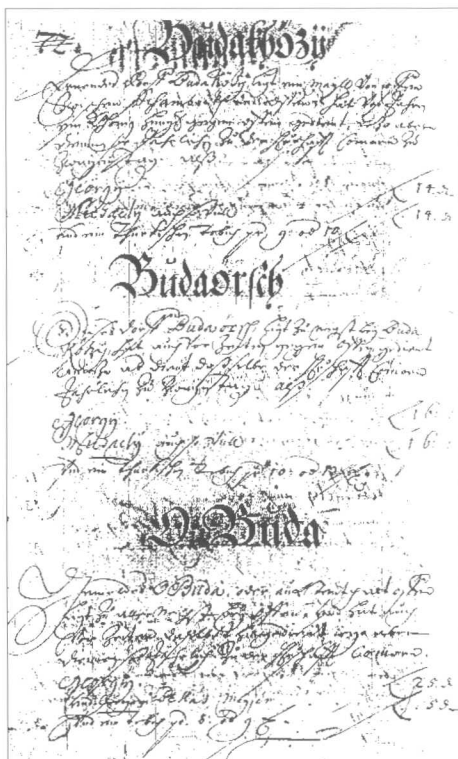
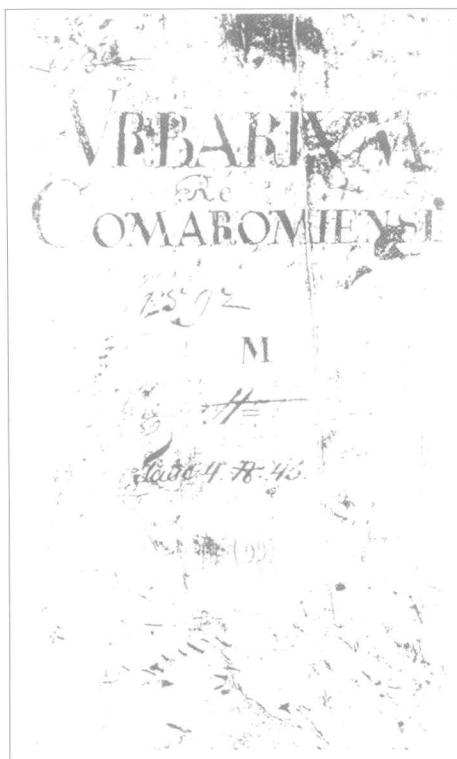
1725 és 1770 között

1725-ben	22;	
1728-ban	26;	
1736-ban	44;	
1744-ben	66;	
1752-ben	149;	
1760-ban	142;	
1765-ben	165;	
1766-ban	184;	
1770-ben	200.	(FI)

Budaörs a török korban

1526-ban, a mohácsi csata után Csik faluban a törökök családjukkal együtt megölték Bíró Mihály és Bíró Orbán közneveseket.

1541-ben a török végleg elfoglalta Budát és megkezdte a meghódított területek életének megszervezését. Akkor alakult a budai szandzsák, amelyhez a jelenlegi Budaörs területe is tartozott. Abban az időben városunk mai közigazgatási határain belül négy önálló község létezett: Örs, Csik, Horhi és Bobald. Közülük Horhi és

A komáromi vár urbáriuma 1592-ből (fénymásolat az Országos Levéltárból, jobb oldalt középen a Budaörsre vonatkozó adatok)

Bobald közvetlen 1541 után, Csik 1566-ban, Örs pedig 1596-ban vált lakatlanná.

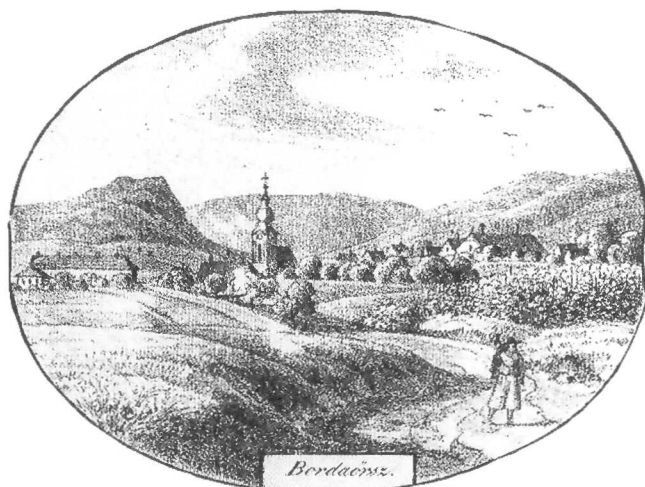
Az akkor keletkezett török és a magyar adóösszeírások bőséges anyagot nyújtanak a korról. A budai szandzsákokat 1546-ban, 1559-ben, 1562-ben, 1570-ben, 1580-ban, 1590-ben és 1613-ban írták össze. E hét összeírás közül az 1570. évi és az 1613. évi összeírások dokumentumai nem maradtak fenn.

Ugyanakkor – mutatva a kettős adóztatás tényét –, fennmaradtak a magyar részre történő adózás dokumentumaiként a komáromi vár urbáriumai is 1569-, 1570-, 1571-ből, 1575-ből és 1592-ből. Ezekben az iratokban Örs község adóköteles helységként szerepel. (FI)

Budaörs egyházlátogatási jegyzőkönyveinek lakosságszámra vonatkozó adatai

- 1756 – római katolikus 785 fő;
- 1761 – római katolikus 466;
- 1783 – római katolikus 2397;
- 1796 – (nincs adat);
- 1802 – római katolikus: 1689
(leányegyház 19), református: 8;
- 1811 – római katolikus: 1706
evangélikus: 2;
- 1821 – római katolikus: 2004
evangélikus: 3 református: 2;
- 1846 – lakosságszámra nincs adat;
- 1933 – kb. 9000 fő
(kb. 150 fő Belgiumban).

(GA)

Budaörs első ábrázolása

„Ofen und Pest mit ihrem Umgeungen” című litográfia részlete 1828 előttről. (FI)

Budaörs fennmaradt középkori írásos emlékei

Az 1236 és 1592 között keletkezett oklevelek és átiratok megőrizték Budaörs nevét az utókornak, amelyek a FÜGGELÉKben található. A dokumentumok közül itt csak az 1332–1227 között keletkezett Pápai tizedjegyzék tartalmát mutatjuk be. A tizedszedők feljegyezték a templommal bíró községnek vagy a templomok védőszentjének, valamint a plébánosoknak a nevét azzal, hogy ezek vallomása szerint mennyi volt a jövedelme, amely után a pápának tizedet kellett adniok.

ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYE

S. Martini in insula magna (Szigetszentmárton) – András plébános jövedelme 5 márka;

Loren (Lórév) – Tódor plébános jövedelme 2 ½ márka;

S. Nicolai in insula magna (Sziget-

szentmiklós) – Péter plébános jövedelme 5 márka;

S. Michaelis in insula magna (Szigetszentmihály) – Antal plébános jövedelme 2 márka;

Tucul eccl. b. Marie virg. (Tököl) – jövedelme 2 ½ márka;

S. Andreas (Szentendre) – Pál plébános jövedelme 3 márka;

Vrs (Örs) – Mihály plébános jövedelme 20 márka;

Morosio (Nagymaros) – Henrik plébános jövedelme 15 márka;

Vetisza (Verőce) – Máté plébános jövedelme 13 márka;

Vac (Vác) – István plébános fizet 2 márkát.

HONTI FŐESPERESSÉG

S. Ladislai de Curló (Szob) – A pap jövedelme több mint 1 márka és 1 fertó;

S. Laurentii de Michala (Mikola) – Miklós plébános fizetett 3 garast;

Bersen (Börzsöny) – Péter plébános jövedelme 2 ½ márka;

Villa cruciferorum (Kemence) – Pál plébános jövedelme 2 márka;

Bernecha (Bernece) – Benedek plébános jövedelme 1 ½ márka.

VÁCI PÜSPÖKSÉG

SZOLNOKI FŐESPERESSÉG

Nova (Újfalú) – Pál plébános jövedelme 1 márka;

Sac (Ság) – Bertalan plébános jövedelme 1 ½ márka

Zeux (Szöd) – Márton plébános jövedelme 2 márka;

Botuna (Battyány) – János plébános jövedelme 1 ½ márka;

Magna Toca (Káta) – P. plébános jövedelme 3 márka;

Tuca (Duka) – Pál plébános jövedelme 2 márka;

Chor (Püspökszilágy) – János plébános jövedelme 4 márka;

Wosian (Verseg) – András plébános jövedelme 4 márka.

SZIGETFŐI FŐESPERESSÉG

Woyssa (Varsány) – Pál plébános fizet 5 garast és 4 dénárt;

Rady (Rada) – Miklós plébános fizet 5 garast és 4 dénárt;

Gunchev (Dömsöd) – Pál plébános fizet 16 garast és 4 dénárt;

Peret (Pereg) – János plébános fizet 7 garast.

PESTI FŐESPERESSÉG

Minor Otoy (Abony) – Pál plébános fizet 10 garast;

Saglar (Cegléd) – M. plébános jövedelme 8 márka.

VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG

BUDAI FŐESPERESSÉG

Chic (Csik) – Miklós plébános fizet 5 garast;

Telky (Telki) – Péter plébános fizet 5 garast;

Erd (Érd) – Miklós plébános fizet 2 garast;

Horky (Horhi) – Pál plébános fizet 4 garast;

Berky – Berky (Berki) Miklós plébános fizet 4 garast;

Yeney (Jenő) – Jakab plébános fizet 3 garast;

Gerche (Gercse) – Pál plébános fizet 3 garast;

Kezin (Keszi) – János plébános fizet 16 garast;

Probor (Perbál) – István plébános fizet 16 garast;

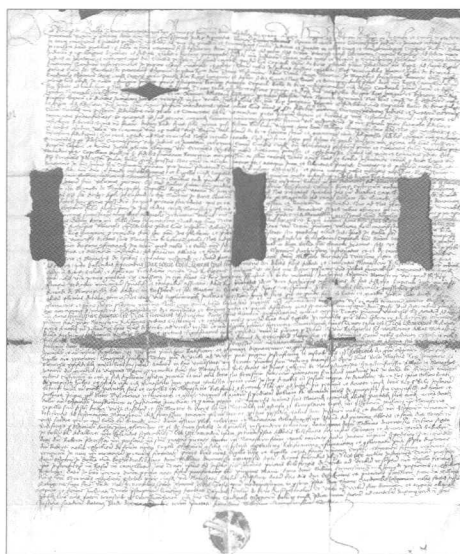
Kaluz (Kalász) – a plébánosi állás üresedésben, Ferenc 1 márka 25 garast fizetett be;

Gyod (Diósd) – Domokos plébános fizet 4 garast;

Curbag (Torbágy) – János plébános fizet 4 garast;

Sambok (Zsámbék) – Tamás plébános fizet 3 garast.

Bobald nem volt templomos falu. (FI)

A Ráskai Balázs által 1504. január 26-án kiadott hiteles oklevél-átirat részlete Örs falu említésével

Budaörs lakossága 1721-ben

Hauser József helytörténész vélekedése szerint „mindent összevetve 26 családnál, 150 főnél aligha számolhatunk többet”. Bél Mátyás – aki az 1728. évi összeírási adatokat használta fel munkájához – még Budaörsöt „*csekély falu, mely kevéssel ez-előtt telepített német lakosokkal*” szavakkal jegyzi a vármegyét bemutató könyvében. (FI)

Budaörs lakossága 1725-ben

Pest–Pilis–Solt vármegye adószedőjének iratai, az adószedői összeírások anyagában a közterhekkal kapcsolatos összeírások 1635–1744 (PML IV. 23-a. CP. II.) évköri iratai között található a 93. sorszám alatt az az 1725-ből származó, a Pilisi és a Solti járásra vonatkozó összeírás, amelyben Budaörs új népességét is számba vették. A Pilisi járás településeiről kettő példány maradt fenn, amelyeket a Pest Megyei Levéltár őriz. Az összeírások lezáratlanok és a kezdőlapjaik is hiányoznak. Az egyik Pilisi járási dicális összeírást Sibolthy Sándor főszolgabíró és Blaskovics József vicanótárius készítette. Budaörsre vonatkozóan a két példány eltérést mutat. Az alábbiakban mindkettőt bemutatjuk. Az összeírás egyik példányának a magyar nyelvű fordítását közöljük, míg a másikon található különbségeket számokkal jelöljük, és azt a táblázat alatt pontosan leírjuk.

„Budaörs prédiium új népessége:

1722 – Reszler Ádám Dienstler Krisztián, Svorcz György, Rainer János, Seu Mihály;

1723 – Pajer György, Hol Tóbiás, Kozár András;

1724 – új bíró Papula Jakab helyettes bíró Mihály, Smit János, Porfusser Márton, Svendli Márton, Tibel Márton.”

Az összeírások másik példányán az alábbi eltérések vannak: a bíró neve

Harlocher Ádám, Papula Jakab nevét áthúzták; a helyettes bíró neve teljes formában szerepel: Krajd Mihály; a Reszler Ádám nevet áthúzták, helyette Rajner Mihály olvasható; Michl Márton neve szerepel, a Smit János név áthúzva olvasható; Pajer György nevét is áthúzták és ... Mátyás név szerepel az iraton; a Tibel családnév helyett Fihold (?), illetve Frihold vezetéknevet jegyeztek be.

(A nevek előtti évszámok a beköltözés évét jelölik. Lakos Ágnes fordítása.) (FI)

Budaörs lakossága 1728-ban

Az összeírás Budaörs predium új népességének neveit, vagyoni helyzetét és családi állapotát mutatja be.

„*Pilis járás Budaörs (Buda-Örs) possessio. Megjegyzések:*

Újonnan betelepített possessió, melynek kizárólag igen nyomorult idegen sváb lakossága van, majdnem mind koldulva, részben kézi munkával kénytelen kenyerét megkeresni. Majdnem teljes területét a földesurak allódiumpként használják; hogy a parasztok mennyit szoktak belőle tavaszi és őszi gabonával bevetni, annak termőképességét a rubrikában találhatjuk. Mivel a nevezett lakosok igásállatoknak hűjával vannak, ezért nagyobb méretű vetést nem tudnak végezni, ezért földjük nincs meghatározott vetőkre osztva. Hogy a terület mennyire termékeny, azt még nem próbálták ki, mert még nem szántották fel és vetették be. Földje fekete, de bizonyos része köves. Kenderföldjeik nincsenek. Réteik nincsenek. Legelőjük elég van, de azon földesúri marhák legelnek. De közben tavasszal néhány paraszti falka is megél rajta.

Szölejük hegyoldalon van és újonnan telepített. Ennek termését és minőségét még nem lehet tudni, mert csak három éve telepítették. Pusztájuk nincs, de a földesurak akaratából Csík-pusztán többen közülük

kilenced fejtében 18 1/2 pozsonyi mérő termőképeségű földet művelnek.

Malmuk nincs. Halászóvizeik nincsenek. Kereskedelmük nincs.

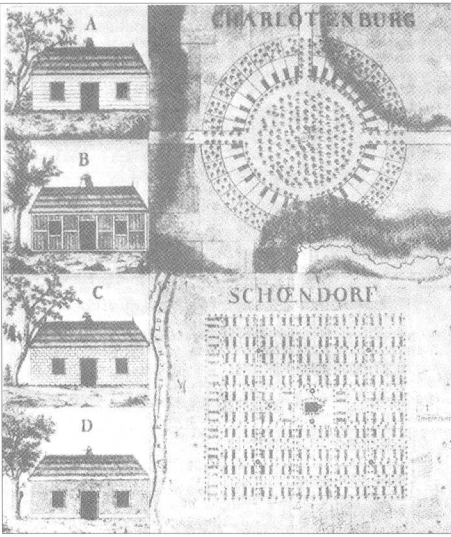
Ha van eladnivalójuk, szárazföldön egy mérőföldnyire, Budára szállíthatják.

Területe kis dombokból és völgyekből áll, nehéz megművelni, mivel gyepből csináltak szántóföldet. Háromszor kell hat, vagy legalább négy ökörrel szántani az őszi vetés alá, a tavaszi alá pedig egyszer. Mindezeket szemrevételezés után jóváhagyják.”

(A szöveges részt táblázat egészíti ki. A fordítás dr. Borosy András munkája.) (FI)

Budaörs lakossága 1739–1744 között
Az 1739 tavaszán kezdődött pestisjárványban dr. Riedl Ferenc szerint 259 fő hunyt el, amely az akkor 500 főre tehető lakosságnak a fele volt. 1740 és 1744 között a Zichy-család újabb 50 családot telepített Budaörsre, amellyel a népesség újra elérte a kb. 500 főt. (FI)

Jobbágyok vezetőik és keresztnéve	Szabadon költöző jobbágyok	Újonnan ültetett, a szabadságévei alapján bírt szőlő kapások szerint
Schendli Mihály	4 éve jött	4 még 3 év
Szem Mihály	6 éve jött	8 még 3 év
Stál Márk	4 éve jött	1 még 3 év
Haim Caprianus	3 éve jött	1 még 3 év
Arnoldh Márton	5 negyed éve jött	–
Parfuisser Márton	4 éve jött	8 még 3 év
Herlacher Ádám	6 éve jött	–
Svarcz György	5 éve jött	4 még 3 év
Stainprener Ádám	4 éve jött	1 még 3 év
Aicher Gáspár	4 éve jött	4 még 3 év
Michl Márton	1 éve jött	–
Riffer Valtenics	4 éve jött	1 még 2 év
Krajek János	4 éve jött	1 még 3 év
Schaiter Domokos (sánta)	2 éve jött	–
Saffiadr Kristóf	2 éve jött	–
Vicz Péter	4 éve jött	2 még 3 év
Futh János	3 éve jött	3 még 3 év
Arnold Sebestyén	3 éve jött	1 még 3 év
Bognár János	1 éve jött	–
Rainer Mihály	Fél éve jött	2 még 2 év
Finsztler Krisztián	5 éve jött	6 még 3 év
Hoffmajster Konrád	3 éve jött	–
Rainer János	4 éve jött	4 még 3 év
Holl Tóbiás	4 éve jött	–
Kozman András	4 éve jött	4 még 3 év
Szumga Márton	Fél éve jött	–

Korabeli telepházák,
illetve -falvak tervei

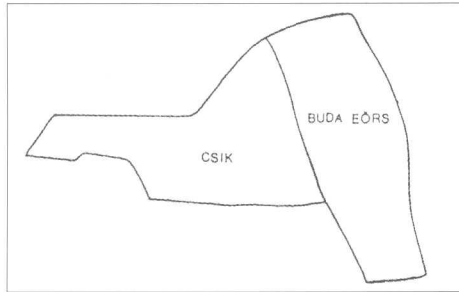
Sváb asszony (XVIII. század)

Budaörs lakossága 1756-ban

1756-ban a plébánián lefolytatott „Canonica visitatio” szerint a község lakossága 785 fő volt. (FI)

Budaörs lakossága 1778-ban

Az 1778-ban kiadott Kneidinger-atlaszban érdekes adatok találhatóak az akkori Budaörsről.

Budaörs határa az 1730-as években

Männlich (férfi)	Weiblich (nő)
Über Fünfzehn Jahren (tizenöt éves kor felett)	
338	423
Männlich (férfi)	Weiblich (nő)
Über Fünfzehn Jahren (tizenöt éves kor alatt)	
185	197

A településnek akkor 1143 lakosa volt.
(FI)

Budaörs lakossága 1787-ben

1784 és 1787 között zajlott le Magyarországon az első hivatalos népszámlálás. Ez Budaörs községről az alábbi adatokat közölte:

„229 ház, 298 család.

Jogi népesség	1407 fő;
Távol lévő	6 fő;
Idegen	16 fő;
Összesen:	1417 fő;
Férfi (házas)	281 fő;
Férfi (nőtlen)	397 fő;
Nő	739 fő;
Pap	2 fő;

Tisztségviselő	1 fő;	
Paraszt	35 fő;	
Polgár, parasztorököse	29 fő;	
Zsellér	265 fő;	
Szabadult katona	2 fő;	
1–12 éves	214 fő;	
13–17 éves	69 fő.”	(FI)

Budaörs lakossága 1844-ben

Részlet Örkényi Ferenczy József: Tekintetes nemes Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyékben ... című művéből:

„Örs (Buda Örs Svábosan Budiés) I. Jár. Buda Szab. Kir. V. hoz Nnyt és D. közt l m. f. a Sas hegyen tul a Bia h.nek vivő töltés utban (lásd Budáról az Utat a Rác V-ból a Vámig s onnan Buda örsig, - Biáig.-l. Biáról fellyebb).

1727-ben birta Gr. Zichyné született Bucsányi Susánna. Most Koronai h. s az Ó-Budai Uradalomhoz tartozik (mint hozzá tartozó Csik p. is).

Lakosai Németek (de a kik magyarul is beszélnek, s szeretik anya nyelvünket); számok 2211, kik mind tiszta Ró. K. hitűek, s mint E Egyh. knak van Templomok Nepom. Sz. János tiszt. és Pap. M. házok, melly 1744-ben állott fel. A lakosok itt szorgalmas Szőlő mívelők. Szőlő hegyeik, fent a falu felett, egész gránit sziklákból állván, D. nek fekvén, jó borokat teremnek. De különösen méltók még a dicséretre a Buda Örsiek, azért is: hogy a Szülék eredeti németek lévén, sokan még nem is tudnak magyarul; s még is által látják, melly hasznos a Hazai nagy országos nyelv! – Innen nagy gonddal és szorgalommal tanítatják Professoraik által gyermekeiket a magyar nyelvre, szépen virágzó oskoláikban, mellyekre a Tisztdő Plébános urak felügyelnek, a melly példaul és tükrörül szolgálhat, sok más német és tót Helységeknek. – Birnak 81 ¼ Jobbágyi Telkeket

Itt van közel Buda Örshez egy Csucos tejű s meredek kősziklából álló magas hegy, amint megyen az ember Biának, balra esik, melly ről azt regéli a Köz monda: hogy a Török háboru alatt ide üzték a magyarok s itt ugrattak le egy Basát.” (FI)

Budaörs lakói 1634-ben

Dr. Vass Előd főlevéltáros véleménye: „Feltehetőleg Budaörs falu lakosai az 1596 utáni időszakban szerepelnek a budai szandzsák 1633. március 11. – 1634. február 27. között készület fejadó-összeírásában, mint Csik falu – ahogy Velics Antal helytelenül fordította: Csecsin falu – 3 adófizető (hane) lakossággal.” (Velics Antal – Kammerer Ernő: Magyarországi török kincstári defterek, II. köt., Budapest, 1890. pp 729.) „Ez a Csik falu Budaörs nyugati szomszédja, s valószínűleg 1686-ig lakott település volt. A Buda visszafoglalása utáni években készült 1690. évi kamarai összeírás már sem Csikot, sem Örsöt nem említi.” (FI)

„Budaörs múltja” kiállítás

Először 1993. május 8-án nyílt meg a „Budaörs múltja” helytörténeti kiállítás a Városi Könyvtár zenetermében. Bemutatásra került csaknem valamennyi, Budaörs jelenlegi közigazgatási határain belül addig feltárt régészeti lelet. A kiállít-

MEGHÍVÓ

A kiállítás megvalósulását a közeledő esztendővel együttesen.

H. Cs. ig.	10.00 – 18.00-ig
Péntek	10.00 – 16.00-ig
Szombat	9.00 – 13.00-ig

Ezenen mezdarák kibővítenet anónkák árak a kiállítás megnyitása anyáigjálj átörögaték.

Felköllet: Andrák, Budaörsi polgár Szabai Demokrácia Szövetség Történelmi Régészeti Tanács Budaörsi Városi Könyvtár Budaörsi Városi Könyvtár

BUDAÖRS MÚLTJA
REGISZTRÁLT KIÁLLÍTÁS

1993. május 8. – május 28-ig

BUDAÖRSI VÁROSI KÖNYVTÁR
(2040 Budaörs, Edegyi kőműly u. 30.)

A kiállítás meghívója

tás anyaga felölelte a város történetét i. e. 3500-tól 1686-ig, a török hódoltság korának végéig. A kiállított tárgyak addig a Budapesti Történeti Múzeum, a Pest Megyei Múzeum, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum raktárait „gazdagították”. A kiállítás akkor mindössze három hétig tartott nyitva.

Másodszor a régészeti anyagot az 1998. szeptember 16-án, ismét a Könyvtárban megnyílt kiállításon tekinthette meg az érdeklődő közönség. Akkor a múzeumok már tartós letétként biztosították a városunkra vonatkozó régészeti kincseket. A kiállítás a Budaörsi Régészeti Gyűjtemény megnyitásáig biztosította az érdeklődők számára, hogy megismerkedhessenek a város 1720-ban történt újratelepítését megelőző több ezer éves történetével.

A kiállítás másodszori megnyitójára „Budaörs múltja a régészeti leletek tükrében” címmel már kiállítási kalauz is készült. 2003-ban önálló épületben megnyílt a Budaörsi Régészeti Gyűjtemény. Itt a város múltját 1720-ig, a németekkel történt újratelepítésig, bemutató állandó kiállítást rendezett be a Régiségbúvár Ifjúsági és Kulturális Egyesület, dr. Mester Edit vezetésével. Ennek alapanyagként a Városi Könyvtár átengedte az intézményben immár öt éve kiállított, múzeumi letétként őrzött régészeti anyagot. (FI)

Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata

Az 1994 őszen lebonyolított önkormányzati és kisebbségi választásokat követően jött létre, először Feldhoffer András, majd az ő tiszteletbeli elnökké választását követően Ritter Imre vezetésével. A megalakulással megkezdődött az 1946/47-ben történt kitelepítéssel megszakadt budaörsi német kulturális, vallási, szellemi és tárgyi hagyományok módszeres

gyűjtése és újrateemtése, valamint a német nemzetiségi önkormányzatokkal és a németországi szervezetekkel, egyesületekkel való kapcsolat dinamizálása. Ezzel összefüggésben került sor a Városi Önkormányzattal együttműködésben a Kőhegyi Kereszt újraállítására; a Kálvária-kápolna és -keresztút restaurálására és újraépítésére; az Ótemető országos német emlékhellyé alakítására; a Passiójátékok hetven év utáni felelevenítésére; a Helytörténeti Gyűjtemény bővítésére. Az Önkormányzat jelenlegi képviselői: Boros György elnök, 2006 decemberétől; Ritter Imre elnökhelyettes (előtte elnök), Herwerth Sándor, Tóth Györgyné Bencze Mária és Joósz Katalin. (GA)

Budaörs népességi adatai anyanyelvi megoszlás szerint

1869 – 3449 lakos (magyar, német);
 1880 – össz.: 4376, abból német: 4224, magyar: 152;
 1890 – össz.: 5281, abból német: 4973, magyar: 308;
 1900 – össz.: 6104, abból német: 5699, magyar: 405;
 1910 – össz.: 7395, abból német: 4426, magyar: 2969;
 1920 – össz.: 7957, abból német: 7427, magyar: 530;
 1930 – össz.: 9006, abból német: 7109, magyar: 1897;
 1941 – össz.: 9814, abból német: 8449, magyar: 1349, szlovák: 14, román: 1, bunyevác, sokác, dalmát: 1, egyéb: 1;
 1949 – össz.: 7639;
 1960 – össz.: 11 647;
 1970 – össz.: 13 886;
 1980 – össz.: 17 224; abból magyar: 17 111, német: 46, szlovák: 7, román: 2, horvát: 6, szerb: 9, cigány: 16, egyéb: 27;

1990 – össz.: 19 820, abból magyar:
19 610, német: 118, szlovák: 12,
román: 7, horvát: 9, szerb: 2,
szlovén: 1, cigány: 6, egyéb: 55;
2001 – össz.: 24 282, abból magyar:
24 032, német: 165, román: 6,
horvát: 9, szerb: 3, bolgár: 5,
cigány: 12, görög: 23,
lengyel: 13, ruszin: 14. (GA)

Budaörs Örmény Kisebbségi Önkormányzata

1998-ban alakult meg, és elsősorban kulturális területen tevékenykedik. 2006-ban megválasztott képviselői: Fancsali Gábor János elnök, Madaras Gábor Zoltán elnökhelyettes, Gabányi János, Fancsali Bence János és Fancsali Emese. (GA)

Budaörs pecsétjei

A község **első** ismert pecsétje 1730-ból maradt ránk. Felirata: BUDAORSER GEMEIN INSIGI 1730. A vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt mezőben füves talajon latin kereszt, amelyet balról jobbra tekeredő szőlőág vesz körül levelekkel és fürtökkel. Átmérője 26 mm. Használatban volt 1730–1742 között.

A **második** ismert pecsét 1743-ból való. Felirata: BUDAERS GEMEIN INSIGEL 1743. A kissé ovális vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt mezőben zöld talajon álló latin kereszt, mögötte fürtökkel teli leveles szőlőtőke. Átmérője 22,24 mm. Használatban volt 1743-tól 1850-ig.

A **harmadik** ismert pecsét szintén 1743-ból való. Felirata: BUDAERS GEMEIN INSIGEL 1743. X. Átmérője 21,25 mm. (Csupán apró eltérés található a 2. és 3. pecsét között.) Használatban volt a XIX. század első felében.

A **negyedik** ismert pecsét 1861-ből való. Felirata: BUDAEÖRS. A fekete ovális keretben vízszintes szöveg. Átmé-

rője 15,3 mm. Gumibélyegző. Használatban volt 1861–1876 között. (FI-GA)

Az 1730. évi pecsét

Budaörs Roma Kisebbségi Önkormányzata

1994-ben, az első önkormányzati és kisebbségi választásokon jött létre. Képviselői 2006-tól: Aranyosiné Rózsa Szeréna elnök, Hochstein Ferencné elnökhelyettes, Aranyosi Ferenc, Kóténé Rózsa Mónika, Rózsa István. A kisebbségi önkormányzat számos felzárkóztató programot szervez a hátrányos helyzetű családok és személyek számára. (GA)

Budaörs Román Kisebbségi Önkormányzata

A 2006. évi önkormányzati és kisebbségi választások eredményeként alakult meg. Korábban szószólójuk révén csak tanácskozási joggal vettek részt a Képviselő-testület ülésein. Képviselői: Szitkó Etelka Mária elnök, Prágai Ilona elnökhelyettes, Szendi-Joó Csaba, Prágai János és Szitkó László. (GA)

Budaörs Ruszin Kisebbségi Önkormányzata

2002-ben, az önkormányzati és kisebbségi választásokat követően jött létre. Képviselői 2006-tól: Hattinger Gábor elnök, Háda Zoltánné elnökhelyettes, Puhapuskás Mária, Háda Valér és Hattinger Balázs. (GA)

Budaörs Szlovák Kisebbségi Önkormányzata

2002-ben alakult meg Bánlaki József képviselő vezetésével. Tagjai voltak: Kiss Zoltánné, Balázs Ferencné, Jelen Károly, Szabó Sándorné. A 2006. évi önkormányzati és kisebbségi választások után nem folytatták munkájukat. (GA)

Budaörs Város Önkormányzata

A társadalmi-politikai rendszerváltozás folyamatában, az 1990. októberi önkormányzati választásokat követően alakult meg a város új vezetése, melynek jogszabályban meghatározott feladat-és hatáskörét a Képviselő-testület gyakorolja. Budaörsön a testületi helyek száma az önkormányzati választások eredményétől függően oszlott meg a politikai pártok és civil szervezetek között; 1990-től 10, 2006-ban pedig – a lakosságszám emelkedése miatt – már 14 egyéni választókerületben volt voksolás, a pártlistás szavazással együtt. A testület létszámát korábban növelték a kisebbségi jogon bekerült képviselők, azonban ez a képviseleti verzió a 2006. évi önkormányzati választásokon már nem volt érvényben.

A KÉPVISELŐ-TESTÜLET TAGJAI

1990–1994 Polgármester: Dr. Csathó István 1991. január 31-ig, lemondott képviselői mandátumáról is; Wittinghoff Tamás 1991. február 1-től. **Alpolgármesterek 1993-tól:** Dr. Keszy-Harmath Péter és Havasi László. **Képviselők:** Tarján

Erő, Ganter István, Wendler András, Tari Miklós, Pénzesné Végvári Ágnes, Gódor István, Bor Ferenc, Frank István, Maczucz János, Dr. Fejéregyházy Sándor (lemondott), Bakk István, Kolarits György, Selmeczi Gabriella, Gáspár Tibor, Dr. Kaszap László (lemondott), Kozma György, Lévay Ernő (lemondott), Szabó Zsolt, Sőreg Pál Csaba (lemondott).

1994–1998 Polgármester: Wittinghoff Tamás. **Alpolgármesterek:** Dr. Keszy-Harmath Péter (1996-ban elhunyt) és Nagy György. **Képviselők:** Dr. Zacher Gábor, Mánik Gusztávné, Romsics Sándor, Dudás László, Tarján Ernő, Arató Andrea, Szabó Zsolt, Tari Miklós, Dr. Kovács Attila, Kolarits György, Dr. Vándor András, Balázs Gábor, Gáspár Tibor, Bíró Gyula, Pénzesné Végvári Ágnes, Dr. Ritter Gergely 1996-tól.

1998–2002 Polgármester: Wittinghoff Tamás. **Alpolgármester:** Nagy György. **Képviselők:** Lux László, Romsics Sándor, Ifj. Dr. Cseke Gábor Tamás, Káhn János, Wolf Gábor, Balázs Gábor, Ritter Imre, Nagy Gáborné, Dr. Ritter Gergely, Dr. Riedl Zoltán, Dr. Molnár Gábor, Budavári György, Dr. Vándor András, Stiff Nándor, Takács Viktor, Bíró Gyula, Pénzesné Végvári Ágnes.

2002–2006 Polgármester: Wittinghoff Tamás. **Alpolgármesterek:** Nagy György és Lévay Ernő. **Képviselők:** Lux László, Wolf Gábor, Meinczinger Tibor, Szidiropulosz László, Bánlaki József, Pénzesné Végvári Ágnes, Dr. Nagy Tamás, Káhn János, Lévay Csaba, Tóth Béla, Szabóné Müller Tímea, Dr. Riedl Zoltán, Dr. Molnár Gábor, Budavári György, Dr. Vándor András, Stiff Nándor, Takács Viktor, Bíró Gyula, Dr. Kisfalvi Péter.

2006–2010 Polgármester: Wittinghoff Tamás. **Alpolgármester:** Budavári György.

Képviselők: Filkey Péter, Szabó Károly, Ritter Imre, Dr. Nagy Tamás, Káhn János, Takács Viktor, Mánik Gusztáv, Bíró Gyula, Töröcsik László, Kálóczi Imre, Dr. Molnár Vilmos, Sánta Áron, Kovács Ida Mária, Romsics Sándor, Szabóné Müller Tímea, Stifft Nándor, Dr. Molnár Gábor, Dr. Kisfalvi Péter, Török Czene István, Jelen Károly, Dr. Vándor András, Dr. Ritter Gergely. (GA)

Budaörsért Alapítvány

1993 nyarán jött létre, a helyi kulturális értékek újratertemzése és az idegenforgalmi tevékenység aktivizálása érdekében. Célként a Kőhegyi Kereszt és a Kálváriakeresztút felállítását jelölte meg, de később részt vállalt a Budaörsi Passió előkészítésében és szervezésében is. (GA)

Budaörsi csata

1921. október 23-án a három évvel korábban az államügyek vezetésétől visszavonult IV. Károly magyar király – miután néhány nappal korábban titokban Svájc-ból Nyugat-Magyarországra érkezett –,

csapataival Budaörsnél rövid tűzharcba került a Horthy Miklós kormányzóhoz hű, egyetemista önkéntesekkel kiegészült kormányerőkkel. A kibontakozó összecsapástól elrettenve az uralkodó visszavonulást rendelt el, Tatára, majd Tihanyba internálták, onnan az antant Madeira szigetére szállította. Ott halt meg – a spanyolnátha-járvány következtében – 1922. április 1-jén. A csata emlékére 1991. október 16-án a Városi Önkormányzat – a király elsőszülött fia, dr. Habsburg Ottó jelenlétében – emléktáblát állított az uralkodóról elnevezett utcában, amely Szervátiusz Tibor szobrászművész alkotása. (GA)

Budaörsi dűlőnevek a XVIII. század elején

A XVIII. század elején Budát 60 dűlőre osztották fel. Ezek közül Budaörsön az alábbiak voltak találhatóak:

17. *Kammerwald* (Kamaraerdő). Területén 17656 hold 15 öl nagyságú rét és 273 hold területű erdő volt

27. *Starentanz*. Határai: Örsöd egy része

A budaörsi csata emléktáblája a Károly király utcában

és Gazdagrét. Területe 8321 hold 2 öl. Szőlőtermelő helyként a XVIII. század 20-as éveiben kezdték művelni.

28. *Spanyolrét*. Határai: Starentanz, Örsöd és más budaörsi szőlők. Nagysága 5447 hold és 2 öl volt. Egész területén szőlőt termesztettek. (FI)

Budaörsi Elektronikus Könyvtár

A Gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár honlapján (www.vk-budaors.bibl.hu) található, Filipzky István gyűjtésében és szerkesztésében. Olvasható és letölthető formában tartalmazza valamennyi budaörsi szerzőtől megjelent helytörténeti kiadványt, valamennyi helyi sajtóban megjelent, városunk történetére vonatkozó írást, válogatva közli egyéb szerzők Budaörsre vonatkozó munkáit. Megtalálhatók oldalain városunk régi térképei, pecsétjei, ábrázolásai, válogatott helytörténeti bibliográfiája, és a többi. Hasonló anyag található Grósz András szerkesztésében a Bleyer Jakab – 2008-ig Dr. Riedl Ferenc – Helytörténeti Gyűjtemény honlapján, valamint dr. Mester Edit gyűjtésében a Budaörsi Régészeti Gyűjtemény honlapján is.

www.heimatmuseum.hu

www.regisegbuvaregyesulet.hu (FI)

Budaörsi Hitelszövetkezet

1927-ben alakult, első elnöke Proch József, aki tíz évig a község pénztárosa is volt. Az 1930-as évek elején csaknem 1000 fős tagsággal rendelkezett. (GA)

Budaörsi Honi Egyesület/ Heimatverein Budaörs

A Budaörsről kitelepített németek egyesülete 1993. május 5-én alakult meg a németországi testvérvárosban, Bretzfeldben. Céljaként a Budaörshez kötődő hagyományok ápolását, a történelmi

múlt megismertetését, a honismereti tevékenység bővítését tűzte ki; alapját az elűzött németek és leszármazottaik összefogása és a szülőfölddel való intenzív kapcsolattartás jelentette. Az egyesület a kitelepítés után a Németországban létrehozott Budaörser Heimatkomitee – immár jogi alapokon nyugvó – utód-szervezetének tekinthető. Alapító elnöke Budaörs díszpolgára, Schmidt Mátyás, tiszteletbeli elnöke Andreas Bauer lett, aki időközben elhunyt. (GA)

Budaörsi Ipartestület

1924-ben, Törökbálint iparosaival együtt alapított testület, melynek első elnöke Frank János mészáros volt, majd 1927-től Poschik Károly pék vette át a vezetését. Az iparosok kezdeményezésére az Esze Tamás utcai fiúiskolában létesült ipariskola, ahol az inasok intenzív oktatásban részesülhettek. Az Ipartestület számára nagy siker volt az 1928. évi Magyar Héten való részvétel, ahol tevékenysége elismeréseként oklevelet kapott.

Az 1946-ban történt német kitelepítéssel a szervezet alapjaiban rendült meg, majd 1948 augusztusában a belügyminiszter feloszlatta a testületet. 1949-ben még néhány kisiparos ismét életre hívta, ám 1951-ben megszüntették, iparoszászlója Törökbálintra került, később nyoma veszett.

1957-ben újraalakult, majd Törökbálinttal együtt csatlakoztak hozzá Biatorbágy és Herceghalom iparosai is. Az ipartestület a Kisiparosok Országos Szervezetének (KIOSZ) helyi szervezeteként működött, 1985-től székháza is lett, a Budapesti út 81. szám alatt. A KIOSZ megszűnése után jogutódjává az Ipartestületek Országos Szövetsége vált, az alapszervezet pedig visszaalakult Ipartestületté. (GA)

Budaörsi Játékszín

A színházat 1997-ben alapította Dr. Éless Béla színművész a Jókai Mór Művelődési Központban, melynek első igazgatója és művészeti vezetője lett. Az intézmény első játszott darabja Jevgenyij Svarc „Hét-köznapi csoda” c. műve volt. A színház számos ismert és kevésbé ismert darabot vonultat fel repertoárjában, több országosan elismert színész – Koncz Gábor, Straub Dezső, Almási Éva – is játszik itt vendégművészként. A műsorban drámai művek és vígjátékok éppúgy megtalálhatóak, mint az önálló verses és zenés esték, továbbá pódiumbeszélgetések. Programjai a fővárosból és a környékbeli településekről is vonzzák a színházlátogatókat. 2008. július 1-jétől Salamon Suba László vette át az intézmény irányítását. (GA)

Budaörsi Károly-díj

A Bakk Endre Kanonok Alapítvány kezdeményezésére alapított nemzetközi díj, melyet a nemzetiségek védelméért és támogatásáért, kultúrájuk megőrzéséért legtöbbet cselekvők elismerésére hozott létre Budaörs Város Önkormányzata. Első díjazottja Dr. Habsburg Ottó, a Pán-európai Unió elnöke, aki 1992-ben az ausztriai Mariazellben 80. születésnapja alkalmából vehette át a kitüntetést. A díjat Bohus László báró, monacoi üzletember is megkapta. (GA)

Budaörsi oszloptöredék

A XI-XII. század fordulóján készült. Egykor az örsi királyi kápolnát díszítette. *„Ez az oszloptöredék közeli rokonságban áll azzal a korai oszlopféjessel, amelyet a múlt században Esztergom-szigeten, a hajdani XI. századi alapítású bencés apácakolostor területén találtak. Az örsi oszloptöredék teltleves motívuma és csavart körszalagdísze rokon az esztergomi*

kosfejekkel díszített oszlopfő faragásával.” – írta Zolnay László régész.

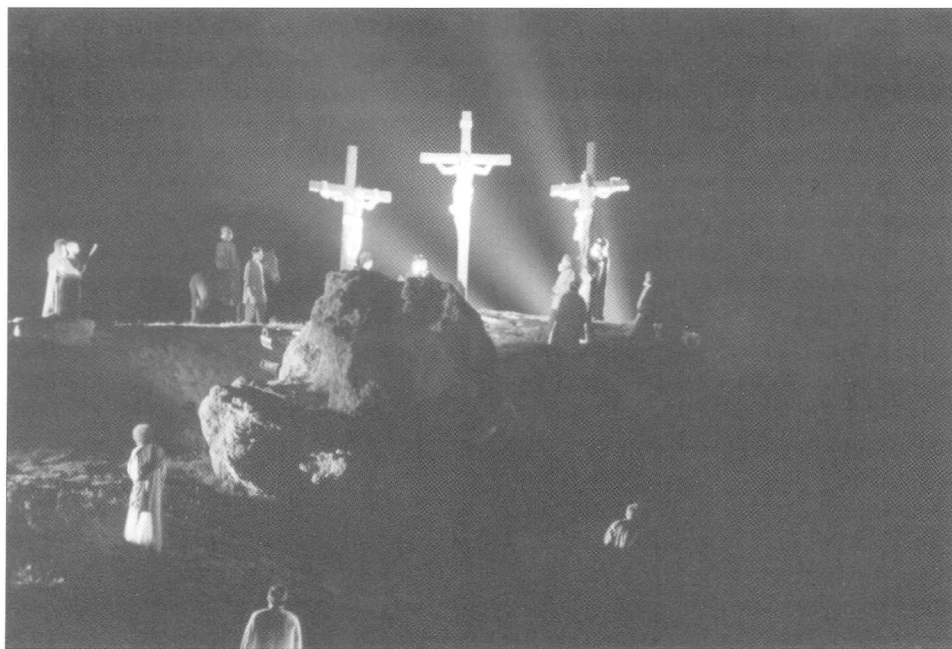
A faragvány a XIX. század végén került a Magyar Nemzeti Múzeum Kötárába. Gerevich Tibor ismertette a „Magyarország román kori emlékei” című, 1938-ban megjelent kötetében. A budaörsi kő 1945-ig a Magyar Nemzeti Múzeum kötárában volt. Manapság már nem található ott. Miként Biczó Piroska régész, a múzeum munkatársa írta: *„Budaörsről származó köre a Magyar Nemzeti Múzeum nyilvántartásában nem sikerült adatot találnom. A faragvány a második világháborúban vesztetett el, mivel 1938-ban még mint a Nemzeti Múzeumban lévő darabról olvashattunk róla. A háborút követő revíziók során már nem volt itt, ellenkező esetben nyilvántartásba került volna.”* (FI)

A „budaörsi oszlopfő”

Budaörsi Passió

1933 és 1939 között a Kőhegyen Jézus kínszenvedéséről és kereszthaláláról német és magyar nyelvű színelőadások kerültek megrendezésre, mintegy 200 helyi lakos szereplésével, több ezer néző előtt. Az ötletet a német Oberammergau-i szabadtéri Passiójátékok adták, a szervezést a Lyra Dalkör és Bató Géza tanító vállalta fel. Községi összefogással épült fel a játéktér, mely 70 méter hosszú és 20 méter szé-

A Budaörsi Passió előadása a Kőhegyen,
1933-ban és 2003-ban

les volt, a nézőtérén 2000 ülőhellyel rendelkeztek. A díszletül szolgáló épületeket téglából és betonból építették, a terveket Herzog Pál és Erhardt Gyula építésmérnök készítette el. A következő épületek készültek el: Jerikó kapuja, Bethsaida fürdője, Kajafás főpap háza, az Utolsó Vacsora terme, Jairus otthona, a Golgotára vezető kapu, a templom szentélye, Pilátus palotája és a Szent Sír. A színpad egyik kivitelezője Grósz Mátvás kőművesmester volt. Az építkezés összköltsége meghaladta a 32 ezer pengőt.

A bemutatóra 1933. június 11-én került sor, majd hat éven keresztül június, július és augusztus szombatjain és vasárnapjain játszották el. Magyar nyelvű szövegkönyvét Bató Géza tanító, német változatát Auber mann Miklós plébános írta meg. Az előadás zenei részében Hesz János és zenekara vett részt. Jézus szerepét Bató László – Bató Géza fia – alakította. A Budaörsi Passiójátéknak óriási hazai és nemzetközi sikere volt, 1939-ben azonban a mostoha időjárási körülmények és a pénzhiány miatt leálltak az előadások. 1941-ben Budapesten, a Városi Színházban adták elő a darabot, ám a második világháború és a kitelepítés után a kezdeményezés elhalt. Az 1950-es évekre a Passiójátékok épületeit lerombolták, köveit elhordták.

1996-ban a Passió számos civil szervezet és alapítvány kezdeményezésére a Jókai Mór Művelődési Házban került felújítva bemutatásra, majd 2000-ben ismét a Kőhegyen mutatták be, akkor még a csíksomlyói ferences Passió szövegkönyve alapján. 2003-ban előkerült az eredeti Bató-féle szövegkönyv, így abban az évben – országosan ismert színművészekkel és budaörsi statisztákkal, német és magyar nyelvű előadásokkal – került színre az eredeti festői helyszínen, Dér András

és Frigyesi András rendezésében. A Budaörsi Passiót 2006-ban ismét bemutatták, így a háromévenkénti előadások immár hagyománnyá váltak. 2007-ben a Budaörsi Passió és a hozzá kapcsolódó hagyományok ápolására jött létre a Budaörsi Passió Egyesület. (GA)

Budaörsi Római Katolikus Plébánia

Budaörs 1744-től rendelkezik önálló római katolikus plébániával, melynek élén – a megyés püspök felügyelete mellett – a helyi egyház vezetője, a plébános áll. Az egyházközség a katolikus plébánia hívő közösségét jelenti. Az egyházközség hosszú évszázadokon át az Esztergomi Főegyházmegyéhez tartozott, majd 1993 júniusában a magyar egyházmegyei határok átalakításáról rendelkező, II. János Pál pápa által kiadott apostoli levél területét a Székesfehérvári Egyházmegyéhez csatolta. Az egyházközség képviselőtestülete a plébános mellett működő tanácsadó testület, mely munkáját a rendszeres gyűlésein hozott határozatok által végzi. Élén a plébános és a képviselők által választott világi elnök áll, létszáma Budaörsön 26 fő. A testületnek hivatalból tagja a plébános, a káplán, a katolikus általános iskola és óvoda vezetője, valamint a kántor. A testületet a templomba járó hívők választják öt évre, a megválasztandók névjegyzékét a plébános állítja össze. A választás után az egyházközségi képviselők működésének megkezdéséhez a megyéspüspök megerősítése szükséges. Az egyházközségen belül emellett számos lelkeségi közösség és mozgalom – Kolping Család Egyesület, karizmatikusok, az oltárszolgálatot végző ministránsok, házas-és ifjúsági csoportok – tevékenykedik, sok programmal és aktív hitélettel. Közösségi összejöveteleik helyszíne a templom hitanterme, a Plébánia 1997-ben megépült

új épülete, a katolikus iskola és a Szent Márton Ház. Az egyházközség újságja az „Élünk” című, évente négy alkalommal megjelenő lap. (GA)

Budaörsi római katolikus templom

története (Részletes ismertetése a Függelékben olvasható.)

Budaörsi Szűz Mária Temetkezési

Egylet

1890-ben alakult, az 1930-as években már több ezer taggal rendelkezett. Mindenki tagja lehetett, aki megfizette a havonkénti megállapított hozzájárulást. Az egyesület a beszedett tagdíjakból állta a temetési költségeket, így halálesetknél az Egylet tisztségviselőjét is értesíteni kellett. Az egyesület székháza a Nefelejcs utcában állt, az ott elhelyezett hirdetőtáblára írták fel krétával az elhunyt nevét és a temetés pontos idejét. (GA)

Budaörsi Takarékpénztár

1870-ben alakult, alapító elnöke Feldhof-fer Márton volt. Német bankhálózat fiókjaként működött. A gazdák a barack, a szőlő, és a bor eladásából befolyt pénzüket tették be a Templom téren lévő Taka-

rékpenztárba. Az intézmény a település egyik központjává vált. További elnökei: Szabadházy Andor 1870–1880, Albecker János 1880–1911, Szailer Mihály és Lueff Lajos 1911–1943. (GA)

Budaörsi Városvédő Egyesület

Budaörs városépítészeti értékeinek és hagyományainak megőrzésére – dr. Vándor András építésszámológéppel, elnök vezetésével – 1992-ben alakult egyesület, melynek az elmúlt években jelentős szerepe volt abban, hogy a Város Önkormányzatának hathatós támogatásával egyre többen ismerik meg a település múltját, történelmi és kulturális emlékeit. (FI)

Búzaszentelés

Budaörsön minden év április 25-én, a húsvéti időszak elmúltával – egyházi szokás szerint a plébános vezetésével – körmenet vonult ki a szántóföldekre, ahol a jó termésért imádkozva a pap megáldotta a földet és a terményeket. Számos hívő letört egy szál búzát és imakönyvébe tette. Ekkor mondták a gyermekeknek: „A földet már megszentelték, most már levehettitek a cipőt, és mezítláb járhattok.” (GA)

A Takarékpénztár emblémája az 1900-as évek elejéről

C, CS

Chudor

1464-ben a II. Pius pápa által kiváltságolt plébániák jegyzékében találkozhatunk e névvel. Abban az időben Örsön az esztergomi érsek Chudor nevű nemesei laktak. (FI)

Clementis László (1862–1951)

Budaörs jeles személyisége 1862-ben született Bián. Hat évtizeden keresztül volt a községben tanító, iskolaigazgató, jeles orgonista, aki egyházi énekeket gyűjtött, és maga is zeneszerző volt. 1945-ig a budaörsi római katolikus templom kántoraként is működött. Ő alapította a Lyra Dalkört. Utolsó éveit lányánál töltötte Pestújhelyen. 1951-ben hunyt el Budapesten, de Budaörsön nyugszik, ahol tiszteletére utcát neveztek el. (GA)

Csendőrörs

A biai járási csendőrszakasz alárendeltségében, a község előjáróságának kezdeményezésére állították fel 1886-ban a hat fős gyalogőrsöt. A csendőrörs szolgálati helyisége a postaépületben volt, kezdetől fogva telefon-és távirdai összeköttetésben állt szolgálati előjáróival. 1914 és 1925 között a csendőrörs a községházán volt elhelyezve, már 9 fővel rendelkezett, laktanyájuk kezdetben a Farkasréti úton volt, majd a Törökbálinti utcában működtek. A budaörsi repülőtér létrehozásával egyidejűleg külön repülőtéri különítményt állítottak fel, akik a Frank-tanyán kaptak laktanyaépületet. A csendőrörs gazdatisztje a vitézzé avatott Komjád (Konrád) János csendőr tiszthelyettes volt. (GA)

Cserkészmozgalom

A községben önálló cserkészcsapat nem alakult, de kisebb csoport működött 1945-ig. A kommunista diktatúra kezdetén, 1948-ban működését betiltották. Újjászervezésére 1990-ben került sor dr. Nagy Péter vezetésével, akinek visszavonulása után a helyi római katolikus egyházközség karolta fel a mozgalmat, a Szegletes család nagyfokú szerepvállalásával. A cserkészlet főbb célkitűzései között szerepel tagjainak az egyeneslelkűségre, a feltétlen igazmondásra és segítségre való tanítása. (GA)

Csik falu

Csik falu korai Árpád-kori település volt. Hajdan egyike volt a Buda környéki szőlőművelő falvaknak. Neve személynévből ered.

Első adatunk 1296-ból való és a helység templomára vonatkozik, amely – akárcsak Örsé – jóval korábbi alapítású e dátumnál. A korai Árpád-korban a falu a Budakeszi-árok (Csiki-patak) két partján terült el, a Huszonnégyökrös-hegy lejtőjén. Lakói szőlőtermesztéssel, állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Szőlőiket a mai Huszonnégyökrös-, Kecse-, Ló- és Út-hegyen, valamint a Törökugrató, az akkor Hatvantulkos-hegynek nevezett magaslatok oldalában művelték.

A község életét alapvetően befolyásolta, hogy keresztülhaladt rajta a Mészárosok útja, amely a középkori Magyarország egyik legfontosabb útvonala volt, mivel azon hajtották Nyugatra az akkori Európában igen kelendő magyar szarvasmarhát. Miután Csik Buda vonzáskörzetébe tartozott, lakói a budai vásárokon értékesítették termékeiket. Az örsi és a sasadi borokkal együtt a korcsolyások (borszállítók) Csik falu kiváló minőségű borait is a főváros piacára szállították. Lakói ezenkívül gyümölcsöt és jószágot, valamint mézet, méhsert, viaszt – vittek Buda piacára. Egy 1395-ből fennmaradt oklevélben Zsigmond magyar király meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy az „*Örs és Csik birtokon lakó királyi jobbágyoktól ne követeljenek tizedet, mert ezáltal a két falu elnéptelenedik*”. 1404-ben Keszei Péter budai polgár Márton örmény személynek zálogosított el egy csiki szőlőt.

A mohácsi csata után a dúló, fosztogató török had Csik faluban is nagy pusztítást vitt véghez. Tudjuk, hogy Csik és Felkeszi (a mai Budakeszi egy része) falvakban kilenc nemest és családját irtották ki. Adatunk van arról, hogy 1528-ban I. Ferdinánd néhai Bíró Orbán és Bíró Mihály csiki kőházát Miklós volt visegrádi várnagynak adományozta. A falu a

török kor elején elnéptelenedett. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mert bár 1546-ban még pusztaként szerepelt, de 1559-ben 32, 1562-ben 22 adófizető lakosát írták össze. A község 1566-ban, egy tatár pusztítás után vált lakatlanná.

Csik faluról az első térkép 1766-ból származik. Ekkor már Budaörs pusztája volt az egykori Csik falu területe. Az utolsó önálló adat a faluról az 1851-ben megjelent, Fényes Elek által összeállított Magyarország földrajzi szótárából való, mely a Pest megyei Csik falut 5 fő állandó, római katolikus lakossal tünteti fel, akik akkoriban birkatenyésztéssel foglalkoztak.

Történeti adatként meg kell még említenünk, hogy az 1921. október 22-24-i budaörsi csata utáni fegyverszüneti tárgyalások egyik színhelye a régi Csiki csárda volt. (FI)

Csik falu adózó lakosai a török korban

1559-ben – Latos János nő, fia György nőtlen; Sas Petre nő, fia Dimitre nőtlen, testvére Mihál nő; Darabos Petre nő, fia Balázs nőtlen, fia Márton nőtlen; Mendegél Benedek nő; Simon György nő, fia Balázs nőtlen, fia Márton nőtlen; Rác Miklós nő; Pál Mihál nő; Tar Miklós nő, fia Tomás nőtlen; Darabos István nő; Rác Petre nő; Nagy Jakab nő; Polbár Pál nő, fia Simon nőtlen; Tód Ferenc nő, fia Petre nőtlen; Balik Tomás nő, fia János nőtlen, fia György nőtlen, fia István nőtlen; Balik Gergel nő, testvére Tomás nőtlen; Nagy Petre nő, fia Lőrinc nőtlen; Telek Balázs nő; Csik István nő.

1562-ben – Nagy Petör, Polbárd Pál, Tót Ferenc, a nevezett fia Petör, Nagy Balás, Balog Tamás, a nevezett fia Orbán, Bálind Gergel, a nevezett testvére Tamás, Nagy Mihál, Rác Vidacs, Cseke

Balás, Latos János, Rác Miklós, Sas Mihál, Mendegél Benedek, Rác László, Rác Petör, Tar Miklós, a nevezett fia Máté, Darabos Petör, Darabos István. (FI)

Csik falu ismert birtokosai a török korban

1546 – Ibrahim, a budai mirmirán csau-sai kethüdája;
 1559 – szultáni hász-birtok;
 1562 – szultáni hász-birtok. (FI)

Csik falu 1778-ban

A Kneidinger-atlasz alapján:
 „Ekkor már megvolt a régi csiki csárda. (Nem azonos a mai Csiki csárdával, amely az 1930-as években még megvolt. A szerk.) A csárdától Budaörsre menve kb. 300 méternyire egy horhosnak a végén, a hegy oldalában van a falu jelölve. A Csárdával szemben, féljobbra a Csiki patak

jobb partján a három épületből álló Bienen Garten (Méhes) lett bejelölve. A rét, amelyen a patak átfolyik, Valinka Wiesen névvel van jelölve. A térképen a mai Törökugrató Csiker Bergnek van feltüntetve.” (FI)

Csik falu fennmaradt középkori okleveleinek jegyzéke 1541-ig

Csik falu Örs szomszédos települése volt a középkorban, amelyről az oklevelek és átiratok számos emléket megőriztek. (Részletek a FÜGGELÉK-ben.)

Csik falu gazdaságtörténeti adatai

1562-ből	
búzatized	140 kile
musttized	600 pint
kendertized és káposztatized	25 akcse
sertések száma	50 db
menyasszonyadó, hordóadó és bírságpénz	250 akcse
kevert tized	95 kile

A régi Csiki csárda épülete az 1930-as években

Budaörs látképe a Kőhegyről,
az 1930-as években és napjainkban

a kincstári szőlő jövedelme	200 akcse
méhkasok száma	25 db
tűzifa- és szénadó	380 akcse

(FI)

Csik falu nevének eredete

Falu, majd puszta – ma Budaörs része –, amelynek neve személynévből keletkezett magyar névadással. A Váradiregesztákban találkozhatunk például Sicu személynévvvel. 1238-ból van adatunk Chyk, 1297-ből pedig Cheyk személynévre. Nevét a Csiki-hegyek, valamint a Csiki csárda tartotta fenn. (FI)

Csik falu népességi adatai a török korban

	1559	1562
Családfők	19	18
Nőtlen fiaik	12	3
Családfők nőtlen testvérei	1	1
Egyéb nőtlenek	–	–
Összeírtak	32	22
Dzsizfijezetők száma	10	19

Foglalkozásra utaló adat az összeírásban nincs. (FI)

Csiki csárda

1778-ban Kneidinger András már feltüntette térképén. A Huszonnégyökrös-hegy oldalában pincéje még ma is látható. A Csiki csárda helyiségeiben zajlott le 1921-ben a budaörsi csata utáni „békétárgyalások” egyik fordulója. A csárda utolsó bérlője, Windeisen György volt, aki 1930-tól bérelte az épületet. A második világháború utolsó évében a csárda belövést kapott, melynek következtében jelentős károkat szenvedett, és többé nem lett helyreállítva. (FI–GA)

Csiki kápolna

Királyi alapítású kápolna volt. A templomra vonatkozó legkorábbi fennmaradt oklevél 1296. augusztus 1-jén kelt. Védőszentjeként Szűz Máriát tisztelték. (FI)

Csulits-kápolna

Az Ótemetőben álló kápolnát 1862-ben építtette Csulits János és családja. Menyyezete háromboltozatos, oldalfalain két-két csúcsíves ablak van. A torony téglából épült. A kápolna előtt durva homokkőből faragott kereszt áll.

Az 1946-ban történt kitelepítés után az épület állapota fokozatosan romlott, majd az 1970-es évek végén jelképes összegért a görög katolikusok tulajdonába került. Romos állapotából 1993-ra épült újjá. (GA)

Defter

Egy vagy több oldalból álló pénzügyi (adó-) jegyzék a török időkben. (FI)

Disznóölés, disznótor

Télen a községben sok helyen vágtak disznót, amelyet a házhoz járó böllér végzett el, a háziak és más ismerősök segítségével.

Azállatotleölték, majd a forrázóteknőbe (Brümulde) tették, forró vízzel leforrázták, hogy könnyebben eltávolítsák róla a sörtét. Ezután a saroglyára (Schragl) helyezték, ami egy rövid létrához hasonlatos faalkalmatosság volt. A sörte lemosása után a disznót rénfára (Rechen) tették, felállították és így lógatva a böllér hozzákezdhetett a disznó bontásához és a belsőségek eltávolításához. A még meleg májat azonnal a konyhába vitték, amelynek egy részéből a disznótor első étke készült. Miután a kolbászfélék elkészültek, a húst szakszerűen szétválasztották és a böllér saját kezűleg faedénybe rakta és besózta. Ezután a böllér hazament, majd a szalonnát felszeletelték, nagy üstben ki-sütötték és présel kisajtolták.

A munka befejezése után vidám disznótort rendeztek. A disznóölés után az is sokat számított, hogy hány liter zsírja lett a jószágnak, hiszen a budaörsiek is azzal főztek és sütöttek. Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata minden év januárjában hagyományos német/sváb disznóvágást szervez a régi szokások felélevenítésére. (GA)

Díszpolgárok

A Budaörs Város Díszpolgára címet és a címmel járó oklevél adományozását a

Budaörs Város Önkormányzata 2/1991. számú rendeletével alapította. A település díszpolgári címének eddigi kitüntetettjei: *Hauser József* nyugalmazott iskolaigazgató (1991), *ifj. Szakály Máttyás* nyugalmazott pedagógus (1991), *Dr. Habsburg Ottó*, a Páneurópai Unió elnöke (1992), *Herbert Sickinger*, Bretzfeld volt polgármestere (1992), *Sapszon Ferenc* Liszt-díjas karnagy (1994), *Szentgyörgyvölgyi Zoltán* plébános (posztumusz, 2000), *Schmidt Máttyás* (2000), *Dr. Kovács József László* nyugalmazott múzeumigazgató (2005), *Ferrari Violetta* színművész (2005) és *Bártfay Zoltánné* (2005). (GA)

Duntzinger, Josef

1734-ben gr. Bercsényi Zsuzsanna Josef Duntzingernek adta bérbe az uradalmi kocsmát. (FI)

Dűlőnevek Budaörsön

Dr. Riedl Ferenc és Hauser József helytörténészek gyűjtéseiben szerepelnek Budaörs dűlőnevei, amelyeket korábban az itt élők megműveltek és német elnevezéssel illettek. A dr. Riedl Ferenc által szerkesztett „Budaörser Heimatbuch” c. munkában tételesen fel vannak sorolva a budaörsi dűlőnevek. Jelentősebbek: Spanische Wiesen – Spanyolrét; Feuerstein berg – Tűzkőhegy; Sonnenberg – Naphegy; Alt-Franken-berg – Alsó Szállás; Herrschafts-hut – Szállás; Ross Stutn – Ló-völgy; Kalvarie-berg – Kálvária dűlő; Siassberg; Geisbart – Vasúton túli dűlő; Alt und Neu Csik, Csiker Grabenäcker – Csiki dűlő; Neuteilung; Valinka Wiesen.

A felsorolt dűlőnevek közül már alig néhányat használnak. (GA)

Ébner György

Budaörs utolsó bírója, régi módos gazdacsalád sarja. Fejlesztette a községi infrastruktúrát, megalapította helyi gazdakört és értékesítési szövetkezeteket hozott létre. Az 1940-es években számos alkalommal összetűzésbe került a Volksbund helyi csoportjával, később a németek letartóztatták, majd a szovjet hadsereg bevonulásakor azok állították félre és zaklatták családját. 1947 augusztusában a második kitelepítés idején – bár érvényes mentesítő okmánnyal rendelkezett –, családjával együtt elűzték otthonából. Az Amerikai Egyesült Államokban halt meg, felesége 103 évesen 2002-ben hunyt el ugyanott. Ébner György nevét utca őrzi Budaörsön. (GA)

Egészségügy

A XIX-XX. században a községben magas volt a csecsemőhalandóság, de a különböző járványok (spanyolnátha, torokgyík) a felnőtt lakosság körében is szedték áldozataikat. Valószínűleg már a XVIII. században lehetett a településen orvos, 1846-ban pedig az elhaltak korát és a halál okát is bejegyezték az anyakönyvbe. Egykorú források szerint 1842-ben Loruskó József, 1845-ben pedig Székessy Xav. Ferenc nevű orvos volt a községben. 1876-ban egy orvos, egy sebész, négy okleveles szülésznő és egy gyógyszertár működött Budaörsön. Az első világháború idején hadikórházat alakítottak ki a lányiskolában. Az 1920-as években a községben házassági egészségügyi tanácsadás is működött. A két világháború között és a második világháború idején Schäffer (Sarlós) Mihály

volt a község orvosa, de magánorvosként Spilenberg György és felesége is folytatótt gyógyító tevékenységet. 1948 után már számos orvos működött a községben, a település központjában tanácsi beruházásként orvosi rendelő épült, majd a lakótelepen is új körzeti rendelő jött létre az 1980-as években. A rendszerváltozás után a legnagyobb változás az alapellátásban következett be: a háziorvosok vállalkozókká lettek. 2003-ban avatták fel a város új európai színvonalú egészségügyi központját a Kossuth Lajos utcában, az egykori tanácsi orvosi rendelő helyén. (GA)

Egyházi javak összeírása

Pest megyében – 1725

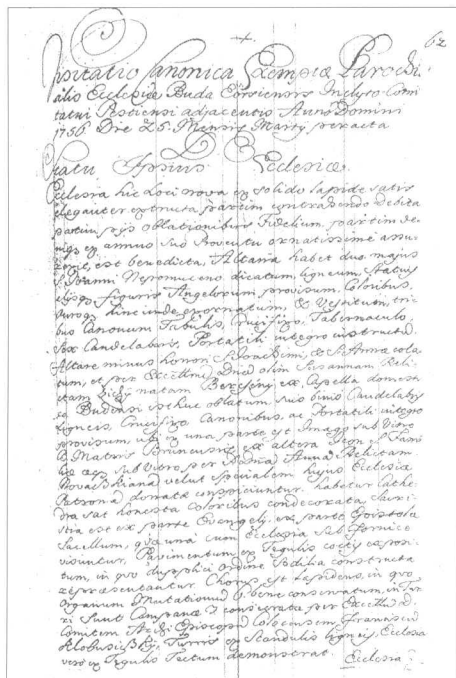
Az iratban a következők olvashatók a középkori budaörsi templomról: „*Alapfalai láthatók, köveit a török időkben Budára vitték. (Lapides ejusdem Budam veeti dicuntur tempore Turcarum.)*” Ugyanezen összeírásban olvasható, hogy Csik falu templomának alapfalai ebben az időben még szintén állottak. Horhi falu Kamaraerdőben volt templomromjáról már nem esett szó. (FI)

Egyházlátogatások Budaörsön

Az Egyházlátogatás a katolikus egyház legősibb intézménye. Valószínűleg már Szent István korától kezdve minden évben elvégezték a falusi plébániák meglátogatását, ezeknek a vizitációknak írásos nyoma azonban nem maradt ránk. Az esztergomi főegyházmegye első ismert egyházlátogatási jegyzőkönyve 1397-ből maradt fenn, amikor Kanizsai János érsek rendeletére végrehajtották az esz-

Az 1725. évi templomösszeírás
Örsre és Csikra vonatkozó része

Az 1756. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv
címclappja

tergomi káptalan vizitációját. Az örsi, később budaörsi egyházra vonatkozó iratok 1397-ből, 1756-ból, 1761-ből, 1783-ból, 1796-ból, 1802-ből, 1811-ből, 1821-ből, 1846-ból és 1933-ból maradtak ránk.

Jelenleg Budaörs az ország egyetlen települése, melynek valamennyi ismert Egyházlátogatási jegyzőkönyvét lefordították, lektorálták és kötet formájában megjelentették. Bucsi Lajos – Tóth Krisztina – Filipzsky István: Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933. Budaörs, 2002. (FI)

Egyházi társulatok és egyesületek

Budaörsön a katolikus egyházközségen belül működő egyesületek lényegében az emberek napi életének szinte minden területét lefedték, az 1933-ban kelt Egyházlátogatási jegyzőkönyv is számos szociális, lelki és társadalmi jellegű szervezetről tesz említést. Az Irgalmas Nővéreknek az 1880-as években Budaörsön megkezdődött működése, letelepedésük különösen szociális és oktatási téren erősítette meg a civil szervezetek tevékenységét. Akkor alakult meg a Szent Vince Egyesület, illetve a Mária-lányok Egyesülete is. (GA)

Ejálet

Több szandzsákból álló közigazgatási kerület a török időkben (más néven vilájet, bejler-bejilik). (FI)

Eller-kötöde

Budaörs egyik legnagyobb kisipari üzeme az 1920-as években létrejött ún. Eller-kötöde volt, melynek alapítója Eller Pál és felesége, Zirkelbach Mária volt. 1928-ban kötöttek házasságot, majd mindkettejük megtakarításából vették meg a Petőfi utca 21. szám alatti házat, ahol létrehozták a kötőüzemet. A dinamikus fejlődést követően a család és az üzem

átköltözött egy nagyobb házba, a József főherceg utca 22. szám alá, ahol ma a Jókai Mór Művelődési Központ épülete áll. Az üzemben mindenféle kötött árut készítettek, főként zoknikat, pulóvereket és harisnyákat állítottak elő. Nyáron selyemből, télen gyapjúból készültek a termékek. Mintegy 150 dolgozója volt az üzemnek, így a kötöde jelentős munkaadónak számított a községben. A második világháború után az Eller-család ugyan mentességet kapott a kitelepítés alól, ám üzemük az államosítások következtében megszűnt. (GA)

Első bejegyzés a budaörsi anyakönyvben

1738. június 15-én Joannes Hilstandt és Dorothea Arnolt kötöttek házasságot. Az eskető lelkész pater Capistranus Boss volt. (FI)

1848-as emléktábla

A Jókai Mór Művelődési Központ falán 1989. március 15-én avatták fel a Jókai Mór és a márciusi ifjak emlékére készített emléktáblát, majd rendszeresen itt rendezték meg a városi ünnepséget is. 2005-től már az Ótemetőnél felavatott Kossuth-szobornál tartják a megemlékezéseket, de a táblánál minden alkalommal koszorúznak. (GA)

1848/49. évi forradalom és szabadságharc eseményei Budaörsön

Számos bizonytalan eredetű forrás utal mozaikszerűen a helyi eseményekre. Id. Szakály Mátyás tanító leírásai szerint az ún. Szenvedő lelkek völgyében (Armen Seden Tal) fekszenek elesett honvédek, a helyet fa jelzi. A községben osztrák katonákat is elszállásoltak, Budaörs pedig négy katonát küldött Bicskére, a honvédseregbe. Más források szerint a Haynau

osztrák tábornok által elrendelt összeírásban a budaörsieket egy név képviseli: Keszler János budaörsi, paraszti származású szolgál, aki nem önkéntesként, hanem kötelezettként szolgált a honvédseregben 1849 januárja és szeptembere között, majd elbocsátó-levéllel szerelt le. A település Görgei Arthur tábornok, fővezér írásában átvonulási területként jelent meg; ő maga az 1849. január 1-ről 2-re virradó éjszakát töltötte Budaörsön. (GA)

1956-os emléktáblák és emlékművek

1994-ben a Templomkertben található egykori Országzászló talapzatán az MDF és a KDNP helyi szervezete állított emléktáblát az 1956. évi forradalom és szabadságharc budaörsi áldozatainak emlékére. A 40. évfordulón, 1996. október 27-én a Jókai Mór Művelődési Központ falán a Város Önkormányzata helyezte el a táblát a budaörsi áldozatokra emlékezve. 2006. október 23-án – az 50. évfordulón – a Szakály Mátyás utcában avattak új emlékművet, mely Monori Sebestyén szobrászművész alkotása. (GA)

1956. évi forradalom és szabadságharc eseményei Budaörsön

Az 1956. évi forradalom eseményei a településen is éreztették hatásukat.

Október 26-án fiatalok egy csoportja a Budapesti úti szovjet emlékműről leverte a vörös csillagot, a Népköztársaság címerét és az emléktáblát. Október 27-én megalakult a helyi Nemzeti Bizottság és a Nemzetőrség csoportja, melynek vezetője Zöld József lett.

Ugyanazon a napon alakult újjá a Kisgazdapárt helyi szervezete is. Zöld parancsnok vezetésével a forradalmárok elfoglalták a kommunista párhelyiséget, lefegyverezték a párttagokat, iratokat, köny-

Az eraviszok törzs megtelepedése

veket, Lenin- és Sztálin-képeket égettek el. Egy szovjet páncélos jármű haladt arra és a tömegbe lőtt, amelynek következtében négyen életüket veszítették, és többen megsebesültek. Egyes visszaemlékezők szerint a kenyérre várakozó tömegbe lőttek bele szovjet harcokcsik

November 4-én a forradalmat vérbe fojtó szovjet csapatok egy kisebb alegysége a községben állomásozott.

November 6-án összecsapás zajlott le a Törökugratónál a nemzetőrök és szovjet teherautók katonái között. December folyamán még voltak kisebb fegyveres ellenállási kísérletek, amelyek kudarcba fulladtak. A nemzetőrség tagjai közül Zöld József külföldre menekült, míg Sándor Gézát és Kovács István Lászlót börtönbüntetésre ítélték. (GA)

1968. évi események Budaörsön

1968. augusztus 19-én éjjel magyar katonai menetoszlopok vonultak át a község főutcáján Budapest irányába, ezek

az egységek is részt vettek a csehszlovákiai eseményekben a Varsói Szerződés öt tagállama – köztük Magyarország – a Szovjetunió vezetésével katonai erővel közreműködött a társadalmi változások kibontakozásának megakadályozásában. (GA)

Eraviszok (kb. i. e. 100-tól)

Kelta eredetű törzs. Régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy a római kort megelőzően a mai Kamaraerdő területén településük volt. Törzsi központjukat feltárták a Gellért-hegyen. A rómaiak hódítását követően továbbéltek addigi lakóhelyükön, így Budaörsön is. (FI)

„Érik a szőlő”

Ezzel a címmel készült 1919-ben egy rövid, szerelmi történetet feldolgozó némafilm, melynek helyszíne és eseménysora Budaörsön játszódott. A filmet 2005-ben találták meg a Magyar Filmarchívumban, a felvételt a Heimatmuseum őrzi. (GA)

„Etliche froeliche...”

„Etliche froeliche unterschiedliche Christliche Victorien wider den Erbfeind”. A magyarok Budaörsről 1596. április 6-án történt kitelepítéséről tudósító fennmaradt német nyelvű röpirat. 1596-ban Nürnbergben jelent meg. Az ELTE Egyetemi Könyvtár őrizetében található. (FI)

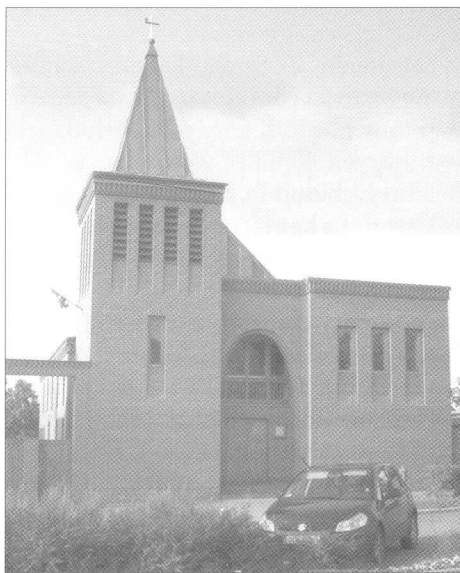
Az „Etliche froeliche” címdoldala

Evangélikus egyház és templom

Az 1946/47-ben történt kitelepítés és azzal párhuzamosan zajló betelepítések és betelepülések révén nőtt az evangélikus felekezethez tartozók száma a településen, akiknek lelki gondozását kezdetben a Budafoki Evangélikus Gyülekezet végezte. Az istentiszteletek a református imaházban voltak, de házaknál is tartottak bibliaórákat és hittanoktatást. Az 1990-es évek elején Rözse István lelkész kezdeményezésére merült fel a templomépítés és az önállósodás gondolata. 1994 novemberében kezdődött meg a Patkó

utcában a templom építése, majd 1998 őszétől önállósodott és Budaörsi Evangélikus Egyházközség néven anyagyülekezzé vált. Ekkor a Városi Önkormányzattal való megállapodás értelmében a Patkó utcai területet a Szabadság út 57. számú épületre cserélte el. 1999 májusában a gyülekezet Endreffy Gézát választotta meg lelkészének, akinek hivatalába való beiktatására ünnepi istentisztelet keretében a budaörsi római katolikus templomban került sor.

A gyülekezet létszámában folyamatosan gyarapodott, így 2001-ben az evangélikus közösség országos egyházi segítséggel megvásárolta a Szabadság út 75. szám alatti ingatlant, s a templom tervezésével dr. Krähling Jánost bízta meg.

2003. december 18-án került sor dr. Szebik Imre püspök vezetésével a templom, 2006 januárjában pedig az orgona felszentelésére. Az evangélikus gyülekezet tagjai aktív közösségi élettel veszik ki részüket Budaörs kulturális és társadalmi életéből. (GA)

Farsang

Budaörsön a farsangi időszakban gyakoriak voltak a bálók, multságok; a legtöbb egyesület a tagjai számára is bált rendezett. Ebben az időszakban rendezték meg a batusbálokat is. A budaörsi esküvőket is általában farsang idején rendezték. Farsang első napján a tánc csak a délutáni ajátatosság után kezdődött és több napon át tartott zenészek közreműködésével.

A farsangi időszakot is külön tánccal és multsággal búcsúztatták, néhány férfiember csoportba verődött, szereztek egy nagy teknőt, és a farsang jelképes temetéseként egyikük belefeküdt. Hamvazószerdától véget ért minden multság, megkezdődött a Húsvétig tartó böjti időszak. (GA)

Fehérvasárnap

A Húsvét utáni vasárnap. Budaörsön ekkor tartották az első szentáldozást a római katolikus templomban. Az 1930-as évektől – amikor az Irgalmas Nővérek az elsőáldozó gyermekeket zárdájukban közös reggelivel vendégül látták – lett nagyobb ünnep. Családi körben ezt kevésbé ünnepték. (GA)

Fekete Sz. Miklósi templom

Budaörs 1761. évi határvizsgálatában Csik falunál „Fekete Sz. Miklósi romlott régi templom” szerepel, mely valószínűleg megegyezett Csik falu középkori templomának akkor még azonosítható romjával. (FI)

Ferrari Violetta

Budaörs díszpolgára. 1930-ban született Hódmezővásárhelyen. Hatévesen kezdte

színművészi pályáját a Pesti Színházban. 1950 és 1956 között a Nemzeti Színház tagja volt, 1955-ben Jászai Mari-díjat kapott. Előbb Bécsben, majd a Német Szövetségi Köztársaságban élt.

Az 1980-as évek végén települt vissza Magyarországra, 1997-től él Budaörsön. 2005-ben kapta meg a díszpolgári címet. (GA)

Filoxéra

Apró növényi tetűfajta, mely a szőlő gyökerét károsítja. Budaörsön az 1890-es években a filoxéra a szőlőültetvényeket szinte teljesen kipusztította, akkor tértek át a helyi gazdák a borszőlő termesztéséről a csemege-szőlő termesztésére. (GA)

Főjegyzők a XX. század első felében

A község főjegyzője a települési előljáróság egyik legjelentősebb hivatalnok, a helyi közigazgatás vezetője volt, ő felelt a község háza irataiért, a könyvelésért és a dokumentációért, illetve az anyakönyvekért:

Beke József 1900–1918,
Bencze András 1918–1932,
Forgó Henrik 1932–1939,
Géczy István 1939–1941,
Hagenturn Ede 1941–1945,
Géczy István 1945,
Debreczeni Endre 1945–től. (GA)

Földrengés Budaörsön

1974. január 30-án és 31-én néhány perces földrengés volt Budaörsön, a 12 fokozatú Mercalli-skála szerinti 4-5-ös erősségű, mely gyenge rengések főként a Mária-völgyben és környékén voltak észlelhetőek. (GA)

Főlovészi szablya kardbojttal

A községi lövészek vezénylőjének (Vorschütz) személyes fegyvere volt, amelyet kardhüvelyben, kardbojttal díszítetten viselt. Az előtalált fényképek alapján megállapítható, hogy legtöbbször az 1904 M. lovas- és az 1891 M. gyalogos tiszti szablya volt használatban. A szablya pengéjét valószínűleg a Budaörs Község Elöljárósága vésetet lehetett látták el. A kardbojtot nyitott és aranyozott, a magyar királyi koronával színesen hímzett volt. Feltehetőleg egy darab sem maradt meg, mert 1945-ben az utolsót szovjet katonák magukkal vitték. (GA)

Fragmenti lapideum

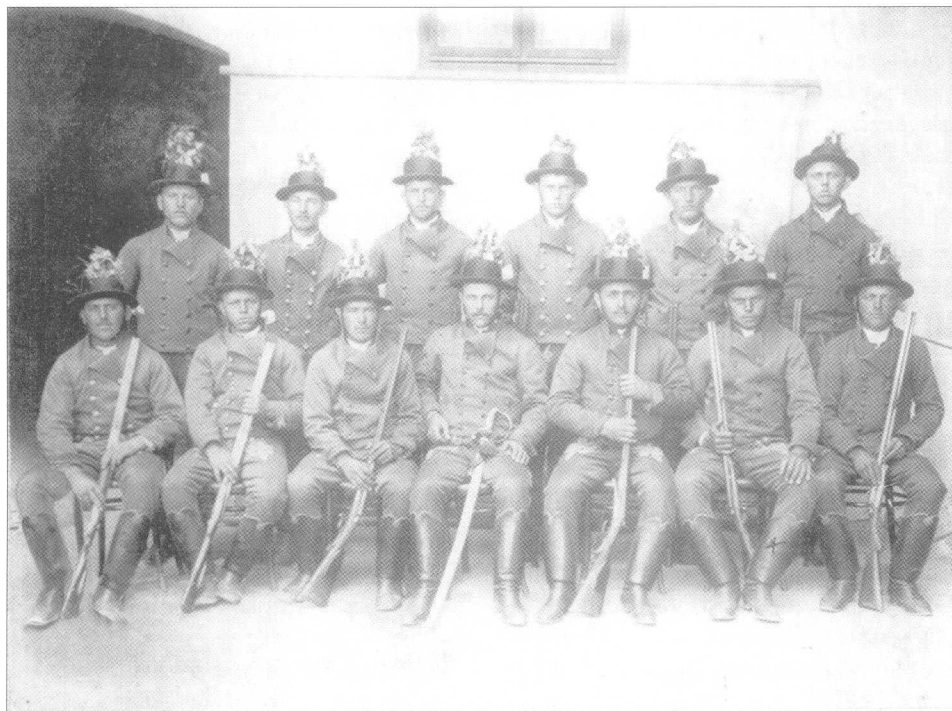
Egy 1766-ból származó, Budaörsöt ábrázoló térképen található, amely arról tanúskodik, hogy akkor még a római kori és a középkori romok jól láthatóak voltak Budaörs-Kamaraerdőben. (FI)

Frech László

Budaörsi tisztartó 1727-ben, majd 1729-ben, egyben óbudai tisztartó is. (FI)

Fritzenschaft, Joannes

Chirurgus (sebész, felcser). 1775-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött. (FI)

A lövészek a régi hagyomány szerint Húsvét idején őrséget álltak a Szent Sírnál a templomban.

Más jeles alkalommal is akadt feladatuk. A csapatot 12 lövész alkotta, a tizenharmadik a parancsnok volt, aki a főlovészi szablyával adott jelt a dísztüzre

Gellért püspök, Szent (1980–1046. szeptember 24.)

Utolsó útja – mártírhalála előtt – Fehérvárról kiindulva Diósdon keresztül a mai Kamaraerdőn és Budaörsön át vezetett Budára, ahol a Dunába taszították. Nevét és emlékét a Gellért-hegy őrzi. (FI)

Gföller Jakab

Építőmester volt, aki 1770 és 1820 között működött. Ismeretesek a pilisszántói plébániához, a dunabogdányi urasági lakhoz és présházhoz készített tervei (1774 körül). 1811-ben a máriabesnyői római katolikus templomon végzett átalakítási munkákat. Fennmaradt a diósgyőri fürdőhöz készített terve is.

Részt vett a budaörsi középületek adatfelvételében a XVIII. század második felében. A Királyi Kamara megbízta a volt Zichy-uradalomban található középületek felvételi rajzainak elkészítésével. (FI)

Gföller-mappa

Budaörs 1659-től 1766-ig volt a Zichy család birtoka. Új tulajdonosa a Királyi Kamara lett, és miután a község a tulajdonába került, felvételi rajzokat készíttetett az összes uradalmi épületről. Forrás: OL. Del. Aed. Fasc. 2. és 6. A mappában 22 lap tartalmaz Budaörsre vonatkozó anyagot, két lap pedig Csik (Coik) pusztán található uradalmi épületek felvételi és alaprajzát ábrázolja. (FI)

Gimnázium

A gimnázium 1964-ben kezdte meg működését a Rózsa utcai iskolaépületben, ahol már egy évvel korábban megkezdődött a gimnáziumi levelező oktatás. Igaz-

gatója Bandur Aladár lett, aki 1980-ig töltötte be ezt a tisztséget. Már az első időszakban komoly sport-és kulturális eredmények születtek a tanulók részéről.

Az 1970-es években a megszűnés veszélye fenyegette az intézményt a csekély diáklétszám miatt, ám a település megakadályozta az intézmény megszüntetését.

1980-ban a Pest Megyei Tanács a gimnáziumot és az általános iskolát szétválasztotta, ezután a neve Budaörsi Gimnázium lett, élére Asztalos Zoltánné került. 1986-tól a gimnázium fenntartójává a helyi Tanács vált, neve Budaörsi Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskolára változott. 1988-ban megszűnt a levelező tagozatos képzés, és abban az évben vette fel az intézmény Illyés Gyula író nevét.

1984 és 1989 között Veresegyházi Béla állt a gimnázium élén, majd utóda Tóth Béla lett. Az 1988/89-es tanévet az addig lakótelepi általános iskolákban működő gimnázium már új épületben kezdhette meg. Az évek során folyamatosan bővült, a Pest megyei beruházásként megépült oktatási komplexum költségeihez a város uszodával járult hozzá. A gimnáziumnak számos nemzetközi kapcsolata alakult ki hazai és külföldi oktatási intézményekkel, megerősödött a diákönkormányzat, kiváló sport- és tanulmányi eredmények születnek. 2004 óta Árendás Péter a gimnázium igazgatója. (GA)

Görög katolikusok

A csekély számú budaörsi görög katolikus hívő lelki gondozását Vereczky András lelkész látja el, a közösség az 1980-as évektől az Ótemetőben álló Csulits-kápolnát használja liturgikus célokra. (GA)

Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár

A városi könyvtár e névválasztásával a ma már városi rangot viselő egykori község újratelepítőjének kívánt emléket állítani. A névadományozási ünnepséget 1997. április 18-án tartották, melyen az ünnepi méltatás követően leleplezték a névadó, gróf Bercsényi Zsuzsanna domborműves emléktábláját, amelyet a városban élő és dolgozó Stremeny Géza szobrászművész alkotott. (FI)

Gyermekjátékok

Különösen a nyári időszakban nyílt lehetőség csoportos és egyéni játékra a gyermekek számára.

A *csigázás* (Drüntreiwen) fából készült csiga ostorral való hajtása volt. A facsiga a rá szerelt cipőszög segítségével fordult meg és mozgott, amikor a csigahajtó (Drüntreiwer) ostorral ráütött.

A *golyódobálás* (Spicken) során a gyermekek egymás vasból készült golyóit kellett eltalálni, s ez a játék különféle szabályokkal folyhatott.

A *snúrozásnál* az utca valamelyik sima részénél egy méteres vonalat húztak, melynek két oldalát határolóvonalakkal látták el. A kijelölt dobóhelyről érméket dobtak a vonalra vagy annak közelébe. Amelyik érme a határvonalon túlra esett, már nem számított a játékban. Az érméket az a játékos vehette fel, akinek pénzérméje a legközelebb helyezkedett el a vonalhoz. Aki akarta, még folytathatta a játékot, „rádobhatott” a siker reményében. A helyezések megállapítása után a nyertes összeszedte az érméket, majd feldobta, és amely érme számmal felfelé esett, azokat megtarthatta nyereményként. A második helyezett is így tett és ezt addig folytatták,

amíg az érmék el nem fogytak. Ezután újra kezdődhetett a játék. A játékok gyakran a község főutcáján folytak, közben kisebb csoport vette körül egy-egy alkalommal a játszókat. (GA)

Gyógyszerészek Budaörsön

1871-ben belügyminisztériumi engedéllyel Rosenberg Lajos okleveles gyógyszerész egyszemélyjogú gyógyszertárt nyitott meg Budaörsön, mely a Szent István nevet kapta. A Templom téri patikát ma ugyanígy nevezik.

Az első ismert budaörsi gyógyszerész Nickl Ödön volt 1882–1888. További gyógyszerészek: Egész Lőrinc 1888–1891, Gyurkovics Gyula 1892–1899, Levius Károly 1900–1930, Lakner Gyula 1930–1938, Tóth József 1938–1940, Glasz József 1940–1948, Dr. Székely Szilárdné 1948–1950, Utasi Géza 1950–1978), Tóth Judit 1978–1995, Osváth Lászlóné 1995-től. Ma Budaörsön számos gyógyszertár/patika működik. (GA)

Gyógyszertárak Budaörsön

Szent István Patika

Templom tér 17.

Riedl Patika (I.)

Budapesti út 105.

Riedl Patika (II.)

Kismartoni u. 45.

Szivárvány Gyógyszertár

Szivárvány u. 3.

Kőszikla Gyógyszertár

Szabadság út 48.

Medicina Patika

Kinizsi u. 1-3.

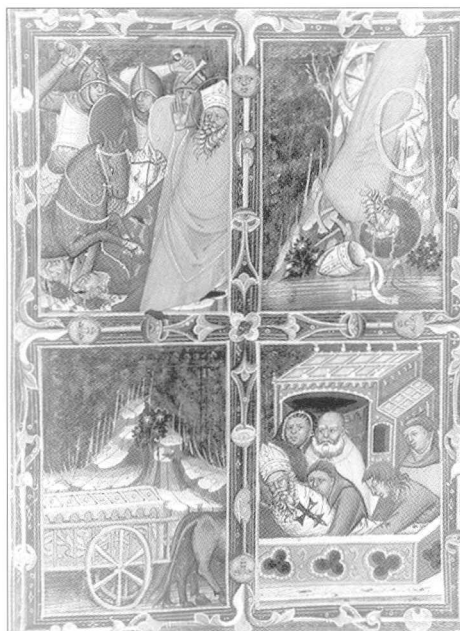
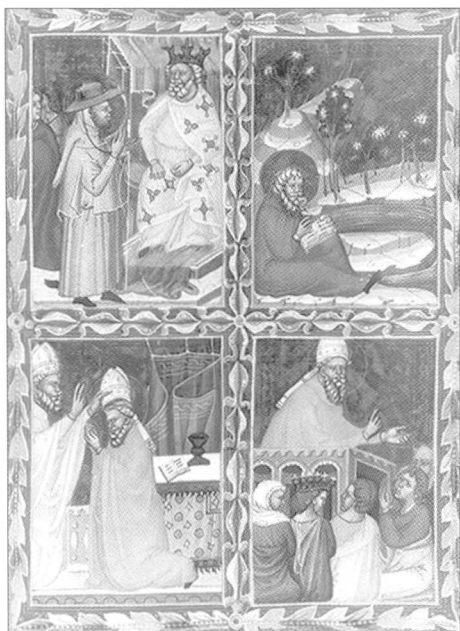
Szent Jobb Gyógyszertár

Sport u. 2-4.

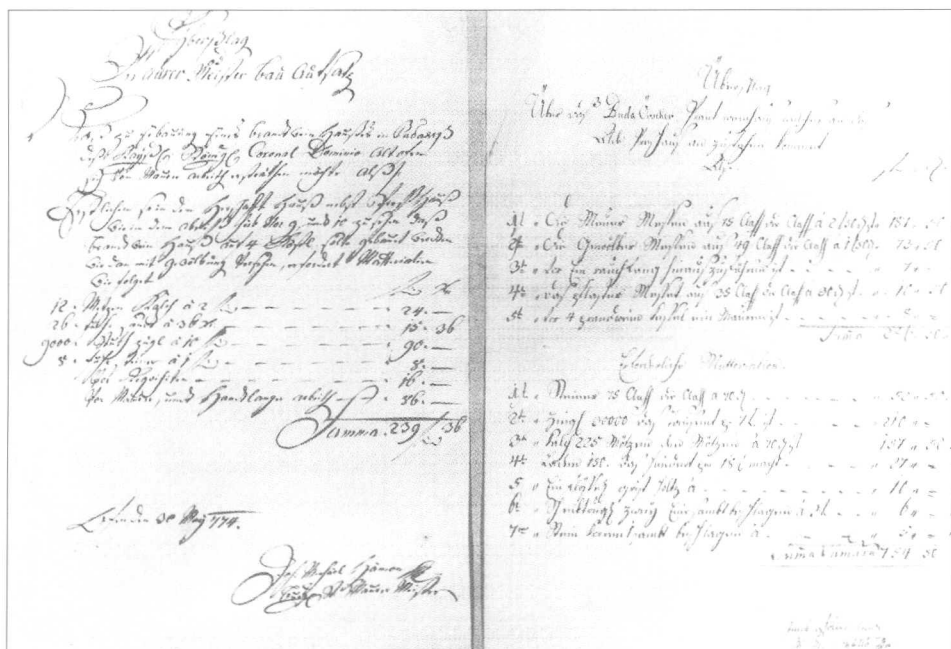
Szizlakert Gyógyszertár

Kossuth L u. 13.

(GA)

Részletek a Magyar Anjou-legendáriumból: Szent Gellért püspök élete képekben

Jacob Gföller saját kezűleg írt számlája

H

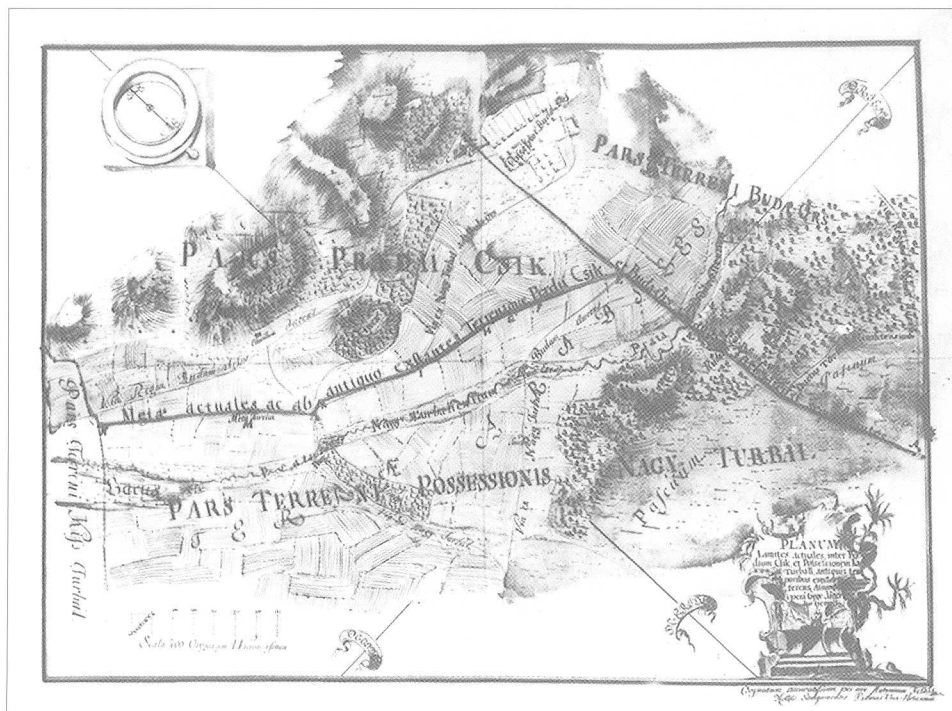
Habsburg Ottó, Dr.

Az utolsó magyar király, IV. Károly és Zita királyné első gyermeke. 1912-ben született az alsó-ausztriai Reichenauban. Apját az Osztrák Köztársaság kikiáltása után családjával Svájcba, majd az 1921. október 23-24-én lezajlott budaörsi csata után az antant közreműködésével Madeira szigetére száműzték. Apja 1922-ben bekövetkezett váratlan halála után ő lett az utód. A löweni egyetemen állam- és társadalomtudományokat tanult, majd 1935-ben doktorált. Az 1930-as években – a terjedő náciizmussal szemben is – népszerűsíteni próbálta a legitimizmust hazájában, amelyet az akkori osztrák

vezetés is támogatott. Habsburg Ottó 1940-ben az Egyesült Államokba emigrált, majd a háború után visszatért Ausztriába, ám a Habsburg-ellenes törvények ismételt bevezetésekor az ország elhagyására kényszerült. 1961-ben személyes trónigényéről lemondott. 1978-tól német állampolgár, az Európa Parlament tagja, a Páneurópai Unió elnöke. 1994-ben Budaörs díszpolgárává választották. (GA)

Hacker, Xaver Franz

Kamarai ácsmester volt 1775-ben, aki önállóan tervezte a pátyi református templomot, később uradalmi épületet és magtárat is tervezett (Budakeszi, Duna-

Térkép Budaörs területéről, az 1760-as évekből

bogdány, Perbál stb.). A visegrádi Rév utcai iskolát – amely eredetileg templom volt – ő alakította át iskolává 1787-ben. Több templomot, iskolát és vízimalmot is tervezett. A J. Oesner kamarai építőmesterrel közösen. Jung Józseffel együtt készítette el a gombai református templom építési tervét.

Részt vett a budaörsi középületek adatfelvételében is. (FI)

Haláleset

A községben minden halálesetet templomi haranggal jeleztek („lélekharang”). A megholt nevét a templomban hirdették ki. A haldoklót meglátogathatták a barátok, ismerősök, s bátorító szavakat intézhettek hozzá, meghintheték szenteltvízzel is. A halál bekövetkeztekor a halottas szobában lévő tükröt letakarták, értesítették a Plébániát és az asztalost, hogy mielőbb készítse el a koporsót. Ha az elhunyt a Temetkezési Egylet tagja volt, a szervezetet is értesítették, amely a székházán elhelyezett táblára kiírta az elhunyt nevét és a temetés pontos időpontját. A halottat a tiszta szobában ravatalozták fel, fejénél két égő gyertyával és kereszttel, de szenteltvíztartót is tettek oda, benne rozmaringággal – ezzel hintették meg az elhunytat. A koporsót az ismerősök is látogathatták, nagy részük éjszaka jött, hogy virrasszanak a meghalt személy mellett. Ha gyermek volt az elhunyt, őt fehér koporsóba helyezték, párnájára szentképet és rozmaringot tettek. Temetés előtt egy-két nappal az asztalos elment a házhoz és beszegezte a koporsó fedelét. (GA)

Hamon Kristóf

Budai építőcsalád tagja volt. Apjánál Kristófnál, majd nevelőapjánál, Nöpauer Máténál tanult. Utóbbival együtt részt

vett a Szent Anna-templom építésében, 1762-ig. Az 1780-as években a budaörsi plébánia-lak bővítésén dolgozott, ahol mint városi építőmestert említik. Részt vett a budaörsi középületek adatfelvételében. (FI)

Hangos híradó

A község lakóit érintő közérdekű hirdetményeket 1964 és 1988 között a helyi Tanács által működtetett hangszórós hálózaton keresztül hirdették ki. (GA)

Határpercek Budaörsön 1760 körül

Csik puszta területének birtoklásáért folytak Budaörs, Törökbálint, Bia, Torbágy és Budakeszi községek között a XVIII. században. A határpercek köszönhetjük több, abból az időből fennmaradt, városunkat is feltüntető térképünket. (FI)

Hauser József (1912–2002)

Budaörs díszpolgára. 1912-ben született Budaörsön. Baján végezte el a tanítóképző főiskolát, majd pályáját az osztrák határ menti Felsőrönökön kezdte. Az 1940-es években visszatért Budaörsre, ahol tanítói állást kapott. Matematika és kémia szakos tanári diplomát szerzett, majd 1957 és 1973 között a lányiskola igazgatója volt. Az 1960-as években több helytörténeti témában kiírt országos pályázatot nyert meg, Budaörs múltjának meghatározó és elismert kutatója volt. Kutatásai eredményeként jelent meg 1985-ben Budaörsi krónika c. műve, melyet ma már forrásmunkaként tartanak számon. Kezdeményezte és segítette a Heimatmuseum létrehozását. 1990-ben a Pro Urbe-díjat, 1991-ben pedig Budaörs Város díszpolgári címét kapta meg. 2002-ben hunyt el. Halála után városi közművelődési díjat neveztek el róla. (GA)

Hazafias Népfront

Budaörsön is működött 1950 és 1990 között ez az országos szervezet, mely helyi szinten elsősorban településfejlesztési, művelődéspolitikai, környezetvédelmi, nő- és ifjúsáspolitikai és fogyasztóvédelmi munkabizottsággal rendelkezett. Az 1980-as évektől a német nemzetiségi hagyományok felélesztése is a tevékenységi körébe tartozott, évente rendeztek Svábbált, támogatták a Lyra Dalkör működését. A rendszerváltozáskor szűnt meg. (GA)

Háti Orbán

Budaörs első, név szerint ismert bírása. Neve fennmaradt a falu 1559. évi (Háti Orbán), valamint 1562. évi (Orbán bíró) török adóösszeírásában. (FI)

Heimatmuseum /

Helytörténeti Gyűjtemény

A város német múltjával, történetével és hagyományainak ápolásával foglalkozó Helytörténeti Gyűjtemény 1987. augusztus 18-án nyílt meg, az egykor a Weber-családnak otthont adó házban, a Budapesti út 47. szám alatt. A ház 1888-ban épült.

A muzeális értékű dokumentumok és használati tárgyak közadakozásból kerültek a gyűjteménybe, melynek szervezett kialakítása már az 1970-es években megkezdődött Füzér Ferencné, az 1. számú Óvoda igazgatójának vezetésével.

Az anyag először 1980 novemberében rendeződött kiállításá, majd 1984-ben már a Jókai Mór Művelődési Házban volt ismét látható. Fehérváry János tanácselnök támogatásával és több németajkú lakos – Hauser József iskolaigazgató és Báder Györgyné – közreműködésével a későbbi gyűjteménynek otthont adó házat a Városi Tanács megvásárolta, így

1987-ben kerülhetett sor a megnyitóra, majd múzeumi működési engedélyének kiadására. A gyűjtemény a változó témájú időszak kiállítások megrendezése mellett állandó kiállításaként mutatja be az egykor itt élt német ajkú lakosság életmódját, szokásait, hagyományait, és a városnak a németek betelepülésétől az 1946/47-ben bekövetkezett elűzetésükig tartó történetét is.

1995-ben dr. Riedl Ferenc egykori budaörsi tanár és helytörténész nevét vette fel az intézmény. 2004-ben a két német származású budaörsi díszpolgár – Hauser József és ifj. Szakály Mátyás – tiszteletére emlékszobát rendeztek be a múzeumban. Egy 2004-ben történt megállapodás alapján Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata vette át – a tulajdonosi jogokat továbbra is gyakorló Városi Önkormányzattól – a Heimatmuseum fenntartását.

2008-tól itt kapott helyet a Magyarországi Német Tájházak Információs Központja is. 1992 és 2005 között dr. Kovács József László egyetemi tanár volt a Heimatmuseum igazgatója, munkáját a „Budaörs díszpolgára” címmel ismerték el. 2005-től Kovács Veronika vette át az intézmény irányítását, először megbízott vezetőként, 2007-től pedig kinevezett igazgatóként.

2009. januárjában Bleyer Jakab egyetemi tanár, a hazai németiség legnagyobb alakja nevét vette fel a Helytörténeti Gyűjtemény. (GA)

Hellmár (Helmár), Joannes (? – 1752)

A Moson megyében lévő Illmitz-i nemes családból származott. 1743. február 17-én óbudai segédlelkész lett, majd 1744. február 20-án Budaörs első plébánosává nevezték ki. 1751. szeptember 1-től süttői lelkész, ott is hunyt el, 1752. május 13-án. (FI)

A Helytörténeti Gyűjtemény/Heimatmuseum épülete (Fotó: Chrestels János)

Helytörténeti kiadványok

Budaörs Város Önkormányzat Képviselő-testülete és a Polgármesteri Hivatal, valamint a helyi Német Nemzetiségi Önkormányzat és a Budaörsi Napló kezdetől fogva kiemelten kezelik a település történetét feldolgozó kutatások és munkák segítségét, támogatását, amelynek döntő többségét különféle helytörténeti kiadványokban jelentetik meg. Az utóbbi években több helyi szervezet – kulturális és művelődési intézmények, egyesületek és más szerveződések – munkái is bővítik a repertoárt.

A Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár honlapján valamennyi megjelent cikk, gyűjtés, kiadvány és más anyagok megtalálhatók, a Heimatmuseum és a Városi Régészeti Kiállítás honlapján elsősorban a speciális, szakirányú témák találhatóak meg. (FI-GA)

Herczog Szilveszter (1893–1914)

A Buda-környéki és a dunai németiség egyik legnagyobb zeneszerzője 1893-ban született Budaörsön. Először a budaörsi Kreiszenekar, majd 1924 és 1939 között bátyjával, Andrással együtt a Budapesti Rendőrszenekar tagja lett. Korai nyugdíjazása után a községben működő Drixler Flórián fúvószenekarának vezetését vette át, melynek keretében számos zenedarabot komponált, így már az 1940-es években széles körű elismertségnek örvendett. 1946-ban családjával együtt kitelepítették Budaörsről. Először a németországi Obrigheimben telepedett le, majd haláláig Neckarelzben élt. Klarinéton és vonós hangszereken játszott, egyházi és világi dalokat komponált. Németországban is saját zenekart hozott létre, tanítványokat fogadott, bállok, nagyobb rendezvényeken játszott.

1968-ban hunyt el, s már öt évvel később, 1973-ban Neckarelzben utcát neveztek el róla. 2008-ban egykori budaörsi szülőházánál (Szabadság út 77.) emléktáblát avattak tiszteletére. (GA)

Herman Ottó (1835–1914)

Híres természettudós, Budaörs egyik általános iskolájának névadója. 1835-ben született Breznóbányán. Előbb Kolozsvárott, majd a Budapesten, a Nemzeti Múzeum Állattárában dolgozott. A Természettudományi Füzeteket szerkesztette, nevéhez fűződik a magyarországi ősemberkutatás kezdeményezése is. Madártani kutatások céljából Norvégiában többször tett tanulmányutat. 1893-ban megalapította a Magyar Ornitológiai Központot. Mind zoológiai, mind néprajzi és őstörténeti munkái hozzájárultak a tudományok eredményeinek népszerűsítéséhez. Ő teremtette meg a Néprajzi Múzeum halászati anyagának alapjait. 1878-ban a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője lett. 1914-ben hunyt el Budapesten. (GA)

Hesz János (1881–1955)

A budaörsi német zeneszerző 1881-ben született. Fúvószenekarával évtizedeken keresztül játszott egyházi ünnepeken, községi rendezvényeken, esküvőkön és más családi eseményeken, emellett a Budaörsi Passiójátékok zenéjét is ő szolgáltatta társulatával. Zenei szolgálatát legtöbbször díjmentesen végezte. 1944-ben ünnepelték fél évszázados budaörsi zeneszerzői jubileumát. 1946-ban Németországba telepítették ki, ott halt meg 1955-ben. (GA)

Héderváry Ferenc

A középkori Horhi faluban lévő udvarház birtokosa az 1520-as évek elején

Héderváry Ferenc volt. A család – amely a magyar történelemben jelentős szerepet játszott – II. Géza király uralkodása alatt jött hazánkba. Héderváry Ferenc hatalmas birtokok fölött rendelkezett és a nándorfehérvári vár egyik kapitánya volt.

1521-ban a török támadást indított Magyarország ellen. A támadás hírére Héderváry Budára ment, hogy a vár védelmének költségeit megszerezze. Sikertelen tárgyalások után már vissza sem tért Nándorfehérvárra, mert az időközben török kézre jutott.

A vár eleste után Héderváry Ferencet Nándorfehérvár hűtlen elhagyása miatt II. Lajos király minden vagyonától megfosztotta. 1538 előtt halt meg. (FI)

HÉV Budaörsön

Eredetileg a helyi érdekű vasút (HÉV) 1899-ben a budapesti Szent Gellért tér és Budafok között közlekedett, majd 1909-ben hosszabbították meg Nagytétényig.

1914-ben került sor a HÉV Budaörsön át Törökbálintig való kiépítésére. Az építéshez szükséges földeket – megegyezve a több száz területtulajdonossal – kisajátították. A HÉV-et a fővárosba járó budaörsi és törökbálinti munkások, valamint kistermelők is igénybe vették, hogy áruikat a fővárosba szállíthassák. A HÉV Budaörsről a Gellért térig tartó menetideje kb. 50 perc volt, magas díjai ellenére népszerű közlekedési eszköznek számított.

A második világháborút követően 1945 májusában indult újra a HÉV-forgalom Budaörs és Törökbálint között, de a kamaraerdei hurokvágányt – mivel Budapesten szükség volt vágányokra – elbontották.

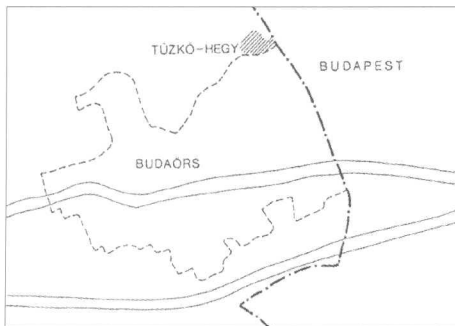
1949 szeptemberében a HÉV-et államosították, majd 1963-ban – részben az autópálya építése miatt –, véglegesen

megszüntették ezt a szakaszt. Szerepét csak kis részben pótolja a ma is működő, Kamaraerdő és a budapesti Batthyány tér között közlekedő 41-es villamos, hiszen Törökbálint és Budaörs – Kamaraerdő kivételével – szinte teljesen kimarad ebből a közlekedési vonalból. (GA)

Honfoglalás kori leletek a budaörsi Tűzkő-hegyről

A budaörsi Tűzkő-hegyen található Naphegy utcában a honfoglalás kori férfisir csaknem a hegy tetején, a meredek hegyoldalon került elő, mintegy 20–25 cm mélységből. A részletek alapján valószínűsíthetően előkelő harcost temettek oda, a honfoglalás idején. A csontváz ÉNy-DK-i tájolású volt. A váz jobb karcsontja mellett bronz keresztvasú szablya volt, a többi lelet – veretes öv, tarsoly és tegez – pedig a csontváz bal oldalán helyezkedett el.

A férfisírtól 180 m-re – Ny-i irányban, ugyancsak honfoglalás kori – női sírra bukkantak a régészek. A sírmellékletekből kiderült, hogy esetleg összetartoztak, de bizonyos, hogy mindkét sír a X. század első negyedében létesült. Ez a fennmaradt leletegyüttes is bizonyítja, hogy városunk már a honfoglalás idején is lakott hely volt. A sírokat Irásné Melis Katalin tárta fel 1984-ben. (FI)

A Tűzkő-hegyi leletek helyszínrajza

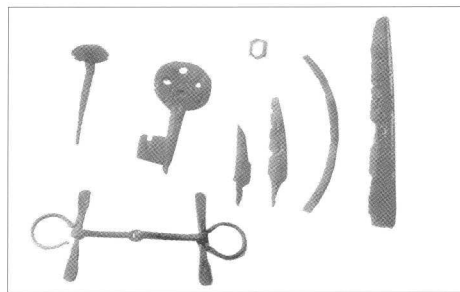
Honfoglalás kori leletek Kamaraerdőben

A dr. Ottományi Katalin régész vezető ásatás alkalmával, 2002/2003-ban a Kamaraerdőben a római temető ÉNy-i részén egy nagyobb és két kisebb csoportban feltárták a honfoglalás korában itt temetkezett magyarság, többnyire melléklet nélküli sírjait. (FI)

Horhi

A középkorban virágzó község volt Budaörs jelenlegi területén, amely 1541 után lakatlanná vált. A falu helyének pontos meghatározását a török adóösszeírások tették lehetővé. 1546-ban és 1559-ben Budán írták össze Korcsolás Péter és a budai papok majorságaként, amelynek egyik oldala a „... a város külső részével egy-egy oldal Kánya-puszta és Csun-puszta határával és egy oldala Eben nevű puszta (Törökbálint) határával szomszédos.”

1546-ban már ráják (parasztok) nélkül lett összeírva. Kis jövedelmű tímárbirtok volt 1500 akcse, illetve attól kevesebb jövedelemmel, amely búzából, kevert gabonából és szénából tevődött össze. Az 1562. évi összeírásból derül ki, hogy ez a majorság Horhi-pusztán volt. A középkori Kána és Csöt (Bp. XI. és XXII. kerület) helyén fekvő puszták, valamint Eben egyértelművé teszik Horhi helyét, amelyről

Fémeszközök Horhi faluból, a XIII–XV. századból

az 1580. évi defterből azt is megtudjuk, hogy Őrs közelében feküdt.

Gazdag régészeti anyag bizonyítja a falu folyamatos lakottságát a honfoglalástól a XVI. századig. Templomos hely volt, ennek igazolására több oklevél utal. (FI)

Horhi birtokosai a török korban

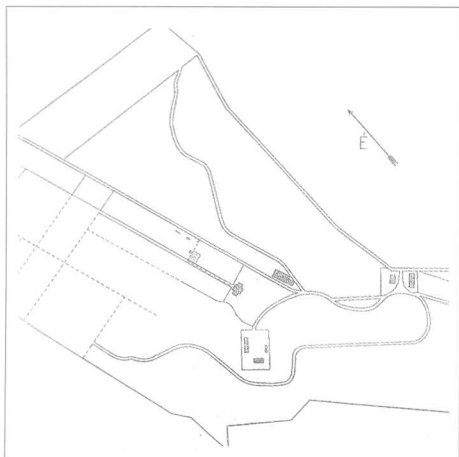
- 1546 – Veli tímár-birtokos;
- 1559 – Juszuf Bajraktár ziámet-birtokos;
- 1562 – Berber Karagöz tímár-birtokos;
- 1580 – Hasszán tímár-birtokos;
- 1590 – nincs adat. (FI)

Horhi falu nevének eredete

Neve a magyar eredetű szakadék, mélyút jelentésű „horh” szóból származik, annak képzős változata. A régi Magyarországon több ilyen nevű helység létezett. Maga a szó a horzsol, harzsol, harcal, horhol stb. igék családjába tartozik. Első említése a névnek 1055-ből maradt fenn: „Inde uero ad hurhu...”. (FI)

Horhi falu temploma

Az őrsi, valamint a csiki templomokhoz hasonlóan igen korai, XI. századi alapítá-

Horhi falu templomának ásatási rajza
(Készítette: dr. H. Gyürky Katalin)

sú. Dr. Schreiber Rózsa és dr. H. Gyürky Katalin végzett ezen a területen leletmentést 1958-ban. Épületmaradványokat találtak tört kőből, melyek körül 12 sír került elő, XI. századi mellékletekkel. Ez a leletegyüttes azonosítható a falu középkori templomával és temetőjével. Az említett két középkori település templomaival ellentétben Horhi falu egyháza nem volt királyi alapítású. Védőszentje nem ismert. (FI)

Horhi gazdaságtörténeti adatai a török korban

1546-ban: „Horhi puszta, ráják nélkül. A jövedelem a tizedekből: búzatized 10 kile, kevert tized 10 kile és szénatized 50 akcse”.

1559-ben: „Horhi puszta, ráják nélkül. Halil bég 1554. július 16-án kelt tapulevele szerint Sabán csausz kezén van. A jövedelem a tizedekből: búzatized 11 kile, kevert tized 4 kile és szénatized 36 szekér.”

1562-ben: „Horhi puszta ráják nélkül. A jövedelem: búzatized 80 kile, kevert tized 35 kile, kender- és lentized 30 akcse, szénatized 300 akcse.

1580-ban: „Csak tímár-defterben fordul elő: jövedelme 300 akcse.

1590-ben: „Horhi puszta. Jövedelme tizedekből és legelőadóból: búzatized 5 kile, kevert tized 5 kile és legelőadó 175 akcse.” (FI)

Hosszúréti-patak

Budaörs legjelentősebb természetes vízfolyása. (FI)

Hölle-féle pezsgőgyártó üzem

1852-ben alapította Hölle János Márton a mai Frank-tanyán, aki a pezsgőt a francia módszer szerint gyártotta. Különlegessége a Pannonia Sect volt, me-

Az első világháborús hősi emlékmű avatása 1925-ben

lyet Ausztriába és Olaszországba is exportáltak. Évi termelési képessége 200 ezer palack pezsgő volt, jóllehet a pezsgő mellett gyümölcs ízesítésű üdítőitalt is készítettek. A gyárban tíz munkás dolgozott. A pezsgőüzemet az 1920-as évekig működtette az alapító fia, Hölle Márton. (GA)

Hősi emlékművek

Az első világháború budaörsi áldozatainak emlékművét 1925-ben közadakozásból állították fel a római katolikus templom kertjében. A mű – a Krisztus karjaiba hanyatló haldokló katona – Pásztor János szobrászművész alkotása. A katona a 32. közös (K. u. K) ezred katonája, mivel a budaörsiek többsége abban az ezredben teljesített katonai szolgálatot. Az emlékmű négy oldalán helyezték el a galíciai és

az olasz fronton hősi halált halt 268 budaörsi férfi nevét őrző márványtáblákat. A társadalmi–politikai rendszerváltozást követően a második világháborúban elesett budaörsi katonák és a polgári áldozatok emlékére állított emlékművet 1992. június 21-én, Úrnapiján avatták fel a katolikus templomkertben. Az alkotás szintén közadakozásból készült el, az itthon maradt és elűzött budaörsi németek összefogásaként, a Hősi Emlékmű Alapítvány szervezésében. Terveit a hajósi Schön József készítette, a kivitelezést Balassa György pilisvörösvári vállalkozó végezte. Az emlékmű anyaga süttői mészkő, 6,5 m széles, 2 m magas és 40 cm-es falvastagsággal készült. A tizenhat fehér márványtáblán összesen 485 hősi halott és áldozat neve olvasható. (GA)

A második világháborúban elesett budaörsi katonák és a polgári áldozatok emlékére avatott emlékmű

Hunyadi János szobra

Az 1456-ban Nándorfehérvárnál a törökök feletti győzelmet arató hadvezér szobrát 2006-ban, a diadal 550. évfordulóján állították fel a róla elnevezett emlékparkban. A 2,1 m magas, süttői mészkőből készült alkotást Bíró Lajos szobrászművész készítette. (GA)

Huszonnégyökrös-hegy legendája

„Amikor a törököket kiűzték, azok utolsó nagy ágyújukat huszonnégy ökörrel húzták fel a hegyre, hogy onnan védekezzenek. Így kapta a hegy a Huszonnégyökrös-hegy nevet.”

A másik monda szerint egy kövér kocsmáros huszonnégy ökörbe fogadott, hogy egyszerre felszalad a Huszonnégyökrös-hegy tetejére. Fel is szaladt, de miután felért, holtan rogyott össze. (FI)

Húsvét

A keresztény egyházak legnagyobb ünnepének Budaörsön is kiemelkedő jelentősége volt. Húsvétvasárnap reggel három mordálylövés dördült a Kőhegyi Ká-

polnánál, majd a római katolikus templomban ünnepi szentmisén emlékeztek Jézus Krisztus feltámadására. A férfiak és asszonyok ünnepi viseletbe öltöztek. A szent mise közben – úrfelmutatáskor – a budaörsi lövészek üdvlövéseket adtak le, majd a misét követően dízsorfallal álltak a sekrestyéből a paplakba vonuló plébánosnak. A mise után a hívek hazasiettek, mert az ünnepi ebéd következett. Délután a keresztszülők látogatták meg keresztyerveikeiket és ajándékokkal lepték meg őket, így mézeskalácsot, édességet és húsvéti tojást kaptak. Húsvéthétfőn a fiatalok között volt szokásban a locsolás, a felnőttek pedig kimentek a szőlőkbe, a határba vagy a földekre, ezt nevezték – az emmauszi tanítványok a feltámadt Jézussal való találkozásának evangéliumi története után – Emmauszjárásnak. A fiatalok egy része ugyanakkor a Naphegyre kirándult, többen viszont táncmulatságot rendeztek, hiszen a Húsvét előtti böjti időszakban nem volt helye a mulatságnak. (GA)

Szépen gondozott parkban áll Hunyadi János szobra

Időjárási adat 1794-ből

„Nagyon meleg volt a tél, és igazán forró a nyár. Már szeptember 5-én elkezdődött a szüret.” (FI)

Ilyés Gyula (1902–1983)

A budaörsi gimnázium névadója. Neves magyar író–költő, a XX. századi magyar szellemi, művészeti élet meghatározó alakja, aki 1902-ben született Rácegrespusztán.

1921 és 1926 között Párizsban élt, ahol megismerkedett a szürrealisták költői világával. 1928-tól rendszeresen jelentek meg versei a „Nyugat” c. folyóiratban.

A népi írók egyik legjelentősebb egyéniségeként az 1930-as években számos, a magyar parasztság sorsával és helyzetével kapcsolatos művet írt (Puszták népe, Pusztulás, Magyarok).

1941-től a „Nyugat” örökébe lépő Magyar Csillag szerkesztője lett. 1946-ig a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, 1946 és 1949 között a „Válasz” c. folyóirat szerkesztője volt. 1948-ban visszavonult a közéletől.

1956 novemberében jelent meg *„Egy mondat a zsarnokságról”* c. verse, melyet még 1953-ban írt. Drámáiban részben az elszalasztott történelmi lehetőségeket állítja középpontba (Fáklyaláng, Dózsa György).

1983-ban hunyt el Budapesten. (GA)

Inpopulatiopatent

A törökök kiűzése után az elnéptelenedett ország újratelepítéséről hozott királyi rendelet, amely szabályozta a telepítések módját. 1689-ben jelent meg. (FI)

Internálások Budaörsön

Budaörsön két nagyobb ütemben folyt: 1945 tavaszáig egyénileg gyűjtötték össze a volt volksbundista vezetőket és tagokat, a nyilas és SS-katonákat, míg azt követően a hatóságok által gyanúsnak ítélt személyeket csoportosan szállították gyűjtőtáborokba. Ettől függetlenül a községbe 1944 decemberében érkező szovjet csapatok is gyűjtöttek férfiakat, sőt a Budapest ostroma idején fogságba került magyar és német katonák egy részét – köztük sok budaörsit – is internálták.

Az 1944 őszen a szovjetek elől elmenekült lakosok földjeit már akkor elkezdték kiosztani, a visszatért személyeket gyűjtő-és internálótáborokba vitték, egységesen volksbundistának bélyegezve őket. Az internálások lebonyolításában a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete döntő szerepet vállalt, s a község életének irányítását végző Nemzeti Bizottságban is rendelkezett befolyással. Az internálások 1945 nyarától újabb lendületet vettek: Úrnapján a budapesti XI. kerületi rendőrség településre érkező erői a körmenetből számos férfit emeltek ki és hurcoltak munkatáborokba.

A visszaemlékezők szerint a hatóságok „Fasiszták vagyunk” feliratú táblát nyomtak a kezükbe, majd a Budaörsi úti Petőfi-laktanyába vitték őket és onnan került sor internálásukra. A munkatáborokba hurcolt német ajkúak számáról és a budaörsi internálás lefolyásáról és menetéről a mai napig nincsenek hiteles és pontos adatok, a visszaemlékezők 400 fő fölé, míg más források több mint 500 fő fölé teszik a begyűjtöttek és elhurcoltak számát. Az internálások és az ezzel párhuz-

zamosan folyó földosztás az előzményét jelentették az 1946/47-es német kitelepítésnek, ezért is fontos e témák mielőbbi tudományos igényű feltárása. (GA)

Iparosok Budaörsön 1770-ben

Céhlegény: 2 kőműves. Céhen kívüli mester: 1 mészáros, 4 szabó, 2 takács, 5 varga, 1 csizmadia, 2 kovács, 2 ács, 1 asztalos, 6 pintér, 1 bognár, 1 chyrurgus (sebész), összesen 26 fő. Céh mestert egyet sem találtak. (FI)

Iparosok Budaörsön a XIX. század második felében

Az 1870-es években Budaörsön élénk iparos tevékenység folyt, számos kisiparos dolgozott itt, akik főleg a községi lakosság számára végeztek munkát. Egyes források szerint ácsok, kovácsok, fésűkészítők, asztalosok, esztergályosok, kádárok, cipészek, lakatosok, szűcsök, kerékgyártók, csizmadiák dolgoztak a településen. A budaörsi takácsok a Tök

községben működő céh tagjai voltak, mely egy Mária Teréziától kapott privilégium alapján működött és egy 1808. évi Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei jelentés szerint Budaörs is oda tartozott. (GA)

Iskolák Budaörsön

Az 1720-ban újonnan telepített község lakói a templommal egyidejűleg iskolát is kezdtek építeni, amely minden valószínűség szerint a mai Esze Tamás utcai iskola helyén állhatott. Kezdetben minden bizonnyal egytanítós iskola volt, bár nagyon korán megjelent egy másik tanító is, akit Ludi Lehrernek (Kistanítóknak) neveztek.

1. SZÁMÚ ISKOLA

(EREDETILEG FIÚISKOLA) –

ESZE TAMÁS UTCA – RÓZSA UTCA

Budaörs első iskolája 1738-ban épült a mai Esze Tamás utcai épület helyén. 1833-ban emeletet húztak az épületre. 1884-ig fiúk és lányok egy iskolában tanultak, majd a lányok a mai Posta épületébe kerültek, az Irgalmas Nővérek irányítása alatt. 1905-ben a Fiúiskolát négy tanteremmel bővítették. Az első világháború után – Csizmazia Ferenc plébános működése idején – magyar tannyelvű iskola jött létre az Árpád utcában, melynek épületét a katolikus egyházközség vásárolta meg. Ott egy tantermet alakítottak ki tanítói lakással. A második világháború idején honvédségi cipőraktár volt az iskolában elhelyezve. A tanítás a háborús körülmények miatt egy ideig szünetelt, majd 1945. január 7-én indult újra. A tanítók fehér karszalagot és igazolványt kaptak, amely mentesítette őket a közmunkától és szabad közlekedést biztosított számukra. Az egyházi iskolák 1948-ban bekövetkezett államosítása

Drixler Lipót asztalosmester műhelyében (1909)

idején a fiúiskola tantestülete vállalta az állami iskolában való oktatást, a Leányiskola szerzetes tanítói viszont nem, így a két épület egy igazgatás alá került Weber Mihály vezetésével. 1951-ben indult be a dolgozók esti iskolája és a napközi. 1954-ben ismét kettős igazgatás alá helyezték a fiú- és leányiskolát, ugyanakkor 1957-ben a koedukáció bevezetésével megszűnt a Fiúiskola elnevezés, így a fiúiskolából 1. Számú, míg a leányiskolából 2. Számú Iskola lett. 1961-ben egy nyolctantermes iskolát kapott a község a Rózsa utcában, itt indult be 1963-ban a gimnázium működése. 1970/71-től megkezdődött a német nemzetiségi nyelvoktatás is. 1973 és 1980 között ismét egy igazgatás alá került a két intézmény. A község lakóinak száma rohamosan nőtt, így a lakótelep területén is szükség volt új általános iskolákra. A Fiúiskola és a későbbi 1. Számú Iskola igazgatói: Merkl János 1853–1861, Metzger Ferenc 1861–1865, Haintz Béla 1866–

1895, Clementis László 1895–1927, id. Szakály Mátyás 1927–1947, Havasi Ferenc 1947–1948, Weber Mihály 1948, Lakatos Gyula 1948–1949, Révész Béla 1949–1950, Fátyol Jenő 1950–1954, Bandur Aladár 1954–1981, Koroknai Jenőné 1981–1995, Badacsonyi Gáborné 1995–1996, Szívós Ágota 1996–2001, Dölles Erzsébet 2001-től.

2. SZÁMÚ ISKOLA

(EREDETELEG LEÁNYISKOLA)

A Leányiskola 1883-ban különült el a Fiúiskolától; a község az oktatási intézmény helyéül egy régi, még a XVIII. században épült uradalmi épületet építtetett át, miután a Korona Uradalomtól megvásárolta. Az épületrendszer valószínűleg kovácsműhelyből, juhistállóból, gazdasági épületekből és kasznárlakásból állt. 1884-ben az Irgalmas Nővérek vették át a Leányiskolát, s bár igazgatója a mindenkor plébános volt, a tényleges veze-

A Fiúiskola elsőáldozóinak csoportképe, középen id. Szakály Mátyás iskolaigazgató (1930-as évek)

tést a zárdafőnöknő végezte. Ebben az épületben kapott elhelyezést az Irgalmas Nővérek zárdája is. A növekvő gyermeklétszám miatt 1905-ben három tantermet alakítottak ki, újabb tanári állásokat hoztak létre. A tanítás nyelve magyar és német volt. Az iskola alatt hatalmas kettős pince húzódott, amely 1944/45-ben óvóhelyként szolgált. A második világháború alatt az iskola több belövést kapott, itt volt a Wehrmacht ruharaktára is elhelyezve. 1948 nyarán a Leányiskolát – egyházi fenntartású lévén – államosították, így az Irgalmas Nővérek nem vállalták a munkát. Az összevont fiú- és lányiskola élére Weber Mihály került, ezért 1948 és 1957 között igazgatói azonosak voltak a Fiúiskoláéval. 1957-ben a koedukáció bevezetésével megszűnt a Leányiskola elnevezés, az intézmény a 2. Számú Általános Iskola nevet kapta, amelynek meghatározó igazgatója 1973-ig Hauser József volt. Ekkor Bandur Aladár vezetésével ismét egy igazgatóság alá került a két intézmény, majd 1980-tól a 2. Számú Általános Iskola a lakótelepre került, Lizák Tiborné irányításával. Az 1980-as években a Béke téri (mai Templom tér) épületben az oktatás megszűnt, helyét a Posta kapta meg, mely ma is ott működik.

HERMAN OTTÓ ÁLTALÁNOS ISKOLA

1979-ben alakult meg a lakótelepen, közkeletű neve színe révén „kék-bordó” iskola lett. Emelt szintű angol nyelvi képzést biztosít, nagy tornacsarnoka és sportpályája kedvező feltételeket nyújt a tanulóknak és sportolni vágyók részére. Igazgatója: Turcsik Viktor.

BLEYER JAKAB NÉMET NEMZETISÉGI ÁLTALÁNOS ISKOLA

1988-ban jött létre a lakótelepen, színéről népszerű neve „sárga” iskola lett. A német

nemzetiségi oktatás és hagyományörzés a tanmenetben kiemelten szerepel. Igazgatója: dr. Szelényiné Dobi Gyöngyi.

KESJÁR CSABA ÁLTALÁNOS ISKOLA

1988-ban alakult meg az Őszibarack u. 29. szám alatt. Az intézmény az Eötvös Loránd Tudományegyetem német nyelvi gyakorló iskolája is. Igazgatója: Simon Mária.

MINDSZENTY JÓZSEF RÓMAI KATOLIKUS ÁLTALÁNOS ISKOLA

Az 1948. évi államosítás után 1994-ben indult újra Budaörsön katolikus oktatás, még saját épület nélkül. Szentgyörgyvölgyi Zoltán plébános felajánlása nyomán a plébániaépület átépítése nyomán nyert önálló épületet, ahol 1997 őszétől kezdődött meg az oktatás. Igazgatója: Prohászka Jánosné.

LEOPOLD MOZART ZENEISKOLA

A Rózsa utcában működő önálló oktatási intézmény, mely a növendékek speciális zenei képzését szolgálja. Részben az iskola adja a Balogh László karnagy vezette Wudersch Kapelle utánpótlását, mely működésével aktívan részt vesz a budaörsi zenei életben. Igazgatója: dr. Madarászné dr. Losonczy Katalin.

VIVALDI MŰVÉSZETI ISKOLA

Az intézményben kizárólag zenét oktatnak gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt. Hangversenyekkel részt vesznek a város zenei életében. Igazgatója: Fancsali Mária.

WALDORF ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS ALAPFOKÚ MŰVÉSZETOKTATÁSI INTÉZMÉNY 1991-ben alakult meg pedagógiai alapítványa segítségével, saját oktatási elvekkel. 2004-től Budapest XI. kerületében,

Kamaraerdő mellett található az iskola.
Iskolaképviselője: Pristyák Andrea.
Lásd még: Gimnázium. (FI – GA)

Iskolacsengő

Budaörs Város Önkormányzata kiadásában 1998 óta, évente egy alkalommal kiadásra kerülő színes kivitelű kiadvány. Tartalmazza mindazokat az információkat és tudnivalókat, amelyekre az adott évben általános iskolai tanulmányaikat megkezdő gyermekek szüleinek, gondozóinak szüksége van, illetve lehet. Az általános tudnivalókon kívül a település valamennyi tanintézete bemutatkozik, de széles körű ismereteket ad közre a kulturálódási, művelődési, sportolási és egyéb szabadidő-eltöltési lehetőségekről is. (FI)

Iskolamesterek és segédtanítók

Budaörsön 1720-tól 1799-ig

(Név szerint ismertek)

1730-ig Péter (ekkor temette a budakeszi plébános);

1756: Vaisz János;

1761: Schödl Pál (egyúttal kántor és organista);

1783: Schmidel József (egyúttal kántor, sekrestyés és harangozó);

1796: Márossy Péter, Kling János (egyben harangozó). (FI)

Ismert bírók Budaörsön

A TÖRÖK KORBAN

1559 – Háti Orbán;

1562 – Háti Orbán.

AZ 1720. ÉVI ÚJRATELEPÍTÉS UTÁN

1727 – Martin Schönle;

1730 – Christian Arnolt;

1733 – Martin Arnolt;

1736 – Martin Harnodel, helyettese:
Tik György;

1738 – Leonardus Harnodel (1736-tól a bíró helyettese);

1744 – Andreas Winkler;

1745 – Petrus Zabos (esetleg Sipos, vagy Zipos);

1750 – Henricus Stahl;

1757 – Antonius Michelberger;

1764 – Adamus Richtschaid;

1766 – Antonius Michelberger.

BÍRÓK A XIX-XX. SZÁZADBAN

A község vezetője a bíró volt, aki a települési előjáróság legmagasabb rangú tagjának számított. Ő volt a községi képviselőtestület elnöke is. Hauser József és dr. Riedl Ferenc helytörténészek kutatásai alapján a következő bírákról tudunk a XIX-XX. században, 1945-ig: Ebner György, Frank István, Ebner Mátyás, Richtscheid Mátyás, Ebner János, Hauser András, Csulits János, Huber Mihály, Hauser János, Treier János György, Frank Mátyás, Kubik Ferenc, Ebner Antal, Feldhoffer János, Frank József, Ebner Mátyás, Zengl Ferenc, Frank György, Ebner György, Weber János. (FI–GA)

Frank József községi bíró (XIX. század)

Ismert birtokosok Bobald faluban**1541 előtt**

1348. Széchi Péter mester fia Miklós, Szlavónia és Croatia (Horvátország) bánja. (FI)

Ismert birtokosok Csik faluban**1541 előtt**

Veydner Hanus budai polgár – 1346. június 16. előtt;

Becsei Töttös fia Miklós – 1346. június 16. után;

Katalin, Veydner Hanus leánya, Töttös Miklós felesége – 1346. június 16. után;

Keszői Péter budai polgár – 1404. április 4.;

Örmény (Armenus) Márton – 1404. április 4.;

Byró Orbán – 1526 szeptembere előtt;

Byró Mihály – 1526 szeptembere előtt;

Ziódy Kozár Miklós volt visegrádi alvárnagy – 1528. február 1. után. (FI)

Ismert birtokosok Horhi faluban**1541 előtt**

Gyulafehérvári Szent Mihály arkangyal-egyház káptalana 1278 előtt és 1300 után;

Rudolf budai polgár 1278-tól 1300-ig;

Rudolf fia Miklós budai polgár – 1300;

Wlwing ispán, budai polgár – 1335 előtt;

Wlwing ispán, budai polgár leánya, Polyan fia Péter felesége – 1335;

Gyulai István fia Mihály – 1421;

Somi András fia Tamás felesége Dwschow – 1421;

Várdai István kalocsai érsek – 1466;

Serkei Lóránt fia György, fia János, fia Mihály – 1467;

Szapolyai Imre szepesi főispán és testvére István – 1467;

Szécsi János – 1487;

Hassaghi István özvegye Katalin (akkor Krassófi Orbonáz Györgyné) – 1507;

Endrédi Somogy Imre – 1507;

Pelsőci Bebek János neje – 1513;

Somi Jósa Gáspár – 1513;

Regedei Pemflinger Márk – 1513;

Somi Jósa leánya Katalin, Pelsőci Bebek János neje és gyermekeik: Imre és Ferenc – 1513;

Perényi Imre nádor, neje Dorottya és fiai: Ferenc és Péter – 1515;

Pemflinger János özvegye Orsolya (ekkor Galyncer Lénárt felesége) – 1515;

Vasdinnyi Vas Mátyás, Somi Dorottya férje – 1518;

Héderváry István (Vas Mátyás veje) – 1518;

Batthány Benedek, felesége Katalin és fiai János, Orbán, Farkas és Mihály – 1519;

Ákosházy Sárkány Ambrus – 1519;

Héderváry Ferenc nándorfehérvári várkapitány – 1521 előtt;

Bakyth Pál és felesége Theodóra, leánya Margit, testvérei Manoyló, Péter, Komlyen, Demeter, Mihály – 1528;

Batthyány Benedek – 1528;

Korcholás Péter budai polgár, városi tanácsos – 1541 előtt. (FI)

Ismert birtokosok Örs faluban**1541 előtt**

Bélakúti ciszteci apátság – 1243. augusztus közepe után;

Nána-Beszter nemzetség – 13. század;

János, a telki Szt. István monostor apátja – 1282 előtt;

Izsép fiai, Fábián és Demeter szőlőtulajdonosok – 1282;

Perk fia Jakab – 1282;

Sink fia Pál budaalsóvárosi polgár – 1282;

Örsy Gybed János fiai: György, Miklós, Mihály és János szőlőtulajdonosok – 1290;

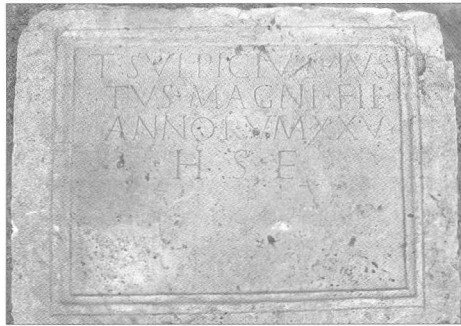
András buda-alsóvárosi polgár – 1290 után;

Prenner Kunch mester és Morthan Hermann tizedbérlők – 1295;
 Weres János, Swcz Demeter, Pathkan Miklós, Cheyk-i Nikus, Buda-i Mészáros Demeter örsi hospesek – 1396. február 28.;
 Jakab diák esztergomi várnagy – 1420. január 13. előtt;
 Erd-i László szőlőtulajdonos – 1420. január 13.;
 Bernhardt Gáspár szőlőtulajdonos – 1420. január 13.;
 Cap-i Miklós fia, András özvegye – 1420. január 13. után;
 Lőrinc fia György, Zenthe Imre és Bethes Mátyás örsi lakosok, itt tanúk – 1435. április 26.;
 Chudor nevű praediális nemesek – 1464;
 Ádám diák (notarius maioris cancellariae) szőlőtulajdonos – 1526. szeptember előtt;
 Myhalewyth Péter, János és András – 1527. december 15-e után. (FI)

Ismert birtokosok a római korban a mai Budaörs területén

Aurelius /---/ nus a legio II adiutrix tisztje (?);
 Aurelius (?) Festus;
 Aurelius Firmanus;
 Ulpia Firmilla;
 M Aurelius /.../s / Aquincum városi tanácsának tagja és pap (pontifex);
 Marcus Aurelius Fronto (a legio II adiutrix katonája, a budaörsi szőlőhegyen talált Mithras szentély egyik építetője, III. század eleje);
 Marcus Aurelius Frontinianus – A budaörsi szőlőhegyen talált Mithras szentély

másik építetője, 3. század eleje. (Nagy Tibor véleménye szerint a szentély két építetője a LEG. II. AD albertfalvai táborában teljesített szolgálatot);
 Caius Iulius Maximianus (Sírfelirat, III. század);
 Ulpus Karus;
 Nonnus–Busaius fia;
 Aurelius Setanus (az ala I Thracum veteránja);
 Ulpia Spectata – Marcus Antonius Victorinus felesége;
 Titus Sulpicius Iustus – Magnus fia;

Titus Sulpicius Iustus sírköve

Veruga – Suadutio (?) leánya;
 Marcus Antonius Victorinus – Aquincum coloniájának polgármestere (Sírfelirat, III. század első fele). (FI)

Ispotály Budaörsön

Bár Vályi András „Magyar Országának leírása” című könyve második kötetének 733. oldalán tényként közli létezését, mint a fennmaradt Egyházlátogatási jegyzőkönyvekből kitűnik, csupán adományok gyűltek e nemes célra. Maga az ispotály azonban soha nem épült meg. (FI)

Jäger János Henrik (1708–1783)

Kőfaragó, a Zichy család udvari építésze. Ő készítette az első, Budaörsöt is ábrázoló térképet, mely 1766-ból maradt fenn. (FI)

Jobbágyterhek Budaörsön Zichy Miklós és felesége idejében

Budaörs 1765. január 1-jei contractusa alapján:

A contractus (szerződés) szerint a negyedtelkes jobbágyok cenzusa 4 forint, a házas zselléréké 2 forint, a házatlanoké 1 forint volt évente. A szőlők után a községben 1 forint hegyvámot szedett az uraság. A telkes jobbágyok esztendőnként 2 tyúkot, 2 kakast és 20 tojást, a házas zsellérek 2 tyúkot és 10 tojást adtak konyhai ajándékkul, ezen felül minden tehéntől egy meszely vajat. A kocsmá ¼ évig volt a községé.

A budaörsiek robotkötelezettségeit a szerződés a következőképpen szabta meg: A negyedtelkes évente 16, a házas zsellér 12, a házatlan zsellér 8 napot tartozott robotolni; ezen felül minden telkes jobbágy köteles volt egy napig urasági szénát, egy napig pedig allodiális gabonát behordani; a község tartozott a dézsmát elszállítani, s egyéb terményfuvarozást is végezni 12 jöl fogatolt szekérrel Budára vagy Óbudára; a robotnapokon felül leszüretelni az urasági szőlőket, egy préselő embert adni az uradalmi présházba, a bort a pincékhez és a pincéktől elszállítani.

Budaörs lakói a szerződésben megszabott ingyenmunkákon felül kötelesek voltak az uraság kívánságára a nagy nyári munkák idején a szerződésben megszabott bérért dolgozni.

Figyelemre méltó, hogy özvegy Zichy Miklósné a község contractusában szemrehányást tett a lakosoknak a megelőző években késedelmesen és hanyagul végzett robotért, s előírta, hogy Szent György és Szent Mihály nap között a robotra beosztottnak reggel fél 6-kor kell a munka helyszínén megjelenniük, aki késik, annak csak fél napot számítanak be, aki pedig teljesen elmulasztja a robotot, az ígás robot helyett 1 forint 15 krajcárt, a kézi robot helyett pedig 30 krajcárt fizet.

Megjegyzendő, hogy amikor a lakosoknak az uraság számára a robotnapokon felül bérért kellett dolgozniuk, az uradalom a teljes ígával végzett egy napi szántásért vagy más munkáért 1 forintot, a kézi munkáért – a munka fajtájától függően – napi 9, 12, 15 vagy 18 krajcárt fizetett. A robot elmulasztása esetére kiszabott készpénzfizetés tehát büntetés jellegű volt. (FI)

Jókai Mór Budaörsön

A természet- és környezetkedvelő Jókai Mór, a legolvasottabb magyar író (1825–1904) számos alkalommal járt Budaörsön.

Barátjával, dr. Mérő Jánossal együtt megalapították a Svábhegyi Egyesületet. Munkásságuk alatt épült ki az a turistaút, mely a XII. kerületi Költő utcát Budaörsrel köti össze. (GA)

Jókai Mór-emléktábla

1994. március 15-én a Jókai Mór Művelődési Központ falán állítottak emléktáblát az intézmény névadójának tiszteletére. (GA)

A Budaörsről 1766-ban készült és fennmaradt térkép

Jókai Mór mellszobra

A Jókai Mór Művelődési Központ aulájában 1993. június 4-én az író bronzból készült mellszobrát leplezte le – Jókai Mór írói munkássága kezdetének 150. évfordulóján – Wittinghoff Tamás polgármester és Tardy János helyettes államtitkár. A mellszobor ma is az aulában áll. (GA)

Jókai Mór Művelődési Központ

A jelenlegi helyén – Művelődési Házként – az 1960-as években kezdte meg működését, a Szabadság út 26. szám alatti épület korábban az MSZMP helyi szervezetének épülete volt.

Az intézmény első főállású vezetője Keméndi József lett, ekkor vette fel a ház Jókai Mór nevét. Igazgatósága alatt élénk művelődési élet folyt az intézményben, irodalmi színpad, helytörténeti-, színjátászó-, néptánc- és fotószakkör működött. A ház helyet adott az akkor alakult beatzenekaroknak, zenetanfolyamokat indított, TIT-előadásokat szervezett. Az Ifjúsági Klub, a Nőtanács Klubja és a KIOSZ helyi szervezete is itt kapott helyet.

1968-ban színpad és hozzá tartozó két öltöző épült a ház udvarán. Keméndi József váratlan halála után több vezető irányította az intézményt: Fuchs Ilona, majd Oláh Mária népművelő is vezette a házat. Közben az épület egyre rosszabb állapotba került.

1981-től Kósa Pál lett a Művelődési Ház igazgatója, aki – nem kis részben társadalmi munkával és összefogással – felújította az intézményt, amely megújulva 1984-ben nyitotta meg kapuit. Kósa Pál vezetése alatt a házban fellendült a kulturális élet, ismét a település egyik meghatározó közintézményévé vált.

1993-tól dr. Csathó István addigi polgármester lett a Művelődési Ház vezető-

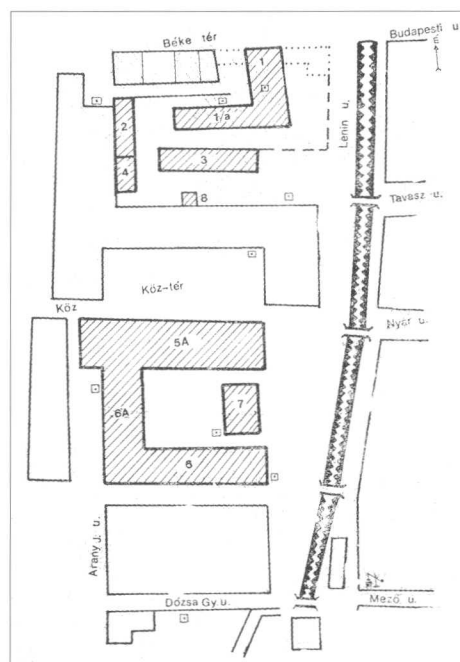
je, az ő vezetése alatt került bevezetésre a Jókai névvel fémjelzett kulturális rendezvénysorozat, a Jókai-napok.

1996 és 2008 között Kovács Ferenc vezette az intézményt, melynek már Jókai Mór Művelődési Központ az új neve.

2008-tól a Város Önkormányzata sikeres pályázat után L. Nagy Orsolyát nevezte ki az intézmény élére. (GA)

Juhtenyésztés Budaörsön a XVIII. század második felében

„A nemesítésre legjótékonyabb befolyással volt az óbudai koronauradalomnak Buda-Eörsön megtelepített igaz spanyol eredetű fókája, melly Marcopaiából tétetett ide. Ez a nyáj egyenesen Spanyolországból hajtatott be még Mária Terézia alatt, s az eskurial faj innen terjedt el a Monarchia többi részébe.” – írta könyvében Fényes Elek. (FI)

A juhtenyésztés épületei
(Forrás: Budaörsi Krónika, 1987)

Kabarok Budaörsön

Maga a szó lázadót jelent. A kabarok (kovárok) vegyes eredetű néptörödékek csoportja, amely kazárokból és más, a kazár birodalom ellen a IX. század elején fellázadt népekből (alánok, kálizok, bolgár-törökök stb.) alakult ki. Minthogy a magyarság ezzel egyidőben lazította függését a kazár központi hatalomtól, náluk találtak menedéket. A kabarokat, illetve három törzsüket a magyarság szervezte egy törzssé, s attól kezdve ők is erősítették a magyarság fegyveres erejét. A kabarok három törzse közül az egyik az Örs törzs volt. A kabarok a XI. század végére beolvadtak a magyarságba.

Hogyan bizonyítható a kabarok jelenléte Örsön? Az első adat városunk nevére vonatkozik: Örs – kabar törzsnév, alapjául az ótörök Ursi személynév szolgál. A magyar és a kabar törzsnévvel jelzett falvak már Szent István okleveleiben előfordulnak. Egyértelmű, hogy igen korai, már a X. században létezett településekről van szó. E települések törzsi neveiket kimutathatóan nem a bennük élt köznépről, hanem az ott lakó vitézekről kapták, ami arra utal, hogy a törzsi tudat fenntartását főként a törzsfők kísérete volt hivatva ápolni. A törzsi helynévvel jelzett falvakban jelen volt az a „harcos jobbágy” réteg, amely a későbbi időben a várbirtokokon várjobbágy, az egyházi birtokokon praediális nemes képében jelent meg. Magyarországon egyedül ez a réteg és a lófő tisztséget viselő ágak nevezték magukat „de genere”, illetve „nem” és „ág” szóval.

A tudomány igazolta tehát, hogy a X. században letelepített katonai kíséret falai

ezek; azé a kísérete, amely Szent István törvényeiben mint középréteg – miles – szerepel. Annak idején többségük nem kísérte állandóan a fejedelmet. Közülük a jobbágyurak saját falvaikban a harcoss jobbágyok a fejedelem által számukra kijelölt falvakban rendelkeztek állandó szálláshellyel. A letelepítés és ellátás 2-3-5 szolgagazdaságra alapozott stabilitása lényeges mozzanata volt az állandó fejedelmi haderő kialakításának. A letelepített „harcos jobbágyot” a helyi, más törzsbeli, esetleg más etnikumú lakosság elnyomására is „felhasználták”. (FI)

Kamaraerdei Kápolna

A kápolnát 1924-ben szentelték fel, a mai budapesti Idősek Otthona területén. Az épület állapota az 1940-es évek második felétől leromlott, raktárként használták, majd 2002-től Szentgyörgyvölgyi Zoltán budaörsi plébános végakarátának megfelelően felújításra került és az Idősek Otthona, valamint a Kamaraerdőn élő budaörsiek jelentős lelki központjává vált. A kápolna látogatóinak lelki gondozását napjainkban Janig Péter budapesti kórházlelkész végzi. (GA)

Kamaraerdő a XVIII–XX. században

Kamaraerdő újkori történetét kutatva kiderült, hogy csak kevésen múltott, hogy nem Kamaraerdő lett Pest és Buda „vigalmi negyede”.

A török hódoltság után a rácok, majd a németek itt is felújították a mezőgazdasági kultúrát, de nagy területet birtokoltak itt az akkori pesti és budai polgárok is. Vendégfogadók épültek. Különösen fellendült az ide látogatók száma az addig

Nagyszombat városában működött egyetem Budára költözésével. Az itt tanuló ifjúság előszeretettel töltötte idejét a Kamaraerdőben.

A Kamaraerdő név 1702. augusztus 8-án tűnt fel először, a budai telekhivatal könyvében. A budai határban, a Péterhegy mögött és a székesfehérvári országút mellett fekvő völgyet – mint a Kamara tulajdonául fenntartott rétet – a kamarai szolgálatban álló huszárok kapták meg kaszálónak.

A XVIII. század végére tehát Kamaraerdő a polgárság kedvelt kirándulóhelyévé vált. Amikor Alvinczy tábornok 1784 nyarán évi 200 forintért bérbe akarta venni oly módon, hogy az erdőben kirándulók szabadon járhatnak és csupán a vadászattól tiltassanak el, a választott polgárság ellenezte azt.

Ezzel szemben a budai városi tanács 1784. július 7-én a Helytartótanácshoz intézett felterjesztésében mellette nyilatkozott. A Helytartótanács 1784. szeptember 1-jén megismételte bérbeadási javaslatát és közölte, hogy már található ott ilyen épület. A Helytartótanács ennek ellenére díszesebb épület emelését sürgette. A vendégfogadó 1787-re elkészült. 1788. május 1-jétől Rath József bérelte évi 60 forintért, kinek bor- és sörmérési joga is volt. 1795-ig volt az övé a bérleti jog. A jó forgalomra mi sem jellemzőbb, minthogy 1792-től már évi 101 forint volt a megemelt bérleti díj. 1795-től Orczy Mihály az új bérlő, aki ezért évi 155 forintot fizetett.

Az 1830-as évektől az erdő értékesítésével és egy villatelep kialakításával kezdtek itt foglalkozni, amit az 1830. október 23-án tartott gazdasági bizottsági ülésen vitattak meg, miszerint a területet hatholdas parcellákban értékesíteni kellene. Elsősorban pesti vevőkre számítottak,

hiszen a vendégfogadót is főként ők látogatták.

1831. június 13-án a város a terv mellett foglalt állást. A résztvevők alacsony száma miatt azonban az ülést meg kellett ismételni. 1831. június 17-én viszont már a terv ellen szavazott a testület. A tervet gróf Széchenyi István is támogatta. Végül is a több oldalról támogatott javaslatra a választott polgárság 1838. február 23-án adta áldását. Az idő közben múlt, és az egykori „vigalmi negyed” kezdett elnéptelenedni. Az 1843. szeptember 7-i árverésen egyetlen vevő sem jelentkezett az itt meghirdetett telkek vételére. Az árveréseket beszüntették.

Az idő túllépett Kamaraerdőn. Az érdeklődés a Svábhegy felé fordult. 1859-ben írta Hunfalvy Pál, hogy Kamaraerdőt kevesen látogatják, emiatt az ottani vendéglőt mint elhagyottat említi. Haeufler 1854-ben csupán Kappel nagykereskedő nyaralóiról tudott ezen a tájon. Ennek ellenére még a századfordulón is nyaralótelepként említették.

Kamaraerdőn működött az Állami Törzsgyümölcsös, ahol elsősorban tudományos kísérleteket folytattak. Itt jött létre a Nagypénteki Református Társaság Iskolája és az árvaház is, mely a második világháború végéig működött. Iskolája az 1. számú Általános iskola igazgatása alá került. Az 1960-as évektől Kamaraerdő lakosság száma egyre nőtt, ám a HÉV 1963-ban megszűnt. Annak ellenére, hogy a 87-es és a 88-as autóbust, valamint és a 41-es villamost forgalomba állították, a terület erősen elkülönült Budaörs-től. A rendszerváltozás óta külön részönkormányzata is működik. (FI – GA)

Kamaraerdő nevének eredete

Valószínűleg a Kánai erdő nevét fordították a beköltöző németek a XVIII. század-

ban Kanaer Waldra, ezt értelmesíthették névetimológiával Kammerwaldra, és ennek magyarra való visszafordítása révén keletkezhetett a Kamaraerdő elnevezés. (FI)

Kaptárkövek és kaptárfülkék

Budaörs és Budakeszi között, a Kecse-hegy északi lejtőjén kiugró dolomitszikla áll, amelyben a fülkék találhatóak. A 60 m hosszú, kelet–nyugati irányban húzódó hatalmas sziklatömbön kilenc kaptárfülke található igen rossz állapotban, amelyeket Halaváts Gyula fedezett fel a XIX. század végén.

Kaptárköveknek nevezzük az olyan természetes kőzetből álló, váltakozó magasságú, 1–16 méterre a terepből kiálló sziklavonulatot, sziklakeresztet, kúpot vagy ettől eltérő alakulatokat, amelyekeken mesterségesen kialakított, váltakozó nagyságú fülkéket, mélyedéseket találunk.

A kaptárfülkék szerepét, funkcióját a mai napig nem fejtették meg egyértel-

műen. A legújabb adatok leginkább azt látszanak igazolni, hogy ősi pogány és keresztény vallási célokat szolgáltak.

Pest megyében több helyen található kaptárkövek, kaptárfülkék (Budai-hegység, Érd és környéke, Visegrád stb.). (FI)

Karácsony

Szentestén fehér ruhába öltözött lányok házról-házra járták Budaörs utcáit, és ahol gyermekek voltak, megkérték őket, hogy mondjanak el rövid imádságokat, majd megdicsérték őket. Őket nevezték „jézuskák”-nak (Christkindl). A gyermekek szülei kisebb összeget adtak nekik tevékenységükért. Szenteste a gyermekek korán lefeküdtek, mert Karácsony reggelén ünnepelték Jézus megszületését, s akkor kapták meg az ajándékokat és díszítették fel a fákat is. Az éjféltől Karácsony napján ünnepi szentmise is volt a templomban, amelyen mindig többen vettek részt a szokásosnál. A mise

A Kálvária-domb és környéke az 1930-as években

után a házaknál ünnepi étkezés vette kezdetét, majd délután az emberek a leányiskolába siettek, hogy a Mária-lányok által előadott színdarabot megnézzék. Minden látogató belépődíjat fizetett, amelyet az egyesület céljára fordítottak. (GA)

Katonai helyőrség Budaörsön

1964-ben alakult meg az egykori Magyar Néphadsereg Budaörsre telepített postakábel-építő műszaki zászlóalja, mely a Csata utca 1. szám alatti laktanyában került elhelyezésre. Az alakulat tagjai részt vettek a helyi ünnepeken, valamint jelentős társadalmi munkát is végeztek. 1991-ben jogutód nélkül megszűntették, utolsó parancsnoka Tokaji Géza honvéd alezredes volt. (GA)

Kálvária

A község egykori határán álló 174 méter magas dombon 1821-ben kezdte el a római katolikus egyházközség a Keresztút

megépítését, melynek teljes befejezése 1851-ben történt meg. A Jézus Krisztus kínszenvedését és kereszthalálát megőrkítő, a katolikus liturgiában használatos 14 felépített stáció fülkéiben egy-egy relief volt elhelyezve, amelyeket azonban – a domb tetején álló szobrokkal és stációkkal együtt – a második világháború után leromboltak, elhordták. Korábban minden év Nagypénteken – Húsvét ünnepe előtt két nappal, Jézus kereszthalálára emlékezve – a templomból körmenet indult a Kálváriához, s innen járták végig a hívők a Keresztutat. 2000-ben széles városi összefogás eredményeként újra felszentelték a stációkat és a domb tetején álló keresztet. A stációk fülkéiben a keresztút egyes állomásait Molnár Göb Zoltán budaörsi művész ólomüveggépei díszítik. A helyreállítást követően ismét itt zajlik a nagypénteki keresztúti ájtatosság, valamint Húsvéthétfőn innen indul az ún. Öröm útja is. (GA)

A Kálvária-domb napjainkban, az újjólag felépített kápolnával

Kálvária-domb

Szabályos alakú gejzirkúp városunk közepén. Az első 1766-ból fennmaradt, Budaörsöt is ábrázoló térképen a falu határa itt húzódott keresztül. (FI)

Kálvária-dombi kápolna legendája

„Ott, ahol a kápolna van, a Kálvária hegyen, oda hárman menek és ki akarták emelni a kincset, amely ott volt. Most úgy tűnt nekik, mintha egy szellem állna ott és az üst a pénzzel, mely egy cérnafonálon lógott. Beszélni egynek sem szabadott, mind-egyiknek rózsafüzére volt. És ez a három kivette az üstöt. Kettő hazament. Egy, aki idegen volt, többé nem került elő. Ezért építették a kápolnát.” (FI)

Kálvária-dombi szoborcsoport

„A falun kívül, a Kálváriahegyen készítette 1765-ben méltóságos Zichy Mikósné, Berényi Erzsébet grófnő egy kőkeresztet, két szoborral, Boldogságos Szűz Mária és Szent János kőszobrával, amelyek, mivel készítettőjük többé nem földesura a falunak, elhagyottak. Ezen kívül található ugyanazon a helyen hét téglaoszlop kápolna gyanánt, amelyekben fatáblák az Üdvözítő szenvedéseit állomásonként mutatják. Ezek gondozója és őrzője Hönlevi János, 50 forintot adott a fenntartásukra.” – olvasható az 1783. évi Egyházlátogatás jegyzőkönyvének „Más kegyes alapítványok a plébánia területén” c. fejezetében. (FI)

Kálvária Kápolna

1817-ben a Kálvária-domb alján álló kápolnát Kreis Jakab építtette.

A második világháború után köveit széthordták. 2002. november 9-én az Orbán Tibor építész tervei alapján újjáépített kápolnát dr. Takács Nándor székesfehérvári megyés püspök szentelte újjá. A kápolnában az egykor a Kálvária-

dombon álló kereszt darabjai is megtalálhatók. (GA)

Kánai bencés monostor

A kánai bencés monostort 1140–1150 táján a Becse–Gergely nembeli Apa comes alapította. Birtokai a mai Kamaraerdő környékén terültek el. Helye és romjai régóta ismertek voltak, azokat dr. H. Gyürky Katalin régész tárta fel 1981 és 1989 között. (FI)

Kána falu

A mai Kamaraerdő területén egykor volt település. A kánai apátság jobbágyfaluja. A kánai apátság e javadalma a 15. század végén a budavári Nagyboldogasszonytemplom plébánosának kezére került. A falu abban az időben már lakatlan volt. 1412-ből már csak egy kánai születésű apácáról maradt fenn adat. A falu pusztasodásához itt is hozzájárultak a környékbeli szőlők, melyek a XIV-XV. században a városi polgárok kezére jutottak. 2003 szeptemberében a Kőérberek-Tóváros nevű lakópart építése közben kerültek elő romjai. Kánánál nagyobb kiterjedésű egybefüggő falumaradványt eddig még nem találtak Magyarországon. A teljes feltárás Térei György régész vezetésével történt meg 2004-ben. A leleteket feldolgozás után a Budapesti Történeti Múzeumban tervezik kiállítani. (FI)

Kápolna

A kápolna istentiszteletre szolgáló kisebb helyiség, neve eredetileg annak a köpenynek a felét jelentette (*capella*), amely Szent Mártoné volt, s amelyet megosztott egy koldussal. A frank uralkodók ezt ereklyeként tisztelték, s már a VII. században külön épületben őrizték, amelynek neve a köpeny után maga is *capella* volt. (FI)

Kechkekyvrs (Kecskekőörs)

Budaörsöt 1282-ben „villa Kechke-kyvrs” néven említi egy oklevél a telki apátsággal kapcsolatban. „Erzsébet királyné megerősíti, hogy a Telky-i Szent István monostor apátja, János a Kechkekyvrs falu területén lévő Peslev hegyen egy szőlőt, amely határos Izsép fiainak, Fabiannak és Demeternek, valamint Perk fia Jakabnak szőlőjével, a buda-alsóvárosi Sink fia Pálnak 3 ½ márkáért eladja. Az eladásnál jelen volt Lampert kurialista, Krachyn, Mogh és Lőrinc fia Péter jobbágyok.” (FI)

Keresztek Budaörsön

Budaörs számos szakrális és vallási emlékekkel rendelkezik, ezek közül kiemelkednek a különböző utak mellett álló keresztek, melyek egy része sajnos már megsemmisült.

- a Csiki-tanyánál áll a Helly-féle kőkereszt, homokkőből faragták, rajta öntöttvasból készült Krisztussal;
- a Szabadság út 99. számú ház előtt korpusz nélküli, homokkőből készült kereszt áll;
- a római katolikus templom előtt álló korpuszos keresztet 1865-ben állították, ún. misszióskereszt. Korábban fatábla volt rajta „Rette deine Seele!” (Mentsd meg a lelkedet!) felirattal;
- a templom mögötti téren található egy mészkőből készült kereszt, rajta Krisztus aranyozott fából készült szobra. 1911-ben Herzog Antal állította;
- Hauser József adatai szerint a Farkasvölgyi úton is található egy homokkőből készült kereszt korpuszsal;
- az egykori Sasad Rt. központja előtt, Budaörs és Budapest határán állt az út szélén egy vaskereszt, amelyet egy áradás miatt elhunyt budaörsi emlékére állítottak, 2006-ban az építkezés előkészítése során eltűnt;

- a Farkasréti úton a Starentanz-kápolna mellett állt egy homokkőből készült kőkereszt, de megsemmisült;
- a Deák Ferenc utca és a Csata utca sarkán is található egy kőkereszt, melyet az ott lakók ma is gondolnak;
- Hauser József adatai szerint a Frankhegyi-dűlőben egy homokkőből készült kereszt található, öntöttvas Krisztussal;
- a Farkasréti út és Thököly utca sarkán kőkereszt és ezüstözött Krisztus-szobor látható;
- a Budaörsi úton, a Renault autósalon előtt, a Budaörsre bevezető út elején kőkereszt áll korpuszsal, 1878-ban a Rikker-család állította;
- Dr. Kovács József László kutatásai alapján a Rupphegy alján és az Illyés Gyula Gimnázium után, a Törökugrató felé is állt egy-egy kereszt. (GA)

Keserűvíz-telepek

1854-ben a budapesti Örsöd-dűlő és a mai Dobogó-dűlő közötti völgyben kezdte működtetni Saxlehner András keserűvíztelepét, ahol nagyrészt budaörsi asszonyok dolgoztak. Abban az időben a keserűvíz – mivel hashajtóként is használták – igen keresett volt, így külföldre is szállították.

Az üzem kihasználatlanná vált épületeit az M1-es és M7-es autópályák építésekor bontották le. Az 1920-as években egy Herkules nevű részvénytársaság is próbálkozott keserűvízzel, de az épített csarnok leégett és a vállalkozás megbukott.

Keserűvíz-kutakkal rendelkezett a nem budaörsi eredetű Loser- és Lalloovich-család is.

A budai keserűvízforrások egyre nagyobb mértékben váltak exportcikké. Kis mennyiségű kitermelés ma is folyik. (GA)

Keszár Csaba (1962–1988)

1962-ben született. A Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett gépészmérnöki oklevelet. 1982-ben igazolt autóversenyző volt. 1985-ben abszolút magyar bajnok, 1987-től az NSZK Forma-3 bajnokságában versenyzett. 1988-ban a nürnbergi Norisringen halálos balesetet szenvedett. Budaörs Ószibarack utcai általános iskolája 1992 óta viseli a nevét, sportteljesítményéért példaképüknek tekintik. (GA)

Királyi kápolna

Királyi kápolnának azokat az egyházakat nevezték, melyeket királyok alapítottak. Szűkebb értelemben pedig azokat, melyeket saját maguk, családtagjaik és udvartartásuk számára építettek. A királyi kápolnák exemptus egyházak voltak. Ez azt jelenti, hogy kánonjogilag nem tartoztak a közvetlen felettes egyházi hatóság jogköre alá, hanem egy magasabb hatóság alá voltak rendelve. Budaörs jelenlegi közigazgatási határain belül létezett három templomos hely közül kettőnek – Csik falunak és Örsnek – királyi kápolnája volt. (FI)

Kisebb búcsú

A budaörsiek a Kőhegyi Kápolna felszentelésének évfordulóját búcsúval ünnepelték. Bár a felszentelés október közepén történt, Wendler András kérelmére az esztergomi érsekség 1903-ban hozzájárult ahhoz, hogy a budaörsiek az októberi hideg idő miatt a szentelési ünnepséget szeptember 8-a, Szűz Mária születésének napja utáni vasárnapon tartsák.

Ezen a napon az ünnepi szentmise a Kőhegyen volt, majd táncos mulatságot rendeztek a községben. Azért is nevezték kisebb búcsúnak (Kleinkiritog), mert csak egy napig tartott. Az ünnepet – Budaörs Német Nemzetiségi Önkormány-

zata szervezésében – ma is megtartják, szeptember 8-án és az utána következő vasárnap szentmise bemutatására kerül sor. (GA)

Kis Turbál

Torbágy egykori neve, napjainkban Biatorbágy része. (FI)

KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség Budaörsön

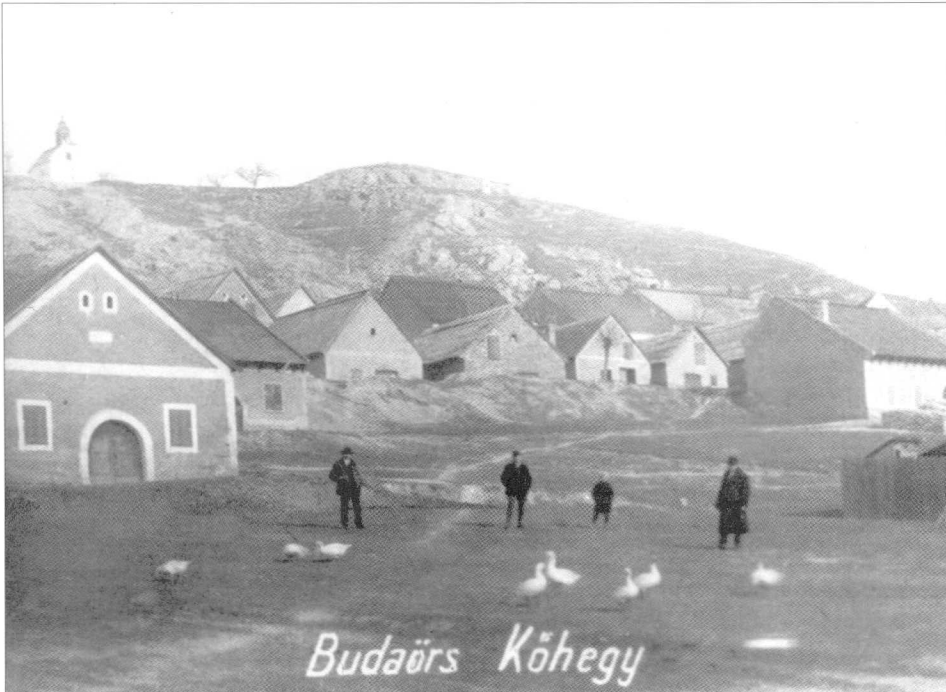
A budaörsi KISZ-szervezet közel négy és fél ezer fős tagságot tömörített. Tevékenységét KISZ-bizottság irányította., amely nemcsak a helyi, hanem a megyei vállalatok, intézmények szervezeteire is befolyással volt.

Elsősorban a 14 és 26 év közötti korosztályt kívánta megszólítani. A környezetvédelmi és kulturális rendezvények mellett a Forradalmi Ifjúsági Napok mintájára a Budaörsi Ifjúsági Napok megrendezése is a nevéhez fűződött, ahol a programok az MSZMP-hez való szoros kötődés megerősítését is szolgálták. 1987-től kezdve tevékenységük fokozatosan visszaszorult, 1989-ben pedig meg is szűnt. (GA)

Kneidinger András

Kamarai térképész volt. 1760 és 1779 között az ország különböző területein dolgozott. 1777/78-ban az Óbudai uradalomban tevékenykedett, amelyhez Budaörs is tartozott.

Egy-egy helységről többféle térképet készített: az egyik az úrbérrendezés előtti állapotot mutatta be – ezeket nem saját felmérése, hanem Coroni Sámuel 1767-ben készített térképei alapján –, a másik az úrbérrendezést követő állapotokat rögzítette. (OL Kamarai térképek N° 830., OL Kamarai térképek N° 33–38., 40., 41., 43–46.) (FI)

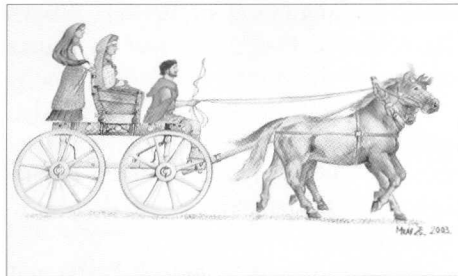
A Köhegy látképe a Wendler-kápolnával az 1910-es években

Kocsisíros temetkezés

A Kamaraerdőben elvégzett régészeti feltárás nyomán négy, sértetlen kocsisíros temetkezési hely került elő. Ez a temetkezési forma a gazdag, romanizálódott eraviszkusz előkelőségek szokása volt. A környéken Budakeszin is találtak ilyen sírt. (FI)

Komáromi vár urbárium

A török korban a Buda környéki falvak – többek között Budaörs is –, török részről kincstári birtok, szultáni, vagy beglerbégi házs-birtok lett, a területről azonban a magyar földesúr sem mondott le. A kincstár azon a címen, hogy e helységek korábban a budai vagy a visegrádi várnak szolgáltak, igényt tartott adójukra. Az I. Ferdinánd uralkodó által kötött béke

A 162. sír kocsija, ahogy egykor közlekedett (Mráv Zsolt festménye, Városi Régészeti Kiállítás, Budaörs)

alapján a későbbi óbudai uradalom területén – a török uralomnak szinte a legelső éveitől kezdve Buda visszavívásáig – érvényesült a kettős földbirtoklás és a vele járó kettős adóztatás. A Buda környéki helységeket magyar részről először a királyi kézen maradt Tata várához rendel-

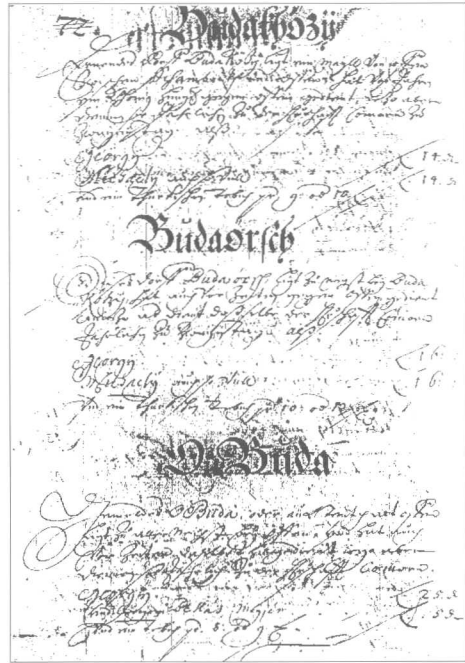
ték, majd annak eleste után Komárom várához, a robotot azonban továbbra is az időközben visszafoglalt tatai vár számára teljesítették.

A komáromi várhoz fizetett adóösszeírások fennmaradtak az 1569., 1571., valamint az 1575., 1592. és 1602. évekből. Az urbáriumokban Budaörsre vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „Budaörs. Ez a falu közel fekszik Budakeszihez, valamikor ez is a budai uradalomnak tartozott szolgálattal, most azonban a komáromi uradalomnak tartozik 2 nappal: György napkor 16 Ft, Mihálykor ugyanannyi, 16 Ft és egy török szőnyeg kb. 10 vagy 12 Ft.” Az 1602. évi urbáriumban Budaörsöt már pusztaként tüntették fel. (FI)

Kommunista pártok Budaörsön

A Magyar Kommunista Párt alapszervezete 1944. december végén alakult meg Budaörsön, néhány nappal a szovjet csapatok településre való bevonulása után. (Más források szerint az alapítás 1945 februárjában történt.) A párt létrehozásában és működésében Eppich Albert, Riedl István, Deigner József és Luncz József vállalt döntő szerepet. A helyi pártszervezet a község életének minden területén jelen volt, így tagjai tevékeny befolyást gyakoroltak a Nemzeti Bizottságban, a rendőrségben és a földosztó bizottságban is.

1948-tól Magyar Dolgozók Pártja volt az új elnevezése; a községi pártszervezetnek három körzeti pártalapszervezete jött létre 1950-ben, első ún. csúcstíkára Major Imre volt. Az 1950-es években 400–600 fő lehetett a párt taglétszáma, 1952 után már hét budaörsi alapszervezete alakult ki. Az 1956. évi forradalom leverését követően jött létre a Magyar Szocialista Munkáspárt községi bizottsága, Tóth Pál első titkár vezetésével.

Budaörs a komáromi vár 1592. évi urbáriumában

Ezt a tisztet 1957 után Hipszky János, Karlik András, Oszwald Ernő, Valentin Károly, Fehérváry János, Csapó Sándor és Szemethy Lászlóné is betöltötte. Az MSZMP irodája egy ideig az ún. Hunyaféle házban volt. (GA)

Korcsolás Péter

1546-ban és 1559-ben a török adóösszeírások Budánál említik Korcsolás Péter és a budai papok majorságát, amelynek egyik oldala „a város külső részével, egy-egy oldala Kánya-puszta és Csún-puszta határával, és egy oldala Eben-puszta (Törökbálint) határával szomszédos.”

Az 1562. évi összeírásból kiderül, hogy ez a majorság Horhi puszta (ma Kama-raerdő egy része) volt. Birtokosai között szerepel Korcsolás Péter, aki 1541-ig Buda török kézre kerüléséig budai tanácsos volt. (FI)

Kossuth Lajos szobra

A Nefelejcs és a Kossuth Lajos utca sarkán álló szobrot 2004. október 19-én avatta fel Wittinghoff Tamás polgármester és Katona Tamás történész, volt államtitkár. A szobor Stremeny Géza budaörsi szobrászművész alkotása. (GA)

Kovács József László, dr.

Budaörs díszpolgára és a Heimatmuseum első igazgatója. 1932-ben született Sopronban. Tanárként, majd helytörténészként Ráckevén élt és dolgozott feleségével, dr. Paulovits Teréziával együtt.

1977-ben költözött Budaörsre, ahol 1992 és 2005 között Heimatmuseum igazgatója volt. Számos tanulmányt, valamint könyvet írt és szerkesztett a budaörsi németsegről, több irodalomtörténeti munkája is ismert. Tanszékvezető volt a Miskolci Egyetemen, tanít a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészkarán. Feleségével általános iskolásokból álló honismereti szakkört hozott létre, mely a budaörsi német emlékeket, hagyományokat kutatta és gyűjtötte.

Munkássága elismeréseként 2005-ben adományozták részére a Budaörs Város Díszpolgára címet. (GA)

Könyvtár

Budaörs könyvtárát 1950-ben alapították Fodor Antalné vezetésével. Alap- és kiegészítő tevékenységei révén ma már városunk egyik kulturális központja. A Könyvtár feladatainak bővülése következtében, 1978-ban az addig részben használt épület egészét birtokba vehette. 1990-ben zenezobai feladatok ellátására kis alapterületű épülettel bővült. 2000-ben, a Millennium évében az addigi épülethez új szárnyat építettek, így ma már mintegy 500 m²-en fogadhatja látogatóit. A Könyvtár igazgatója Filipiszky István.

A Városi Könyvtár több mint 50 ezer kötettel rendelkezik, amelyek között a klasszikus és a szórakoztató irodalmi művek egyaránt megtalálhatók. A több ezer kötetes kézikönyvtár a legkényesebb igényeket is kielégíti, tudományos kutatási tevékenységre és szabadidős művelődésre egyaránt alkalmas. A Könyvtárban száz kötetet is meghaladó számú helytörténeti különgyűjtemény is az érdeklődők rendelkezésére áll, továbbá megtalálhatók a városunkban valaha is megjelent újságok bekötött évfolyamai is. Zene- és videotár, valamint Internet-hozzáférés bővíti az olvasók és zenehallgatók lehetőségeit. A Városi Könyvtár a helyi kultúra és művelődés fontos bázisa: gyakran rendeznek képzőművészeti kiállításokat, zenei és irodalmi esteket, könyvbemutatókat. A Városi Könyvtár 1997 óta Budaörs újratelepítője, gróf Bercsényi Zsuzsanna nevét viseli. (FI)

Köszönőlevél Budaörs lakóitól

gr. karancsberényi

Berényi Erzsébethez (1765-ből)

„Ő Exelenciája és nagyméltóságú Karancsberényi Berényi grófnőnek az elhunyt nagyméltóságú, Istenben nyugvó vásonkői Zichy Miklós gróf özvegyének, a mi legkegyelmebb asszonyunknak, alázatos tisztelettel Buda-Eörs község.

Nagyméltóságú Nagyasszonyunk mindig kegyes volt alázatos cselédeihez, akiket gazdagon gyarapodni engedett, akit mi alázatosan tisztelünk és abban a reményben élünk, hogy továbbra is így lesz majd, de most azt kell tapasztalnunk, hogy védelmét, melyet alattvalóinak eddig nyújtott, tovább már nem nyerhetjük, mivel új uraságnak lettünk alattvalói.

Így, Nagyméltóságú Grófnő, újból kifejezzük legmélyebb hálánkat. Hálásak leszünk életünk végéig, dicsérni fogjuk, soha el nem

múló köszönetet mondunk. Nagyméltóságú Grófnőnek alázatos és engedelmes Buda-Eörs község” (FI)

Köszöntő-szobor

1986. április 1-jén avatták fel a Budaörs legkorábbi írásos említésének 750. évfordulójára emlékeztető, művészien megformált női alakot, mely kezében „750 év” feliratú táblát tart. Bajnok Béla szobrászművész alkotása a Városháza melletti parkban található.

Bár 2007-ben dr. Érszegi Géza professzor kutatásai nyomán bizonyossá vált, hogy nem 1236-ból, hanem 1243-ból való Budaörs első hiteles írásos említése, de ez a néhány év eltérés nem csökkenti a szobor esztétikusságát és jelentőségét. (GA)

Középkori falvak Budaörs környékén

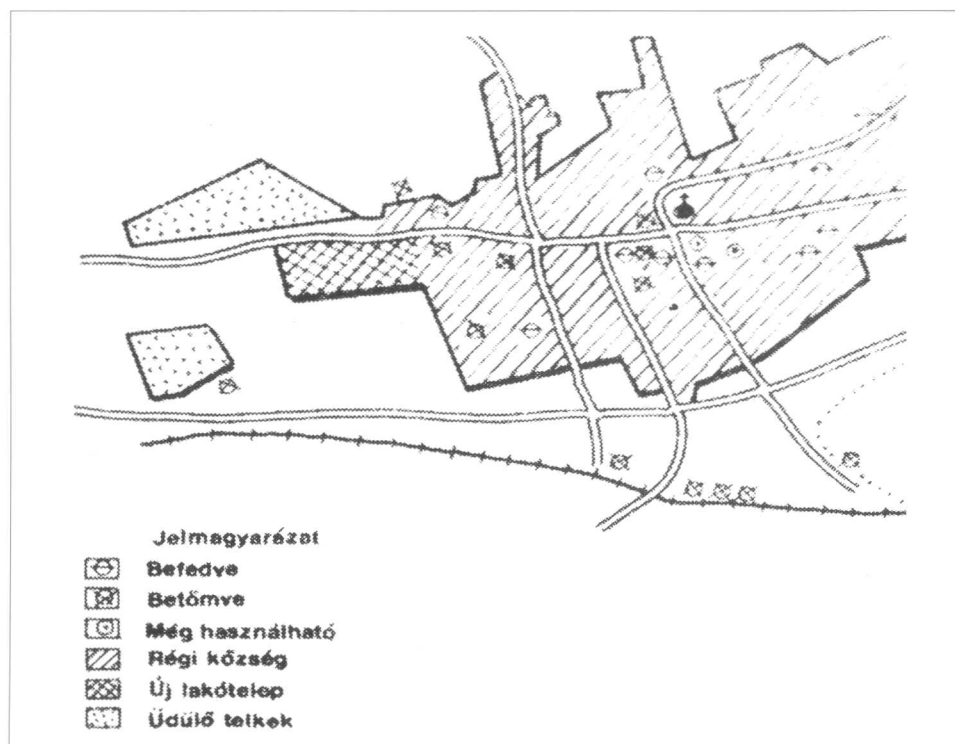
Alkesz – Budakeszi, Felkesz – Budakeszi, Áronföldre – kihalt település, Eben – Törökbálint, Kána – kihalt település, Kemece – kihalt település, Nevegy – kihalt település, Sasad – kihalt település, Torbágy – Biatorbágy. (FI)

Középkori helynevek Örsön

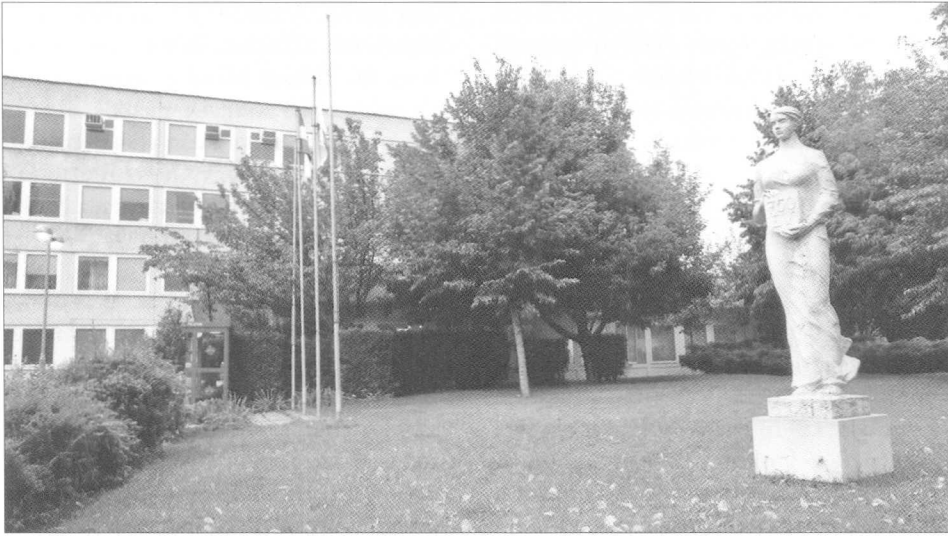
Kecskekő – Odvas hegy, Peslő-hegy – örsi Nap-hegy Szék – Keserűvíz (FI)

Közkutak Budaörsön

A hajdani legeltető állattenyésztéshez sok kút kellett. Ezek nagy része néhány éve még megvolt. Az állattenyésztést szolgáló közkutaknak nevük is volt: *Hutwát Brunna, Dreimandl Brunna, Oksn Brunna,*

Az állattenyésztést szolgáló közkutak

A Köszöntő-szobor, háttérben a Városháza régi épületével

Ross Brunna, Khua Brunna, Herrschof's Brunna, Schof Prindl, Spozn Brunna stb. A terméskövel kirakott kutak mind 2 méter átmérőjűek voltak. A kutak egyik oldalán fából készült itatóvályú volt. A kutak kávája is fából készült. Eredetileg mind gémeskút volt. A kutakat a Zichyek készítették. Az egykori kutak egyikének maradványai a Budakeszi utca folytatásában ma is megtalálhatók. (FI)

Községháza

A Fő út – ma Szabadság út – 18. szám alatti épületben volt a Községháza, ami egykoron uradalmi kocsmaként funkcionált. Itt működött Budaörs község elöljárósága, innen indult el a budaörsi németek 1946-ban kezdődött kitelepítése is. Az épületkomplexumban óvoda működött, majd 1993-tól a Szent Vince Római Katolikus Óvoda kapott helyet. (GA)

Kőbányászat Budaörsön

A XVIII. század közepétől kezdve jól jövedelmező tevékenység volt a község

számára a kőbányászat. Kneidinger András térképész már 1778-ban említ egy kőbányát (Steinbruch). 1887-ben Pollák Samu bérelte a Törökugratót kőbányászat céljából. A településen, például az Út-hegyen, még ma is több helyen láthatók e tevékenység nyomai. (FI)

Kőhegy

A várost övező hegykoszorú középpontjában felmagasodó 235 m magas kopár hegy. Anyaga dolomit, tetején szél, eső és jég által formált sziklák láthatók, amelyekben barlangok találhatóak. Budaörs több vallási eseménye és építménye kapcsolódik e helyhez: Passió-játékok, Wendler-kápolna, Kereszt és mások. (FI)

Kőhegyi Kápolna

A Budaörs központjában lévő Kőhegyen áll. A kápolnát Wendler Ferenc (1815–1897) építtette, akinek álmában több alkalommal megjelent Szűz Mária és a Kőhegyen ásó budaörsinek kijelentette: „Én vagyok a Szeplőtelenül Fogantott.”

1853-ban Wendler Ferenc egy bánya-szerencsétlenség során életben maradt, majd másfél évvel később megjelölte azt a kőhegyi vadrózsabokrot, amelynek szirmain álmában a Szűzanya arcát látta. 1855 tavaszán rokonokkal és ismerősökkel együtt munkához látott, utat készített a Kőhegyre, majd Scitovszky János hercegprímás, esztergomi érsek engedélyezésével megkezdte a kápolna építését, amelynek alapkövét 1855. május 5-én Brunner János plébános rakta le. A hagyomány szerint IX. Pius pápa Szűz Mária-szobrot küldött a kápolna avatására. A kápolnát 1855. október 15-én szentelték fel a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére. Dr. Riedl Ferenc szerint ez a kápolna világszele először ezt a nevet a világon; hiszen alig egy évvel korábban, 1854 decemberében, Rómában IX. Pius hirdette ki a Szeplőtelen Fogantatás hittételét. 1878-tól egészen haláláig Wendler Ferenc a kápolna melletti barlangokban lakott, majd elhunyt után fia, Wendler András, majd 1920-tól unokája, Grósz Mátyás vette át a kápolna gondozását, amely a Buda-környéki némettség egyik legfontosabb zarándokhelyévé vált. 1931-ben a Wendler család a Budaörsi Római Katolikus Egyházközségnek adta át a kápolna gondozását. 1944/1945 folyamán a kápolnát több belövés érte, amit a család még kijavított. Az 1946-ban kezdődött kitelepítést követően a kápolna köveit elhordták, a Mária-szobrot a Wendler család rokona, Kruck József a Komárom–Esztergom megyei Mocsára menekítette. 1997-ben a szobor visszakerült Budaörsre. 2003. október 15-én Spányi Antal székesfehérvári megyés püspök a kizárólag magánadományokból újjáépült kápolnát felszentelte, majd 2004 szeptemberében a kápolna harangjai és korábban az épület mellett álló Szentháromság-szobor szentelésére

is sor került. A szobor Rákos Péter szobrászművész alkotása. 2008. szeptember 14-én dr. Takács Nándor nyugalmazott székesfehérvári megyés püspök áldotta meg a kápolna bal oldalán álló, Seregi József budaörsi szobrászművész által újjáalkotott Kőkorpuszt, mely szintén a kitelepítést követően semmisült meg. (GA)

Kőhegyi Kereszt

1895-ben állították a Kőhegyen, amelyet az 1950-es évek elején szervezett vasgyűjtés keretében távolítottak el. A Budaörsi Honi Egyesület, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata és Budaörs Város Önkormányzata összefogásával egy négy és fél méter magas újabb kereszt készült, melynek elhelyezésére és felszentelésére – az eredeti helyén – 1995. június 17-én került sor. (GA)

Kőhegy legendája

A Kőhegyre a Wendler-kápolna felépülése előtt a budaörsiek nem mertek felkapaszkodni, mert boszorkányok, rossz szellemek, tüzes emberek tanyájának tartották. Úgy gondolták, hogy Luca és Tamás éjjelén találkoznak itt a környék boszorkányai és táncot lejtének.

A legenda másik változata az Odvas-heggyel kapcsolatos és így szól: Az Odvas-hegy tetején a kövek egy helyen piros kört mutatnak. Ez azért van, mert a környék boszorkányai, mikor boszorkányszombatra a Gellért-hegyre gyűltek tanácskozni, itt szálltak le megpihenni. Az ő nyomukat őrzi a hegy tetején a sziklákon látható piros színű kör. (FI)

Kőhegyi pincesor

Mióta a kelta eredetű eraviszkuszok kétezer éve szőlőt telepítettek Budaörs területén, a szőlőtermesztés az 1890-es évekig, a tőkék kipusztulásáig, monokultúra

Üdvözlét Budaörsről
Gruss aus Budaörs

A Kőhegyi Kápolna látképe az 1900-as évek elején és napjainkban,
a Kőhegyi Kereszttel, a Szentháromság-szoborral és a Kőcorpusszal

volt. A szőlőből készített bort a tatárjárás után kezdték pincékben tárolni, először az úgynevezett tatárlukakban. A közép-korban az örsiek pincésora ugyanott volt, a Kőhegy oldalában, ahol az jelenleg is található. Ezeket a pincéket a betelepített németek felújították és használatba vették az 1720-as, 1730-as években, az ültetett szőlők termőre fordulása után. (FI)

Kukoricafosztás

A budaörsiek a szüret után kezdték el a kukoricafosztást, amelynek során a kukoricacsöveket megfosztották a leveleiktől. A munka több napon keresztül is tarthatott, ismerősök és rokonok is segítettek, a levelek nagy részét szalmazsákokba tették, amely ágyneműként szolgált. Az éretlen vagy hibás kukoricacsöveket lovak és disznók etetésére használták, a jobban éretteket fészerbe tették, a szép, nagycsovű kukoricát pedig fűzérbe fonták, és egy helyiségben felfüggesztették. Ez volt a következő évre a vetőkukorica. A kukoricafosztás mindig vidáman, énekelve és hangosan zajlott, olykor férfiak is betévedtek, bár ők elsősorban a fűzérbe fonást végezték. (GA)

Kurir-autóbuszok

A „Kurir” magánvállalkozás volt, mely 1928-ban alakult és biztosította a buda-

örsiek autóbusz-közlekedését a budapesti Vámház tér és a budaörsi Kisfaludy utca között.

A „Kurir” tulajdonosa Kazy Ferenc báró és Bánki Donát fia, Elemér volt. Hajnalban vitte a gyümölcseladókat és a munkásokat a fővárosba, napközben kétszer fordult. A „Kurir” gyakran szervezett bel- és külföldi társasutazásokat is, így a budaörsiek segítségével jutottak el az ausztriai Mariazellbe, vagy a Gödöllő mellett Máriabesnyőre.

A „Kurir” igen népszerű volt a budaörsiek körében, különösen buszvezetője, Szigeti Ferenc, akit „Kurir Fránci”-nak is neveztek. 1940-ben megszűnt a vállalkozás, mivel forgalmi engedélyét nem hosszabbították meg. (GA)

Kurszán kende (? – 904)

A honfoglaló magyarok egyik vezető méltósága, akinek személyes tekintélye és meghatározó szerepe volt. Kurszán (Cusa, Chussal, Chusdal, Cussal) kende birtoka volt közvetlenül a honfoglalás után Örs is. 904-ben a keleti frankok törbe csalták és kíséretével együtt legyilkolták. Halála után törzsét áttelepítették az ország északkeleti részére, bár a nemzetiség jelentős birtokkal rendelkezett Pilis és Pest megyében még a kora középkorban is. (FI)

Kukoricafosztás Budaörsön az 1920-as években

A Kurir-autóbusz

Lakodalmi szokások

A jegyespár templomba menet rozmaringágat vitt magával, amikor pedig a párt az esküvő előtt két héttel kihirdették a szószékről, hozzákezdtek a vendégek meghívásához. A meghívottak étellel-italal járultak hozzá a lakodalom költségeihez. Az esküvő előtti utolsó vasárnap a koszorúslányok (Kranzlmadl) ruháskosárral végigjárták a községet, hogy evészközt kérjenek az esküvő utáni mulatáshoz, mely nagy részvétellel zajlott.

A lakodalom napján a meghívottak a menyasszony házánál gyülekeztek, mindenki kapott rozmaringágat, így vonultak a templomba, fúvószenekar kíséretével.

Budaörsi pár esküvői viseletben
az 1930-as években

Az esketés után a menet visszaindult a lakodalmi házhoz. A vendégek ekkor hazamentek, hogy ünnepi viseletüket vasárnapra cseréljék, és így menjenek abba a vendéglőbe, ahol az ünnepi étkezést tartották.

A lányok felszolgáltak, a férfiak pedig arról gondoskodtak, hogy legyen elég bor az asztalokon. Az étkezést követően megkezdődött a tánc, ahol az esküvőn részt vevő lányok közül csak a Mária-lányok Egyesületéhez tartozók nem táncolhattak. Ezután a vacsorát tálalták fel, ekkor került sor a menyasszony cipőjének ellopására, melyet újra meg kellett váltania. Az ezt követő táncra már a vendéglőn kívül szemlélődőket is behívták. A táncot követően ért véget a lakodalom. Éjjelkor sokan hazamentek, de másnap a vendégek újra találkoztak az ebédnél, majd a vacsoránál. Éjjel után levették a menyasszony koszorúját, majd asszony-nya válásának jeléül főkötőt tettek fejére.

Ha a menyasszony Mária-lány volt, társai az esküvői szertartás után levették róla jelképüket, a kék szalagot. (GA)

Lengyeli kultúra

Az újkőkor kései szakaszában a lengyeli kultúra népe élt megyénk dunántúli részén (i. e. 4700–4000). (FI)

Leventecsoport

A községben működő Ifjúsági Levente Egyesület elnöke Kuba József volt, aki egyben a Keresztény Fogyasztási Szövetkezet vezetőjeként is tevékenykedett. A fiúiskolai leventecsoport főoktatója Csermely Géza tanító volt, aki a sportolási lehetőségeket folyamatosan bőví-

tette, s a budaörsiek a megyei versenyeken kiemelkedő eredményeket értek el: Albecker Benedek magas- és távolugrásban, Winkler János pedig rövidtávfutásban. A leventeifjúságnak feszült viszonya alakult ki dr. Aubermann Miklós plébánossal a szentmisék látogatása, illetve az istentiszteletek nyelve miatt, ezért volt eset, amikor az egyházmegye közvetített a kérdés megoldásában. (GA)

Leykovits, Johann

Budaörsi tisztartó (Hofrichter) volt gróf Bercsenyi Miklós idejében. Irányítása alatt dolgoztak a mai majorosgazdák (allodiater, Meyer) a majorosnék (alodiatrix, Meyerin). Budaörsön mindkettő dolgozott. Hozzájuk tartoztak a béresek (boarius, Ochensenknecht), akikből általában négyen dolgoztak együtt, a külföle pástorok és a juhászok. (FI)

Lourdes-i Szűz Mária-szobor

A Leányiskola, illetve az Irgalmas Nővérek zárdájának udvarán egy kőből készült Lourdes-i Szűz Mária-szobor állt.

1858 februárja és júniusa között a francia–spanyol határnál fekvő Lourdes-ban egy parasztlánynak megjelent Szűz Mária, a jelenést a katolikus egyház hitelesnek fogadta el, a francia kisváros ma is a világ egyik legnagyobb zarándokhelye. Az eseményt megörökítő szoborcsoportot nem csak Mária alakjával szokták ábrázolni, hanem egy barlangimitáció és a parasztlány alakja is hozzá tartozik. A szobornál több ünnepi csoportkép is készült, de az elsőáldozók is gyakran itt készítettek magukról felvételt.

A Leányiskola államosítása és az Irgalmas Nővérek rend feloszlata után a szobrot elmenekítették és több, mint hat évtizeden keresztül Szmuda István római katolikus egyházközségi képviselő őrizte

háza padlásán. 2008-ban a templom búcsúján került ismét nyilvános bemutásra és tervezik újraállítását a templomkertben. (GA)

Lösch János

Építőmester, akinek Bonnier Mátyás ácsmesterrel együtt, az újonnan építendő templomhoz 1801-ben készített tervrajzain fennmaradt az újratelepítés utáni első, 1738 és 1752 között épített budaörsi egyház alaprajza. E korai templomunkat a középkori örsi egyház helyén emelték a német telepesek. (FI)

Lövészek

A helyi lövészcsoporthoz tartozni nagy megbecsülésnek számított és a legényélet egyik csúcspontja volt. A lövészek nagyobb egyházi ünnepeken (Húsvét, Úrnapja, búcsúk) teljesítettek szolgálatot, őrt álltak a Szent Sírnál Nagyszombaton, az ünnepi miséken úrfelmutatáskor és az evangéliumkor díszlövéseket adtak le. A mise után a sekrestye elé vonultak és jelentést tettek a plébánosnak, aki sorfaluk közt vonult át a paplakba.

1909 és 1913 között Csizmazia Ferenc plébános kérésére csak nős férfiak alkothatták a lövészcsapatot, majd 1937-től csak hivatásosok lehettek tagok. A lövészek csoportja 13 főből állt. A vezénylőt Vorschütz-nek (előlövész) nevezték.

Egyenruhájuk fekete kabát bársony gallérral, fekete nadrág, csizma, bokrétás fekete kalap volt, melyen Nagypénteken és Nagyszombaton kék, Húsvétól Úrnapjáig piros szalag függött. Kalapjukon sok színes viaszgyöngyből és viaszvirágból készített csokor (Buschen) is volt, melyet a tuja ágaival is díszítettek. Az utolsó budaörsi lövészek 1943-ban 1922-es születésűek voltak, őket Wéber József vezette. (GA)

Luntz Ottokár, dr. (1930–2001)

1930-ban született Zsámbékon. Édesapja foglalkozását készült követni, de származása miatt nem nyert felvételt a Tanítóképző Főiskolára, így érdeklődése a kertészet irányába fordult. Felsőfokú tanulmányait 1953-ban fejezte be az Agrártudományi Egyetem Kert-és Szőlőgazdaság-tudományi Karán (későbbi Kertészeti Egyetem). A Borászati Kutató Intézet munkatársa lett, majd 1975-ben doktorált és a Mezőgazdasági Minősítő Intézethez került. A szőlőszaporítással, a fajták terjesztésével, a szaporítóanyag minősítésével foglalkozott. 1992-ben megalapította Magyar Szőlőszaporító Szövetséget. A Buda-környéki borok versenyén számos díjat is nyert. 1945-től Budaörsön élt, részt vett a budaörsi szőlőtermesztésben, római katolikus egyházközségi képviselőként is tevékenykedett. 2001-ben Budapesten hunyt el. 2006-ban a Budaörsi Kertészek és Kertbarátok köre dr. Luntz Ottokár nevét vette fel. (GA)

Lyra Dalkör

1912-ben alakult Budaörsön. Alapítója Clementis László tanító volt, tagjai a színjátszást és éneklést kedvelő munkások, iparosok, földművesek lettek. Az első világháború idején szünetelt a működése, de 1919-ben újjáalakult. Az 1920-as évek elején id. Szakály Mátyás iskolaigazgató a dalkör keretein belül színjátszó csoportot alakított, amely nemcsak Budaörsön, hanem más településeken is fellépett. Az 1930-as években a kőhegyi Passiójáték aktív szereplői voltak, melyben Bató Géza tanító irányításával vettek részt. Az 1940-es években a szervezet felfüggesztette tevékenységét, majd a kitelepítés után nem volt mód működésük újbóli megkezdésére. 1983-ban ifj. Szakály Mátyás szervezte újjá a dalkört, amely újabb fellépéseket vállalt és tevékenyen részt vesz Budaörs német nemzetiségi és kulturális életében. Szakály Mátyás halála után Komjádne Udvarnok Margit vette át vezetését. (GA)

Budaörsi lövészek az 1920-as években

Magyarok kitelepítése Örsről

1596. április 6-án, egyetlen éjszaka alatt, Budaörs és Budakeszi teljes lakosságát, 755 „keresztény lelket” telepített ki Pálffy Miklós esztergomi várkapitány Esztergom és Érsekújvár közé. Akkor szűnt meg Budaörs színmagyar falu lenni. Innentől számítható az az időszak, amikor az 1720-ban bekövetkezett, németekkel történt újratelepítésig, Budaörsöt puskaként jelzik minden fennmaradt iratban. A kitelepített budaörsiek 1607-ben tértek vissza Óbudára. Erről egy, az örsiek által is aláírt, 1608. szeptember 26-án kelt panaszos levél tájékoztat. (FI)

Magyar–német katonai temető

A második világháború idején a Budapest körzetében, valamint Észak- és Kelet-Magyarországon elesett mintegy 132 200 német és 570 magyar katona exhumált maradványai kaptak helyet a Budaörs és Budakeszi közötti területen, az egykori PRÉKO-tábor területén kialakított temetőben. A terület erre a célra történő kialakítását a Német Háborús Sírokat Gondozó Népi Szövetség kezdeményezte. A katonai nyughely ünnepélyes alapkövetelére 1996. június 27-én került sor, majd 2002. október 19-én szentelték fel. A temető – mely Magyarország legnagyobb második világháborús katonatemetője –, alapkoncepciójának része a megbékélést szimbolizáló Békepark, mely illő átmenetet képez a nyughelyek és az azt övező természet között. (GA)

Magyarországi Német Népművelődési Egyesület budaörsi szervezete

A Bleyer Jakab által 1923/24-ben létre-

hozott német nemzetiségi kultúregyesület budaörsi szervezete 1925-ben alakult meg. A rendelkezésre álló levéltári források alapján nem tisztázott működésének pontos menete: 1933-ban lemondott elnöke, Ébner Máttyás és titkára Feldhoffer Antal, majd 1934-ben új titkára Hoffmann János lett, de akkor nem alakulhatott újjá. Elképzelhető az is, hogy a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület budaörsi tagságának egy része még az 1930-as években aláírásgyűjtésbe kezdett az egynyelvű, német nemzetiségi, A-típusú iskola megvalósításáért. Számos kulturális és népművelési előadást szervezett a településen a helyi hatóságok állandó ellenőrzése alatt. Valószínűleg 1940-ig létezett a településen, amikor a Volksbund térnyerésével be kellett szüntetnie tevékenységét. (GA)

Mayerhoffer Ádám (? – 1747)

Építész. Watzendorfból származott. 1733-tól Budán volt pallér. 1739-től a budai építőcéh által kinevezett mester. 1744 körül a budaörsi római katolikus templom építője. Kivitelező mestere az óbudai trinitárius templomnak és kolostornak. A Zichy-család által gyakran foglalkoztatott építész. Nem rokona a nagy hírű Mayerhoffer építészcsaládnak. (FI)

Mária-lányok Egyesülete

A Budaörsön nevelkedő lányok már gyermekkoruktól az Irgalmas Nővérek szigorúan vallásos felügyelete alatt nevelkedtek, majd az iskola befejezése után a századfordulón részükre egyesületet alapítottak. Tizenöt éves korban kerülhettek be az egyesületbe. Az egyesület négy

tagozatot foglalt magában, s ezt a különbséget különböző érmekkel és eltérő színű szalagokkal jelezték. Az 5. szalagot csak a Mária-lánnyá válás után kaphatták meg.

1. szalag: lila – Őrangyal-érem
2. szalag: piros – Jézus Szíve-érem
3. szalag: sárga – Oltáriszentség-érem
4. szalag: zöld – Remény-érem
5. szalag: kék – Mária-lány-érem

Az Irgalmas Nővérek tanácsadóinak szélesebb szalag volt a nyakukban. A Mária-lányok vasárnapokon és ünnepnapokon az apácák mellett nevelkedtek, vallásos énekeket tanultak, játszottak és imádkoztak, táncos rendezvényeken azonban nem lehettek jelen. Részt vettek az egyházi rendezvényeken és ünnepeken, az azokhoz kapcsolódó körmenetekben is. Az Egyesületnek saját hímzett zászlaja volt, amelyet minden nyilvános alkalommal magukkal vittek. Farsangkor és Karácsonykor színdarabot adtak elő a leányiskolában. Ha egy Mária-lány az esküvőjéig az Egyesület tagja volt, akkor vőlegénye, szülei és az egyesületi tagok jelenlétében bocsátották el a szervezetből. Az esküvői szertartás végén a menyasszonyról ünnepélyesen levették jelképüket, a kék szalagot. A második világháború és a kitelepítés után megszűnt a Mária-lányok tevékenysége, 2008-ban alakult ismét újjá az eredeti célokkal. (GA)

Másodbúcsú

A budaörsi „Nagy búcsú” vasárnapját követő hétfő a másodbúcsú napja, mely „Nachkiritog” néven terjedt el. (GA)

Második világháborús események Budaörsön

A községet 1944/45-ig nem érintette a háború, jóllehet a fiatal budaörsi férfiak besorozása és katonai szolgálata komoly

nehézséget jelentett. A háborús időszakban több magas rangú vendég kereste fel a települést, így 1940 novemberében a német igazságügyi államtitkár, majd 1944 februárjában az SS egyik vezetője, Werner Lorenz. 1944. március 19-én az ország megszállásakor a német csapatok a Pápa–Tatabánya–Zsámbék–Biatorbágy–Budaörs útvonalon, illetve vasúton vonultak Budapest irányába. Budaörsön a helyi Volksbund vezetőivel pontosították az útviszonyokat, majd a budaörsi repülőtér elfoglalására indultak, ahol azonban a magyar légvédelmi tüzér szakasz és karhatalmi erő, a magyar vadászpilóták és a csendőrök tűzharcba bocsátkoztak a németekkel –, aminek oka az volt, hogy a magyar hatóságok nem kapták meg Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkari főnök utasítását, hogy a bevonuló német hadsereget barátságosan kell fogadni. Az ellenállást később beszüntették, így a repülőtér birtokbavétele után megérkeztek az első csapatszállító repülőgépek is.

A háború alatt több épület megrongálódott a községben. 1944 őszén több ezer budaörsi hagyta el Budaörsöt, menekülve a szovjet csapatok elől, de többségük 1945 folyamán visszatért. 1944. december 24-én Wehrmacht-alakulat települt a községbe azzal a feladattal, hogy fedezzék a vasút- és villamosvonalakat, ám a szovjet támadások elől később a Madárhegyig húzódtak vissza.

A szovjet Vörös Hadsereg megszálló egységei 1944. december 26-án vették teljesen birtokba a települést, raboltak, fosztogattak, majd nem sokkal később megkezdődött a német lakosság internálása is. (GA)

Medhammer György

Budai építész. Mayerhoffer Ádámmal közösen vezették az 1738 és 1752 kö-

Budaörsi Mária-lányok az 1930-as években

zött megépült budaörsi római katolikus templom építési munkálatait. (FI)

Megéneklés

A budaörsi legények közül annak, akinek már volt kiszemeltje, társaival a lány névnapján annak házához ment, majd ott az ablakon bekopogtatva jelt adott neki és néhány dalt énekelt el. Ha a lány szívesen fogadta az éneket, akkor egy üveg bort adott neki és barátainak, majd ha minden legény kortyolt belőle egyet, visszaadták a lánynak. A megéneklések más lányoknál is megismétlődhettek. Ha valamelyik alkalom sikerrel járt, akkor a lányt hamarosan udvarlójával láthatták a községben. (GA)

Az 1782-ben elhunyt Mertinger József plébános sírköve az Ótemetőben

Mertinger József (1738–1782)

1764. március 14-től 1782. június 20-án bekövetkezett haláláig Budaörs plébánosa volt. Jelenleg az ő sírköve a legrégebbi a mai Ótemetőben. (FI)

Méhészet Budaörsön

A méhészkedés a magyarok egyik ősi foglalkozása volt. Bár fennmaradt adatunk nincs arról, hogy az Árpád-korban Budaörsön a lakosság méhészettel is foglalkozott volna – hacsak nem feltételezzük a kaptárfülkék e célú hasznosítását –, de minden valószínűség szerint folyt a faluban méhészkedés.

Első emlékünknél – amely kifejezetten erre vonatkozó adatokat tartalmaz –, az a török kori összeírás, mely Örs falura vonatkozik és 1546-ban keletkezett. Ekkor 5 db méhkas került bejegyzésre. 1562-ben már 150 db, 1580-ban 100 db, majd 1590-ben 200 db méhkas után adóztak az örsiek. Csik faluban 1562-ben 25 db méhkast jegyeztek be. A török hódoltság után a falu elnéptelenedett, így e tevékenység is megszűnt.

Méhészet ábrázolása a középkorban

Az újraterelítést követően újrakezdődött a méhészkedés. Erre vonatkozóan egy 1778-as térképlap a Kneidinger-atlaszból közöl érdekes adatot, amely a csiki határrészt ábrázolja. Jelezve van a mai Galambblövő térről szemben, a mai Csiki Pihenőkert helyén a méhészet is (Bienen Garten – Méhes). A Gföller-mappában az épület ábrája is megtalálható, a Csik (Choyk)-pusztai uradalmi épületek között. (FI)

Mészáros István

1691-ben a Zichy család képviselője – Mészáros István nemes – Pest megye közgyűlése előtt tiltakozott, mert a szomszéd lakók el akarták foglalni Csik, Keszi és Örs pusztákat. (FI)

Mészárosok útja

A római korban a provincia határa mentén ősrégi út húzódott, egészen Bicskéig. Ennek egy része lett a középkortól a híres Mészárosok útja. Budáról a Mészáros utcából indult és Nyugat felé közvetítette a délnémet városok piacaira a kor Magyarországnak egyik leghíresebb kiviteli termékét, a lábón hajtott szarvasmarhát.

A Mészáros utca a Vár alatti Víziváros egyik, Dunára merőleges utcája volt, ahová a szarvasmarhákat a pesti révén át szállították. A rendszerint három napig tartó országos vásáron kötöttek üzletet a felhajtók és a nagykereskedők. Ekkor fogadták fel a hajtókat – a hajdúkat –, általában harminc állatra egy személyt.

A hajtás útvonalain és a vásárhelyeken is kiterjedt legelők, itatók álltak rendelkezésre, így az állatok nem soványodtak le. A Mészáros utcából indulva a csorda útja áthaladt Kelenföldön (vagy másik néven Kis-Pesten), megkerülte a Szent Gellért-hegyet, következett „Sassad”, Nádasdút, az Akasztó-hegy, a Kánya-kapu. A Madár-hegy oldalát érintve érték ki Örsre, a későbbi Budaörsre. Az út Örsön a mai 40-es busz vonalát követte, majd a 88-as busz vonalán haladt tovább – kis eltéréssel a mai Csiki-csárdánál – Csik faluig. A legközelebbi helyek, amelyeket ismerünk: Bia, Bicske, majd a két Galla, Bánhida, Kocs, Nagyigmánd, Bana, Bőny, Győr volt. Ezek voltak az út fő állomásai, errefelé hajtották szinte szünet nélkül a csordákat, amelyek átlag napi húsz kilométert tettek meg. A mai iránytól kissé

Marzahajtó hajdúk a XVI. században

eltér az út, de Győrtől kezdve egészen a jelenlegi útvonalat követi, amennyiben onnan Abda, Magyaróvár, Rajka, Oroszvár és Köpcsény volt a további sorrend.

A nagybani szarvasmarha-kereskedelem a XIV. században, Nagy Lajos uralkodása alatt kezdődött, amely folytatódott egészen a XVIII. századig, amikor is Mária Terézia vámrendelete véget vetett ennek a tevékenységnek.

A Mészárosok útján hajtott csordák célállomásai főleg a délnémet városok piacai voltak: Augsburg, Nürnberg, München, Regensburg, Ulm – Bécsen keresztül. Csak Nürnberg városa a mohácsi vészig átlag 70 ezer szarvasmarhát fogyasztott el évente, amely adatból következtethetünk a kivitel mértékére.

Talán nem kellene külön részletezni, hogy milyen hatással volt Örsre, hogy a Mészárosok útja keresztül haladt a falun. E fontos út biztosította az itt termelt, máshol eladhatatlan árufélesleg értékesítését (zöldség, gyümölcs, kenyér, méz, szalonna stb.). Rendszeres bevételt biztosított a helyi bortermelő gazdák számára, akik termésüket eladhatták a nem éppen finom lelkükről ismert hajtóknak. (A hajtók kialakított bérért postaszolgálatot is vállaltak.)

Az örsi mesterek javították az itt haladó utasok szekereit, és még legalább százfé-

le szolgáltatás teljesítésére kínálkozott lehetőség. Mindezen tevékenység szép jövedelmet biztosított elődeinknek, akik ezért is ragaszkodtak a nehéz időkben is falujukhoz. (FI)

Miller, Candidas

A XVIII. század 20-as éveitől Budaörsön folyó juhtenyésztésről tudjuk, hogy 1734-ben gr. Bercsényi Zsuzsanna bérbe adta juhtenyésztő telepét Candidas Millernek. Az állatokat tejükért és gyapjuért tartották. A juhtenyésztés – mint az írott forrásban fennmaradt – igen szépen jövedelmezett. (FI)

Miller, Josephus

Chirurgus (sebész, felcser). 1775-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött. (FI)

Mindenszentek

November 1-jén a budaörsiek kimentek hozzátartozóik sírjához a temetőbe, imádkoztak lelki üdvösségükért, gyertyát gyújtottak emlékükre. Ezen a napon a gyermekek a keresztszülőktől ajándékot kaptak, általában egy bizonyos fonnott kalácsot (Mindenszentek kalácsa–Heiligenstritzel), melyet csak ezen a napon árusítottak a pékek. Almát is kaphattak, melyet „keresztszülő-almának”, azaz „Godlapfel”-nek neveztek. (GA)

Mindszenty József (1892–1975)

A budaörsi katolikus iskola és óvoda névadója, Magyarország bíboros-hercegprímása 1892-ben született Csehimindszenten. Hosszú évekig Zalaegerszeg plébánosa volt, majd 1944-ben veszprémi püspökké szentelték. 1944/45-ben a nyilasok letartóztatták és bebörtönözték.

1945 tavaszán XII. Pius pápa esztergomi érsekké, majd egy évvel később bíbo-

rossá nevezte ki. Szembeszegült az egyre inkább kommunista befolyás alá került kormánypolitikával, majd a Magyar Dolgozók Pártja totális hatalomátvétele után 1948 decemberében a hatóságok elfogták és az Andrásy út 60.-ba hurcolták, ahol megkínózták, majd 1949 februárjában életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956 októberében a forradalmárok kiszabadították, majd rövid időre visszakapta funkcióit, de a november 4-i szovjet támadás következtében az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségére menekült és ott tartózkodott 1971-ig, amikor a Vatikán és Magyarország meg egyezése értelmében Bécsbe távozott. Kényszerű külföldi tartózkodása alatt lelkipásztori útjain bejárta az európai és a tengeren túli magyarlakta területeket.

1973-ban – mivel nem volt hajlandó lemondani érseki tisztségéről –, VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket.

1975-ben hunyt el Bécsben, az ausztriai Mariazellben temették el, majd 1991 májusában hazahozták és az Esztergomi Főszékesegyházban helyezték végső nyugalomra. 1948-ban Mindszenty bíboros Budaörsön bérmált, erről fotó is maradt fenn. (GA)

Mithrasz

A római birodalomban – főként a katonák között –, közvetlenül a kereszténység előtt elterjedt vallás megváltó istene. 1817-ben a Kamaraerdő irtásakor két oltárkövet találtak, melyek egy helyi mithraneumból származtak. (FI)

Mordálylövés

A községi lövészek néhány tagja által, ünnepi alkalmakkor puskával végrehajtott tevékenység. Húsvétkor, Úrnapján, Újévkor és a búcsúk idején végezték. (GA)

A Mithrasz-szentély bikaáldozatot ábrázoló domborműve a budaörsi Szőlőhegyről (III. század, Magyar Nemzeti Múzeum)

Mozart, Leopold (1719–1787)

A budaörsi zeneiskola névadója – Wolfgang Amadeus Mozart édesapja – 1719-ben született. A salzburgi hercegérsek udvarában 1743-tól hegedűs, 1757-től udvari zeneszerző, 1763-tól másodkarmester volt. Egyházi zenét, kantátákat, szimfóniákat és divertimentókat („Parasztlakodalom”) és versenyműveket írt. 1787-ben hunyt el. (GA)

Mozik

A község első moziját 1912-től Steer Balázs üzemeltette a Fő utcán, az egykori Nagybolt helyén álló épületben, melyet évekkel ezelőtt lebontottak. A filmeket a budapesti Rákóczi úti filmkölcsonzóból szerezték be. A kölcsönzési díjak 20 és 60 fillér között mozogtak.

1916-ban szűnt meg, mivel tulajdonosaik az első világháború idején bevonultakatonának. 1920-ban a Troll-testvérek hoztak létre mozit a Tavasz utcában, amelyet az 1970-es években bontottak le, helyén ma óvoda működik.

1925-ben Hölle Teofilné ugyancsak a Fő utcában alakított ki mozitermet, a községi előljárással engedélyével. Később itt működött a budaörsi Háziipari

Bérmálás Budaörsön, 1948-ban. Mindszenty József bíboros és Sík Zoltán budaörsi plébános

A műemlék Ganter-ház (Béke tér 18.)

Szövetkezet elektromos részlege. A volt Krepuska-mozi átalakítása után a helyiségeket többször átépítették és filmszínházat alakítottak ki, melyet a Pest megyei Moziüzemi Vállalat tartott fenn. Műsortervében követte a fővárosi mozik bemutatóit, a vetítéseket két szinkrongéppel végezték.

A mozi 1974-ben a Szabadság Filmszínház nevet kapta. Sikeres indulása után szervezési és személyi változások miatt a kezdeményezés elhalt és 1991-ben megszüntették.

Hosszú ideig a Városi Klub működtetett hétvégenként mozidélutánokat jutányos jegyáron. (GA)

Műemlék és régi épületek Budaörsön

Római katolikus templom; Starentanz-kápolna; Ganter-ház; Heimatmuseum; Kálvária Kápolna, Szent István Patika. (GA)

A Szent István Patika épülete

A Starentanz-kápolna (felső kép),
a Templom téri épület, ahol húsbolt is működött,
a Tűzoltószertár megújult épülete (alsó kép)

Nagyboldogasszony ünnepe

Augusztus 15-e – amely Mária mennybe-
vételésének ünnepe – Budaörsön egyben
a Virágszentelés napja is volt. Sok hívő
mezei virágot vitt a templomba, hogy
megszenteltesse, amelyet aztán a házban
öriztek, hogy védelmet nyújtson a zivatar
ellen. (GA)

Nagy búcsú – „Kiritog”

A templom védőszentje, Nepomuki
Szent János május 16-i ünnepét követő
vasárnapon került sor a „Kiritog” meg-
ünneplésére. Az ünnepi napon mordály-
lövésre ébredtek a községbeliek, majd az
ünnepi szentmisét követően bőséges csala-
ládi ebédeket rendeztek, ahová meghív-
ták ismerőseiket, barátait, rokonaikat
is. Ez a kölcsönös meghívások időszaka
volt, a község lakosai jobban megismer-
hették egymást. Az asszonyok otthon be-
szélgettek, míg a férfiak borospincékben
találták meg a szórakozás helyét. A fia-
talok és a gyermekek a templom körüli
vásárban mulattak, játszottak és ismer-
kedtek; nagyon népszerű volt a körhinta.
Másnap (Nachkiritog) sokak számára
folytatódott a mulatság. A nagybúcsút
ma is megünneplik a Budaörsön maradt
és innen kitelepített németek: a baden-
württembergi Bretzfeldben nagyszabá-
sú találkozóra, míg Budaörsön ünnepi
szentmisére és rendezvényekre kerül sor.
(GA)

Nagy Háború

Az első világháborút (1914–1918) il-
lették ezzel a kifejezéssel a harcokból és
a hadifogságból visszaérkezett budaörsi
katonák. (GA)

Nagyközségi jog

1970. április 4-én kapta meg Budaörs a
nagyközségi rangot. (GA)

Nagypénteki Református Társaság

Erzsébet Szeretetháza

1900-ban épült fel Kamaraerdőben a
Nagypénteki Református Társaság isko-
lája, majd 1903-ban az árvaház is. Ebben
az iskolában főleg az árvaházban elhe-
lyezett gyermekek tanultak, de idejártak
Kamaraerdőből és a Pistály-dűlőből is.
Három tanulócsoporttal működött. Az
intézmény tanítói és ifjúsági könyvtárral,
régiség-, természetrajzi és néprajzi gyűj-
teménnyel is rendelkezett.

A tanítás 1944 őszéig folyt, majd az ár-
vaház gyermekeit és tanítóit a fenntartó
Budapestre vitte. Igazgatója hosszú ideig
Glockner/Gergely Konrád volt, aki csak
1945 őszén tért vissza, s bár az intézmény
teljes felszerelése szétszóródott, a tanítás
a község és a szülők összefogásának ered-
ményeként mégis beindult. Egytanítós
iskolaként működött, majd az államosítá-
skor a községhez csatolták. Az árvaház
a második világháború után már nem
folytathatta működését, helyiségeit a kör-
nyék lakossága vette használatba. (GA)

Nagyszombati zsinat

1629. október 4-én tartották, Pázmány
Péter érsek elnöklése alatt. Ezen elrendel-
ték az érsekség területén lévő plébániák
meglátogatását és ellenőrzését, de ösz-
szeírták azokat az egyházi szervezeteket,
közösségeket, amelyek a primás jogható-
sága alá tartoztak. Az exempt plébániák
között megtalálható a királyi és az érseki
tulajdonban lévő Örs is. (FI)

Nagy Turbál

Törökbálint egykori neve. (FI)

Nána–Beszter nemzetség

Várjobbágy eredetű nemzetség, amely a XIII. században Örsön, Berkiben, Sós-kúton és Sasadon volt birtokos. (FI)

Neolitikus kor (i. e. 5400–4000)

Budaörsön, a Hosszúréti patak partja már abban a korai időszakban folyamatosan lakott volt. (FI)

Nepomuki Szent János- emlékek

Budaörsön

A templom és a község védőszentjéről számos ábrázolás maradt fenn a településen. A katolikus templomban két festmény örökíti meg: a Jézus szíve-oltárnál és az egyik mennyezeti freskón, az épület bejárata felett található szobor pedig ugyancsak Nepomuki Szent Jánost ábrázolja. A Heimatmuseum őrzi a plébánia padlásán megtalált XIX. századi festményt, mely Nepomuki Szent Jánost és vértanúhalálát mutatja be. 1852-ben állította Feldhoffer Márton a Budapesti út és az Aradi utca sarkán álló, puhamész-kőből készült Nepomuki-szobrot, melyet 1992-ben, majd 2002-ben is restauráltak, újrafestettek (Gvárdián Ferenc budaörsi szobrász munkája). A szobrot a budaörsiek „Neubaumati”-nak nevezik. (GA)

Németek elűzése Budaörsről

A Tildy Zoltán vezette kormány 1945. december 22-én megjelent, 12330/1945. sz. rendelete, melyben a magyarországi németység kitelepítéséről intézkedtek, az 1941. évi népszámlálás alapján. Eszerint, aki akkor magát német nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallotta, kitelepítik, de a magukat magyar nemzetiségűnek, de német anyanyelvűnek vallók sem érez-

hették magukat biztonságban. A rendelet végrehajtási utasítása 1946. január 4-én jelent meg, melynek foganatosítására elsőként Budaörsön került sor.

Január 13-án egy több száz fős rendőrszázlój vette körül települést, lezárta a kivezető utakat, majd plakátokon és kidobolókön keresztül adták hírül a kitelepítés tényét. A kitelepítési bizottság a Községházán, majd a Fiúiskolában rendezkedett be.

Január 19-én éjjel a község nyugati szélén az embereket felverték házaikból, néhány percet hagyva nekik személyenként 50 kg-nál nem nehezebb csomagjaik összeállítására, majd a Községházához terelték őket, ahol le kellett adni házuk kulcsait.

Kitelepítési mentességet elvileg lehetett szerezni: a magyar nemzetiségű, de német anyanyelvűeknek akkor volt esélyük, ha igazolni tudták, hogy „a magyarsághoz való nemzethű magatartásukért üldöztetést szenvedtek.” Mentesisül szolgálhatott egy adott személynek a Központi Statisztikai Hivatal által kiállított igazolás az 1941. évi népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi személyre vonatkozó adatairól, a házastárs magyar származása, esetleges szakszervezeti tevékenység igazolása és más családi okok (pl. várandósság). Ugyanakkor a kitelepítési rendelet és budaörsi lefolyása tág teret biztosított a visszaéléseknek, a szubjektív értékeléseknek a mentesítés kapcsán. Az álmukból felriasztott embereket még január 19-én a vasútállomásra kísérték, bevagonírozták és elindították Németország felé. Az első szerelvényt további hat követte a dél-németországi Baden-Württemberg tartomány különböző településeibe (Hockenheim–Mannheim, Neckarzimmern–Mosbach, Aalen–Heilbronn, Bad Mergentheim,

Tauberbischofsheim, Öhringen–Künselsau, Karlsruhe). Az utolsó transzport február 5-én indult Budaörsről, azon már kitelepített törökbálintiak is voltak. Az egyik szerelvényen Nyíri Tamás katolikus káplán is utazott, lelki támaszt nyújtva a kitelepítetteknek. Sík Zoltán plébános ajánlólevelet írt azoknak a német papoknak, akiknek településeire a budaörsiek érkeztek.

Budaörs 1946 elejére szinte teljesen kiürült, a házak üresen maradtak, a hátrahagyott földek parlagon heverték és a tenyészállatok ellátatlanul maradtak, rablók garázdálkodtak a borospincékben. A túlkapasokat 1946 februárjában Péter Gábor, az ÁVO későbbi teljhatalmú vezetője is jelentette a belügyminiszteri tálcát birtokló kommunista pártnak, óvva a túlzott renitenskedésektől. A budaörsi kitelepítettek helyére hasonló módon elűzött magyarokat hoztak Erdélyből, Felvidékről és Délvidékről, valamint Budapest munkásnegyedeiből is telepítettek be embereket az üresen maradt otthonokba. Gyakori volt, hogy egykori partizánokat vagy más előjoggal rendelkező preferált, pártkapcsolatokkal rendelkező személyeket telepítettek be.

Budaörsön 1947 augusztusában újabb kitelepítésre került sor, ezúttal 80 családot vittek a budafoki vasútállomásra a szovjet zónában található Hoyerswerdába, Drezda mellé. Ekkor olyan személyeket is elűztek otthonaikból, akik az 1941. évi népszámláláson magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallották magukat, így került sor a volt budaörsi bírónak, Ébner György és családjának elhurcolására is. Ez a kitelepítés kifejezetten a vagyonosabb német lakosok ellen irányult. A Budaörsről kitelepítettek pontos számát nem ismerjük, de kb. 8300 főt űztek el a községből, ami nagyjából a település akkori

lakosságának 90%-át jelentette. Az elűzöttek nehezen találták helyüket Németországban, hosszú ideig ott is idegenekként kezelték őket. Az 1950-ben Stuttgartban kiadott nyilatkozatuk a megbocsátásról és a megbékélés szükségességéről tanúskodik volt elüldözőik felé. 1996-ban az egykori községházán avattak emléktáblát a kitelepítettek emlékére, 2006-ban pedig Budaörsön rendezték meg az Országos Német Kitelepítési Megemlékezést, s még ugyanazon év nyarán szentelték fel az Ötmetőben az Országos Német Elűzetési Emlékművet is. A kitelepítést egyre inkább a Vertreibung – Elűzetés kifejezéssel illetik a szaktudományban. (GA)

Némethy, Ignatius

Chyurgus (sebész, felcser). A faluban működött, 1788-ban hunyt el. (FI)

Népviselet Budaörsön

A budaörsi németek öltözködését az ünnep jellege, a hétköznapi, az évszak, az életkor, a családi állapot és a vagyoni helyzet is meghatározta. Az 1930-as évekig hétköznapiakon is a helyi sváb népviseletben jártak Budaörsön. A női viselet meghatározója a három-négy keményített alsószoknya, a felette lévő elálló felső szoknya, a kötény és a kendő volt. Az alsószoknya (Unterkidl, Unterrock) világos színű, keményített, derékban rakott és ráncolt volt, melybe felülről bújtak bele. A derékban befűzött pertli segítette a rögzítésben. A kötényt (Fijter) hajtásosra, kockásra vasalták a mángorlóval, színe sötétkék volt. A fejkendő (Tuch) leginkább télen vették fel, a vállkendőt (Umhangtuch), mely rojtjaival, finom anyagával a viselet egyik éke lett. A harisnya (Strumfl) térdig ért, gumival rögzítették, színe világoskék volt. Elterjedt volt a

mellény (Jankerl) viselése, mely télen meleg szövetből, nyáron világos vászonból készült. A lányok jellegzetes ünnepi viselete volt a fehér berakott szoknya, fölötté a sötétkék kötény. Fehér kötényt csak ünnepeken viseltek. A menyasszony fehér viaszgyöngykoszorút is viselt. A férfiak viselete egyszerűbb volt: nadrágjuk egyesek szerint a kismemesi ruhából alakult ki, mások szerint a porosz egyenruha volt a minta. Az ing (Hemd) fehér színű volt, a mellényt (Wammes) fémgombok díszítették. Kiskabátot (Jankl) is hordtak. A munkakötényt (Kidl) hétköznap viselték, színe kék volt. A cipő magas szárú utcai viselet volt. (GA)

Nyíri Tamás, dr. (1920–1994)

Budaörs káplánja, filozófus és akadémiai tanár. 1920-ban született a Somogy vármegyei Igalon. 1945-ben szentelték pappá. Budaörsön az 1946. évi kitelepítéskor volt káplán, ekkor kísérte ki az elűzött németeket új lakóhelyükre, lelki támaszt nyújtva nekik és figyelemmel követve további sorsukat. 1946-tól a budai Szent Imre Kollégium prefektusa, majd 1952-ben az esztergomi szeminárium dogmatika tanára lett. 1968-ban a Hittudományi Akadémia filozófia tanára, 1978-tól levelező tagozatának felelős igazgatója volt. 1990-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. 1994-ben hunyt el Budapesten. (GA)

Herczog András és felesége, Schweitzer Rozália az 1910-es években

Odvas-hegy legendája

Lásd: Kőhegy legendája. (FI)

Oesner, Anton Joseph (1729–1796)

Kamarai kőművesmester, építőmester volt. Részt vett a budaörsi középületek adatfelvételében, a XVIII. század második felében. (FI)

Oláh Miklós

Esztergomi érsek. 1550–1554 között összeíratta a birtokait, az összeírásokban Őrs község is szerepelt. Ekkor az alábbi nevű egyházi nemesek éltek a településen: Fitzó, Gyber, Muray, Prágay.

EGYHÁZI, PRAEDIÁLIS NEMES:

A régi magyar közjogban egyházi nemes az a személy, aki főpaptól kapott földet katonai szolgálataiért, örökhűbérül az egyházi birtokon. (Praediales, nobiles ecclesiastici.) Ezeket a nemeseket zászlósuruk, a főpap a saját székébe szervezte, élükön egy-egy palatinus állott. (FI)

Országgyűlési választások egyéni képviselőválasztásának eredményei Budaörsön

Budaörs Pest megye 9. számú választókerületének központja, mely választási kerülethez Zsámbék, Törökbálint, Tárnok, Sósút, Tök, Biatorbágy, Herceghalom és Pusztazámor is tartozik.

A rendszerváltozás óta – a parlamenti választások részeként – öt egyéni képviselőválasztás zajlott le különböző pártok részvételével.

A választásokon minden alkalommal második fordulóra is szükség volt a végső eredményhez. Az alábbiakban a teljes 9. számú választókerület kilenc települését

magában foglaló második választási forduló adatokat közöljük.

1990: Jávor Károly (MDF) – 10 146;
Szuhay Péter (SZDSZ) – 6855;

1994: Keller László (MSZP) – 9456;
Dr. Kóródi Mária (SZDSZ) – 7139;
Lakos János (MDF) – 5917;

1998: Selmeczi Gabriella (FIDESZ-MDF) – 15 084; Keller László (MSZP) – 12 053;

2002: Keller László (MSZP) – 19 346;
Selmeczi Gabriella (FIDESZ-MDF) – 18 864;

2006: Keller László (MSZP) – 19 184;
Csenger-Zalán Zsolt (FIDESZ-KDNP) – 18 209 szavazat. (GA)

Országgyűlési választások pártlistás eredményei Budaörsön

Az 1989 óta lezajlott öt parlamenti választás eredménye nem Pest megye 9. számú választókerülete összes településének, hanem csak és kizárólag a Budaörsön a pártlistákra leadott voksok eloszlását mutatja az országgyűlési választások első fordulójában. A párt megjelölése mellett megadott számok a választópolgárok szavazatait jelölik.

1990. MÁRCIUS 25.

Magyar Demokrata Fórum (MDF) –	2646;
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) –	2591;
Fiatalkorú Demokraták Szövetsége (FIDESZ) –	1142;
Magyar Szocialista Párt (MSZP) –	962;
Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) –	493;

Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) –	420;
Hazafias Választási Koalíció (HVK) –	272;
Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) –	260;
Vállalkozók Pártja (VP) –	239;
Magyar Néppárt (MNP) –	197;
Agrárszövetség (ASZ) –	82 szavazat.

1994. MÁJUS 8.

Magyar Szocialista Párt (MSZP) –	3542;
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) –	2474;
Magyar Demokrata Fórum (MDF) –	1417;
Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) –	1000;
Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) –	647;
Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) –	643 szavazat.

1998. MÁJUS 10.

FIDESZ Magyar Polgári Párt (FIDESZ-MPP) –	3306;
Magyar Szocialista Párt (MSZP) –	3248;
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) –	1471;
Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) –	1129;
Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) –	1025;
Munkáspárt –	297;
Magyar Demokrata Fórum (MDF) –	272;
Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) –	242;
Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) –	179 szavazat.

2002. ÁPRILIS 7.

Magyar Szocialista Párt (MSZP) –	5835;
Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Demokrata Fórum (FIDESZ-MDF) –	5051;
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) –	1744;
Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) –	1099;
Centrum Párt–	783;
Munkáspárt –	131;
Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) –	63;
Új Baloldal –	17 szavazat.

2006. ÁPRILIS 9.

Fiatal Demokraták Szövetsége – Kereszténydemokrata Néppárt (Fidesz–KDNP) –	6005;
Magyar Szocialista Párt (MSZP) –	5728;
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) –	2217;
Magyar Demokrata Fórum (MDF) –	792;
Magyar Igazság és Élet Pártja – Jobbik Magyarorszáért (MIÉP–Jobbik) –	476;
Centrum Párt –	172 szavazat. (GA)

Országos Német Elűzetési Emlékmű

Az emlékművet 2006. június 18-án avatták fel nagyszabású ünnepség keretében a budaörsi Ótemetőben, melyet ezzel egy időben dr. Erdő Péter bíboros-prímás, Budapest–Esztergomi érsek és Krähling Dániel evangélikus esperes áldott meg. A mű Menasági Péter „Bezárt kapu” c. alkotása, talapzatán Koch Valéria költő sorai olvashatóak: **„STOPPT SCHON DEN KLEINSSTEN HASS, SAGT RECHTZEITIG HALT!”** – *A legkisebb gyűlöletet is már időben állítsátok meg!* (GA)

Az Országos Német Elűzetési Emlékmű az Ótemetőben

Országzászló

A katolikus templom kertjében található, 1929 és 1934 között épült az első világháborús hősi emlékmű mellett. Közadakozásból állították fel budaörsi kőfaragók és kőművesmesterek. A címeres állami zászlót csak félig vonták fel, jelképezve, hogy csak akkor kerül fel a zászló az árboc csúcsára, ha a Trianonban elvesztett területeket Magyarország visszakapja.

Eredeti funkcióját 1944-ig látta el. 1945/46-ban tönkretették, az árbocrudat eltűztek. A rendszerváltozás után részben helyreállították, 1994-ben talapzatánál helyezték el az 1956. évi forradalom és szabadságharc budaörsi hőseire emlékező emléktáblát. (GA)

Óbudai uradalom

Az Óbudai uradalom Óbuda, Szentendre és Zsámbék mezővárosokat; Békásmegyer, Bogdán (Dunabogdány), Budakeszi, Budaörs, Monostor (Szigetmonostor), Perbál, Szántó (Pilisszántó), Tótfalu (Tahitótfalu) és Tök falvakat; Bolgárfalu, Csik, Kissing, Szentpéter, Tah, Torda és Várad pusztákat foglalta magában.

A csaknem nyolcvanezer magyar holdas nagybirtok teljes egészében a Duna jobb partján, illetve a Szentendrei-szigeten terült el, a történelmi Pilis vármegyében, amely a XVII. századtól kezdve az egyesült Pest–Pilis–Solt vármegye pilisi járását alkotta. Földesurai 1659–1766-ig a Zichyek voltak. (FI)

Óbudai Zichy-kastély

A XVIII. század elején a földesúr – gróf Zichy Péter – egy, a középkorból fennmaradt romos épületet állíttatott helyre Óbudán, urasági lak céljára. Szerény, földszintes épület volt ez, a mai Fő téren. Gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsanna életének utolsó éveiben itt lakott.

Csak az ő halála után, 1746-ban kezdett fia, Zichy Miklós új, nagyszabású építkezésbe. Jáger János Henrik, budai kőfaragó mester készítette el az új kastély terveit, Bebo Károly szobrászművész közreműködésével.

A ma is látható impozáns épület munkálatai 1757-ben fejeződtek be. (FI)

Ótemető –**Országos Német Emlékhely**

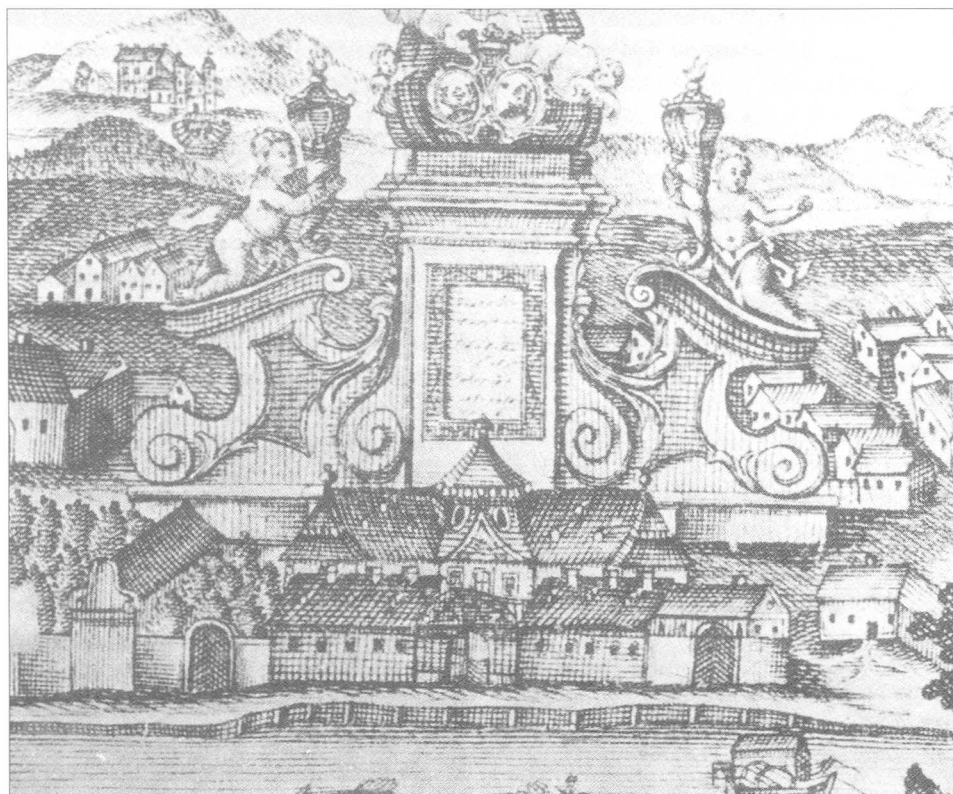
A magyarországi németiség egyik legrégebbi épén maradt temetőjét 1755-ben szentelték fel.

Dr. Riedl Ferenc helytörténész szerint Luncz Mátyás fiát temették először ide, de a legrégebbi épén maradt sírkő Mertinger József budaörsi plébánosé 1782-ből. Csaknem 1400 sírkő található a területén, melyek a Buda-környéki kőfaragás egyéni ízü alkotásai, s nagy részük a XIX. század második feléből és a XX. századból való. Az utolsó temetést valószínűleg 1956-ban tartották, de a temetkezés végleges megszüntetésére csak 1980-ban került sor.

Az Ótemető területén található a ravatalozó is. A temetőben álló Csulitskápólnát az 1980-as években kapták meg szertartásaikra a görög katolikusok, akik ma is használják.

1996 júniusában a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata a hazai német nemzetiségi lakosság 1946 és 1948 között történt kitelepítésére emlékezve országos emlékhellyé nyilvánította, alapkövét is ekkor tették le.

2006 júniusában itt avatták fel az Országos Német Elűzetési Emlékművet. A temető felújítása és rendbehozatala jelenleg is tart. 2008 áprilisában Wolfgang Schäuble német belügyminiszter is felkereste az emlékhelyet. (GA)

Az óbudai Zichy-kastély 1763-ban, a Duna felől nézve

Óvodák Budaörsön

Budaörsön már 1877-ben volt két óvodai csoport, majd az 1880-as évektől a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek vették át az Óvoda irányítását. Az intézmény a Templom téri iskolaépületben működött, melyet a római katolikus egyházközség tartott fenn. 1948-ban a Budafoki utcába került az Óvoda, a szerzetesrendek betiltása után az Irgalmas Nővérek egykori lakrészában helyezték el. 1949 után a gyermekeket már egész napra maradhattak az óvodában. Az intézmények háromcsoportosak voltak: kis-, középső és nagycsoport működött bennük. A település népességének fo-

kozatos növekedése miatt azonban egyre több óvodai férőhelyre volt szükség. A Szabadság út 57., majd a 64. számú házat jelölte ki a helyi Tanács óvoda céljára. A felújítások után az 1. Számú Óvoda a színvonalas gondozás miatt országos hírnévre tett szert Füzér Ferencné irányításával, akit – miután az óvodák igazgatását önállóvá tették – igazgatóvá neveztek ki. Hamarosan új óvodaépület jött létre a mai Clementis László utcában, melynek alapkövetételére 1970-ben került sor. A lakótelep megépítésével és a lakosság létszámának fokozatos növekedésével egyre több óvoda jött létre. Jelenleg a következő óvodák működnek a városban:

CSICSERGŐ (korábban 1. Számú)
ÓVODA, Kindergarten Piepmatze,
Clementis u. 3.
Vezetője: Hunics Ildikó.

VACKOR (korábban 2. Számú) ÓVODA
Szabadság út 136.
Vezetője: Dénes Gáborné.

MÁKSZEM (korábban 3. Számú)
ÓVODA, Patkó u. 2.
Vezetője: Sabathiel Gézáné.

CSILLAGFÜRT (korábban 4. Számú)
ÓVODA, Ifjúság u. 8.
Vezetője: Főcze Károlyné.

FARKASRÉTI PAGONY (korábban
6. Számú) ÓVODA, Farkasréti út 52.
Vezetője: Hadnagy Ottília.

KAMARAERDEI ÓVODA,
Beregszászi út 2.
Vezetője: Kisfalviné Lauber Andrea.

ZIPPEL-ZAPPEL (korábban 7. számú)
NÉMET NEMZETISÉGI ÓVODA,
Kindergarten Zippel-Zappel,
Lévai u. 36.
Vezetője: László Gáborné.

MINDSZENTY JÓZSEF RÓMAI KATOLI-
KUS ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS ÓVODA
(korábban, 1993-ban történt alapítá-
sától 2007-ig Szent Vince Óvoda),
Szabadság út 18.
Vezetője: Nyitrai Istvánné.

HOLDFÉNY UTCAI ÓVODA,
Holdfény u. 31.
Vezetője: Maksainé Gecse Erika.

HOLDFÉNY UTCAI ÓVODA KINCSKERE-
SŐ (korábban 3/a. számú) TAGÓVO-
DÁJA, Szabadság út 64.
Vezetője: Szilágyi Anikó.

(GA)

A Csicsergő Óvoda

A Csillagfürt Óvoda

A Kamaraerdei Óvoda

A Zippel-Zappel Német Nemzetiségi Óvoda

Önkéntes Tűzoltó Egyesület

1889-ben alakult meg Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egylet néven. A testületté válását hirdető selyemzászlója 1929-ben készült, melynek egyik oldalán színes selyemmel hímzett szöveg: „Istennek dicsőség, egymásnak segítség”, rajta egy létra, tűzoltósisak és két keresztbetett csákány ábrája volt látható. A zászló másik oldalán hímezve pedig ez szerepelt: „Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Testület 1889–1929”, valamint a tűzoltók védőszentjének, Szent Flóriánnak hímzett alakja.

Az Egyesület vezetője hosszú ideig Bencze András, majd Géczy István volt, mindketten községi főjegyzőként. Székhelye egy Templom téri épület volt, majd 2005-től a Dózsa György és a Stefánia utca sarkára költöztek. Az 1970-es évekre gépeik elavulttá váltak, később a németországi testvérváros, Bretzfeld anyagi támogatásával volt lehetőség felújításukra, bővítésükre. A testület nevét 1975-ben megerősítették.

Egykori Templom téri székhelyük – mely ma Kávézóként funkcionál –, falán 2007 decemberében szentelték fel Szent Flórián domborművét, mely Pertl Evetke budaörsi szobrászművész alkotása. (GA)

Örs

Kabar törzsnév. Alapjául az ótörök Ursi személynév szolgált. A X. században több tagjukat telepítették városunkba. Innen származik a (Buda)Örs helységnev.

1596-ig folyamatosan lakott hely volt. Míg 1546-ban még csak három adózó lakosát írták össze, 1559-ben már 36 beköltözött családfőt, 26 nőtlen fiút és egy nőtlen testvért vettek nyilvántartásba.

Jövedelmei szőlőből és az abból készített borból származtak, akárcsak Csik falu esetében. Feljegyezték, hogy 1562-ben, amikor a szőlők nagy része nem volt művelve, az itt élők százezer liter bort termeltek. Jelentős volt a búza- és az egyéb gabonatermés. Termeltek lent, vörös- és fokhagymát. A községben vágóhid is üzemelt. A méhészkedés is jól jövedelmezett. Az apróállat-állomány saját fogyasztásokat bőségesen biztosította. Jövedelmei a környező községekkel összehasonlítva a legmagasabbak voltak, elsősorban a szőlőművelésnek köszönhetően.

1546-ban Szinán Bajraktár csausz tízmár-birtoka volt, és csupán 2000 akcse jövedelemmel jegyezték be. Ezután azonban 1559-ben már 49 226 akcse, 1580-ban 40 000 akcse, 1590-ben ugyancsak 40 000 akcse. Jelentős jövedelmei miatt Örs folyamatosan a budai pasák házbirtoka volt. (FI)

Örs falu adóköteles lakói 1546-ban

Körös György, Csemőd András és Ödön Tomás. (FI)

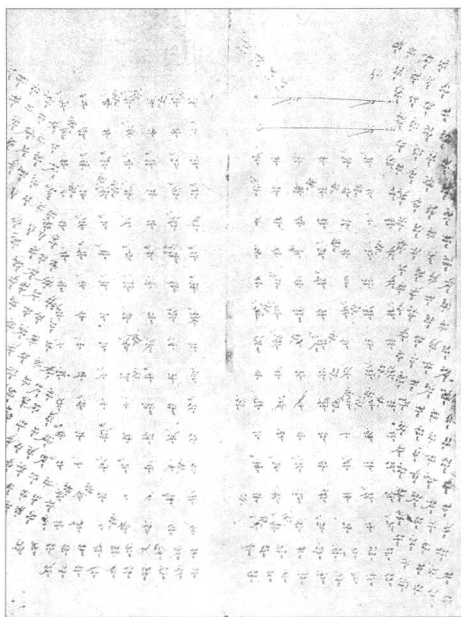
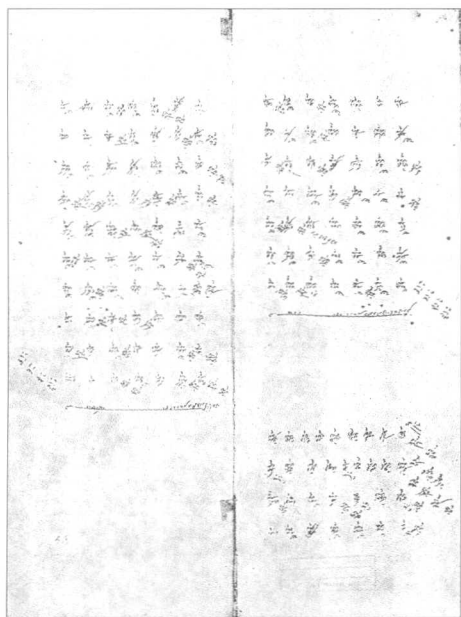
Örs falu adóköteles lakói 1559-ben

Egy korabeli, 1559. évi török összeírás nyújt lehetőséget az akkor itt élt elődeink név szerinti felsorolására. Nevek következnek, családfők, testvérek, nagykorú fiúgyermek nevei. Az írás nem említi az adózás szempontjából nem mérvadó asszonyokat és kiskorú gyermekeket. Háti Orbán nős, fia Tomás nőtlen; Kis András nős; Gonda Anbrus nős, fia János nőtlen, fia Máté nőtlen; Dinódi Ferenc nős; Nagy Ferenc nős, fia János nőtlen; Kis Matias nős; Ohaj Máté nős, fia Simon nőtlen,

fia Petre nőtlen; Kis Pál nős, fia Márton nőtlen, fia István nőtlen; Karos Imre nős, fia István nőtlen, fia Petre nőtlen; Csonotos Márton nős, testvére György nőtlen; Nikos Éliás nős, fia Bertalan nőtlen, fia János nőtlen; Tód György nős, fia Lukács nőtlen, fia Anbrus nőtlen, fia Bendek nőtlen; Vas András nős, fia Benedek nőtlen, fia Éliás nőtlen; Nagy Balázs nős, fia Gál nőtlen; Kis Borbás nős; Varga Balázs nős; Veres Pál nős, fia Anbrus nőtlen; Szalai Tomás nős, fia János nőtlen; Lacki Antal nős; Budai Mihál nős; Lacki István nős; Forgács Gellérd nős; Farkas Mihál nős; Vas György nős; Vas Gergel nős; Kerekes Pál nős; Gonda István nős, fia Gergel nőtlen; Tód János nős; Vas Lőrinc nős, fia Márton nőtlen; Krisztnán János nős, fia István nőtlen, fia Petre nőtlen; Nagy Antal nős, fia András nőtlen; Szalai Gergel nős; Pásztor Mihál nős; Dinódi Matias nős, fia Gáspár nőtlen. (FI)

Örs falu adóköteles lakói 1562-ben

Orbán bíró, a nevezett fia Tamás; Kis Mihál; Gonda Anbrus, a nevezett fia János, a nevezett fia Máté; Szalai Balás; Nagy Ferenc, a nevezett fia János; Ócsai Simon; Kis Pál, a nevezett fia Márton; Keserü Imre, a nevezett fia Petör; Nagy Antal; Nikos Éliás, a nevezett fia Bertalan, a nevezett fia János; Tót György, a nevezett fia Lukács; Nagy Kőrös Tamás; Kis Berta; Kis Borlobás; Szalai Tamás, a nevezett fia János; Farkas Mihál, a nevezett fia György, a nevezett fia Petör; Kőrös Lőrinc; Tatai Jakab; Kis Kőrös Balás, a nevezett testvére Pál; Gonda István, a nevezett fia Petör; Tót János; Mészáros Tamás; Vas Lőrinc, a nevezett fia Petör; Krisztián János, a nevezett fia Tamás; Szalai Gergel; Diódi Matias; Csonotos Márton; Verös János; Oláh János; Mészáros György; Nagy Gáspár; Szalai Benedek; Szabó János; Örség István; Kőrös György. (FI)

Török kori összeírás 1559-ből

Örs falu adóköteles lakói 1580-ban

Kopasz Mihál, fia Balás nőtlen; Fodor Jakab; Tót Vince; Simon Balás; Szalai Balás; Szalai Antal; Szalai Máté; Keszi Bálind; Diódi Ferenc; Búzás Miklós; Kis Györös, fia János nőtlen; Nagy Tamás, fia István nőtlen; Patkós Sebestyén; Nagy Dimitri; Gonda Anbrus; Gonda János, fia Imre nőtlen; Szalai Mihál; Kis Pál; Török Balás; Tót Gáspár; Balás kovács, fia Petri; Szalai Petri; Szabó Balás, fia János nőtlen, fia Borbás nőtlen; Lőrinc Benedek, fia Petri nőtlen; Györözszi Pál, fia Albert nőtlen; Nagy Ferenc; Ócsai Sebestyén; Nagy Benedek, fia Imre nőtlen; Kis Matias; Damokos Benedek; Varas György; Fekete István; Tót Lukács; Györözszi Petri; Szűcs Petri; Kis András; Patkós Jakab; Sebestyén János. (FI)

Örs falu adóköteles lakói 1590-ben

Kovács Petör; Tót Gáspár, fia Petör; Török Balás, fia Petör; Szalai Mihál; Gonda János, fia Mihál; Nagy Demetör; Nagy Benedek; Balás diák; Balás János; Bankai Sebestyén; Bankai János; Gonda István, fia István; Nagy Benedek; Balás diák; Banka Petör; Kis Tamás; Kis János; Buzás Miklós; Kopaz Balás; Éliás Pál; Kis Bálind, fia János; Damokos Benedek; Damokos Imre; Alberd Máté; Kis Jakab; Tompai Lőrinc; Petó Petör, fia Imre; Nagy Alberd, fia Máté; Szalai Balás, fia Imre; Nagy Tamás, fia Gergel; Fekete István; Sarlai István; Kis András; Simon Balás, fia György; Nagy Benedek, fia János; Sári Miklós. (FI)

Örs falu gazdaságtörténeti adatai a török korban

<i>Adófajták</i>	<i>1546</i>	<i>1562</i>	<i>1580</i>	<i>1590</i>
búzatized	30 kile	250 kile	220 kile	200 kile
kevert tized	60 kile	150 kile	20 kile	110 kile
musttized	550 pint			
saját maguké	?	?	1000 pint	?
budaiaké	–	–	5500 pint	5000 pint
csepelieké	–	–	?	?
tökölieké	–	–	?	?
a külbirtokoséval együtt		8500 pint	–	–
a templom szőlője	–	500 akcse	400 akcse	?
Kis Alberd szőlője	–	250 akcse	?	?
Pálfi Petre szőlője	–	250 akcse	?	400 akcse
Benei (?) Ferenc szőlője	–	250 akcse	?	?
méhkasok száma	5 db	150 db	100 db	200 db
sertések száma	15 db	198 db	100 db	236 db
vágóhídi illeték	–	40 akcse	228 akcse	228 akcse
lentized	–	50 akcse	–	–
vöröshagyma- és fokhagytized	–	100 akcse	–	–
templomadó	–	50 akcse	–	–
széna- és tűzifaadó	–	–	542 akcse	1850 akcse
menyasszonyadó és hordóadó együtt	–	–	60 akcse	260 akcse
bírságpénz	10 akcse	250 akcse	250 akcse	460 akcse

(FI)

Örs falu lakosságának kitelepítése 1596-ban

1596. április 6-án éjjel telepítette ki Pálffy Miklós esztergomi várkapitány Örs és

Keszi falu lakosságát az Esztergom és Érsekújvár közötti területekre, elsősorban azért, hogy a töröknek ne adózhassanak. 1607-ben az örsiek visszatértek ugyan

a kitelepítésből, de írásos nyom nem maradt fenn arra vonatkozóan, hogy korábbi falujukban telepedtek volna le, helyette Óbudán jelentek meg.

Meg kell említeni még a korrall kapcsolatban, hogy a hódoltsági településeknél szokásban volt a kettős adóztatás.

Török urain kívül Örs adózott a komáromi várnak is. Egy 1592. évi összeírás szerint Szent György-napkor 16 forintot, Szent Mihály-napkor 16 forintot és egy török szőnyeget voltak kötelesek beszállítani az örsiek Komáromba.

(FI)

Örs falu népességi adatai a török korból

	1546	1559	1562	1580	1590
Családfők	3	36	35	40	37
Nőtlen fiaik	–	26	16	9	11
Családfők nőtlen testvérei	–	1	1	–	–
Egyéb nőtlenek	–	–	–	–	–
Összeirtak	3	63	52	49	48
Dzsijszifjezők száma	3	16	34	40	37

Foglalkozásra utaló adatok: 1562-ben 1 bíró, 1580-ban 1 kovács, 1590-ben 2 diák volt.

(FI)

Örs falu török birtokosai

1546: Szinán Bajraktár, a budai beglerbég csausza, tímár-birtokos;

1559: Rusztem, budai pasa hász-birtokos;

1562: Rusztem, budai pasa hász-birtokos;

1580: Hizir bin Ali, budai pasa hász-birtokos. (FI)

Örsi Bybos János

„A felhévizi konvent előtt Örsi Bybos János, fia Mihály és testvérei a Thusman-hegyen lévő szőlőjük felét, mely határos Gerlakkal és Creynfelddel, 20 márkáért eladják András buda-alsóvárosi polgárnak” – írja egy 1290-ből származó oklevél. (FI)

Örs lakói a XVII. században

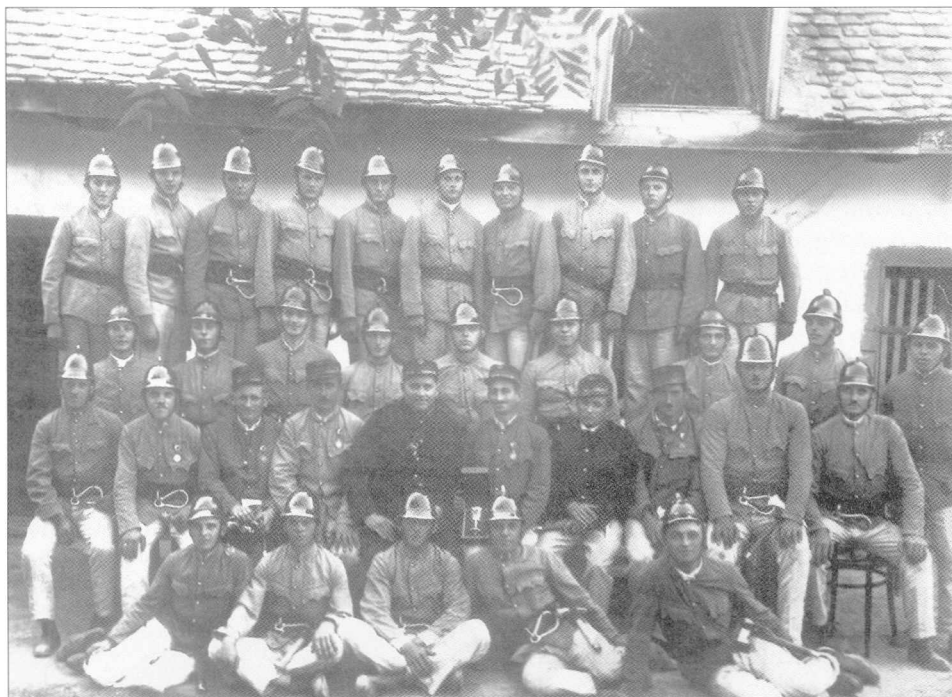
Szórványos leletek utalnak arra, hogy rövid időszakokra lakosok telepedtek meg a XVII. században is Örsön.

Ennek egyik bizonyító ténye, hogy dr. Mester Edit régész lakossági bejelentésre a Szabadság út 89. szám alatti ház

udvarán ebből a korból származó cserepeket azonosított. (FI)

Őszibarack-termesztés

A világhírűvé vált budaörsi őszibarack-termesztés az első világháború után lendült fel, s az egész budai hegyvidéken is gyorsan elterjedt. A kedvező termőtalaj és éghajlat kedvezett a gyümölcs meghonosításának, így az 1920-as évektől a baracktermelés robbanásszerű fejlődésnek indult, amihez az is hozzájárult, hogy a filoxerajárvány miatt kipusztultak a szőlők. A budaörsiek a barackot a fővárosban értékesítették, HÉV-vel, a Kurir-busszal vagy féderes kocsival szállítva be áruikat. A barackfákat a gazdák maguk nevelték, mandulafát használva fel és szemzéssel állítva elő azokat. A barackkultúra terjesztésében a Gazdakörnek döntő szerepe volt, amely Ébner György és id. Szakály Máttyás vezetésével őszibarack-termesztéssel kapcsolatos szaktanfolyamokat indított. Ezek eredményeként 1933-ban és 1936-ban a Fiúiskolában őszibarack-kiállításra

A Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület az 1930-as években.
A képet Szombathelyi Nándor budaörsi fényképész készítette

került sor, melynek célja a bemutatkozás és a tapasztalatátadás volt. Az eredményesség egyik oka egy-két őszibarackfajta kizárólagos termesztése volt, mely maximálisan figyelembe vette az érési időt, így a piacon lépcsőzetesen jelenhettek meg a különböző fajták, s könnyebben voltak exportálhatóak is. A barackot mindjárt helyben csomagolták, azonnal autóval szállították vidéki városokba, vagy Bécsbe, illetve repülőgéppel Berlinbe. A nagykereskedők közül a Lenz-cég volt a legismertebb, mely a barack megfelelő tárolására hűtőházat hozott létre a vasútállomáson. A második világháború és a kitelepítés után az őszibarack-termesztés is lehanyatlott, ma már csak néhány budaörsi család vesz részt a termelésben. (GA)

„Barackosok”

Patikátörténet

A honfoglalás kori Örs faluban minden bizonnyal voltak értő és tudós emberek, akik a népi gyógyítás eszközeivel, az általuk ismert gyógyító növények főzeteivel és még sok minden mással enyhítették a rászoruló betegek fájdalmait.

A fennmaradt emlékekből ismerjük, hogy eredményesen kezelték a fül, az orr, a torok, a fogak betegségeit, ellátták a sebeket, kezelték a mozgásszervi és csontrendszeri betegségeket, és segítettek a rovarokkal és rágcsálókkal vívott szakadatlan küzdelemben is. A kor „patikájában” készült orvosság csalánból, bojtorjából, hársból, tormából és még sok más egyébből.

A mai értelemben vett patikák a XIII. században kezdtek létrejönni. A későbbiekben már szinte minden nagyobb településen nyíltak patikák, ahol az emberek gyógyírt kaphattak bajaikra.

A török uralomból Örs falunak is kitűnt, de patikára utaló emlékek nem maradtak fenn. A XVIII. századtól kezdődően a szegények számára maradt a népi orvoslás, a füves gyógymód. Az illatos olajokkal, gyógyfüvekkel a felvidéki „olajkások” házaltak.

Örsön 1596-ig – a magyarok kitelepítéséig – nyilvánvalóan csak a népi gyógymódok léteztek. Az 1720-tól kezdődött német ajkú belepítéssel már létezett felcser is, aki az uraság és környezete bajait gyógyította, és valószínűleg ellátta a telepéseket is. Később a bábák is részt vállaltak a gyógyításból, a pestisjárvány ellen azonban nem volt védekezési lehetőség. Feljegyzések szerint az első orvos – aki gyógy-szerészként is működött Budaörsön – 1845-ben Székessy Xavér Ferenc

volt. 1870-ben Rosenberg Lajos oklevéles gyógyszerész folyamodott engedélyért, s a Belügyminisztérium engedélyezte számára a gyógyszertár létrehozását, ami Szent István Patika néven nyílt meg, s napjainkban is ugyanabban az épületben működik. (Lásd még: Gyógyszertárak) (FI)

Pálffy Miklós, gróf

(1552. december 7. – 1600. április 23.)

Hadvezér, esztergomi várkapitány. 1596. április 6-án, egyetlen éjszaka alatt ő telepíttette ki katonáival Budakeszi és Budaörs teljes lakosságát, mintegy 755 embert Esztergom és Érsekújvár közé. (FI)

Pálffy Miklós hadvezér

Páli Szent Vincéről nevezett

Irgalmas Nővérek

Páli Szent Vince 1634-ben alapította meg a Szeretet Leányai Társulatot a szegények

Az Irgalmas Nővérek fél évszázados budaörsi jubileuma 1934-ben

és a betegek gondozására, a rend – Irgalmas Nővérek néven – azóta széles körben elterjedt. Vince 1640-ben az elhagyott és az elárvult gyermekek felkarolására hívott létre intézményt. 1737-ben XII. Kelemen pápa szentté avatta.

Magyarországon a XIX. század közepén terjedt el a rend. Az Irgalmas Nővérek Budaörsre 1884-ben Krammer György hívására érkeztek, majd átvették az Óvoda és a Leányiskola irányítását, itt alakították ki zárdájukat is. Létrehozták a Mária-lányok Egyesületét, szociális szempontú egyesületet alapítottak, mely karitatív tevékenységet látott el.

1934-ben nagyszabású ünnepség keretében emlékeztek meg a községben való letelepedésük fél évszázados jubileumáról. A budaörsi zárdafőnöknők – egyben a Leányiskola igazgatói – a következő sze-

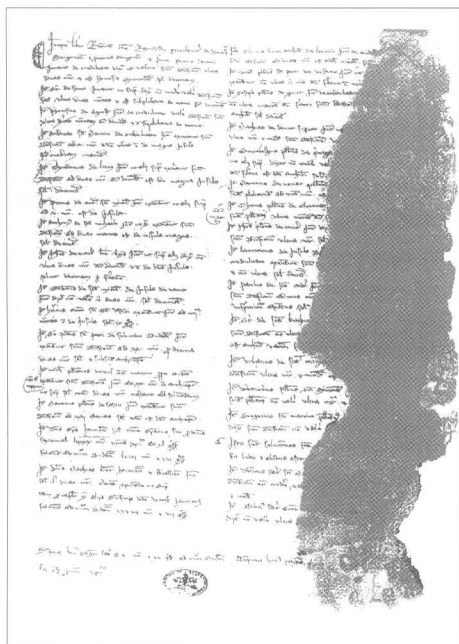
mélyek voltak: Halik Paula 1884–1908, Tolnits Szerafina 1908–1927, Frost Filoména 1927–1934, Ráth Klára 1934–1943, Ráth Irén 1943–1948. 1948-ban a Leányiskola államosításakor nem vállalták tovább a tanítást, majd 1950-ben a szerzetesrendek feloszlásakor az Irgalmas Nővérek rendjének működését is betiltotta az akkori kormányzat. A rendszerváltozás után, az 1990-es évek elején a rend újjáalakult, számos budaörsi nővér él ma is a budapesti Ménesi úti rendházban. (GA)

Pápai tizedjegyzék 1332–1337

A tizedszedők feljegyezték a templommal bíró községeknek, a templomok védőszentjének, valamint a plébánosoknak a nevét azzal, hogy bevallásuk szerint mennyi volt a templom jövedelme, amely után a pápának tizedet kellett adniuk.

WRs (ÖRS)

Az esztergomi főegyházmegyéhez tartozott. A plébános neve Mihály volt. Jövedelme 20 márka volt, adózott 2 márkát.

Az 1332–1337 között lefolytatott pápai tizedösszeírás Örsre vonatkozó oldala

CHIC (CSIK)

A veszprémi püspökség budai főesperességéhez tartozott. A plébános neve Miklós volt. Fizetett 5 garast.

HORKY (HORHI)

A veszprémi püspökség budai főesperességéhez tartozott. A plébános neve Pál volt. Fizetett 4 garast. (FI)

Pestisjárvány Budaörsön

A pestisjárvány 1739 áprilisában érte el Budaörsöt. A járvány áldozatául esett a község akkori lakóinak csaknem fele. Oly nagy volt a halálos áldozatok száma, hogy újabb telepescsaládok érkeztek az elhunytak helyére.

Áprilisban 49, májusban 90, júniusban 65, júliusban 28, augusztusban 3, szeptemberben 4, októberben 12, novemberben 5 fő halt meg pestisben. Összesen tehát 256 áldozatot követelt a ragály. Más adatok szerint 274, illetve 259 fő esett áldozatul. Az első április 5-én Johann Pachman, az utolsó Johann Schneider volt.

1740. március 22-én tudósított a vármegyei hirdetmény arról, hogy a megye területén megszűnt a pestis miatti zárlat.

A pestisjárványban elhunyt budaörsiek neveit a FÜGGELÉK tartalmazza. (Lásd még: Temetők Budaörsön, Pestis-temető) (FI)

Pestis miatti zárlat (1739)

Pest–Pilis–Solt vármegye alispánjának utasítására 1739-ben Friebeisz Ferenc megvizsgálta a Buda környékén lévő településeket. Megállapította, hogy Üröm, Csobánka, Hidegkút, Jenő, Budaörs, Torbágy és Visegrád pestissel fertőzött. A közgyűlés az év május 26-án a következő határozatot hozta: „Közhírré kell tenni, hogy a fertőzött helységek lakóival érintkezni még kereskedés céljából is tilos!” (FI)

Pieta-szobor

A Szakály Mátyás utca 32. számú ház előtt áll Szűz Mária szobra a halott Krisztussal. A szobrot Hauser Antalné állíttatta, akinek három néma gyermeke volt. A szobor az 1920-as években készült. 2003-ban a Városi Önkormányzat támogatásával restaurálták. (GA)

Piktortégla-készítés

Az 1880-as években már Budaörsön is gyakorolták a piktortégla-bányászatot, nagyrészt a Szakály, Zirkelbach, Herczog, Mayer, Dörflinger, Wendler és az Eppich

családok. A szobafestők alapozó fedőanyagnakhasználták, főleg a Csiki-hegyekben és a Frank-hegyen bányászták. A bányászok helybeliek voltak. A kibányászott budai földet szekereken fuvarozták a telepére. A piktortégla-gyártás mára megszűnt, utoljára az 1950-es években volt rendezvényeik a helyi bányászoknak **(GA)**

Pint

Régi magyar űrmérték. 1 pint = 1,69 liter. **(FI)**

Piros Rózsa Dalkör

1995-ben alakult meg, 26 fős létszámával főként népdalfeldolgozásokat, operettek, magyar nótákat adnak elő elsősorban nyugdíjas közönségük számára. Próbáit a Szabadság úti Nyugdíjasok Házában tartja. A Dalkör vezetője: Sófalvi Éva. **(GA)**

Plébánosok Csik faluban

1296. augusztus 1. – Miklós;
1320. szeptember 29. – Miklós;
1321. november 17. – Miklós;
1321. december 1. előtt – János;
1332–1337. (Pápai tizedjegyzék) – Miklós;
1352. április 18. – Jakab. **(FI)**

Plébánosok Horhi faluban

1332–1337. (Pápai tizedjegyzék) – Pál;
1478. április 17. – János. **(FI)**

Plébánosok Örsön és Budaörsön (1319–2008)

A XIII–XIV. századból fennmaradt oklevelek keletezései alapján összeállítható az abban az időben Örsön szolgálatot teljesítő plébánosok névjegyzéke:

1296. augusztus 1. – Pál;
1298. május 9. – Pál;
1319. november 25. – Pál;
1321. november 17. – Pál;

1322. május 10. – Pál;
1332–1337. (Pápai tizedjegyzék) – Mihály;
1347. december 1. – Mihály;
1349. május 6. – Mihály;
1349. június 2. – Mihály;
1349. július 3. – Mihály;
1350. május 6. – Mihály;
1352. április 10. – Mihály;
1354. május 13. – Mihály;
1357. augusztus 11. – Mihály.

Valószínűsíthető, hogy az azonos keresztneveknél ugyanazon személyekről van szó, tehát egy-egy plébános szolgálata évtizedekig tartott. Vagyis a kimutatás szerint Pál legalább 26 évet, Miklós pedig legalább 25 évet töltött (tölthetett) el a budaörsi plébánosi szolgálatban.

AZ 1738 ÓTA BUDAÖRSÖN SZOLGÁLT PLÉBÁNOSOK:

1738–1743 Az Óbudán lévő kiscelli rendház trinitáriusai;
1743–1744 A ferences rend és a kapucinus rend tagjai;
1744–1751 Hellmár János;
1751–1752 A kapucinus rend tagjai;
1752–1756 Weldl vagy Vellek János;
1756–1761 Czillich Lajos;
1761–1764 Raill Sebestyén;
1764–1782 Mertinger József;
1782–1793 Hartmann János;
1793–1798 Wilhelm Ignác;
1798–1831 Schwartz József;
1831–1834 Wagner Benedek;
1834–1849 Kolkovics Ignác;
1849–1855 Brunner János;
1855–1877 Dobronyi Mihály;
1877 Portelki Teodor;
1877–1888 Szelepcsényi László;
1888–1905 Ulmer György;
1905–1906 Morvay László adm.;
1906–1923 Csizmazia Ferenc;
1923–1925 Heissenberger Richárd adm.;
1925–1944 Dr. Auber mann Miklós;

1944–1974 Dr. Sík Zoltán;
 1974–1981 Dr. Szappanyos Béla;
 1981–2000 Szentgyörgyvölgyi Zoltán;
 2000 óta Varga János tölti be a az egy-
 házközség plébánosi tisztét. (FI–GA)

Polgári Fiúiskola

1934-ben Weber Mihály tanár alapította, a mai Budapesti út 72. szám alatti épületben működött. A főváros közelsége és a lakosság tartózkodása miatt nem tudott igazán fejlődésnek indulni. 1945-ben a Fiúiskolában kapott helyet, majd 1948-ban a katolikus egyházközség vette át az intézményt. Ekkor az összevont Fiú- és Polgári Iskola igazgatója is Weber Mihály lett. (GA)

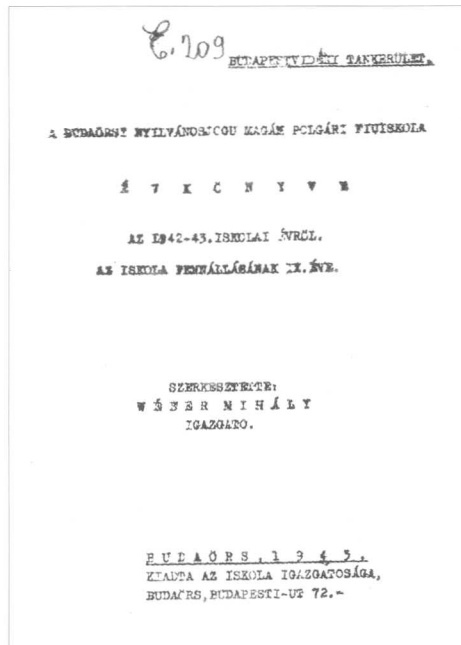
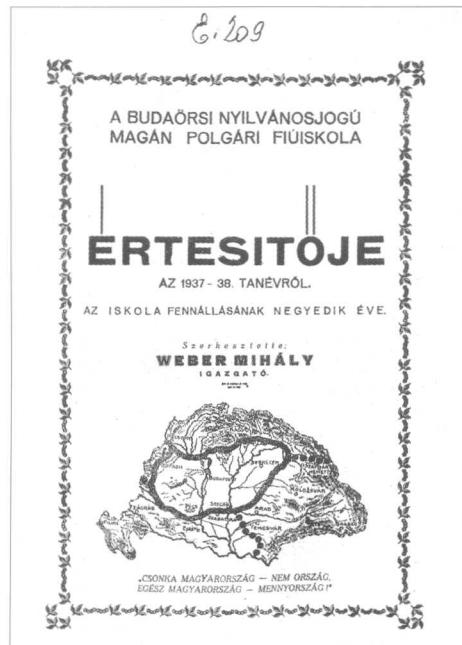
Polgármesterek

Az 1989-ben kezdődött rendszerváltozás óta két polgármestere volt a városnak.

Dr. Csathó István csak rövid ideig (1990. október – 1991. február) állt a város élén, Wittinghoff Tamást viszont az 1991-ben a Képviselő-testület által történt megválasztását követő önkormányzati választásokon négy alkalommal (1994, 1998, 2002, 2006) közvetlenül választották újra. (GA)

Pro Musica Kórus

1984. október 16-án alakult meg Budaörsi Vegyeskar néven, 26 fős létszámmal. Jelenleg 65-70 tagja van. Vezetője Sapszon Ferenc érdemes művész, Liszt-díjas karnagy, Budaörs Város Díszpolgára. Első nyilvános szereplésükre 1985. április 4-én került sor. Országos és helyi rendezvények rendszeres résztvevői, a Budaörs Fesztivál keretében minden évben fellépnek a római katolikus templomban. (GA)

Rácok Budaörsön

Bizonyos, hogy 1686-ban településünk lakatlan volt, s a feljegyzések szerint lakatlan is maradt 1720-ig, a németekkel történt újratelepítésig. A kor adatait rögzítő írásos emlékek között kutatva azonban kiderül, hogy korántsem volt a két dátum közötti időben lakatlan pusztá az akkori Budaörs.

Az adatok szerint a budai határban lévő szántóföldekhez a tabáni katolikus rácok 1695. március 21-én Zichy Istvántól árendába vették a Buda melletti Örs és Csik pusztákat, évi 500 tallérért. A budai városi tanács a bérleti szerződés megkötése után azonnal tiltakozott a kamarai adminisztrációnál, s magának követelte az árendálás jogát. A tanács fellépésének az lett az eredménye, hogy a rácoktól elvették a bérletet és átadták a városnak. A budai tanács viszont a földesúrnak fizetendő árendaösszeg és a városnak adandó kilenced fejében átadta a pusztákat a rácoknak; ők a terület ¼ részét szántóföldként művelték, a többit parlagon hagyták.

1696-ban 113 mérő búzát, 653 mérő rozsot, 68 mérő árpát és 5 mérő zabot vetettek itt el. „A Budát félkörben övező dombok, hegyek szőlőművelésre alkalmas lejtőin a város és a környék szaporodó lakossága igen gyorsan felújította a régi szőlőket és jelentősen kiterjesztette a szőlőterületet. A tabáni rácok az akkor még pusztá Örsöt és Csikot is bérbevétték a Zichyektől és beültették szőlővel.” – írta dr. Gál Éva „A budai hegyvidék” című könyvében. Ekkortól számíthatjuk azt az időt, amikortól újra a szőlő lett településünk megélhetésének gazdasági alapja.

A rácok 1701-ig bérelték a területet, amikor is a Zichyek felmondták a bérleti szerződést. (FI)

Rája

Arab szó. Eredetileg nyáj, átvitt értelemben alattvaló, paraszt. (FI)

Rákóczi Ferenc szobra

2008. április 29-én avatták fel a Budaörsi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat kezdeményezésére a Szivárvány utcai parkban II. Rákóczi Ferenc fejedelem mellszobrát, így állítva emléket az 1703 és 1711 között lezajlott Rákóczi-szabadságharcnak. (GA)

Református egyház és imaterem

Az első református vallásúak az első világháború idején telepedtek le Budaörsön: 1917-ben Nagy Pál MÁV-alkalmazott került a községbe, aki gyermekeivel először Budafokra járt istentiszteletre.

1932-ben kezdődött meg Budaörsön a református gyülekezet megszervezése Székely Sándor lelképásztor vezetésével. Kezdetben az egykori MÁV-állomáson tartották az istentiszteleteket, a bibliaórákat viszont Nagy Pál lakásán szervezték meg. A közösség MÁV- és HÉV-alkalmazottakból, csendőrökből, iparosokból és pedagógusokból állt.

1941-ben alakult meg a gyülekezet a Budafoki Református Egyházközség szolványaként, melynek gondnokául Nagy Pált választották. Az 1946-ban történt kitelepítést követően számos betelepülő érkezett a községbe a Felvidékről és Erdélyből, akiknek többsége református volt, így gyülekezet létszáma 150 főre emelkedett.

Ebben az időszakban a bibliaórákat és az istentiszteleteket Nagy Pál vendéglőjében tartották, majd 1948-ban egy kitelepített német házát kapta meg a gyülekezet a Clementis utcában, amelynek üzlethelyiségét imateremmé alakították, ezt használják ma is erre a célra. Ugyanebben az évben alakult meg a községben az első önálló református gyülekezet, Virágh Béla lelkipásztor vezetésével.

A gyülekezet lelkipásztorai: Virágh Béla 1948–1953, Dr. Tarr Kálmán 1953–1963, Debreczeni István 1963–1964, Viczián János 1964–1974, P. Tóth Béla 1974–1982, Berkesi Gábor 1982–1993, Petőné Püski Ilona 1993-tól. (GA)

Rendőrség

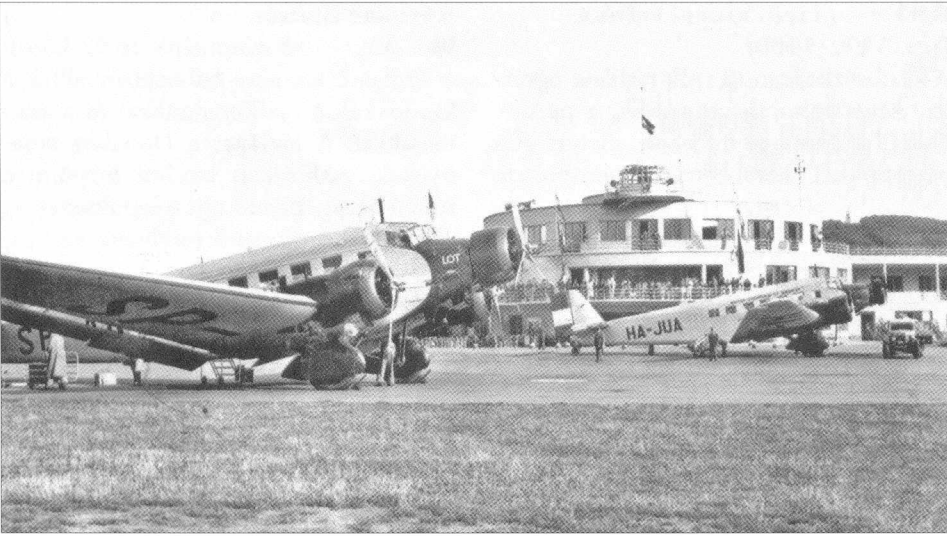
Korábban a településen a rendőrség a Budai Járási Rendőrkapitányság Budaörsi Rendőrörseként, 1987 óta mint Budaörsi Városi Rendőrkapitányság működik. 1989-ben költözött a Szabadság út 160. szám alatti új épületbe. (GA)

Repülőtér

A budaörsi repülőtér építését 1933-ban kezdték meg, és 1937. június 20-án vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó fia, Horthy István nyitotta meg. A repülés biztonsága érdekében a környező hegyek csúcsaira világítótoronyokat építettek, melyek ma is állnak. Jó fekvésével, hatalmas hangárjaival Európa egyik legkorszerűbb repülőtérévé vált, légi kapcsolatot teremtett a külfölddel. A repülőgépipar fejlődésével, az egyre nagyobb és korszerűbb gépek forgalomba kerülésével a budaörsi repülőtér kicsinek és szakmailag is elavultnak bizonyult, ezért kezdték el a Ferihegyi Repülőtér építését 1941-ben. A második világháború idején német, szovjet és magyar gépek leszállóhelye is volt. A háború végére a repülőgéppark, és a műszaki berendezések nagy része megsemmisült. 1950-től véglegesen Ferihegyre helyeződött át a repülés országos központja, ám Budaörs a sport- és a mezőgazdasági repülés legfontosabb helyszíne maradt. Az 1970-es években a hazai és nemzetközi modellezés fellegvára lett, s a Repülőgépes Növényvédő Szolgálat pedig több, mint két évtizeden keresztül használta a repülőteret. Napjainkban a kisrepülőgépeket szolgálatban tartó szervezetek gépeinek kiszolgálását biztosítja, valamint épületeinek elhasználtsága, elavultsága ellenére továbbra is teret ad a sportrepülést szolgáló gépeknek. A repülőtér 2000-ben műemléki védelmet kapott. (GA)

Régészeti Múzeum

Budaörs régészeti leleteinek fokozatos felszínre kerülésével megnőtt az igény egy külön, Budaörs ókori és középkori történetét bemutató múzeum létrehozására. 2002-ben az 1. Számú Bölcsőde helyén jött létre egy régészeti gyűjtemény

A budaörsi repülőtér az 1940-es évek első felében

(Károly király u. 2.), mely 2003-ra nyerte el mai formáját. Dr. Mester Edit régész vezetésével mutatja be településünk rézkori, bronzkori tárgyi emlékeit, a római kori település maradványait, de szemlélteti a középkori Örs, Csik, Horhi és Bobald falu egykori életét is.

A gyűjteményhez szorosan kötődik a Csiki Pihenőkertben (Virág u. 6.) kialakított Árpád-kori régészeti park, amely a Városi Önkormányzat támogatásával erdei iskola létrehozását és gyermekek nyári táborozását is lehetővé teszi. (GA)

Régészeti tábor Budaörsön

1999 júniusában került először megrendezésre Budaörsön a Városi Könyvtárban – általános iskolás gyermekek részére – „Régészeti tábor”.

Az egy hétig tartó foglalkozásokon, a részt vevő mintegy 40 gyermek, régész szakemberek irányításával, a város múltjával ismerkedett meg. Sor került a korabeli foglalkozások, játékok, ételek, stb. ismertetésére.

2000-ben a „Régészeti tábort” hasonló sikerrel ismételték meg a Városi Könyvtárban.

2001-ben és 2002-ben a Könyvtár udvarának beépítése miatt a tábor a Városi Ifjúsági Klubban került megrendezésre.

2003-ban pedig már a Régiségbúvár Ifjúsági és Kulturális Egyesület szervezésében – az újonnan alakult Csiki Pihenőkertben, mely a „Nyugdijasok pihenőkertje” volt korábban – rendezték meg. Azóta is minden év nyarán városunk leg-sikeresebb gyermektáboraként működik. (FI)

Rézkor – péceli/bádeni kultúra**(i. e. 3400–2900)**

A késő rézkorban hazánk területe egyetlen nagy kulturális tömbhöz, a péceli/bádeni kultúrához tartozott, melyet délről több hullámban érkező népcsoportok alakítottak ki. (FI)

Riedl Ferenc, dr. (1910–1984)

Budaörsi tanár és helytörténész. 1910-ben született Budaörsön. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Nyelvészettudományi Karán végezte, majd külföldi egyetemeken is végzett néhány szemeszt. Doktori disszertációját a budaörsi német nyelvjárás alakтанából írta. Gimnáziumi tanárként működött több budapesti gimnáziumban, majd 1935/36-ban a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület kulturális titkára lett. 1936 és 1941 között a nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnáziumban oktatott, majd 1941-től 1944-ig a budapesti Jakob Bleyer Gimnázium tanára és igazgatóhelyettese volt. 1944 őszén a szovjet csapatok elől családjával Németországba menekült. 1945 novemberétől az esslingeni Georgii Gimnáziumban filológiát tanított, majd baden-württembergi Neuhasenben telepedett le. 1952-ben adták ki egyik kiemelkedő munkáját, a Budaörs történetét feldolgozó és egykor itt élt németek visszaemlékezéseit tartalmazó kötetet, a „Budaörser Heimatbuch”-ot. A Buda-környéki német hagyományok ápolása és a testvérvárosi kapcsolatok kiépítése mellett a Magyarországról kitelepített Németek Szervezetének kulturális referenseként is tevékenykedett. 1984-ben hunyt el Hassmersheimben. „Budaörser Heimatbuch” c. munkája tartalmi kiegészítésekkel, német és magyar nyelven 2008-ban ismét kiadásra került. (GA)

Rómaiak Budaörsön

Időszámításunk szerint 88 és 93 között a rómaiak kemény háborúban álltak a kvádokkal, a markomanokkal és a szarmatákkal. A légiókat a Dunához vezényelték. Akkoriban kezdett kiépülni a római limes. Ez idő tájt települhettek az első rómaiak városunk területére, valószínűleg akkor kezdődhetett el az itt feltárt villatelepülés kialakulása. A római kori emlékek a mai kamaraerdei részen kerültek elő, de bizonyára a mai Ófalu alatt is lennének romokat, amit a sűrű beépítettség akadályozott és akadályoz. Csupán jelezzük, hogy a Rózsa u. 7. szám alatt is tártak fel római kori sírt. Régészek véleménye szerint az egykori település több mint százezer négyzetméteren terült el.

Elsőként valószínűleg leszerelt légionáriusokat telepítettek e hadászatiilag is fontos helyre. Házaik kényelmesek, lakályosak voltak. Szőlőt és gabonanövényeket is termesztettek. Szarvasmarhát, sertést tenyésztettek, de tartottak juhot és kecskét is. A mai 88-as busz útvonalának egy része alatt található a római korból maradt út egy része. A település védelmére két őrtornyot is emeltek a mai Kamaraerdő területén.

Az épületeket 252-ben a kvád és szarmata betöréskor felégették. A település a romjaiból újjáéledt, amiről a IV. századból származó régészeti leletek tanúskodnak. (FI)

Római kori hamvasztásos sír

Római katolikus templomunk védőszentjei

SZENT MÁRTON (317–397)

A középkor egyik legnépszerűbb szentje volt. Életének magyar vonatkozásai miatt az Árpád-korban sok egyháznak volt a védőszentje. Az őrsi királyi kápolna is az ő tiszteletére lett felszentelve.

NEPOMUKI SZENT JÁNOS (1340–1383)

A barokk kor kedvelt szentje volt. Hellmár János plébános 1745. december 21-én Nepomuki Szent János tiszteletére szentelte fel a még épülő templomot. (FI)

Szent Márton élete.

Részletek az Anjou-legendáriumból

Római kori éremlelet

1963. szeptember 7-én találták a Hosszúréten. A becsületes megtalálók szeptember 9-én 2200 római ezüstpénzt adták át a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Később még az ásatást végző dr. Kaba Melinda is talált érmeket, melyek főleg a katonacsa-

szárok korából valók voltak. Elsősorban III. Gordianus és Phillippus Arabs által veretett pénzek kerültek elő. A legkisebbi érmék Traianus Decius képével díszítettek voltak. A leletek többsége a 238-tól 251-ig terjedő időből származik. Tulajdonosa i.sz. 251 után rejthette el. (FI)

Római kori pénzérmék

Római kori falu Kamaraerdőben

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága – raktárbázis építés kapcsán – megelőző feltárást végzett a Pistály-réten keresztülfolyó Hosszúrégi-patak északi partján, dr. Ottományi Katalin régész vezetésével. Az ásatás 2002 márciusától 2003 októberéig tartott. Ennek során feltárták az eraviszkusz, majd a római korban itt elterülő VICUS TEUTO települést. (FI)

Római kori oltár (III. század)

Mészkből készült, felső párkányzatán bogyós levéldíszű oltár. Felirata:

„D(eo) INV(icto) M(ithrae)
M(arcus) AUR(elius) FRONTO
MIL(itis) LEG(ionis) II AD(iutricis)
PRO S(alute) SVA ET SVORVM
TEMP(lum) CONSTIV(erunt).”

Jelentése:

„Mithrasnak a legyőzhetetlen napistennek épített itt templomot a II. segédlégió két katonája, Marcus Auerilus Frontinianus és Marcus Aurelius Fronto, saját és övéik üdvére”. (FI)

Római kori sír

1959-ben, a Rózsa u. 7. szám alatti telken, gödörásás közben római kori téglasírra bukkantak. A sír 150 cm mélyen volt, már korábban megbolygatott állapotban. Más tárgyak nem kerültek elő. (FI)

Római kori oltár a III. századból

Római kori út

A rómaiak által épített út, mely a mai Kamaraerdőben akkoriban létezett települést, Vicus Teuto-t kötötte össze a Mészárosok útjával (a mai Szabadság úttal), ezen keresztül kapcsolódott az Aquincumba vivő úthoz. (Lásd még: „Római út”) (FI)

„Római limes” kongresszus

1976 augusztusában rendezték Budapesten. Ezen egy térképvezetést mutattak be, amelyen két őrtorony volt feltüntetve Budaörs és Törökbálint között. Ezek szerepelnek az 1766-ban a településünket ábrázoló térképen „Rudera”, valamint „Rudera castelli” felirattal. (FI)

„Római út”

Az Ófaluat a Kamaraerdővel összekötő utat jelöljük e névvel. (Károly király út – Kinizsi utca) Alapjait sok helyen még a római időben rakták le. A középkorban a Fehérvárról Diósdon keresztül Budára vezető, igen közkedvelt út egy szakasza húzódott a fenti nyomvonalon. A „Római út” (Károly király út) itt csatlakozott a Mészárosok útjára (Szabadság út – Budapesti út), mely aztán vitt tovább Budára. Az úttal összefüggésbe hozható legismertebb személy Szent Gellért püspök volt, aki életének utolsó napján itt haladt mártíromságának helyszínére felé. (FI)

Rudera

Egy 1766-ból fennmaradt, Budaörsöt ábrázoló térképen található felirat (rudera = rom) a város kamaraerdei részén. Eredetileg római kori őrtorony, a középkorban pedig Horhi falu temploma volt. (FI)

Rudera castelli

Egy 1766-ból fennmaradt, Budaörsöt ábrázoló térképen található felirat (kastélyrom) a város kamaraerdei részén. Eredetileg római kori őrtorony volt. A középkorban a kamaraerdei részen elterülő Horhi falu udvarháza, a XVIII. században pedig a Zichyek által átépített gazdasági épület volt. (FI)

Sajtó

A nyomtatott sajtó tekintetében Budaörsön számos havilap látott napvilágot a rendszerváltozás után, így a Budaörsi Szószóló (1990–1993), a Budaörsi Anziks (1991–1993), a Budaörsi Panoráma (1994–1995), illetve 1992-től a jelenleg is működő, havonta megjelenő Budaörsi Napló. A településen működik a Budaörsi Városi TV, mely kábelen jut el a háztartásokba, valamint 2007-ben kamaraerdei székhellyel megalakult a Budaörs Rádió is. Budaörs városa 1999 óta saját internetes honlappal rendelkezik. (GA)

Sapszon Ferenc

Budaörs díszpolgára és a budaörsi Pro Musica Kórus vezetője. 1929-ben született Szegeden. 1957-ben szerzett diplomát Budapesten, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. 1958 és 1990 között a

Magyar Rádió és Televízió Énekkaránál dolgozott, 1966-tól mint vezető karnagy, karigazgató. 1991-ben vonult nyugdíjba. 1945-től megszakítás nélkül vezet öntevékeny énekkarokat. A Magyar Kórusok és Zenekarok Szövetségének alelnöke, a felnőtt Énekari Tagozat elnöke. 1994 óta Budaörs Város Díszpolgára. (GA)

Sasad

A mai Sas-hegy nyugati lejtőjén, feltehetően a mai Petőfi-laktanya környékén terült el. Egyike volt a Buda környéki szőlőtermelő falvaknak.

A SASADI TIZEDPER kapcsán többször szerepel együtt neve Örsével. Mátyás király 1469-ben Budához csatolta. Templosos hely volt.

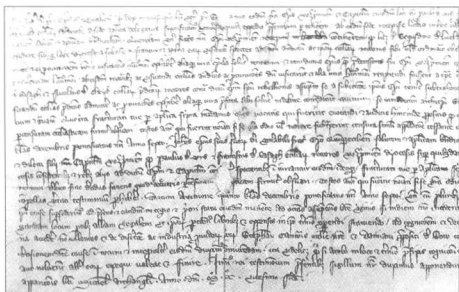
Sasad Budaörssel, Budakeszivel és Budafokkal volt határos egy 1689. évi jegyzőkönyv szerint. (FI)

Középkori településhálózat Budapest mai területén (Kubinyi András nyomán)

Sasadi tizedper (1225–1845)

A per 1225-től 1845-ig tartott a sasadi, nevegyi, örsi, csiki szőlők dézsmájáért. Az esztergomi érsek, valamint a veszprémi püspök között zajlott. 1845-ben Buda városa magához váltotta a dézsmálás jogát. A Sasadi tizedper iratai között több oklevél maradt fenn városunkra vonatkozóan. (FI)

Irta a „Sasadi tizedper”-ből (Országos Levéltár)

Schmidt Máttyás

Budaörs díszpolgára. 1928-ban született Budaörsön. Családjával 1944 őszén menekült el a szovjet csapatok elől, majd Németországban telepedtek le.

Életét a kitelepített budaörsi németek hagyományai ápolásának, a német–magyar kapcsolatok erősítésének szentelte.

Tevékeny szerepet játszott Budaörs és Bretzfeld testvérvárosi kapcsolatainak kialakításában. Évtizedeken keresztül a „Heilbronner Stimme” c. badenwürttembergi napilap munkatársa és szerkesztője volt. 1990-ben kapta meg a Német Szövetségi Köztársaság Szövetségi Érdemkeresztjét, majd 1993-tól a Budaörsi Honi Egyesület elnöki tisztségét is betöltötte. 2000 novemberére óta a Budaörs Város Díszpolgára cím birtokosa. (GA)

Schwarzer Morast (Fekete mocsár)

A Törökugratótól nyugatra fekvő mocsaras terület volt. Az 1921. október 23-

24-én lezajlott budaörsi csata idején még komoly nehézséget okozott a résztvevőknek. (FI)

Sickinger, Herbert

Budaörs díszpolgára. Bretzfeld polgármestere volt 1975–1991 között. 1989-ben kötötte meg dr. Fehérváry János tanácselnökkel a Budaörs és Bretzfeld közötti testvérvárosi szerződést. A Budaörs–Bretzfeld Baráti Társaság társelnöke. 1992-ben kapta meg a Budaörs Város Díszpolgára címet tanúsító oklevelet. (GA)

Sík Zoltán, dr. (1915–1997)

Budaörs plébánosa volt 1944 és 1974 között. 1915-ben született. 1940-ben Bécsben szentelték pappá. 1944-től budaörsi káplán, majd Aubermann Miklós plébános községből való távozása után az egyházközség plébánosa.

Az 1946-ban történt kitelepítéskor felkarolta és segítette az elűzetésre ítélt budaörsi német lakosságot. Plébánosi működése idején fellendült a helyi római katolikus egyházközségi élet, különösen az ifjúsági és zenei közösségek kaptak nagyobb szerepet.

1974-ben került plébánosként a buda-pesti Thököly úti templomba, ahol egészen a rendszerváltozásig szolgált. Ezután 1997-ben bekövetkezett haláláig Békásmegyeren élt, ahol Antal János plébános, egykori budaörsi káplán vette gondozásába. A budaörsi Nefelejcs utcai temetőben nyugszik. (GA)

Somi Józsa

A XV. és a XVI. század fordulóján élt, a magyar történelemben jelentős szerepet betöltő személy volt. Kinizsi Pál nevelte, többször harcolt sikerrel a török ellen. 1495-ben temesi bán, ő fékezte meg

Elsőáldozó kislányok csoportképe, középen Sík Zoltán plébános és Szentgyörgyvölgyi Zoltán káplán (1950-es évek)

Ujlaki Lőrincet Németújvárnál. Maga és fia is birtokos volt Horhi faluban. (FI)

Sorozás

Tavaszi időszakban a kötelező katonai szolgálattal összefüggő alkalmassági vizsgálatra, sorozásra hívott legények már a sorozás előtti vasárnapon megkezdték a vendéglők és borospincék látogatását. A sorozásra rendszerint hétvégén került sor, az ezt megelőző héten senki sem dolgozott közülük. Néhány rekruta nemzetiszínű zászlót is vitt magával, melyet színes szalagok díszítettek. A sorozás napján a Községházán kellett megjelenniük, s amikor az befejeződött, hangosan kiabálva rontottak ki az utcára. Akiket alkalmasnak minősítettek, továbbra is szalagokkal díszített kalapot viseltek, az alkalmatlanok viszont levették kalapjukról a díszeket. (GA)

Spanyolrét

Az elnevezés összefügg a Mária Terézia korában a spanyolországi Marcopaiból Budaörsre telepített juhnyájjal. Valószínűleg akkori legelőjük helyét jelölték Spanyolrétként. (FI)

Sportélet Budaörsön

Az első sportegyesület 1920-ban alakult Budaörsön, ami egyedül a futball-szakosztályt jelentette. Az egyesület anyagi bázissal nem rendelkezett, amatőr alapon, szórakozásból játszottak, saját pénzükből állták a felmerülő költségeket. Az 1920-as évek végén Csermely Géza levante főoktató lehetővé tette, hogy más sportágak is meggyökerezzenek a településen, így több fiatal megyei versenyekre is eljutott, bár a menedzselés hiánya miatt a jó eredmények elmaradtak. A budaörsi futballrajongók közül

többen bírói képesítést szereztek, így a Szattelberger-testvérek is. Dr. Riedl Ferenc „Heimabuch” c. munkája név szerint állít emléket mindazoknak, akik sportteljesítményükkel hozzájárultak a helyi sportélet fellendüléséhez.

1946-ban a kitelepítés után két új sportegyesület alakult, amely 1948-ban BMTE néven egyesült, bár a következő évtizedekben elnevezése állandóan változott, jóllehet szakosztályai – jelenleg labdarúgó, asztalitenisz, tenisz, autómotor, karate és cselgáncs – folyamatosan bővültek.

1999-ben a Dózsa György utcai futballpálya megszűnt, ekkor avatták fel a világszínvonalú Árok utcai pályát, mely ma Sportcentrumként funkcionál. A városban számos sportegyesület működik – pl. Szent József Sportegyesület, Budaörsi Teniszcentrum –, teret biztosítva az utánpótlás-nevelésnek is. A város saját futballcsapattal is rendelkezik. (GA)

Starentanz Kápolna

1808-ban Helly József építtette a mai Farkasréti úton, nevét egy dűlőről kapta, amelyen szőlőt termesztettek. A „Starentanz” elnevezés magyar fordítása: „Seregélyek tánca”. A második világháború idején a kápolna sértetlen maradt, ám a mellette álló kőkereszt eltűnt. 2004-ben felújították, búcsúnapiját (július 2., Sarlós Boldogasszony ünnepe) és felszentelésének napját (november 19.) szentmisével ünneplik. A kápolna gondozását és rendben tartását a környéken lakó családok vállalták. (GA)

Svábbál / Schwabenball

A község német nemzetiségű lakosságának zenés-táncos összejövele volt, amely napjainkban is minden év novemberében megrendezésre kerül, jelképezve

a közösségi összetartozást és a nemzetiségi hagyományok ápolását. A rendezvény nyitott a város minden lakója számára. (GA)

Sváb Passió

1989-ben Buglya Sándor filmrendező által készített dokumentumfilm-alkotás, mely hosszú évtizedek hallgatása után első alkalommal mutatta be az 1946/47-ben történt budaörsi német kitelepítés körülményeit. A filmben számos, azóta már elhunyt visszaemlékező szólal meg, s nemcsak az itthon maradottakkal, hanem a Németországba elűzött budaörsiekkel is látható interjú. Az alkotás az 1930-as évek Passiójátékáról egykori archív felvételeket és fotókat is bemutat. (GA)

Szabó Ferenc

Tisztartó volt a Zichy-uradalomban. Az 1700-as években a Zichyeknek már sok vitás ügyük volt a birtoklás jogosságát illetően. Szabó Ferenc a következőket írta erről egyik levelében: „Egy terminust kölletik pratigálnunk és Comissió millitt, Vízi ispány Uramtul, hogy Bíró Uramat szükségképen kiköletik menni, Én ugyan addig providiálni fogok a körül levő falukban, jó bizonylyokat keresnyi az ott levő határok végett. Méltóságos urat kérem, hogy legyen azon Budakeszy, Budaörsi és Csik Határlevelét is előkerestetni, mivel nem kevés kára lenne Méltóságos úrnak, ugy Méltóságos Asszonynak, ha egy darab földtől el Esik.” (FI)

Szakály Máttyás, id. (1887–1967)

1887-ben született Budaörsön. A budaörsi Fiúiskola igazgatója volt több évtizeden keresztül, hivataláról 1947-ben mondott le. Ő alapította az Árpád utcai magyar nyelvű iskolát is. Clementis Lászlótól átvette a Lyra Dalkör vezetését. 1927 és

1945 között a katolikus egyházközség kántora volt, tagja volt a Lövészegyletnek és az Önkéntes Tűzoltó Egyesületnek is. Szervezésében az akkori Kertészeti Egyetem tanárai rendszeresen előadásokat tartottak a budaörsi gazdáknak az őszibarack és szőlő termesztéséről. Számos alkalommal borkiállításokat rendezett a fiúiskolában, asszonyok–lányok részére pedig főző- és varrótanfolyamot szervezett. 1967-ben hunyt el. A rendszerváltozás után róla elnevezett pedagógus-emlékérmet alapított a Városi Önkormányzat, melyet évente adnak át. A városban utcát is elneveztek róla. (GA)

Szakály Mátyás, ifj. (1916–2002)

Budaörs díszpolgára. 1916-ban született Budaörsön. Esztergomban végezte el a tanítóképzőt, majd Budapesten folytatta zenei tanulmányait. Édesapja nyomdokaiba lépve 1930-as években már maga vezényelt dalköröket is. Gyűjtötte és rendszerezte a budaörsi német népdalokat. 1983-ban újjászervezte a Lyra Dalkört, melynek vezetője lett.

1991-ben Budaörs Város Díszpolgárává választották. 2002-ben hunyt el. Halálának évében munkájának elismeréseként a magyarországi németiség legmagasabb kitüntetését, az „Ehrendadel in Gold für das Ungarndeutschtum”-ot is megkapta. (GA)

Szandzsák

Török kifejezés. Jelentése zászló, vagy közigazgatási területi egység. (FI)

Szent Antal szobra

A mai Kötő utca és Szabadság út sarkán állt szobor. Egy helyi német család adományából készült, majd onnan a katolikus templomba került, s ma is ott látható. Az egyház egyik legnépszerűbb szentje, a

segítő szeretet és az evangélium hirdetője kisgyermekkel, ferences szerzetesként, rózsafüzérrel ábrázolják. (GA)

Szentgyörgyvölgyi Zoltán (1924–2000)

Budaörs plébánosa és díszpolgára. 1924-ben született Ercsiben. 1949-ben szentelték pappá. Kápláni éveit Budaörsön töltötte, majd Bajóton, azt követően Kisorosziban lett plébános. 1981-ben budaörsi plébánossá nevezték ki. Plébánosi működése idején jött létre Budaörsön a katolikus óvoda, majd iskola, mely az egykori plébániaépületben kapott helyet. 2000-ben hosszú betegség után hunyt el Budapesten, s még abban az évben – posztumusz – Budaörs Város Díszpolgára lett. A Komárom–Esztergom megyei Bajóton temették el. Személyének a Mindszenty József Római Katolikus Általános Iskolában és a Kamaraerdei Kápolnában emléktáblával állítottak emléket. (GA)

Szent Vendel szobra

A német nyelvterületről származó szent a házi állatok és földművesek patrónusa, valamint a pestisbetegségek elleni védőszent is. Szobra a katolikus templom kertjében és a Szent Sebestyén mellékol-tárnál is megtalálható. (GA)

Szép Zoltán

Az 1940-es években Budaörsön volt káplán. 1945 elején a budaörsi Leányiskola pincéjébe menekült asszonyokat és lányokat saját életének kockáztatásával mentette meg a községben tartózkodó szovjet katonák erőszakoskodásaitól.

Abban az időszakban számos pap áldozta életét hívei érdekében: közülük 1945 Húsvétján Apor Vilmos győri püspököt lőtték agyon szovjet katonák, miközben a püspökvárban menedéket kere-

ső asszonyokat és lányokat védte; tettéért 1997-ben boldoggá avatták. (GA)

Szovjet emlékmű

Az emlékművet a Budaörsön és környékén a visszavonuló németekkel vívott harcokban elesett szovjet katonák emlékére 1949-ben avatták fel a mai Budapesti úton. A rendszerváltozás után a Pistály-dűlőben megnyílt új köztemetőbe helyezték át, a korábbi területen pedig pihenőparkot alakítottak ki. (GA)

Szószék

A római katolikus templomban látható. Fából készült, fehér és arany festéssel, későcopf stílusú faragványokkal, puttókkal; elől látható a „Magvetés” c. aranyozott hársfa dombormű. Hangvetőjén függönyös faragvány, tetején két angyalalak, kereszttel és a kőtáblákkal. A XVIII. század második felében készült. (FI)

Szőlő- és borkultúra Budaörsön

Budaörsön több mint 2500 évre nyúlnak vissza a szőlő- és borkultúra gyökerei. Részleteiben a FÜGGELÉK-ben olvashatók.

Szüret a középkorban

Születés

A gyermek születése általában nem kórházban, hanem otthon történt. Mivel

a gyermekhalandóság igen nagy volt, egyetlen gyermek sem halhatott meg keresztelés nélkül, ezért a szülők hamar keresztszülőt választottak. A keresztyermek ajándékot kaptak, a fiúknak pénzt, a lányoknak fülbevalót kötöttek a pólyájukba. A gyermek keresztyanya egy héten keresztül főzött a szülés után lábadozó anyja számára. (GA)

Szüret

A szüret előtt már napokkal elkezdték a készülődést: rendbe hozták a szüretelőkocsikat, mert erre a célra át kellett alakítani, hogy a kádakat el lehessen helyezni rajtuk.

Szőlőt vivő asszonyok az 1930-as években

A szüretelésnél a rokonok kölcsönösen segítették egymást. A szekerekkel a szőlő és a présház között többször is fordulni kellett, ezért amíg a férfiak egyik része a termést préselte és a mustot a pincébe vitte, addig mások a szekerekkel fordultak a földekre. Ha a szőlőknél elhelyezett kádak előbb teltek meg, mint ahogy a szekér visszaért, a szüretelők szünetet tartottak, amelyet Edényünnepnek (Geschirrfeyer) neveztek. Ezt az időt az asszonyok arra használták, hogy a kis kupacokba rakott csemegeaszőlőt összegyűjtsék, és este hazavigyék, szétterítsék

Budaörsi szüretelők az 1910-es években

és megszárlítsák. Amelyik gazda befejezte a szüretet, a szekerét húzó ló sörényébe színes szalagot font, jelezve a hosszú munka végét, amelyet egy prэшázi közös étkezéssel is megült.

A gazdák a szőlőt külön szobába (Weipastum) tették, melyben egy erre a célra készített állványzatot (Weipakrakszn) állítottak, rudakra párosával akasztva fel a szőlőket. Ezzel a módszerrel megfelelő kénezés és hőmérséklet mellett egészen Húsvétig elállt a szőlő,

így akár tavasszal is képesek voltak a gazdák a szőlőt értékesíteni. (GA)

Szüreti cédula (Lesezettel)

Az 1720-as évektől van adatunk arra, hogy a szüret elkezdését megengedő szüreti céduláért a lakosoknak fizetniük kellett. A cédulapénzt – mint jogtalan követelést – az uradalomban csak jóval később, 1774-ben törölték el, az uralkodó közbelépésére. (FI)

Talherr (Thallherr) József (1730(?)–1807)

Udvari kamarai építész volt. 1788-ban az Országos Építészeti Igazgatóság vezetője lett. Állami és részben magánépítkezések kapcsán az egész országra kiterjedő tevékenységet folytatott. Fő műve a pozsonyi, volt Aspremont-palota (1770). Számos átalakítási tervet készített a II. József által felosztatott rendek épületeinek új felhasználására. Hivatalos tervei főként iskolák, vendéglők és magtárak létesítésére vonatkoztak.

Nevéhez fűződik – A. Mazzocato útmutatása alapján – az egykori óbudai selyemgombolyító tervezése és 1785. évi kivitelezése. (FI)

Tanács

A település életét 1950 és 1990 között az államhatalom helyi szerveként működő Tanács irányította. Két tanácstagi választás közötti munka irányítását, szervezését és ellenőrzését a Tanácson belüli Végrehajtó Bizottság és a tanácstagokból álló munkabizottságok látták el. A településen kialakított tanácstagi körzetekben megválasztott tanácstagok évente beszámolót tartottak. A gyűléseken a választók általában elfogadták a tanácstag tevékenységét, amelyeken az adott körzet problémáit, gondjait vetették fel számára. A különböző időszakokban, ha változó intenzitással is, de az egypárti kontroll érvényesült a településen a Tanács működése felett. Budaörsön kezdetben Községi, később Nagyközségi, majd Városi Tanács működött. A Városi Jogú Nagyközségi Tanácshoz, mint központhoz az alábbi települések tartoztak: Budakeszi, Biatorbágy,

Budajenő, Telki, Piliscsaba, Tinnye, Törökbálint, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Üröm, Pilisborosjenő, Páty, Perbál, Solyvár, Pilisvörösvár, Zsámbék és Tök. Budaörs települési körzetközpontként kapta meg 1986-ban a városi rangot. A Tanács élén a tanácselnök állt. Budaörs tanácselnökei a következő személyek voltak: Üрге Ferencné 1950–1953; Hegedűs Mihály 1953–1954; Pálvölgyi Sándor 1954; Barabás Lajos 1954; Horváth Jenő 1954–1958; Dobsonyi János 1958–1971; Karlik András 1971–1975; dr. Csakmag Györgyné 1975–1977; Naszvadi János 1977–1980; Csomós Ferenc 1981–1983; dr. Fehérváry János 1984–1989. (GA)

Tanácsköztársaság

Az 1919. március 21-től kibontakozó proletárdiktatúra Budaörsön is érezte hatását. Április 7-én alakult meg a községi tanács: száz lakos egy tanácstagot választhatott, így a településen 50 tanácstag volt, melynek többsége földművesként kereste kenyerét. Néhány budaörsi német is részt vett a tanácsban, többen éppen emiatt nem kaptak a későbbiekben vitézségi címet, holott ez az első világháborús hősieik miatt megillette volna őket. A proletárdiktatúra idején a Leányiskolát bezárták, így az oktatási intézményt működtető Irgalmas Nővérek munka nélkül maradtak, többen gúnyolták és megfélemlítették őket: „Menjetek a szőlőbe kapálni, akkor majd lesz mit ennetek!” A község többsége tartózkodó volt a Tanácsköztársasággal szemben. Budaörsön beszéltek egy „Háraszta Hans” nevű személyről, aki többek állítása szerint kommunista agitátor volt és

a környék községeit járta, és akit a prole-tárdiktatúra bukása után vertek agyon. A Tanácsköztársaság vezetése Budapest védelme érdekében felkészült a várható harcokra, még ma is látszanak a budaörsi Tűzkő-hegyen és a Budaörsi-hegyen az e célra kiépített lövészárkok. A prole-tárdiktatúra bukása után több személy ellen indult eljárás. Román csapatokat is elszállásoltak Budaörsön, ami sok helyen konfliktushoz vezetett a település lakóival. A tanácsok kialakulása miatti jegyzőhiányt Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye vezetése igyekezett pótolni. (GA)

Társaskocsi

Az 1870-es években társaskocsi szállította az utasokat, mely a Budaörsi Társas Kocsi Részvénytársaság tulajdona volt. Budaörsről, a Templom térről indult és a budapesti Krisztinavárosba, a Zöldfa utcai vendéglőig, ill. a XI. kerületi Bartók Béla út 3. számú Fiedler-féle vendéglőig járt. A kocsiban 12 ülőhely volt, két ló húzta, a harmadik ló tartalékként a kocsi hátlójához volt kötve. Reggel indult és délután fordult vissza, s útközben megállt, ha valaki fel akart szállni. A társaskocsi a 49-es villamos beindulásáig közlekedett. (GA)

Tatárjárás környékünkön

1242. január 6-án és 7-én keltek át a mongol–tatár csapatok a befagyott Dunán, mert a folyam tíz hónapig feltartóztatta őket. 1242. január végén, február elején lerohanták és pusztították Óbudát, majd a környék kisebb templomos helyeit. (FI)

Tavaszi Német Nemzetiségi Ifjúsági Napok

Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata minden év tavaszán egyhetes versenyt rendez a helyi német nemzetisé-

gi hagyományok és szokások ismeretéből a budaörsi óvodák, alap- és középfokú oktatási intézmények között (drámajáték, vers- és prózamondó verseny, helytörténeti vetélkedő, énekverseny). A témakörök évente változnak: 2006-ban a kitelepítés, 2007-ben az étkezési szokások, 2008-ban pedig az iskola állt a vetélkedők középpontjában. Az ötnapos rendezvényt a gyermekek fellépésével Gála zárja a Jókai Mór Művelődési Központban. (GA)

Tehenészet Budaörsön a XVIII. század első felében

Az 1720-as évektől az uradalom Budaörsön is tartott szarvasmarhát, főként fejősteheneket. Itt 1732-ben „svájci tehenészet” létesült, amely egyike volt a legkorábbi hazai „Schweizerei”-eknek. 1735-ben Budaörsön a gulyás (Khuehalter) gondozásában 104, a Schweizerei kezén 56 szarvasmarha volt.

A svájci jellegű tehenészetre gróf Bercsényi Zsuzsanna kötött szerződést a Svájc-ból érkezett Anton Steineggerrel. (FI)

Temetési szertartás

A halottat koporsóban vitték a temetőbe a halottas háztól, a gazdag elhunytat halottaskocsin szállították. Miközben a halottas menet haladt az úton, szóltak a templomi harangok, egészen a temetőbe való megérkezésig. A menet élén a szertartást végző pap haladt az asszisztenciával és a kántorral, mögötte a koporsót vitték, majd a rokonok és az ismerősök vonultak. Ha valaki találkozott a halotti menettel, megállt s kezét imára kulcsolta, míg az el nem haladt előtte. A beszentelés után a koporsót sírba eresztették, ekkor – a pap távozása után – minden résztvevő három marék földet dobott a sírba.

Némely család a temetés után szentelt gyertyát osztott az együtt érzőknek, hogy azt az elhunyt lelki üdvéért gyűjtsák meg. Néhány halottat zenekar kísért a temetőbe. A temetés mindig földbe történt, a hamvasztást vallási okból elutasították. Ha a Mária-lányok Egyesületének tagja hunyt el, társai égő gyertyával kísérték utolsó útjára, magukkal hozva egyleti zászlójukat is. (GA)

Temetők Budaörs területén

BOBALD

A középkori falu létezését írásos emlékek bizonyítják, mint az 1348-ból származó oklevél, valamint a török korban keletkezett, a falut feltüntető összeírások. Nehézíti a dolgunkat, hogy a középkorban a mai Budaörs közigazgatási határain belül létezett négy település közül egyedül Bobald nem volt templomos hely. Temetőjének helye ma még azonosíthatatlan.

CSIK

A falu középkori templomának, így az azt körülvevő temetőjének helye sem azonosított. Annyit tudunk, hogy egyháza királyi alapítású volt. Az 1725-ben készített „Egyházi javak összeírása Pest megyében” című irat még felvette adatai közé, mint látható, azonosítható romtemplomot.

Ugyanakkor érdekes adat, hogy dr. Mester Edit régész Budaörsön a Ló-hegy oldalában sírokra bukkant. E leletről így írt: „A sírok kelet-nyugati tájolásúak és koporsó nélküli, egyszerű csontvázas temetkezések. Viszonylag kis mélységben voltak, és szerencsésen megmenekültek az újkori bolygatástól. Az egyik csontváz antropológiai vizsgálata szerint húsz év körüli nőt temettek itt el. A sírok feltételezhetően a középkori Csik falu temetőjéhez tartozhattak.”

HORHI

A falu XI. században épült középkori templomát és az azt körülvevő temetőt

1958-ban Schreiber Rózsa és H. Gyürky Katalin régészek tárták fel.

ÖRS KÖZÉPKORI TEMETŐJE

Az 1821. évi Egyházlátogatási jegyzőkönyvben szerepel, hogy az újratelepítést követően, 1738 és 1752 között épített templom helye megegyezett a XI. század végén emelt királyi kápolna, a középkori Örs falu templomának helyével. Ebből következik, hogy az 1092. május 20-án, a szabolcsi zsinaton hozott törvény szerint, ettől az időtől kezdve e köré a templom köré kellett a falu lakóinak temetkezniük. A Szent László király által a zsinaton hozott törvény 25.§ az alábbiakat rögzítette: „Aki nem a templom mellé temeti az ő halottjait, tizenkét napon át vezekeljen kenyéren és vízen, kalodába zárva. Ugyanígy vezekel az úr vagy falubíró, aki a helybeli szegény, vagy jövevény halottat nem a templom mellé temeti.” A középkorban Örsön élt lakosok végső nyughelye tehát a jelenlegi római katolikus templomunk kertje, illetve annak közvetlen környéke.

Az 1720. ÉVI ÚJRATELEPÍTÉS UTÁNI

ELSŐ TEMETŐ

Az újratelepítést követően megtartott első, 1756-ban kelt Canonica visitatio szerint továbbra is a templom köré temették a budaörsiek a halottaikat. „A sírásó, aki nagy temetésnél 30 dénárt, a kicsinél 15 dénárt kap, a templomot övező temetőben és sírt, de a templom alapját meg nem közelítheti.”

ÓTEMETŐ / ALTER FRIEDHOF

Az 1783. évi Egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy a plébánia területén két temető található. „A temetőt, amely a templomot körülveszi a kegyes királyi rendelet 1778. június 18-án használaton kívül helyezte, ezért az uraság új helyet jelölt ki számára, ...”. Az ötödik fejezet közli velünk a következőket: „Az új temető a falun kívül van, eléggé messze a templomtól, nem elég széles és mély árok

veszi körül. Nem a házak között van, hanem a falutól távolabb az új előírás szabályának megfelelően foglal helyet. A temetőt az említett évben az új budai alesperes, Rail Sebestyén szentelte fel. Nincs benne kápolna, de van egy magas kereszt, amit a közönség állíttatott és gondoz. Több kis kereszt is van, többnyire fából, kettő azonban kőből van. Emlékmű nem található.”

A jelenleg is álló, fennmaradt sírkövek közül a legkorábbi Mertinger József budaörsi plébánosé, mely 1782-ből származik. Ez tehát az első híradásunk a ma Ótemetőnek nevezett kegyeleti helyről. Akkor szűnt meg a majd hétszáz éven keresztül kötelező templom körüli temetkezés. Dr. Riedl Ferenc adata szerint 1755. november 21-én szentelték fel az Ótemetőt. Feljegyezték, hogy Lunz Mátyás fia volt az első halott, akit oda temettek.

PESTISTEMETŐ

Az 1738-1739. évi pestisjárvány ideje alatt, a korabeli előírásoknak megfelelően, külön temetőt kellett nyitni a pestisben elhunytak számára. Helyét mára már a feledés homálya borítja. Hauser József igazgató úr véleménye szerint a mai Közterület alatt nyugszanak a nagy pestisjárvány áldozatai. Az 1761. évi Egyházlátogatási jegyzőkönyvben „A budaörsi exempt egyház adatainak összeírása” című fejezetben olvashatjuk a következőket:

„A Kálváriahegyen van egy kőkereszt két szoborral, az egyház gondozza. Ugyanúgy a pestises temetőben és a szőlők közt, melyeket vagy az alapítójuk, vagy a közösség gondoz.”

VÁROSI KÖZTEMETŐK

Az Ótemető mellett 1904-ben nyitották meg a NEFELEJCS UTCAI TEMETŐT, majd 1990-tól a Budaörshez tartozó Pistály területén alakították ki a VÁROSI ÚJ KÖZTEMETŐT. Napjainkban csak ezt a temetőt

lehet igénybe venni, mert az Ótemetőbe már nem temethetnek, a Nefelejcs utcai temetőbe pedig csak azok számára engedélyezett, akiknek arra ott lehetőségük van. (FI – GA)

Termelőszövetkezetek

Budaörsön elsőként, 1949. szeptember 20-án alakult meg a Vörös Csillag Termelőszövetkezeti Csoport, melynek földjei a Hosszúréti-dűlőben és Kamaraerdőben voltak, majd 1951-ben újabb földekhez jutott a Szállás-dűlőben és a Frankhegyi-dűlőben. 1964-ben egyesült a Sasad Mezőgazdasági Termelőszövetkezettel. A községben 1950-ben további három termelőszövetkezet alakult – „Béke”, „Petőfi”, „Kossuth” –, melyek 1952-ben „Győzelem” néven egyesültek, de 1953 őszén feloszlottak. A termelőszövetkezetek újjászervezésére az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után került sor: Termelőszövetkezeti Szervező Bizottság alakult, mely a községben több brigádot hozott létre, agítálva a gazdálkodókat a belépésre. 1961-ben alakult meg az Őszibarack Szakszövetkezet, amely azonban 1973-ban megszűnt, s beolvadt a Tárnok és Vidéke Termelőszövetkezetbe. A virágkertészettel foglalkozó Sasad Mezőgazdasági Termelőszövetkezet egészen a rendszerváltozásig működött. (GA)

Testvérvárosi kapcsolatok

Budaörs az elmúlt esztendőök során öt településsel létesített testvérvárosi kapcsolatot.

1989 májusában a németországi Baden-Württemberg tartományi BRETZFELDDEL kötött megállapodást, annak emlékére, hogy ebben a régióban számos, 1946-ban Budaörsről elűzött német családot fogadtak be. Budaörsön utcanév is emlékeztet erre a testvérvárosi kötődésre,

valamint társaság alakult a budaörsi és a kitelepített németek közötti kapcsolatok elmélyítésére. 1997-ben a Budaörsi Görög Kisebbségi Önkormányzat kezdeményezésére a görögországi PYRGOS várossal szűletett testvérvárosi megállapodás. 1997-től a szlovákiai, magyarok lakta KISÚJFALU is Budaörs testvérvárosa lett, részben azért, mert az 1940-es évek végi felvidéki magyar kitelepítések során mintegy 20 család került Budaörsre. A Szerbia területéhez tartozó MAGYARKANIZSÁVAL 1999-ben írtak alá testvérvárosi szerződést. Budaörs legújabb testvérvárosa a horvátországi PULA, amellyel 2008 tavaszán létesült hivatalos kapcsolat. (GA)

Téglaégető

1727-ben emlitenek egy téглаégető műhelyt az iratok Budaörsön, melynek bérbeadása 31 és fél forint hasznot hozott a földesúrnőnek, gr. Bercesényi Zsuzsannának. (FI)

Többpártrendszer Budaörsön

Az 1948 és 1989 közötti kommunista egypártrendszer 1989 után a rendszerváltozás többpárti parlamentáris demokráciája váltotta fel. A létrejövő pártok helyi szervezeteik révén is képviseltették magukat a közéletben, így Budaörsön is megalakultak. Ennek következtében a Magyar Demokrata Fórum (MDF); a Fiatal Demokraták Szövetsége (1996-tól Fidesz–Magyar Polgári Párt, 2003-tól Fidesz–Magyar Polgári Szövetség); a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP); a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ); a Magyar Szocialista Párt (MSZP); Független Kisgazdapárt (FKGP) helyi szervezete is létrejött a településen. Bár aktív pártélet nem alakult ki, de a pártok jelöltjei – hol közösen, hol egyénileg – indultak az országgyűlési, ill.

önkormányzati választásokon. 1993-ban az MDF-ből kikerültek létrehozták a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) helyi csoportját, 1996-ban pedig ugyancsak a Demokrata Fórumból kiléptettek alapították meg a Magyar Demokrata Néppártot (MDNP). Mindkét új párt helyi szervezete képes volt a jelöltállításra a parlamenti választásokon, bár az MDNP csak az 1998-as országgyűlési választásokon tudott indulni, a budaörsi helyhatósági voksoláson már nem indult. Néhány párt ifjúsági szervezete is megalakult a városban, így a Fial Baloldal, a Fidelitas, a liberális Új Generáció és az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség (IKSZ) is. A helyi vállalkozók is önálló szervezetet hoztak létre Budaörsi Vállalkozók Egyesülete (BVE) néven, képviselőik az önkormányzat képviselőtestületében is helyet foglalnak, egyikük jelenleg az alpolgármesteri tisztséget is betölti. (GA)

Török adók

A törökök a leigázott ország törvényeireh igazították adóztatási rendeleteiket.

HARÁCSADÓ

Aki házán, szőlőjén és földjén kívül marháit, házán belül lelhető holmiját és hordóiban lévő borát számítva 300 akcsét érő ingósággal rendelkezett, annak évente 50 akcse [= 1 (akkori) forint] harácsadót kellett fizetnie. Egy házban akár egy rája (paraszt) egyedül, akár fiaival együtt, vagy egy apától származó két-három olyan testvér lakott, akinek kenyerük, vetésük vagy kereskedésük egy helyen volt és együtt éltek, nem külön-külön számítottak, hanem együttesen 50 akcse adót (harács) fizettek. Ha azonban egy házban olyan testvérek, vagy atyjukkal élő gyermekek laktak, akiknek kenyerük, vetésük, vagy kereskedésük külön volt és egyenként 300 akcsét érő ingósággal ren-

delkeztek, mindegyikük külön 50 akcse harácsadót fizetett. Mindazoktól azonban, akik 300 akcsét érő ingósággal sem rendelkeztek, semmit se szedtek. 1578-tól kezdve minden családfő, illetve nőtlen önálló kereső vagyoni helyzetétől függetlenül harácsadót volt köteles fizetni.

BORADÓ

Minden 30 pint mustból 1 pintet köteles volt a szőlősgazda urának adózni 1571-től. (1 pint = 1,69 liter)

KAPUADÓ

Szent György-napkor 25 akcsét kellett adózni. Ezt más néven szpendzseradónak is nevezték.

TIZEDADÓ

A rájának (alattvalónak, parasztnak) minden terményéből tizedet kellett adóznia. (FI)

Török Bálint majorsága Örsön

Török Bálint Örsön lévő majorságára találunk adatot A budai szandzsák 1559. évi összeírása című kiadványban:

„Török Bálint majorsága Örs faluban. Mivel a nevezett majorság elhagyott és műveletlen, a padisah törvénye szerint azt másnak tapuba adni jogos; miután szántói és rétjei tapu-illetékét Pir Mehmed és Musztafa megfizette a szükséges járandóságok megadásának feltételével, azok benne az új szultáni defterben rájuk írtattak.” (FI)

Törökbálinti szerbek földművelése Budaörsön

Az N-78 jelzetű, 1715. évi összeírásban még nem szerepel sem Csik, sem Örs, azonban Törökbálint faluban szerb lakosságtöbbség került összeírásra. *„Milyasnovics, Kozarec, Lubisich, Andrásovics, Nikolics, Kaszics, Racsics, Bartalovics, Jeszics, Gagovics, Pavics”* és még mások. Dr. Vass Előd főlevéltárnok véleménye szerint a törökbálinti szerbek művelték Csik és

Örs területét külsősként (extraneus), mivel körülöttük Bia, Torbágy, Keszi és Tétény lakott volt.

Hasonló párhuzamos jelenségeket ismerünk a környékről: Budafok területét például a csepeli szerbek művelték meg; a budai Tabánban lakó szerbekről pedig feljegyzés készült, hogy a törökök szőlőt művelik a budai hegyekben. Az N-79 jelzeten lévő 1720. évi összeírásban szintén nem szerepel sem Csik, sem Örs, hanem Törökbálint külső művelése valószínűsíthető. Erre utal az N-26 jelzetű 1828. évi összeírás feljegyzése is, miszerint *„... külső szőlőket művelnek Budakeszi, Budaörs területén, s szintén Csik-pusztán a pestiek is.”* Ez a feljegyzés tehát egy korábbi kialakult szokást örökített meg. (FI)

Török összeírások

Az összeíró biztosok a ráját (alattvalót) úgy vették nyilvántartásba, hogy nemcsak a családfőket, hanem azok serdültebb fiúgyermekait és a velük egy háztartásban élő egész házanépének valamennyi férfi tagját, apját, testvérét, vejét és szolgálját is összeírták. Vezetéknevükön azonban csak a családfőket és a külön háztartásban élő nőtlenekeket írták be, a családtagokat csupán keresztnevükön sorolták fel. Rajtuk kívül ugyancsak keresztnevükön kerültek a defterbe az özvegyasszonyok, valamint azok, akiknek vezetéknévét pótolta valamilyen foglalkozás megjelölés, mint például deák, bíró, pap.

E név szerinti felsorolás után először a harácsadót fizetők számát írták be, majd az egész település szolgáltatásainak pénzbeli értékét tüntették fel, ebbe azonban sohasem számították bele azokat az adókat (harácsadó, templomadó, juhadó, vámilleték), melyeket szolgáltevéinek a szultán nem engedett át. A különféle termények tizedét három év átlagából

kellett kiszámítani. A ráják adófizetési kötelezettségeit összesítve kellett kiszámítani. A ráják adófizetési kötelezettségeit összesítve vették nyilvántartása. Az adó előteremtéséért a lakók együttesen voltak felelősek. (FI)

Törökugrató

Budaörs egyik jellegzetes, 249 méter magas hegye. Ábrázolása városunk zászlaján és címerében is szerepel. A középkorban Hatvantulkos-hegynek nevezték. Szerepel még térképen Csiker Bergként is. (FI)

Törökugrató legendája

A budaörsiek a XIX. század elején a következőképpen mesélték: „Amikor 1686-ban, Buda visszafoglalásáért ostrom folyt, a törökök a várbeliek megsegítésére nagy felmentő sereget küldtek. A felmentő sereg egy részét Szolimán pasa, a török sereg vezére a hegyeken keresztül be akarta juttatni a várba úgy, hogy az ostromlók gyűrűjét áttörje. Ezzel a felmentő sereggel ütközött meg községünk határában, a mai Törökugrató-hegytől a Bia felé nyúló síkon, a Fekete-mocsár környékén, amelyet ma Morast

Ackernek hívnak. Nagy és véres harc után miénk lett a győzelem. A törökök menekültek, amerre láttak.

A török vezér ismerte a terepet, tudta, merre fekszik a vár, és csak nyargalt fel a hegyre, remélve, áttörhet majd a várhoz. Egyszerre megtorpant a ló, magasra ágaskodott. Hatalmas szakadék tátongott előttük. Függőlegesen meredő sziklaszakadék tetején voltak. Se előre, se hátra, semerre nem volt út a menekülésre. Előttük a mélység, hátul és oldalt a diadalmas üldözők. A török vezér nem akart fogságba esni. Látta, hogy a túlerővel nem szállhat harcba. Gyorsan bekötötte a lova szemét, sarkantyúzza nekiugratott a mélységnek. Repült a lovas a mélységbe. Összezúzva, holtan találtak rá. Az üldözők ámulva, megrökönyödve nézték a török halált nem ismerő bátorságát, elszántságát. Ettől kezdve nevezik ezt a hegyet – melynek régen Hatvantulkos-hegy volt a neve – Törökugratónak.” (FI)

Tűzvész Budaörsön

1790. március 2-án a Kleinhäusler, azaz a Zsellér utcában tizenhét ház égett le. (FI)

A Törökugrató messziről is látható jellegzetes sziklatömbje

Utcanevék és változásaik

Budaörsön is számos utcanév-változtatás történt a XX. században, bár nagy részük átvészelte a politikai rendszereket és a viharos évtizedeket. A FÜGGELÉK-ben található táblázatban az 1945 előtti utca-
nevek is szerepelnek; ezek döntő hányada 1930 után kapta elnevezését. A táblázatban csak a település azon utcái vannak feltüntetve, ahol névváltozás történt, tehát mai és egykori elnevezése között eltérés tapasztalható. (GA)

Újév Budaörsön

Éjfélkor templomi harang hirdette az Új év beköszöntét, ekkor a rokonok és ismerősök szerencsés és boldog újesztendőt kívántak egymásnak. A jókívánságokért a gyermekeknek pénz, édesség, míg a felnőtteknek bor vagy pálinka járt.

Délelőtt a községlakók ünnepi szentmisén vettek részt, majd a házaknál megébédeltek, ekkor kizárólag disznóhúst fogyasztottak. Újév napján az volt a hiedelem, hogy „a szárnyas elkaparja a szerencsét”, míg a „disznó mindig előre túr”.

Délután a férfiak vendéglőbe indultak, ott kártyáztak és boroztak, míg az asszonyok a gyermekekre vigyáztak, vagy a szomszédokkal beszélgettek.

Többen délutáni imádságra mentek a templomba, majd ennek végeztével a vendéglőkben táncmulatság vette kezdetét, amely éjfélkor ért véget. (GA)

Újratelepítés az 1738-1739. évi pestisjárvány után

Az 1740-es években, a pusztító és sok halottat követelő pestisjárvány után, a Budaörsön elhunytak pótlására a Zichyek

folyamatosan fogadtak új telepeseket a községbe. (FI)

Újratelepítési szerződés (1721. április 21.)

Budaörs földesura, gróf Bercsényi Zsuzsanna 1721. április 21-én Zsámbékon szerződést kötött az Őrs község területén letelepedni kívánó németek képviselőivel. A szerződés teljes szövegét a FÜGGELÉK tartalmazza. (FI)

Úrnapi körmenet

Egyike azon pogány szokásoknak, amelyeket megszelídítve átvett a római katolikus egyház. Úrnapiját a pünkösd után következő második hét csütörtökjén ünnepeljük. Úrnapija – CORPUS CHRISTI – annyi, mint Krisztus Teste. Az az ünnep, melyen az Oltári Szentséget mennyezet alatt körülhordozzák, s a négy világtájnak megfelelően négy oltárnál az egész világ elé állítják imádás végett. Kötelező ünneppé a keresztény hívek számára IV. Orbán pápa tette, 1246-ban. A körülhordozásnak a népi hitvilág a gonoszt, a betegséget és a természeti csapásokat elűző erőt tulajdonította.

Főként Németországban terjedt el az a szokás – a XIII-XIV. században –, hogy a négy oltár fölé sátrakat emeltek. Ezeket a sátrakat nálunk gallyakkal díszítették, a földre pedig virágot hintettek. A néphit ezeknek a növényeknek gyógyító erőt tulajdonított.

Az Úrnapija megünneplésére hazánkban 1292-ből és 1299-ből maradt fenn írásos emlék. Az 1501-ben Budán megtartott körmeneten II. Ulászló királyunk is részt vett. Azon a tömeg a török hatalmi

jelképeket, többek között Mohamed kopersójának jelképes mását is összetörte. Tudjuk továbbá, hogy II. Lajos magyar király udvarában az Úrnapiját virághintéssel ünnepelte az egybegyűlt sokaság.

Az Úrnapi körmenetek kiteljesedése, mai megjelenési formája a pompakedvelő barokk idejére tehető. Ekkor hozták divatba a jezsuiták a festett képek, szobrok, allegorikus csoportozatok körülhordozását. (FI)

Úrnapi körmenet kezdetei Budaörsön

Településünk – mint azt írásos és tárgyi emlékek bizonyítják –, már az Árpád-korban templomos hely volt. S mint ilyen, minden kétséget kizáróan megünnepelte az Úrnapiját, a pápa által kiadott rendelet előírásai szerint. A község fennmaradt iratai alapján a Zichyek által irányított újratelepítés után az ünnep megtartásáról tudósító adat nincs. Budaörsön az újratelepítés után az első plébános Hellmár János volt, aki 1745. december 21-én szentelte fel a középkori templom alapjaira épült templomot, amelynek építése 1752-ig tartott. Ekkortól már szinte bizonyosra vehető, hogy a község új telepesei megünnepelték az Úrnapiját. A pontos dátumot természetesen ma már senki sem ismeri. Bizonyos csupán annyi, hogy 1850-ben már nagy pompával, a korábbi hagyományokra alapozva ünnepeltek az itt élők. (FI)

Úrnapija Budaörsön a XX. században

A község egyik legnagyobb ünnepe Úrnapija volt, amikor a hívek az Oltáriszentség ünnepén virágszönyeget készítettek a településen, a körmenet útvonalán. A kijelölt útvonal közel 2 km hosszú volt. Amerre a körmenet elhaladt, a házak tulajdonosai a rokonsággal összefogva készítették a közel 6 méter széles, virág-

szirmokból álló szönyeget. A virágokat az ünnep előtti napokban, de főleg az ünnep előtti vasárnap gyűjtötték. A virágszirmokat kosarakba szedték, majd a pincében vékonyra kitergették, ködszerűen megpermetezték, hogy frissek maradjanak. Ezt a munkát főleg lányok és asszonyok végezték. Nagy keletje volt a búzavirágnak, a margarétának, a pipacsnak, a szarkalábnak és minden más tartósítható virágnak. A férfiak az ünnep hajnalán lombos ágakat vágtak és a virágszönyeg szélétől jobbra-balra félméternyire letűzték. A férfiak dolga volt a virágszönyeg helyének kirajzolása és többszöri alapos fellocsolása is. A szönyeg elkészítésénél ügyelni kellett a színek összeállítására, a virágszirmok egyenletes hintésére, a gyorsaságra, a rajzolt – vallásos meggyőződésről tanúskodó – motívumok egyenletes elhelyezésére.

Különösen sok volt a teendő ott, ahol a négy család (Braun, Wendler, Hauser, Kubik) házainak utcai falára támaszkodó kápolnák álltak. Egy-egy ilyen kápolna kiállítójának, díszítőjének lenni nagy megtiszteltetést jelentett. A díszítés élő virágból font koszorúval történt, valamint oltárkép, szobrok, gyertyatartók és díszes terítők ékesítették a kápolnákat. A körmenetet zenés nagymise előzte meg, a Hesz-zenekar és a templomi énekkar részvételével. Mire a nagymise véget ért, befejeződött a kápolnák díszítése és felállt az ünnepi körmenet. Amerre a menet haladt, a házak ablakai ki voltak díszítve. Mindegyik kápolnánál megállt a körmenet, és a szertartást végző pap áldást osztott az Oltáriszentséggel. Közben a Kőhegyen, a kápolna előtt felállított mőzsarakból négy lövés dördült. Az ünnep délutánján, a litánia után megkezdődött a kápolnák lebontása és a virágszönyeg eltávolítása. Az emlékül kapott koszorút

a budaörsiek a házi oltárra akasztották és az ott maradt a következő Úrnapig. A virágszőnyeg „olyan attrakció, amely egyre ismertebbé válik (...), amelynek megtekintésére ezrek és ezrek zarándokolnak (...) Bámészkodók ezrei érkeznek Budapestről, hogy megnézzék ezt a megragadó drámát, (...) lángoló misztikát. Hű örökség ez, amit több generáció örökít át. Két oszlopa van: a hit és a ragaszkodás az évszázados hagyományokhoz.” – írta 1925-ben a Vasárnapi Újság. Az 1946. évi kitelepítést követően is tovább él az úrnap virágszőnyeg hagyománya, s bár útvonala a templom köré korlátozódott, a német ajkú lakosság és a vallásos budaörsiek szinte egy emberként szedik ma is a szirmokat, készítik a színpompás alkotást. (GA)

Úrbérrendelet

1767-ben bocsátotta ki Mária Terézia. Kilenc úrbéri kérdőpontot állítottak össze, amelyekre adott feleletekből tisztázódtak a helységek lakosainak a földesúrral való viszonyuk, a természeti adottságokból fakadó haszonélvezetük, károsodásuk, a határhasználat módja, adózási kötelezettségük.

A rendelet nyomán 1768-ban végeztek vizsgálatot a vármegye helységeiben. A kilenc kérdésre adott válasz alapján 1768 és 1772 között készítették el az úrbéri összeírást, amelyben az egyes jobbágy helységek földesurasága alá tartozó jobbágyokat, házas és házatlan zselléreket írták össze. Budaörs adatait 1770-ben vették fel. Akkor 34 jobbágyot, 93 házas

Virágszőnyeg a Főúton (ma Szabadság út) az 1930-as években. Háttérben a Törökugrató

zsellért, 52 házatlan zsellért, valamint 6 kocsmárost írtak össze. A kilenc pontra adott válaszok és a név szerinti összeírás adatai fennmaradtak, így ez a dokumentum egyik igen értékes tárháza városunk helytörténeti kutatásának. (FI)

Úttörőcsapatok

1947-ben az iskolák államosítása előtt alakult meg a községben a Gábor Áron Úttörőcsapat, melyet Simon János alakított meg, székhelyül az egykori Marx Károly utca 34. számú házat tették meg. Később a többi úttörőcsapat ezt a házat már nem használta. 1948-ban jött létre a Fiúiskola Dózsa György Úttörőcsapata és a Leányiskola Ady Endre Úttörőcsapata, majd a lakótelepen később felépült iskolában az Úttörőgárda Dobi István nevét vette fel. Az úttörőcsapatok először 1949-ben mentek táborozni, az első tábor Pakson volt, majd az Őrségben, Ispánkon vásárolt az iskola állandó tábor

céljára ingatlant. Az 1980-as években a Rózsa utcai iskolában alakítottak ki Úttörőotthont. Az úttörőavatások az Esze Tamás utcai iskolában zajlottak. (GA)

Üvejsz pasa

Őrsöt 1579-ben Üvejsz pasa birtokaként említi az összeírás. A falu akkor 48 118 akcse adót fizetett török földesurának. Kortársai zsarnok, ravasz, hazug, és főként fősvény udvaroncnak írták le. Becsületes neve Kara (fekete) Ovejsz volt, de ő maga minden magyar levélben csak Veysz basának írta magát.

Mint budai basa, alattvalóira súlyos adókat vetett ki. Fősvénységére és kapzsiságára jellemző, hogy 359 olyan falut is összeíratott adóztatás céljából, amelyek nem is tartoztak a hódoltságához.

1582-ben már aleppói, majd damaszkuszi basa. Később Egyiptom élére került. 1589-ben a vezéri méltóságot is elnyerte. (FI)

A budaörsi vasútállomás épülete az 1930-as években

Valinka-patak (Valinka Wiesen)

Az 1778. évi Kneidinger-féle atlaszban a csiki részeket ábrázoló lapon a rét – amelyen a patak átfolyik –, Valinka Wiesen névvel van jelölve. (FI)

Vaskor

Kora vaskor (i. e. első évezred). Körülbelül harminc lelőhely volt köthető ehhez az ún. Halstatt-periódushoz a Kamaraerdőben végzett régészeti feltáráson. (FI)

Vasút

1884. július 15-én nyílt meg a Budapest–Komárom vasútvonal, amely Budaörsöt is érintette, bár a község lakosai ritkán vették igénybe. 1912-ben, majd az első világháború alatt a budaörsi pályaudvart megnagyobbították, tehermentesítve ezzel a Kelenföldi pályaudvart. A vasútvonal villamosítását 1930-ban végezték el, a repülőteret és a keserűvíztelepet is bekapcsolták a vasúti hálózatba. A második világháború során elszennvedett károkat helyreállították, majd területét a raktárházak bővülésével tovább szélesítették. 1946 januárjában a vasútállomás területén vagonírozták be és indították Németország felé a kitelepítésre ítélt budaörsi németeket. A pályaudvart és a vasútvonalat 1974/75-ben korszerűsítették. A vasútállomás személyforgalma napjainkra minimálisra csökkent, az áruforgalom viszont megnövekedett. (GA)

Várdai István

Kalocsai érsek, humanista, jeles közéleti férfi volt a XV. században. Egy 1466-ból származó oklevél tanúsága szerint a mai

Budaörs közigazgatási határán belül elterülő Horhi (Borhy) középkori falu birtokosa volt. (FI)

Városcímer

Budaörs város címere vágott háromszög-pajzs szív-pajzzsal, felül vörössel és ezüsttel hétszer osztott mező, alul kék háttér előtt lebegő koronába helyezett két arany agancs, a szív-pajzsban kék háttér előtt ezüst szikla alján zöld dombok. A korona a királyi birtokra és a Zichy család kegyuraságára, az agancs az erdők gazdag vadállományára, a szikla pedig a Törökugratóra utal. (GA)

Városháza

A rendszerváltozás után Budaörs Város Önkormányzata a Szabadság út 134. szám alatti épületet használta székhelyként; ott ahol korábban a Városi Tanács is működött, aminek alapterülete 1881 négyzetméter volt, 63 helyiséggel. Az új, kibővített és modern technológiával felszerelt – Kalmár László és Zsuffa Zsolt építészek tervezte – Városháza avatására 2005. október 14-én került sor. A másfél-milliárd forint költséggel épült, mintegy 6500 négyzetméter hasznos alapterületű épületben a hivatali helyiségek 2100 négyzetmétert foglalnak el, míg a többi helyiség a közösségi, kulturális funkciókat szolgálja. A két építész munkáját országos hívdíjjal ismerték el. (GA)

Városi jog

1984. január 1-jén kapta meg Budaörs a városi jogot, a közigazgatási járások megszűnésekor. Ettől kezdve Budaörs mint városi jogú nagyközség látta el a 19 tele-

pülesből álló térség körzetközponti feladatait is. (GA)

Városi Klub

A Budaörsi Városi Ifúsági Klub Egyesület első helyiségét 1990 januárjában a Béke téren (mai Templom tér) alakította ki, majd kezelésébe kapta az egykori mozi épületének helyet adó Károly király utcai épületet. A leromlott állapotú ház felújítását az Önkormányzat és egy önkéntesekből álló csapat végezte. 2002 márciusában megújulva, új helyiségekkel és funkciókkal bővítve nyitotta meg kapuját, Városi Klub néven. Számos szakörnek, előadásnak és civil szervezetek rendezvényeinek is helyet ad. A klub tevékenységének kiépítésében – a Városi Önkormányzat anyagi támogatása mellett – döntő szerep jutott a klub volt vezetőjének, az Egyesület elnökének, Mizsei Zoltánnak. Jelenleg a Jókai Mór Művelődési Központhoz csatoltan működik. (GA)

Városi rang

1986. január 1-jével Budaörs városi jogú nagyközséget a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa várossá nyilvánította. (GA)

Városlobogó

A város lobogója fehér alapszínű, szélén vörös és zöld farkas fogazattal, melynek közepében a város címere látható. A község hagyományai szerint a kék, a piros, a zöld és a fehér színek dominálnak. (GA)

Veydner János

„1346. június 16. Buda város hatósága előtt Töttös, Wyssegrad várnagya, ajtónálló mester, minthogy fia Miklós Veydner Hanus leányát, Katalint feleségül vette, 400 forint értékű nászajándékot ad. Hanus pe-

dig házat, Cheek (Csik) faluban két, Kereked szőlőhegyen pedig egy szőlőt.” (Sándor Metternich cs. lt.)

Mint látjuk, Veydner János – az adományozó – gazdag budai polgár volt. A XIV. század első felében a budai tanács többsége néhány, egymással összeházasodott gazdag német családból került ki. A város határában a legtöbb szőlő az övék volt, de a környékbeli falvak közül is többet megszerztek. Ennek a folyamatnak köszönhetően birtokolta Veydner Hanus/János a Cheek faluban lévő szőlőit, amelyeket nászajándékként adott Katalin lánya esküvőjekor. (FI)

Vitorlázórepülés Budaörsön

1929. július 21-én Budaörsről északnyugatra, a Csiki-hegyekben, a Farkas-hegyen kezdte el a vitorlázórepülést az első magyar vitorlázórepülő egyesület, a MAVERO (Magyar Véderő Egyesület Repülő Osztálya) Bernard Mátyás és Hefty Frigyes első világháborús tábori pilóta vezetésével. 1930-ban és 1931-ben a Farkas-hegyen tartották meg az első vitorlázórepülő-versenyeket. A Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap 1941-től a Farkas-hegyi repülőtéren is kiképzőtáborokat tartott. Mérai Horváth Róbert 1941. november 8-án a Farkas-hegyen Rhönadler MOVE-SAS gépevel, 26 óra 55 perces repülésével megdöntötte az akkor már hét éve fennálló időtartamrekordot.

A második világháború után ismét megkezdődött a vitorlázórepülés, ám a Szövetséges Ellenőrző Bizottság országos repülési tilalmat rendelt el, ami vonatkozott a sportrepülésekre is. Akkoriban négy egyesület dolgozott a Farkas-hegyen: a budafoki MADISZ, az Előre, a Kinizsi és a MÁV. 1957-ben a Farkas-hegyi repülőteret áthelyezték, az új helyszín

A Városháza korábbi és – annak átépítése után –
a 2005-ben felavatott új, modern, nívódíjas épülete

Bia község mellett épült ki. A terület így elnéptelenedett, az 1970-es években az egykori pilótaotthont a MÉM Repülőgépes Szolgálat átépítette. (GA)

Vivaldi, Antonio (1678–1741)

Budaörs művészeti iskolájának névadója 1678-ban született Velencében. 1714-től a velencei Szent Márk Székesegyház karnagya volt, 1720–1723 között Mantovában udvari karmester, az 1730-as években pedig Bécsben és Prágában is működött. A kései barokk legnagyobb mestereinek egyike, nevéhez fűződik a klasszikus háromtétéles hegedűverseny, ill. a programkoncert (pl. „A négy évszak”) kialakítása. Zenéje nagy hatással volt Johann Sebastian Bachra. Egyházi zenét is szerzett (Gloria, Magnificat). 1741-ben hunyt el Bécsben. (GA)

Volksbund

A Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Szövetsége) helyi szervezete 1940. június 29-én alakult meg Budaörsön, Hoffmann János ügyvéd vezetésével. Budaörsön kb. 300 tagja volt. Működéséről kevés forrás maradt fenn. Szerepe volt Géczy István főjegyző Budaörsről történt elhelyezésében. Számos kulturális előadást szervezett, de részt vett – más helyi Volksbund-szervezethez hasonlóan – a nemzetiszocialista ideológia terjesztésében és az SS-toborzásban is. 1944 őszén a budaörsi Volksbund-tagok egy része Németországba menekült a szovjet csapatok érkezésének hírére. A Volksbundot 1945. február 26-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete alapján feloszlatták. (GA)

Vonaldíszes kultúra

Budaörsön a dunántúli vonaldíszes kultúra edényei kerültek elő a legnagyobb mennyiségben, ezen belül is főleg a kultúra fiatalabb szakaszának, a zselizi kultúrának emlékei az i. e. 5400–4700 közötti időktől. (FI)

Werner Alajos Kórus

A budaörsi római katolikus templomi énekkart – emlékezők szerint – dr. Sík Zoltán plébános hozta létre az 1940-es évek második felében. A templom és az egyházközség nagy ünnepein teljesít szolgálatot, de felkérésre szerepelt már buda-pesti egyházi kórusok találkozóin, vagy helyi városi rendezvényeken is. A kórus néhai Werner Alajos katolikus pap, egyházi zeneszerző nevét vette fel, aki Sík Zoltán felkérésére énekkari darabot írt a templom védőszentjéről, Nepomuki Szent Jánosról „Non duplices” címmel. Az énekkar létszáma 30–32 fő. A kórusnak számos vezetője volt: id. Szakály Mátyás és ifj. Szakály Mátyás, Sík Zoltán plébános, Udvarnoky Kálmán, Komjárné Udvarnoky Margit, Kurucz László, valamint az énekkart jelenleg irányító Nagyné Dauner Mária. A kórus vezetése által alapított Werner Alajos-díjat évente két kórustag kapja meg a templombúcsú májusi ünnepén: 2007-ben Udvarnoky Ferenc és Komjárné Udvarnoky Margit, míg 2008-ban Németh Magdolna és Baumgartner József vehették át az elismerést. (GA)

Wudersch

Budaörs német neve a helyi németiség nyelvén (Wud=Buda, Ersch=Örs). (GA)

Zarándoklatok

A budaörsiek Szűz Mária iránti tisztelete zarándoklatok formájában is kifejeződött, kedvelt búcsújáráshelyeik közé tartozott Máriaremete, Máriamakk (MakkosMária) és Mariazell is. A budaörsiek rendszeresen zarándokoltak gyalog vagy féderes kocsival Máriaremetére (Mariaeinsiedeln), Budapest egyik budai kerületébe, de gyakran utaztak az 1748-ban, Zichy Miklós gróf és felesége, Berényi Erzsébet által alapított Budakeszi mellett fekvő Máriamakkra is. Legnagyobb zarándokútjaik évi rendszerességgel az ausztriai Mariazellbe vezettek. Az utazás egy-két hétig tartott, attól függően, hogy hány településen álltak meg útközben. Általában szervezeten, lovas kocsival, illetve saját Kurir-busszal utaztak.

Az utolsó zarándoklatra 1938-ban került sor, de később többen mentek kerékpárral is az ausztriai kegyhelyre. A zarándoklatokon a csoportokkal tartott a község egyik papja, illetve egy tanítónő is. A zarándokok az utazás során számos kegytárgyat vásároltak Mariazellben, Budaörsre visszatérve pedig ünnepi harangszóval fogadták őket. A budaörsiek számos alkalommal felkeresték a franciaországi Lourdes-t és az olasz fővárost, Rómát is, így igen távoli vidékekre is eljutottak. (GA)

Zenneg, Georg Christoph

Kamarai inspektor, a budai discriptus királyi prefectusa. A budai körzet kamarai felügyelője, majd elnöke. Gr. Zichy Pétertől bérelte Budakeszi, Budaörs és Csik

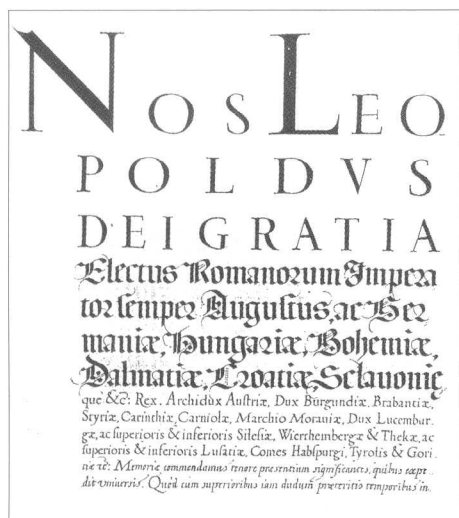

Budaörsi zarándokok 1912-ben a franciaországi Lourdes-ban, Monsperger Ferenc káplánnal

birtokát 1718-ig, 3000 forintért. Tőle váltotta vissza a saját nevére – a már betelepített Budakeszi falut, valamint az akkor még pusztá Budaörsöt és Csikot – gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsanna, melynek ezen a jogon, 1745-ben bekövetkezett haláláig, földesúrnője volt. 1709-ben I. József királytól magyar nemességet nyert – G. C. Zenneg de Scharffenstein –, melyet 1715-ben az országgyűlés által is honosítottatott. (FI)

Zichy család adománylevele az Óbudai uradalomról

1659. július 30-án kelt I. Lipót uralkodó adománylevele gróf Zichy István részére. (FI)

Az 1659. július 30-án kelt adománylevel első oldala

Zichy család tulajdonjogának megszűnte Budaörsön

A Zichy család tulajdonjoga Budaörsön 1766. március 1-jén szűnt meg, egy úgynevezett „fiscus per” során. 1758. október 21-én a Pozsonyi Kamara pert indított az Óbudai uradalomért, mint volt koro-

nabirtokért. Az 1766. március 1-jén aláírt szerződés értelmében özvegy Zichy Miklósné (született Berényi Erzsébet) a Berényi-uradalomért – amelyet már január 1-jén átengedett a Koronának –, tekintélyes kárpótlást kapott. Összesen 159 ezer forintot, melyet azonnal ki is utaltak részére. A budaörsiek ekkor megleg hangú levélben köszönték meg Zichy Miklósnénak a hozzájuk való jóságát. (FI)

Zichy István (1616–1693)

1655-ben a Magyar Királyi Kamara elnöke. Kieszközölte az uralkodónál, hogy a komáromi váruradalmat – amelynek hét csallóközi faluját apja, Zichy Pál már 1630-ban zálogba vette –, örök birtok gyanánt, férfiágon visszaválthatatlanul magához váltsa, 57 518 forintnyi zálogösszeg fejében. Ily módon került a várbirtokkal együtt a későbbi Óbudai uradalom a Zichyek kezébe. (FI)

gróf Zichy István

Zichy-major

Az 1720-ban épült Bercsényi–Zichy kastély gazdasági központjaként készült, attól nem messze déli irányban (ma Clementis utca), a XVIII. század első felében. Helyet kaptak benne az uradalom számára dolgozó szakemberek: a kádár, a bognár és a többiek, ezenkívül az uradalomban megtermelt mezőgazdasági termékek tárolására is szolgált. Épülettömbje már a XVIII. század közepén keletkezett térképeken jól kivehető. Napjainkban egy részében lakások találhatóak, másik részében a Budaörsi Művészek Egyesületének központja működik. (FI)

Zichy Miklós, gróf (1710–1758)

Budaörs utolsó, a Zichy családból származó földesura. Zichy Miklós a szabolcsi főispánságban bátyjának, Lászlónak az utóda lett. Felesége báró karancsberényi Berényi Erzsébet volt községünk utolsó

földesúrnője. Házasságukból gyermek nem született, így a családnak ez az ága kihalt. Óbudán, a szülei által alapított trinitárius kolostorban temették el. (FI)

**Zichy Miklósné,
gróf Berényi Erzsébet (1715–1796)**

Gróf Zichy Miklósné – született gróf karancsberényi Berényi Erzsébet –, férje halála után (1758 eleje) a község birtokosa volt 1766-ig, amikor a Királyi Kamara érvényesítette az 1659-ben szerződésben lefektetett tulajdonjogát Budaörsre.

Férjével, gróf Zichy Miklóssal együtt nagy művészetpártolók és építetők voltak. Több szép emlék őrzi Budaörsön tevékenységüket. Pártolták a kor építészeit, többek között Bebó Károlyt, akit az óbudai udvarokban is különböző tisztségekkel halmoztak el. Ekkor építették fel a ma is látható óbudai Zichy-kastélyt, amely azt megelőzően csupán szerény úri lak volt.

Gróf Zichy Miklós

Gróf Zichy Miklósné gróf Berényi Erzsébet

1745-ben elkészítették a zsámbéki plébániatemplom szószékét. 1760-ban az óbudai trinitárius templom berendezését rendelték meg, az alapító gróf Zichy Péter siremlékével együtt. 1760 novemberében készült el a budaörsi templom részére készített Szent Kereszt-oltár. 1762-ben újította fel Bebó Károly a budaörsi templom egyik oltárát. 1766-ban Budán, az Úri utcai ház puttós kapuzatának elkészítéséről vannak adatok. 1771 és 1774 között készítette el a budai Szent Anna-templom főoltárát, valamint ugyanazon templom szószékét. 1765-ben a Kálvária-dombon elkészített egy kőkeresztet és két kőszobrot is.

A családnak akkoriban 2000 kötetes, jelentős értékű könyvtára volt. Az 1783-ban felozlatott kiscelli trinitárius rend 800 kötetes könyvtárának legértékesebb példányait is a Zichy család kapta meg. Utóbb – gróf Zichy Miklósné halálakor –, végrendelete értelmében vette át a köteteket az Egyetemi Könyvtár. (FI)

Zichy Pál, gróf (1598–1638)

A komáromi váruadalomból hét falut zálogban birtokolt, 17 ezer forint fejében. Gróf Zichy Pál teremtette meg a Zichy-vagyon alapját. (FI)

Zichy Péter, gróf (1674–1726. január 25. Óbuda)

Zichy Péter jelentős szerepet töltött be Budaörs életében. Ő volt az, akinek földesurasága idején sor került a németek betelepítésére.

Zichy Péter 1674-ben született Zichy István és Melith Mária fiaként. Még atyja életében I. József császár tanácsosa lett. 1694-ben Zsámbék várának főkapitánya, 1695-ben szabolcsi főispán. 1699-ben kamarás és tanácsos, 1707-ben főasztalnokmester, 1724-ben a hét-

személyes tábla közbírája. Többnyire Zsámbékon élt. Első felesége Homonnai Drugeth Klára volt, tőle született gyermekei: Ferenc és László. Második felesége 1708-tól gróf Bercsényi Zsuzsanna, tőle született Sára és Miklós. Bercsényi Zsuzsannával óbudai birtokukon 1724-ben Kis-Czell néven a híres Maria-Czellhez hasonlóan nevezetes búcsújáráhelyet alapítottak.

Gróf Zichy Péter

Gróf Zichy Péter 1701-től 1726-ig volt az Óbudai uradalom földesura. Benne a kor magyar főurainak minden jó és rossz tulajdonsága fellelhető volt. Ő is – mint a legtöbben – jóval többet költött, mint amennyi jövedelmet fel tudott mutatni. Gyakran vett fel kölcsönöket, birtokait rendszeresen elzálogosította. Halálakor adóssága több mint 300 ezer forint volt. 1700-ban zálogosította el Budakeszit, az akkor még pusztá Bu-

A Kálvária-domb és környékének látképe a Kőhegyről,
az 1940-es években és napjainkban

daörssel és Csik-pusztával együtt. 1719-ben felesége, gróf Bercsényi Zsuzsanna váltotta vissza a maga nevére, s azt követően Budakeszi, Budaörs és Csik – egészen 1745-ben bekövetkezett haláláig – az ő tulajdonában maradt. Zichy Péter másik jellemvonása erőszakossága volt. 1714-ben Óbuda városa – középkori jogállására hivatkozva –, a szabad királyi városi kiváltságok visszaadását kérte. A per során a négy főkolompost a zsámbéki vár tömlőcébe záratta. Más tevékenysége – éppen ellenkezőleg – finom, iskolázott főúrnak mutatja. Az irodalomtörténet első feleségéhez írt költői levelei és dalai miatt emlékezik meg róla. Zichy Péter 1726. január 25-én hunyt el. Az óbudai egyházban temették el. (FI)

Zsigmond király oklevele

1395. április 29-én kelt Budán, melyben az uralkodó meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy Őrs (Wrs) és Szék (Chyk, Csik) birtokon lakó királyi jobbágyoktól ősi kiváltságaik és jogaik ellenére tizedet ne követeljenek.

Átírva De Ponto Antal esztergomi érseki helynök 1396. február 28-i oklevelében, amely szerint „a tizedfizetés miatt perbe fogott Weres János, Zwcz Demeter, Pathkan Miklós és Nycus cheijiki Mézaros dietus Demeter budai és Ewrsi hospesek” mutatták fel eredetijét.

(Forrás: Az esztergomi káptalan magánlevéltára.) (FI)

Az 1. Számú Postahivatal épülete Budaörsön, amelyben korábban a Leányiskola működött

FÜGGELÉK

BUDAÖRS FENNMARADT KÖZÉPKORI ÍRÁSOS EMLÉKEI (FI)

Az Örs falura vonatkozó oklevelek

1236. AUGUSZTUS 29. ESZTERGOM
Róbert esztergomi érsek IV. Béla király kérésére a bélakúti egyháznak adja a Sasad-i Szent András és az **Ewrs-i** Szent Márton kápolnát, Kelenföld dézsmájával együtt. (Később keletkezett, hamisítvány.)

1243. AUGUSZTUS 15. KÖRÜL
IV. Béla király a bélakúti apátságnak adott birtokok között felsorolja az **Ewrs-i** Szent Márton és a Sasad-i Szent András egyház tizedét. **Ez Budaörs első hiteles oklevele!**

1265. SZEPTEMBER 13. PERUGIA
IV. Kelemen pápa megerősíti IV. Béla király és Benedek esztergomi érsek rendelkezéseit, köztük azt, hogy **Wrs** Szent Márton egyházának kegyúri és beiktatási joga a bélakúti apátságot illeti.

1265. SZEPTEMBER 17. PERUGIA
Bertalan pápai káplán átírja IV. Kelemen pápa 1265. szeptember 12-i oklevelét, amelyben többek között **Wrs** Szent Márton egyházának kegyúri jogában a bélakúti apátságot megerősíti.

1282.
Erzsébet királyné megerősíti, hogy a Telky-i Szent István monostor apátja, János **Kechkekyvrs** falu területén lévő **Peslev-hegyen** egy szőlőt, amely határos Izsép fiainak, Fabiannak és Demeternek, valamint Perk fia Jakabnak szőlőjével – a buda-alsóvárosi Sink fia Pálnak 3 és fél márkáért eladja.

Az eladásnál jelen volt Lampert kurialista, Krachyn, Mogh és Lőrinc fia Péter jobbágyok.

1290. BUDA
A felhévízi konvent előtt Vrsegh-i Gybed János fiai: György, Miklós, Mihály és János a **Thusman-hegyen** levő szőlőjük fele részét, mely határos Gerlakkal és Kelenfölddel, András buda-alsóvárosi polgárnak 20 márkáért eladják.

1295. JÚNIUS 15. BUDA
Buda város hatósága előtt Benedek veszprémi püspök a S. Andreas és S. Jacobus, a budai tizedekből pedig Kezu, **Vrsy**, Neek és Thaten 1295. évi valamennyi dézsmáját Prenner Kunch mesternek és Morthan Hermannak 140 márkáért bérbeadja.

Az összeget három részletben tartozik fizetni: Márton, Mária tisztulása és György nap nyolcadán (november 18., február 9., május 1.).

1296. AUGUSZTUS 1.
A veszprémi káptalan előtt egyfelől a veszprémi püspök, másfelől Pál **Vrs-i**, Myko Sasad-i, Miklós **Cek-i** és János Kezu-i plébánosok megegyeznek, hogy a tizedet az esztergomi káptalannak fogják beszolgáltatni, s így a püspök a felsoroltakkal szembeni perében visszalép.

1298. MÁJUS 9. ESZTERGOM,
DOMUS PRO MEMORIA
Benedek veszprémi püspök és a bélakúti apátság között a tizedszedés joga miatt Lodomér esztergomi érsek rendelkezé-

sének megfelelően kijelölik az eskütársakat: P. **Wrs-i** pap, Pál és Gyán Echy-i polgárok, Kezeu Hench, Neweeg-i Tomás és Sámuel.

1319. NOVEMBER 25. VESZPRÉM

István veszprémi püspök többek között Ferenc Sasag-i és Pál **Vrs-i** plébánosokat kiközösíti, minthogy az esztergomi érseknek vetették magukat alá, s a **Vrs-i** tizedkerület püspöki és káptalani tizedét lefoglalták.

1319. DECEMBER 6.

Benche, a veszprémi püspökség procuratora átírja István veszprémi püspök 1319. november 25-i oklevelét a Sasag-i és **Vrs-i** plébánosok kiközösítéséről.

Minthogy az említettek az esztergomi érseknek vetették magukat alá, aki támogatta a plébánosok elszakadási törekvéseit, a Szentszék elé terjeszti az ügyet.

1320. SZEPTEMBER 29. VESZPRÉM

István veszprémi püspök többek között **Cheyk** és **Wrs** plébánosait kiközösíti, mert magukat az esztergomi érseknek vetették alá és a tizedet sem szolgáltatták be.

1321. NOVEMBER 17. AVIGNON

XXII. János pápa utasítja a pécsi püspököt, folytasson le vizsgálatot, vajon a veszprémi püspök panasza Pál **Wrs-i**, Ferenc Sasag-i, János **Cheyke-i** és más plébánosok ellen helytálló-e?

1322. MÁJUS 10. PÉCS

László pécsi püspök Pál **Wrs-i** és Ferenc Sasag-i plébánosokat XXII. János pápa 1321. november 17. és 27-i parancsára megidézzi, mert István veszprémi püspökkel szembeszegültek.

1325. MÁRCIUS 14.

A budai káptalan I. Károly király február 17-én kelt parancsára a pécsváradai konvent és Neuygh-i András fia Miklós közötti birtokperben elvégzi Neuygh és Sasad határjárását.

A határ keletről kezdődik út mellett a kőnél, amely Neuygh és Sasad között határjel, majd dél felől a Budáról jövő útig halad, s azon átkelve nagy távolságban dél felé három szöglethatárjelig megy, amelytől keletre van Sasad, délre Aronfewelde, nyugatra Neuygh.

Ezután az Arukhoz jut, s azon át nyugat felé fordulva jó távolságra egy földhatárjelig megy, amely délről a Kana-i egyházat, északról Neuygh-tól választja el, ezután ugyanarra haladva a Zek nevű tóhoz vagy mocsárhoz közel Neuygh és Kána közti földhatárjelig halad, majd bemegy a Zekbe, s az abban levő szeg kőhatárjelig, amelytől keletre van Neuygh, délre Kana, nyugatra Kemeche, ezután észak fél az Azou nevű völgybe jut, amelynek keleti felerésze Neuygh-hez, a nyugati fele Kemechehez tartozik.

Ezután észak felé az Aruk-ba jut, s azon át a szőlők között a **Wrs-ről** jövő úthoz, s azon átkelve a Kesw-ről jövő útig megy, s azon is átmenve a Kemechehegye tövéhez ér, s emelett levő régi földhatárjelekhez, amelyektől délre Kemeche, keletre van Neuygh, innen kelet felé fordul a Kezmezew mezőnél levő földhatárjelig jut, majd él felé a Kalachwelgy nevű völgyhöz, egy igen nagy földhatárjelhez jut, amelytől keletre van Sasad, nyugatra Neuygh, majd felmegy Mehhegh-re s azon egy határjelül szolgáló kőhöz, majd erről lejön a Sasadra vezető úthoz a sasadi Szt. András apostol temploma előtt, amely útnak keleti fele Sasad, nyugati Neuygh, s innen a határ visszatér a kezdő kőhatárjelhez.

1327. FEBRUÁR 4. VISEGRÁD

Miklós győri, Csanád egri és László pécsi püspökök bizonyítják, hogy többek között Wyssegrad, **Wrs**, **Cheyk**, valamint a Nagyszigeten lévő egyházakat az esztergomi érsek jogtalanul foglalta el, s ezért a veszprémi püspök perbe hívta, az érsek azonban a fogott bírák összehívását halogatja.

1340. MÁJUS 15. AVIGNON

XII. Benedek pápa meghagyja a császári prépostnak, hogy a veszprémi püspöknek **Wrs**, Sasag és **Chek** plébánosai elleni perében a fellebbezés kizárásával hozzon ítéletet.

1347. DECEMBER 1. BUDA

János gömöri főesperes, esztergomi helynök János veszprémi püspöknek Mihály **Vrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét a király visszatérte utáni tizenötödik napra (május 28.) halasztja.

1349. JÚNIUS 2. ESZTERGOM

János gömöri főesperes, vicarius, János veszprémi püspöknek Mihály **Wrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét Márton nyolcadára (november 18.) halasztja.

1349. JÚLIUS 3.

Az esztergomi káptalan előtt János veszprémi püspök tiltakozik az ellen, hogy Mihály **Vrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perében a csalfa prókátorok mesterkedései következményeképpen oktalan halasztások történnek.

1350. MÁJUS 6. ESZTERGOM

Miklós esztergomi érsek János veszprémi püspöknek Mihály **Wrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét János nap nyolcadára (július 1.) halasztja.

1352. ÁPRILIS 18.

A budai káptalan Ádám Kezu-i és Lökös Alba-i, Mihály **Wrs-i**, Jakab **Cheek-i**, valamint a szentjakabfalvi és a sasadi plébános kérésére átírja a veszprémi káptalan 1296. augusztus 1-i oklevelét, amely szerint Kezu, **Wrs**, **Cheek**, Fejéregyház, Szentjakabfalva és Sasad tizede az esztergomi káptalanlanti illeti meg, s a veszprémi püspök a nevezett plébánosok elleni pertől visszalép.

1354. MÁJUS 13. AVIGNON

Ylkanói Péter pápai káplán és ügyhallgató János veszprémi püspök panaszára a veszprémi, fehérvári és pozsonyi prépostot utasítja, hogy Mihály **Vrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosokat a Szentszék elé idézzék.

1357. AUGUSZTUS 11. BUDA

Seyfryd pannonhalmi és Henrik Pylis-i apát felszólítja a fehérvári káptalanlanti, hogy János veszprémi püspöknek Mihály **Vrs-i** és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perében tanúkat idézzen meg és hallgasson ki.

1375. AUGUSZTUS 24.

A fehérvári káptalan Seyfryd pannonhalmi és Henrik Pylis-i apát 1357. augusztus 11-én kelt felkérésére a veszprémi püspöknek **Wrs** és Sasad plébánosai elleni perében István Kezy-i, János Pechel-i, Pál Newegh-i Szt. Jakab egyház plébánosát és másokat, mint tanúkat augusztus 25-re, Tatára megidézte.

1390. SZEPTEMBER 11. VÁRAD

Zsigmond király Sasad és **Vrs** egyházát az esztergomi káptalannak adja.

1391. SZEPTEMBER 14. RÓMA

IX. Bonifác pápa hozzájárul, hogy a gyér

lakosságú Sasad és **Wrs** kegyúri jogát Zsigmond király az esztergomi érsekségtől elvéve az esztergomi káptalannak adja.

1395. ÁPRILIS 29. BUDA

Zsigmond király meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy **Wrs** és **Chyk** népeitől ősi kiváltságai alapján ne merjen tizedet követelni.

1396. FEBRUÁR 28. ESZTERGOM

De Ponto Antal vicarius, sebenicói püspök az esztergomi káptalannak Weres János, Swcz Demeter, Pathkan Miklós, **Chyk**-i Nikus és Buda-i Mészáros Demeter **Wrs**-i hospesek ellen a **Wrs**-i hegyen lévő szőlők dézsmájának megtagadása miatt indított perében, habár az alperesek Zsigmond király 1395. április 29-i oklevelét mutatták be, a dézsma további fizetését írja elő.

1397.

Az esztergomi káptalan ez évi Canonica visitatióban lévő Pest megyére vonatkozó adatok: Dunántúli falvak: Damas, Barathy, Saagh nevű föld, Sasad és **Ewrs** bortizede Zsigmond király rendelkezéséből az esztergomi káptalané, amelyből bizonyos részt kap a plébános.

Szabályozott prépostságok: Sambok, Chewth. Apátságok: Thelky, Wyssegrad mellett Szt. Andreas.

1400. MÁJUS 1. RÓMA

IX. Bonifác pápa megerősíti Zsigmond király ama rendelkezését, amely szerint Sasad és **Wrs** plébániáinak kegyuraságát az esztergomi káptalannak adta.

1420. JANUÁR 13.

Buda város Jakab deák esztergomi várnagy birtokaiból 1985 forint értékű hitelezőjének, Capi Miklós fia András

özvegye részére kihalás, így a vár piacán két házat, **Wrs** faluban pedig Erd-i László és Bernhard Gáspár szőleje felé vezető út szomszédságában egy szőlőt.

1424. DECEMBER 30. RÓMA

V. Márton pápa utasítja a bécsi és a pannonhalmi apátot, hogy erősítse meg Zsigmond király ama intézkedését, amely szerint **Wrs**, és Sasad plébániák területén a tizedet az esztergomi káptalannak kell fizetni.

1425. AUGUSZTUS 20. RÓMA

V. Márton pápa IX. Bonifác pápa engedélyére hivatkozva megerősíti Zsigmond király ama rendelkezését, amely szerint **Wrs** és Sasad területéről a tized az esztergomi káptalant illeti.

1435. ÁPRILIS 24. BUDA

Miklós budaalsóvárosi plébános felszólítja Ágoston pesti plébánost, hogy a sasadi dézsmaper ügyében hallgasson ki tanúkat – többek között – Thekel-ről István Lőrincet, **Wrs**-ről Lőrinc fia Györgyöt, Zenthe Imrét és Bethes Mátyást, Sambok-ról Balázst.

1435. ÁPRILIS 26. BUDA

Sáry János fia Mihály pápai közjegyző átírta Miklós budaalsóvárosi plébános április 24-én kelt, és a pesti plébánosnak szóló felszólítását bizonyítja, hogy a sasadi dézsmaper ügyében lefolytatott tanúkihallgatáson, amelyen a plébános helyett, aki beteg volt és magyarul nem tudott, Pál káplán jelent meg és a tanúk között Thekel-ről István Lőrinc, **Wrs**-ről Lőrinc fia Gáspár és Bethes Mátyás, Sambokról pedig Balázs vallott.

1435. ÁPRILIS 27. BUDA

Ferenc budavári és Ágoston pesti plé-

bánosok a bázeli zsinat részére átírják V. Márton pápa 1424. december 30-i oklevelét **Vrs** és Sasad tizedjövendelmének az esztergomi káptalan részére történt meg erősítéséről.

1435. JÚNIUS 4.

A váci káptalan az esztergomi káptalan kérésére átírja V. Márton pápa 1425. augusztus 20-i oklevelét, amelyben IX. Bonifác pápa engedélyére hivatkozva hozzájárul, hogy Zsigmond király **Vrs** és Sasad határai közötti dézsmálási jogot az esztergomi káptalannak adta.

1527. DECEMBER 5. ESZTERGOM

I. Ferdinánd király Szapolyai János Zelyna várát Szlavóniában, továbbá az ő általa Kaly Jánosnak adott budai zsidóházakat, és a néhai Ádám diák (notarius maioris cancellariae suae) két **örsi** szövegét Myhalewyth Péter, János és Andrásnak adja.

1592. KOMÁROMI VÁR URBÁRIUMA

Ez a falu (**Örs**) közel fekszik Budakeszizhez, valamikor ez is a budai uradalomnak tartozott szolgálattal, most azonban a komáromi uradalomnak tartozik 2 nappal: György napkor 16 ft, Mihálykor ugyanannyit és egy török szőnyeget kb. 10 vagy 12 ft.

A Csik falura vonatkozó oklevelek 1541-ig

1296. AUGUSZTUS 1.

A veszprémi káptalan bizonyítja, hogy Benedek veszprémi püspök, miután az alábbi egyházak plébánosai, Ladomér esztergomi érsek levelével igazolták, hogy az érsek régi kiváltsága, hogy minden királyi és királynéi egyház és kápolna az övé és papja az ő zsinatán köteles

megjelenni, az ellenök indított perről lemondott. Az oklevél felsorolja Pál **örsi**, Mykou sasadi, Miklós **széki (de Cheh)**, János keszei, Domonkos szentjakabi és Péter fehéregyházi plébánosokat.

Bártfai Szabó 151. Eredetije: Esztergomi kápt. m. lt. 45-1-3, DF 237414. Átírta a budai káptalan 1352. ápr. 18. Esztergomi kápt. m. lt. 45-1-5, DF 237416, Wenzel X. 248. Bakács 258, Knauz II. 390, Budapest okl. I. 302. l.

1318. NOVEMBER 25. VESZPRÉM

István veszprémi püspök tiltakozik az ellen, hogy Pál segesdi, István leveldi, Ferenc sasadi (Sasag) és Pál **örsi (Vrs)** plébánosok az esztergomi érsek biztatására magukat az ő fennhatósága alól kivonták, a neki járó tizedet nem fizették, ami ellen a püspök a Szentszékhez fellebbez. A hártya eredetije a veszprémi káptalani magánlevéltárban található. A püspök a fentieket és a **széki (de Cheik)** plébánost 1320. szeptember 9-én kiközösíti.

Bártfai Szabó 181. Fejér VIII. 7. 131. Knauz II. 780, vö. Monum, Eccl. Strigoniensis III. 14 és 713. l. 1320. szeptember 27-én István püspök az ügyet János nyitrai, László pécsi és Benedek csanádi püspökök elé terjesztette, november 13-án pedig újra a Szentszékhez küldte fel. A hártya eredetije mindhárom püspök pecsétjével, a veszprémi káptalani magánlevéltárban található. Utóbb hozzájuk csatlakozott Miklós győri püspök is. Vö. a Veszprémi pkség. okl. II. 39. l.

1320. SZEPTEMBER 29. VESZPRÉM

„Mi, István, Isten kegyelméből veszprémi püspök és e hely örökös grófja, a királyi udvar kancellárja, tudatjuk mindazokkal, akiket illet, hogy minden egyház vagy templom az egyházmegye területén az apostoli egyházmegye hatáskörébe tartozik, hogy

apostoli joga az egyházmegyének és kötelessége is ismertetni, ha valami kiváltság megszűnik. A veszprémi egyházmegyében lévő Segesd (Segusdino), Lő (Leuend), Sasad (Sasagl), Őrs (Urs), Csejk (Cheik) egyházak papjai, Isten félelmét elhagyva a veszprémi egyház és a mi rendelkezésünk szerinti egyházlátogatást és más püspöki rendeletet elutasították. Magukat és egyházukat az esztergomi érsek joghatósága alá helyezték a nevezett érsek beleegyezésével, és a mi beleegyezésünk megkérdése nélkül. A nevezett őrsi és sasadi lelkészek rosszat rosszra halmozva, híveik lelkével nem törődve, a tizedet Őrs és Sasad a veszprémi egyháztól, ahová a magyar királyságban régi apostoli szokás szerint tartozott, maguknak tartották meg újból és újból. Atyailag többször tettük meg és kértük őket, hogy engedelmesek legyenek, térjenek vissza a boldog Mihály anyaegyházhoz. Fáraói lélekkel makacsul, visszatérni nem akarnak. Mi megátalkodott durvaságukat tovább nem tűrjük. Hivatalos kötelességünk a további elnézést megszüntetni és a nevezett lelkészeket ezenel kiközösítjük, és a kiközösítést írásban nyilvánosságra hozzuk. Kelt Veszprémben, Mihály arkangyal ünnepén, az Úr 1320. évében."

1320. SZEPTEMBER 29.

„És minthogy az esztergomi érsek, a saját érdekében, ha akarja elismeri, ha akarja nem ismeri el a kiközösítés ezen módját jogosnak, én István, a veszprémi egyház lelkésze és mint a veszprémi püspök, az apostoli székhez fellebbezek és apostoli döntést, határozatot kívánok. Mivel a nevezett István veszprémi püspök beadványa jogszerűnek látszik, azt írásunkkal helyesljük, igazoljuk. Kelt Fehérvár, Szent Vince hitvalló ünnepén a fenti évben. Isten kegyelméből Miklós püspök." Mon. Eccl. Strig. III. köt. 966. Ford.: Bucsi Lajos.

1320. SZEPTEMBER 29. VESZPRÉM
István veszprémi püspök többek között **Cheyk** és **Wrs** plébánosait kiközösíti, mert magukat az esztergomi érseknek vetették alá és a tizedet sem szolgáltatták be. Átírta Ivanka váradi püspök, 1320. nov. 13-án. Bakács 368. Veszprémi püsp. lt. Litt. adj. 10/b/1. DF 200103. – Miklós győri püspök, u. akkor Veszprémi püsp. lt. Misc. 11. DF 200105. László pécsi, János nyitrai és Benedek csanádi püspök u. akkor. Veszpr. püsp. lt. Dec. ep. 10, Litt. adj. 10/b/2. DF 200102, 200104. Knauz III. 713. Kumorovitz 109. Bártfai Szabó 181.

1321. NOVEMBER 17. AVIGNON
XXII. János pápa utasítja a pécsi püspököt, folytasson le vizsgálatot Ferenc Sasagh-i, Miklós **Cheyk-i** és Pál **Wrs-i** plébános ellen, akik az esztergomi érsek joghatósága alá vetették magukat. Átírta László pécsi püspök 1322. május 10-én. Bakács 375. Veszprémi kápt. m. lt. Csajág 1. DF 200805., Mon. Veszprém. IV. 318. Knauz III. 14. Kumorovitz 114.

1321. DECEMBER 1. ELŐTT, AVIGNON
XXII. János pápa megbízza a pécsi püspököt, folytasson le vizsgálatot, vajon a veszprémi püspök panasza Pál **Wrs-i**, Ferenc Sasag-i, János **Cheyke-i** és más plébánosok ellen helytálló-e? Bakács 377. Eredetije Veszprémi püspöki lt. Misc. 159. DF 200106. Mon. Veszprém II. 39. Kumorovitz 116.

1327. FEBRUÁR 4. VISEGRÁD
Miklós győri, Csanád egri és László pécsi püspökök bizonyítják, hogy a B... esztergomi érsek által összehívott zsinaton Henrik veszprémi püspök előadta, hogy a visegrádi, **örsi, széki (de Cheyk)**, sasadi, segesdi, leveldi és egyéb nagyszigeti plébánosok

bániák a veszprémi egyházmegyéhez tartoztak, de azokat az érsek erőszakosan elfoglalta. Erre B... érsek azt ajánlotta, válasszanak ki 2-2 bírót az ügy elintézésére. Ez megtörtént, a püspök Csanád egri püspököt és János honti főesperest, az érsek pedig Miklós győri püspököt és Miklós pozsonyi prépostot választották ki bírakká, de az érsek a többször kitűzött és elhalasztott határidőkre sem intézkedett a bírák összehívásáról. A hártya a veszprémi kpt. magánlevéltárában. Misc. 16. Bártfai Szabó 211. Mon. Eccles. Strigon. III. 716. l., DF 200140. Bakács 429, Kumorovitz 174.

1340. MÁJUS 15. AVIGNON

XII. Benedek pápa meghagyja a császári prépostnak, hogy a veszprémi püspöknek **Wrs**, Sasag és **Chek** plébánosai elleni perében a fellebbezés kizárásával hozzon ítéletet. Bakács 518. Eredetije Veszprémi püsp. lt. Dec. ep. 3. DF 200186. Mon. Vespem. II. 89. Kumorovitz 329. Bártfai Szabó 260.

1346. JÚNIUS 16. BUDA

Buda város hatósága előtt Töttös, Wysseggrad várnagya, ajtónálló mester, minthogy fia Miklós Veydner (dictus) Hanus lányát, Katalint feleségül vette, 400 forint értékű nászajándékot ad, Hanus pedig házat, **Cheek** faluban két, Kereked szőlőhegyen pedig egy szőlőt. Bakács 598. Eredetije DL. 76807. (Sándor Metternich cs. lt.) Bártfai Szabó 297.

1352. ÁPRILIS 18. BUDA

A budai káptalan Ádám Kezu-i, Lökös Alba-i, Mihály **Wrs-i**, Jakab **Cheek-i**, valamint a szentjakabfalvi és a sasadi plébános kérésére átírja a veszprémi káptalan 1296. augusztus 1-jei oklevelét, amely szerint Kezu, **Wrs**, **Cheek**,

Fejéregyház, Szentjakabfalva és Sasad tizede az esztergomi káptalant illeti meg, s a veszprémi püspök a nevezett plébánosok elleni perétől visszalép. Bakács 660. Eredetije Esztergomi kápt. m. lt. 45-1-5. DF 237416. Bártfai Szabó 317. Fejér VI. 2. 58. l. Monum. Eccl. Strig II. 390.

1395. ÁPRILIS 29. BUDA

Zsigmond király meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy **Örs (Wrs)** és **Szék (Chyk)** birtokokon lakó királyi jobbágyoktól ősi kiváltságaik és jogaik ellenére tizedet ne követeljenek, mert ezáltal a két falu esetleg elnéptelenedik. (Átírva De Ponto Antal esztergomi érseki helynök 1396. február 28-i oklevelében, amely szerint a tized-nemfizetés miatt perbe vont Weres János, Zwcz Demeter, Pathkan Miklós és Nycus **cheyki**, Mezaros dictus Demeter budai és **ewrsi** hospesek mutatták fel eredetijét. Bártfai Szabó 474. Az esztergomi kpt. magánlvt. Fejér X. 2. 283. Bakács 1066.

1396. FEBRUÁR 28. ESZTERGOM

De Ponto Antal vicarius, sebenicoi püspök az esztergomi káptalannak Weres János, Swcz Demeter, Pathkan Miklós, **Cheyk-i** Nikus és Buda-i Mészáros Demeter **Wrs-i** hospesek ellen a Vrs hegyen levő szőlők dézsmájának megtagadása miatt indított perében, habár az alperesek Zsigmond király 1395. április 29-i oklevelét mutatták be, a dézsma további fizetését írja elő. Bakács 1077. Eredetije Esztergomi kápt. m. lt. 45-1-11. DF 237421. Fejér X. 2. 372., ZSO. I. 4282. Bártfai Szabó 476.

1404. ÁPRILIS 4. BUDA

Buda város hatósága előtt Keszei (Kezew, Kezzew) Péter budai polgár elismervén, hogy Márton örménynek (Armenus)

260 akó borral és 12 forinttal tartozik, elzálogosítja neki a természettel együtt a **Szék** (**villa Chék**) határában Szalai Tamás és Széki Miklós földjei közt levő, továbbá a Sasadon Sós Mátyás és Márton magyar aranyműves földjei közé eső szőlőjét azon feltétellel, hogy a bort, mint szokásos, kirakással eladhatja, de se a szőlőket, se azok jövedelmét el nem idegenítheti.

Bártfai Szabó 497. Eredetije DL 8948, ZSO II. 3092. (Cornides másolata, akadémiai kéziratár.) Bakács 1175.

1404. ÁPRILIS 4. (F. VI. P. PASEC)

Rawcan Péter nevű pestújhelyi bíró, esküdtek és közönséges polgárok előtt Kesző Péter budai polgár adóssága fejében, amely 260 köből bort és 12, száz új dénárral számított forintot tesz ki, Örmény Márton budai polgárnak az idei szüretig elzálogosítja két szőlőjét, az egyiket **Csik tanya** területén a **Sek**-nek nevezett Sala Tamás és Miklós szőlője szomszédságában, a másikat a sasadi hegyen a Sosek Máté Márton szőlője mellett. Kipréselt borban kötelezi magát, hogy a termésből megfizeti neki tartozását, oly módon tartja a bort a kádban, miként e vidéken Kesző Péter szomszédai köröskörül eladásra kitenni szokták. A szőlőket és a bort pedig mindaddig nem adja el, amíg kötelezettségének eleget nem tett. (A szöveg elején jobb felől: Ninderthaim Lőrinc esküdt javaslata. Papíron, hátlapján vörös pecsét nyomával.) ZSKO II/I. 3092. DL. 8948. Szövegváltozat. Ford.: Bucsi Lajos.

1455. MÁJUS 15. SZEBEN

Pálóci László országbíró előtt Besenyei László fia Mihály és fiai: Imre, János, Lambert, Barnabás és György, másrészt Therpesi Péter fia Miklós, megfontolva azt, hogy egy apától és anyától szár-

maznak, egymást kölcsönösen örökösül fogadják: ha Mihály fiai halnának meg utód nélkül, Besenő, Zeleus, Farnas-on levő birtokai Miklósékra, ha az utóbbi, úgy Terpes egész b., továbbá **Zeck-en** levő részei Mihályékra szálljanak.

Bártfai Szabó 813. (Egyszerű másolata a br. Orczy cs. levéltárában.)

1528. FEBRUÁR 1. BUDA

I. Ferdinánd király „*néhai Byro Orbán és Mihály kőházát, kik a múlt években feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megölettek, Cheek birtokban, Pilis megyében ns. (Ziódy Kozár) Miklós, volt visegrádi alvárnagynak adja*”. Bártfai Szabó 1485. Királyi könyvek I. 111. 1.

A Horhi falura vonatkozó oklevelek

1300. OKTÓBER 13. BUDA

István comes alországbíró, a király által kirendelt Tamás nyitrai és Borsy-i ispán, Bolug nemzetségbeli Oth fia, Herricus magister ülnökkel és más bárókkal, illetve nemesekkel egyetértésben, a János magister Kukullev-i és Lőrinc magister Ozd-i főesperes által képviselt erdélyi Szent Mihály egyház káptalanának viszszaítéli a Pest megyei **Hurhy** birtokot, melyet néhai Rodolphus magister budavári (de castro Budensi) polgár 22 esztendőn át, egészen élete végéig bitorolt és jelenleg fia, Miklós tart kezében, miután ez háromszori felszólításra sem tudta oklevelekkel igazolni azt az állítását, hogy apja **Hurhy** harmadát csere, harmadát vétel, harmadát pedig (IV.) László király és felesége, Erzsébet királyné adományából jogosan birtokolta, a pervesztes Miklóst pedig örök hallgatással sújtja.

1300. OKTÓBER 17. BUDA

István comes alországbíró a budai kápta-

lannak: Küldje ki tanúbizonyságát, kinek jelenlétében Chepan comes fia, János magister királyi ember, határjárás kíséretében, iktassa be az erdélyi káptalant a Rodolphus magister fia: Miklóstól viszszerzett **Hurhy** nevű birtokába.

1300. OKTÓBER 19. BUDA

A budai káptalan jelenti (III.) András királynak, hogy István comes alországbíró 1300. október 17-i kérésére Chepan comes fia, János magister tanúbizonysága, János dékánkanonok jelenlétében beiktatta a (gyula)fehérvári káptalant **Hurhy** birtokába és annak határát is megjárta.

1300. NOVEMBER 7.

(III.) András király Szent Mihály arkangyal erdélyi egyháza káptalanának Lőrinc magister Ozd-i és János magister Kukuleu-i főesperes útján előadott kérésére megerősítve átírja István alországbírónak 1300. október 13-án és a budai káptalannak 1300. október 19-én az erdélyi káptalan **Hurhy** nevű birtokával kapcsolatosan kiadott oklevelét. Az oklevél István magister (gyula)fehérvári (Alba Jule) főesperes, alkancellár keze által kelt.

1332–1337. PÁPAI TIZEDJEGYZÉK

Kivonat:

Horky (Horhi): Pál plébános fizet 4 garast.

1335. JÚLIUS 6.

I. Károly király jóváhagyja, hogy Wlweng budai polgár leányára, Polyan fia Péter feleségére hagyományozta **Hwrhy**, Tarnok és Scenersebet (Scenelsebeth, Zenthelsebeth) birtokát.

1421. AUGUSZTUS 17.

A fehérvári káptalan előtt Gyulai István fia, Mihály — többek között — **Horhy**

és Tarnok felerészét testvéri szeretetből átengedi nővérének, Dwskow-nak, Somi András fia Tamás feleségének.

1467. MÁRCIUS 21.

Pest mellett – Mátyás király előtt – Pest megye közgyűlésén Inárci István, Serkei Lóránt fia György, fia János, fia Mihály nevében bejelenti, hogy Szapolyai Imre szepesi főispán és testvére István öt év előtt elfoglalták a panaszosok Dwnawycz várát Szepes vármegyében és tartozékait: Agárd birtokot Nógrád, Zentfalwa, **Horhy**, Tharnok brt. Pest m. és kőházat Budán Pilis megyében.

Bozynkai Balázs a Szapolyaiak nevében elismeri, hogy a birtokok valóban a kezükön vannak, de erre vonatkozólag okleveles bizonyítékokkal rendelkeznek. Ezek bemutatására a király Szent György nyolcadát tüzi ki.

1507. FEBRUÁR 4.

A budai káptalan jelenti Perényi Imre nádornak, hogy meghagyására Gyulai László kanonokot kiküldte, hogy Pernezi Iso István királyi emberrel együtt Hassaghi István özvegye Katalin, akkor Krassófüi Orbonáz Györgyné javára Endrédi Somogyi Imre ellen Wal és Wreb birtokait Fejér megyében, **Horhy**, Pilis és Tharnok bt. Pest megyében négy egyenlő részre felossza, s azok egyikébe a panaszost bevezesse, de Thersek Gergely váli bíró Somogyi nevében a felosztásnak és beiktatásnak kivont karddal ellentmondván, megidézttette.

1513. MÁRCIUS

A budai káptalan előtt ns. Runnya-i Soldos Pál Pelsőci Bebek János neje, Katalin (Somi Jósa leánya) és gyermekeik Imre és Ferenc nevében tiltakozik az ellen, hogy a király Almás várát Ko-

los, Gezthes birtokokat Fejér megyében, Csákvár, Szentgyörgy birtokot, Vál birtokrészt, Búza vst., Olah Gorbó birtokot Doboka megyében, **Horhy** birtokot Pilis megyében, Tharnok birtokot Pest megyében, Som birtokot Somogy megyében, végül Korothnaszentjános birtokot Valkó megyében Katalin testvérének, Somi Jósa Gáspárnak adja.

1513. ÁPRILIS 20.

A budai káptalan előtt Somi Gáspár Fejér megyei főispán Regedei Pemflinger Márktól Szent Miklós napjáig kölcsönöz 1400 forintot, amit ha jelzett határidőre nem tudna visszafizetni, zálogul leköti neki Tárnok birtokot Pest és **Horhy** birtokrészt Pilis megyében.

1515. ÁPRILIS 14. BUDA

Szentgyörgyi és Bazini gr. országbíró előtt Pemflinger János özvegye, Orsolya (Galyncer Lénárt felesége) a Somi Józsa fia, Gáspártól zálogba bírt **Horhi** pilis-megyei birtokot a benne lévő udvarházzal és Tharnok Pest megyei birtokot 1400

arany forintért elzálogosítja Perényi Imre nádornak, nejének Dorottyának, Ferenc és Péter fiainak.

1519.

Ákosházi Sárkány Ambrus **Horhyban**, Pest megyében levő udvarházát 3000 forintért eladja Batthány Benedeknek, feleségének Katalinnak és János, Orbán, Farkas és Mihály fiainak.

1528. FEBRUÁR 14. ESZTERGOM

I. Ferdinánd király megerősíti II. Lajos király oklevelét, amely szerint Salmaar várat és falut, amely Thurzó Elek királyi kincstartó a királynak átengedett, továbbá udvarházát **Horhy**, szintén Pilis megyében és Bánhida vs.-t, vámmal Komárom megyében a Nándorfehérvár elvesztése miatt hűtlennek nyilvánított Héderváry Ferenc többi birtokával együtt Bakyth Pálnak, feleségének Theodóranak és leányának Margitnak, továbbá Manoylo, Komlyen, Demeter, Mihály nevű testvéreinek adja.

Budaörs főutcája az 1950-es évek elején

ÚJRATELEPÍTÉSI SZERZŐDÉS – 1721. ÁPRILIS 21. (FI)

Az eredetileg német nyelven írt szerződés magyar nyelvű fordítása:

„A mai, a végén írt keltezés szerint, egyrészt gróf Bercsényi Zsuzsanna nagyasszony, másrészt a grófnő által újonnan szervezett és telepített Budaörs falu és az egykori község lakói között a következő szövegű szerződés állapítottatott és határozott meg, tehát:

1. A fent nevezett újonnan telepítendő Budaörs falunak, amelynek telepítése és beépítése most történik, a grófi földesúrnő megígéri mindazoknak, akik itt háztelket akarnak foglalni és azon letelepedni, hogy a mai keltezéstől számítva három éven át szolgáltatás és robot nélkül lakhatnak és megfizeti a szokásos uradalmi adományokat, hogy ezen idő alatt felépítsék végleges házaikat. De ha néhányan csak egy év múlva, vagy azon túl érkeznének, ők is csak a meghatározott három évre és nem tovább élvezhetik az uraságtól kapott három évet.

2. A grófi földesúrasszony megígéri, hogy a megyét és a császárt illető adókat és előfogatolásokat teljesítését három évre magára vállalja.

3. A kijelölt házhelyeken kívül mindenki részére egy darab szántót és rétet biztosítanak, melyek örökölhetően a házzal használhatók.

4. Megengedett, hogy mindenki szükség szerint a szántókon és réteken tuskózzon, anélkül, hogy első és második évben kilencedet kelljen adni.

5. Megengedett, hogy szőlőket telepítsenek. A grófi földbirtokos-asszony megígéri, hogy mindenki öt évre kilenced nélkül használhatja az új telepítésű szőlőket.

6. A nagyra tartott grófi földesúrasszony Újévtől Mihály napjáig fenntartja magának a bormérési jogot, mely Mihály naptól Újévig három éven át a községet illeti, de a

húsvágó működtetése egész éven át az uraságot illeti.

7. A grófi földesúrasszonyt illeti mától kezdve örökké – a három szabad évet kivéve – mindennemű mezei termék kilencede, a káposztát és a bort sem kivéve.

8. A magyar királyság ezen részén szokásos heti egynapi robot helyett a három szabad év letelte után a letelepülők évente négy nap robotot és négy forintot fognak házanként teljesíteni. A robotnapokat az uraság ott és ahhoz használja fel, ahol annak szükségét látja.

9. A jelzett robot és pénzadomány alól senki sem lesz kivéve, minden lakó köteles lesz rá.

10. A szerződésbe senkit nem lehet bevonni az uradalom, illetve az előljáró uradalmi tisztviselő tudta nélkül.

11. Amennyiben a lakosság közül valaki tovább akar állni, ne mehessen el addig, míg a grófi földesúrasszonytól hozzájárulást és engedélyt nem nyert, és hogy a távozó háztelke ne maradjon üresen, azt más alkalmasnak kell átadni.

Ha ez nem így történik, a község közösen viseli a felelősséget és a kárt, mely az uraságot érte. Ezenkívül, ha néhányan kedvet kapnának és titokban megszöknének, az egész község felel azért, hogy ezek vagyonát addig őrzi, míg az uraságnak, illetve az előljáró tisztnek ezt nem jelezték.

12. Mindenki köteles házát úgy elhelyezni és építeni, ahogyan azt az uraság megparancsolta, ahogyan egyesek már megkezdték az építkezést. Minden ház elé annyi hársfát kell ültetni, amennyi az uraság kimérése szerint szükséges, és ezeket ápolni. Ha egy kimaradna, helyette másikat ültet, hogy ne legyen hiány.

13. Nem megengedett, hogy mindenki tetszése szerint döntse a fákat, mert egy

bizonyos terület lesz kijelölve, ahonnan a szükséges fát kitermelni és hazavinni lehet. Különben büntetés terhe mellett tilos a fakitermelés, a ló és a kocsi is zálogolásra kerül.

14. Mindenki köteles az urasági gazdasitzteknek engedelmeskedni és mindenkor kellően tisztelni, mert ezek az uraságtól előljárókul vannak kijelölve.

15. Ez a szerződés, mint ahogyan már jelezve van, a mai nappal érvénybe lép. Ezerhét százhuszonegytől ezerhét százhuszonhétig lesz érvényes, de a hat évből az első három év szabad, a második három évet pedig úgy tartjuk, ahogy fent megjelöltük. Az urasági bért évnegyedről évnegyedre becsületesen, hűségesen megfizetjük, hogy vesződség nélkül újra megerősítve lehessen.

Ez a szerződés kétoldalúan aláírva és tanúk előtt készült. Mivel jelenleg az újonnan települt Budaörs falunak nincsen saját pecsétje, így hát a lakók megbízottjai tanúként a szerződést megerősítik, akik egy példányt kapnak belőle.

Kelt Zsámbékon, 1721. április 21-ik napján.

Zichy Zsuzsanna született Berchény, valamint Senn Sebestyén, Dintzl Keresztény, Singer András, Freu Simon, Kessler Ádám.”

A SZERZŐDÉS MEGÚJÍTÁSA 1727. ÁPRILIS 24-ÉN, ZSÁMBÉKON

Akkor, hat év elteltével – mint ahogy a fenti szerződésben számoltak – megújították az első, 1721. évi szerződést.

Jelentős különbséget nem találunk a két okmány között, csupán az 1727. évi szerződést 13 pontba sűrítették össze, és néhány kifejezést pontosabban meghatároztak. Csak nyolcnaponként voltak robotra kötelezve, az előző négynaponkéntival szemben, mégpedig: „Akinek állata van, állattal, akinek nincs nélküle.”

Az aláírások a következők:

„s. G. Zichin, (Susanna Grafin Zichy – Zichy Zsuzsanna grófnő)

-pecsét, mely koronát ábrázol.

Martin Schönle, pecsét: S. L. – jelenleg bíró

Christian Dentzel – esküdt +

Michael Senn – esküdt, pecsét: M. S.

Sebastian Arnolt – esküdt +

Jörg Schwartz – Wsküdt +

A SZERZŐDÉS MEGÚJÍTÁSA 1730. ÁPRILIS 24-ÉN, BUDAÖRSÖN.

A szerződés szövege az 1727. évivel megegyezik.

Aláírások:

„ezt az okmányt mint jelenlegi bíró írom alá az egész község nevében, a két esküdttel együtt, Michael Senn, Mathis Skirr, Christian Dentzel.”

A SZERZŐDÉS MEGÚJÍTÁSA 1733. ÁPRILIS 24-ÉN, ÓBUDÁN

Ezen az okmányon már Budaörs község saját pecsétje is rajta van. A dokumentumot a község előljárói írták alá: Martin Arnolt, mint kijelölt bíró, Johannes Ritscheit, Martin Bartischer, Michael Haslinger és Hanns Müller esküdtek.

BUDAÖRS KÖZÉPÜLETEI A XVIII. SZÁZADBAN (FI)

1. RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

(ÉPÜLT: 1738–1751)

Az 1738 és 1851 között épült római katolikus templom tervrajza Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 216/3. Hátsó címfelirat: *A budaörsi újjított templom tervrajza, amelyet a Bács-i királyi kamarai adminisztráció 1780. július 9-én küldött meg. No 3.* Nyilvántartási keltezés: 1782. július. A tervrajz felirata: *A budaörsi régi építésű templom az Óbudai uradalomban.* A tervrajz készítője: Franz Xav. Gföller óbudai kőművesmester.

2. RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

(ÉPÜLT: 1801–1810)

Az 1801 és 1810 között épült római katolikus templom alaprajza. Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 197/9. Hátsó címfelirat: *A kir. Óbudai Kamarauradalomban Budaörsön újonnan építendő templom tervrajza.* (Nyilvántartási keltezés: 1780. augusztus.) A tervrajz címfelirata: *Ácsmesteri alaprajza a királyi kamarai Óbudai Uradalomban Budaörsön újonnan építendő templomnak.* Számozott jelölések: No 1 – Alap- vagy munkaszint 2 – Tetőgerendázat 3 – A és B pontok közötti metszet és kötéminta 4 – C és D pontok közötti metszet 5 – Régi torony 6 – Új sekrestye Buda, 1780. március 10. A tervrajzot készítette: Franz Xav. Hacker, budai polgári ácsmester.

3. RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

(ÉPÜLT: 1801–1810)

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 216/4. Hátsó címfelirat: *A kamarai Budaörs községbe helyezendő új templom tervrajza és a toronnyal való egybeépítése, melyet a Bécsi Királyi Kamarai adminisztráció 1780. július 9-én küldött meg. No 4.* (Nyil-

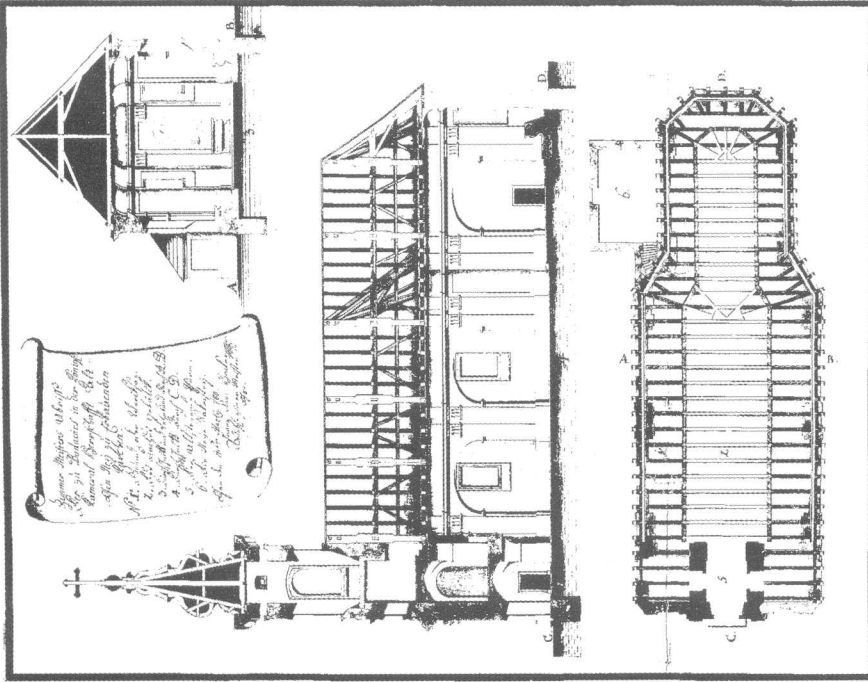
vántartási keltezés: 1782. július) A tervrajz címfelirata: *A budaörsi 3. róm. kat. templom alap- és homlokzati tervrajza.* Jelölések: **a** – A templomhajó **f** – A régi megmaradt torony **b** – A szentély **g** – A keresztelőmedence helye **c** – A sekrestye **h** – Homlokzat **d** – E betű jelzése hiányzik **i** – K és L pontok közötti keresztmetszet **e** – A kórus és a szószerk lépcsői. Óbuda, 1780. június 6. A tervrajz készítője: Franz Xav. Gföller kőművesmester.

4. PAPLAK TERVRAJZA (1795)

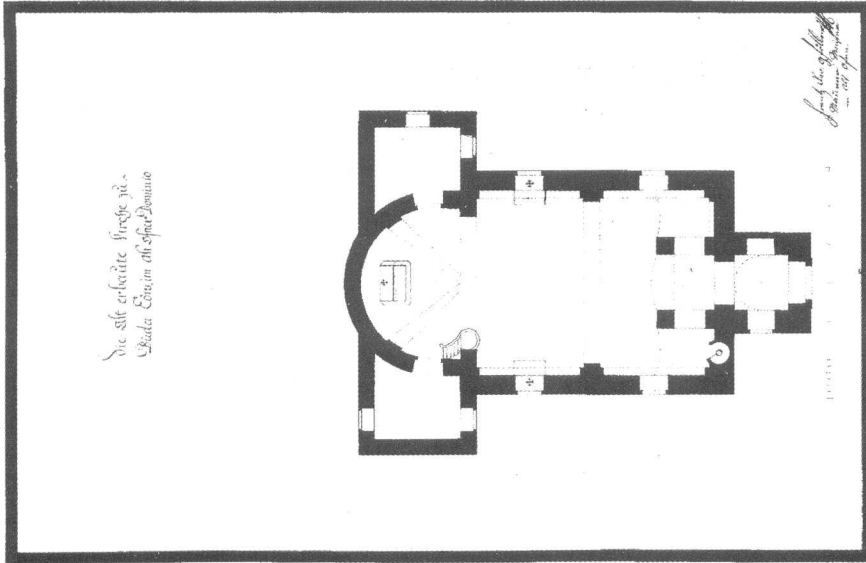
A budaörsi paplak tervrajza. Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 511/7 Hátsó címloldal: *139 No CXXXIX No 11.008/1786.* (Nyilvántartási keltezés: 1795) Az alaprajzba írt jelölések: A pap szobája, alatta a pince. Lépcső (a pincébe). Padláslépcső. Árnyékszék. Káplánszoba. Konyha. Cselédszoba. Kamra. Megjegyzés: A tervrajzkészítő neve nincs feltüntetve.

5. PAPLAK: ÉPÜLT 1743-BAN

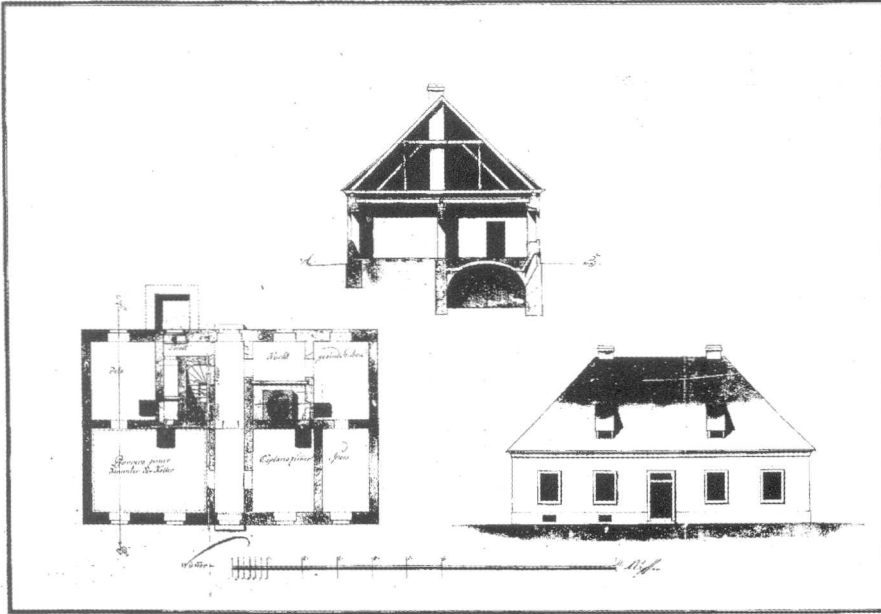
Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 1334/2. Hátsó címfelirat: *„B” melléklet – A budaörsi régi lelkészlak (paplak) tervrajza. No 6484/1786.* A tervrajz címfelirata: *A kir. Óbudai Kamarauradalomban található, teljesen dűledező (rozzant, omladozó) lelkészlak (lelkésmajor, tanya, gazdaság) alaprajza.* A tervrajzba írt jelölések: Balról jobbra: Ló- és tehénistálló; Udvar; Kocsizín és préspajta; Pincelépcső; Kapu; Kert. A pap úr szobája: Előszoba; Árvák kamrája; Konyha; Cselédek szobája. Megjegyzés: Az eredeti rajzon pirossal húzott körbefutó vonal mutatja az új paplak elhelyezését. A tervrajz Készítői: Franz Xav. Hacker ácsmester és Anton Joseph Oeschner kőművesmester.

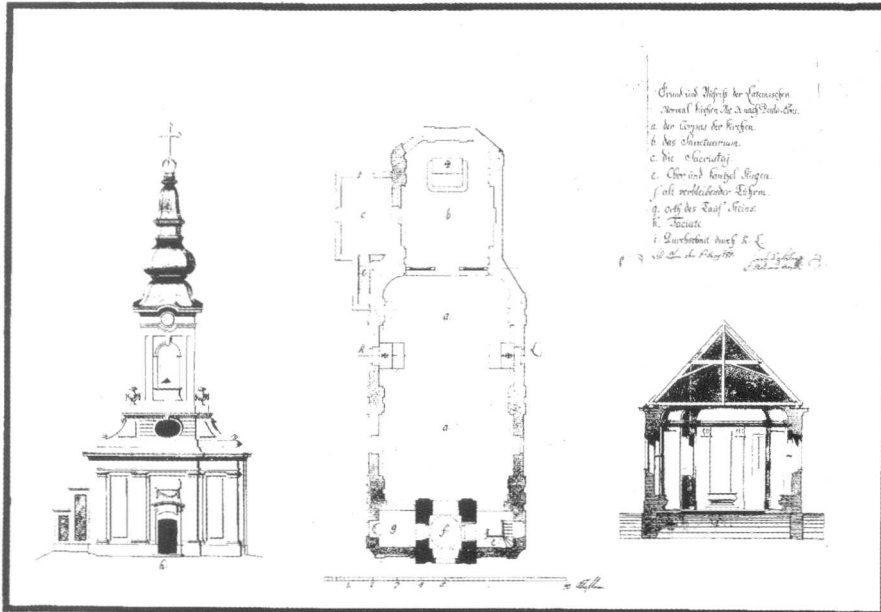
2. A királyi kamarai Óbudai uradalomban, Budaörsön újonnan építendő templom ácsmesterei alaprajza (No 197/9)

1. A budaörsi régi építési templom az Óbudai uradalomban (No 216/3)

4. A Budaörsi paplak tervrajza (No 511/7)

3. A budaörsi (harmadik) római katolikus templom alap- és homlokzati tervrajza (No 216/4)

6. PAPLAK ALAP-ÉS HOMLOKZATI

TERVRAJZA (1786. FEBR.16-ÁN)

Az újonnan építendő paplak alap- és homlokzati tervrajza. Jelzete: OL T62 Kamarai tervtár No 1334/1. Hátsó címfelirat: *Az Óbudai kir. Kamarauradalomban Budaörsön újonnan építendő paplak alap- és homlokzati tervrajza. Számozott jelölések: 1) Előszoba. 2) Fogadószoba. 3) Két szoba a pap úr részére. 4) Káplánszoba. 5) Konyha. 6) Cselédszoba. 7) Éléskamra. 8) Az éléskamra előszobája. 9) Bejárat az árnyékszékhez és a padláslépcsőhöz. 10) Két elkülönített árnyékszék. 11) Lóistálló. 12) Tehénistálló. 13) Kocsiszín és présszín, ami alatt pince van, egyedül innen érhető el az alapozás. 14) Fapajta, benne pince és padláslépcső. 15) Kút. 16) Két nagy behajtókapu és egy kicsi kapu. 17) Kapu a kertbe. 18) Udvar. 19) Keresztmetszet A és B pontok között. 20) Keresztmetszet C és D pontok között. 21) Nyugati oldali homlokzat E és F pontok között. Készült Budán, 1786. február 16-án. A tervrajz készítői: Anton Joseph Oesner kőművesmester és Franz Xav. Hacker ácsmester.*

7. PAPLAK: ÉPÜLT 1788-BAN

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 197/10. Hátsó felirat: *Lit. C. Az Óbudai kir. Koronauradalomban, Budaörsön újonnan felépítendő paplak tervrajza. (Nyilvántartási keltezés: 1780. augusztus) A tervrajza címfelirata: Az Óbudai kir. Kamarai Uradalomban, Budaörsön újonnan megépítendő paplak ácsmesteri alaprajza. Betűvel történt jelölések: A) A tetőalap vagy fedélszék rajza. B) Annak gerendázata. C) Oldalnézet vagy vázminta. D) A tető keresztmetszete. E) A fél homlokzat. Délre nyíló. A tervrajz készítője: Franz Xav. Hacker, budai polgári ácsmester.*

8. PAPLAK TERVRAJZA: 1780. AUG.

Az újonnan építendő lelkészlak tervrajza. Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 197/1. Hátsó címfelirat: *A budaörsi lelkészlak tervrajza, amelyet 1780. március 9-én a Zombor-i kir. Kamarai adminisztráció küldött meg. No 3. (Nyilvántartási keltezés: 1780. augusztus.) A tervrajz címfelirata: „A” lap I. terv. Az Óbudai Uradalomban Budaörsön újonnan építendő paplak. Számozott jelölések: 1) Bejárat. 2) Ebédlő. 3) A pap úr két szobája. 4) A káplán úr szobája. 5) Bejárat a fűtőszobába és a padlásfeljáróhoz. 6) Konyha. 7) Tároló. 8) Kamra. 9) Lépcső. 10) Kocsiszín, ahol az árnyékszékek is vannak. 11) Istálló. 12) Két kicsi bejáróajtó. 13) Pince keresztmetszete. 14) Szobák keresztmetszete. 15) Két nagy kapu. 16) A teljes épület tornáca négy oszloppal. 17) A régóta álló kerítésfal. 18) A kertbe nyíló kapu. A tervrajz készítője: Franz Xav. Gföller kőművesmester, Óbudán.*

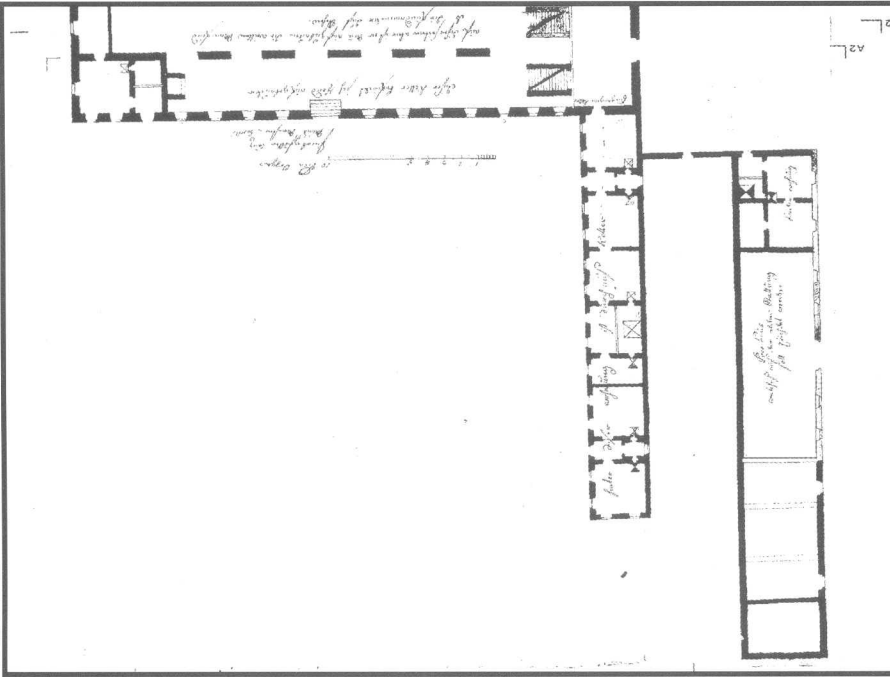
9. PAPLAK GAZDASÁGI ÉPÜLETEI

A paplak gazdasági épületei. Jelzete: OL T62. Kamarai leltár No 511/11. Hátsó címfelirat: *A budaörsi paplakhoz megépíteni szükséges présház és kocsiszín, valamint ló- és szarvasmarha-istálló tervrajza. No 6744: 1787. A tervrajzba írt jelölések: A bal sarokban: Trágyatároló. Az udvar jobb sarkában: Lóistálló. Szarvasmarha-istálló. Présház és kocsiszín. Fapajta. Régi pincelejárát (lépcsős). Az udvar közepén: Udvar = Hoff. Kút. A tervrajz alján: A már engedélyezett papi lakóépület. A tervrajz készítői: Anton Joseph Oeschner, kamarai kőművesmester és Franz Xav. Hacker, kamarai és polgári ácsmester. Keltezés: Buda, 1787. január 17.*

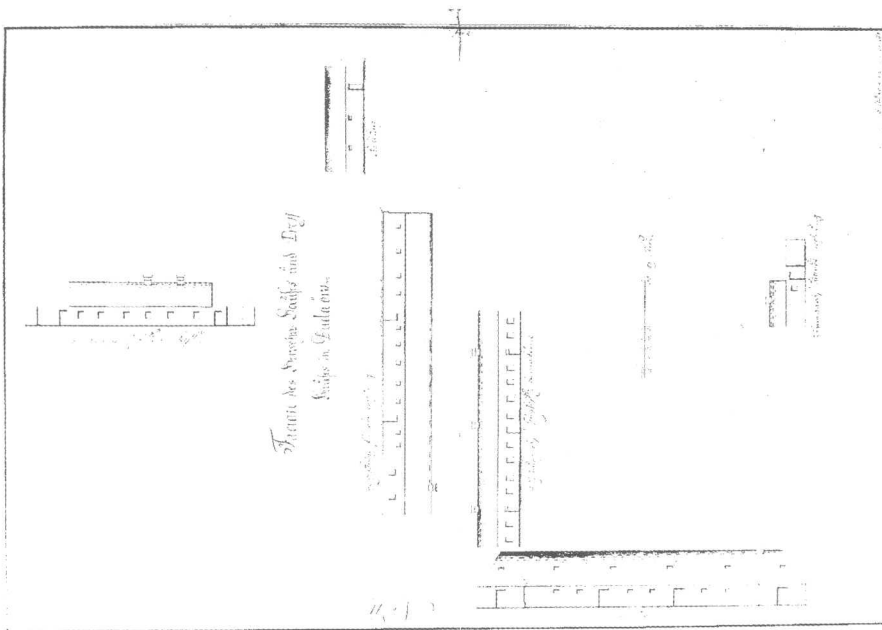

12. A Budaörsön lévő uradalmi ház és pince épületének alaprajza (No 1/1)

11. A Budaörsön lévő uradalmi ház és pince épületének alaprajza (No 201/2)

10. ELEMIS ISKOLA (1780)

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 197/6. Hátsó címfelirat: *D. No 4. számú tervrajz. A Magyar kir. Udvari Kamarától 1779. október 26-án megküldött budaörsi elemi iskola tervrajza.* (Nyilvántartási keltezés: 1780. augusztus.) A tervrajz címfelirata: *Littera D Plan III. Iskolatervrajz Budaörsön, a kamarai Óbudai uradalomban.* Számozott jelölések: 1 – Tanítói szoba és konyha 2 – Lányok és fiúk tanterme 3 – Kamra és pincelépcső, felette padláslépcső 4 – Istálló, alatta pince 5 – Két árnyékszék A tervrajz készítője: Franz Xav. Gföller óbudai kőművesmester.

11. URADALMI ÉPÜLET I.

(ZICHY-KASTÉLY)

Az uradalmi ház (I.) Jelzete: OL T1 Delineationes aedilium Fasc. 3. No 201/2. Hátsó címfelirat: *Budaörsi uradalmi ház tervrajza Fasc. 3. No 201/2. No 384.* A tervrajz címfelirata: *Az uradalmi ház és présház homlokzata Budaörsön.* Az egyes rajzok alá írt jelölések: Nagy juhakol. Istálló. Uradalmi kovács háza. Az uradalmi hivatalnok lakása. Présház. Szőlőori lakás. A terv készítője: J. Gföller gödöllői kőművesmester.

12. URADALMI HÁZ II.

(ZICHY-KASTÉLY)

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 1/1. Hátsó címfelirat: *A Budaörsön lévő uradalmi nagyház és pince épületének alaprajza.* (133 No 8, 1773. február) A tervrajzba írt jelölések: Az aláírás alatt: *Ez a pince már fel van építve.*

Ezen az oldalon azonban most kell újonnan felépíteni és az alapfalakat is ki akarják építeni. Új pincelépcső. Bejárat a pincébe. E lakás mögött van a pinceátjáró. Alatta: Présház, amit a régi istállóból kell kialakítani. Mindkettő lakás. A terv-

rajzot készítette: Jacob Gföller gödöllői kőművesmester.

13. URADALMI HÁZ III.

(ZICHY-KASTÉLY)

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 188/2. Hátsó címfelirat: *Budaörsi pince-nagyobbítás tervrajza. Fasc. 2. No 200 „B”* (A nyilvántartás keltezése: 1799. december 9.) A tervrajz címfelirata: *Budaörsi uradalmi ház, présház és pince alaprajza.* Jelölések: A) A présház fele szélességben a régi pince, teljes hosszúságában, oszlopok nélkül. B) Az újonnan tervezett pince, a szélesség másik felében, az alapozás elérhető alátámasztással. C) A pince felett álló présház, amelyből lépcsők vezetnek a pincébe. D) Hatszobás, egy konyhás és két bejáratú lakóépület. E) Az új és a régi pince keresztmetszete. F) A présház és a lakóépület homlokzati tervrajza. G) A régi pincéből az újba vezető két bejárat. A tervrajz készítője: Jac. Gföller kőművesmester.

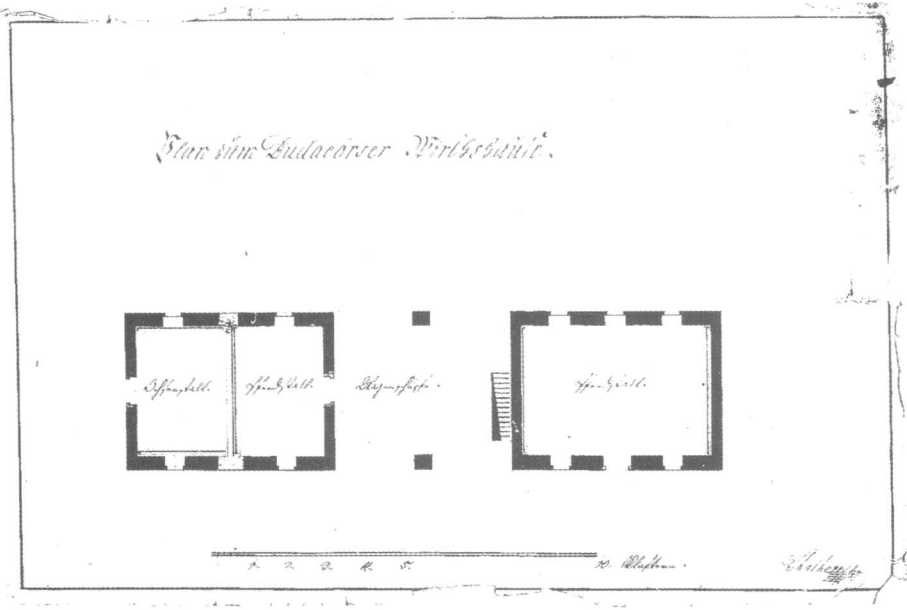
14. MAGTÁR ÉS CSÉPLŐSZÉRŰ

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 1374/2. Hátsó címfelirat: *„A” jelölésű melléklet. – A kir. Kamarai Óbudai Uradalomban Budaörsön újonnan építendő magtár és cséplőszérű.* A tervrajz címfelirata: *A kir. Kamarai Óbudai Uradalomban Budaörsön újonnan építendő magtár és cséplőszérű alap- és homlokzati rajza.* A tervrajzba írt jelölések: Az ácsmester alap- vagy épületrajza. Cséplőszérű, fagerendákkal fedetten. Cséplőszérű favánkosos alaprajzzal. A tervrajz készítője: Franz Xav. Hacker kamarai és polgári ácsmester Keltezés: Buda, 1788. január 15.

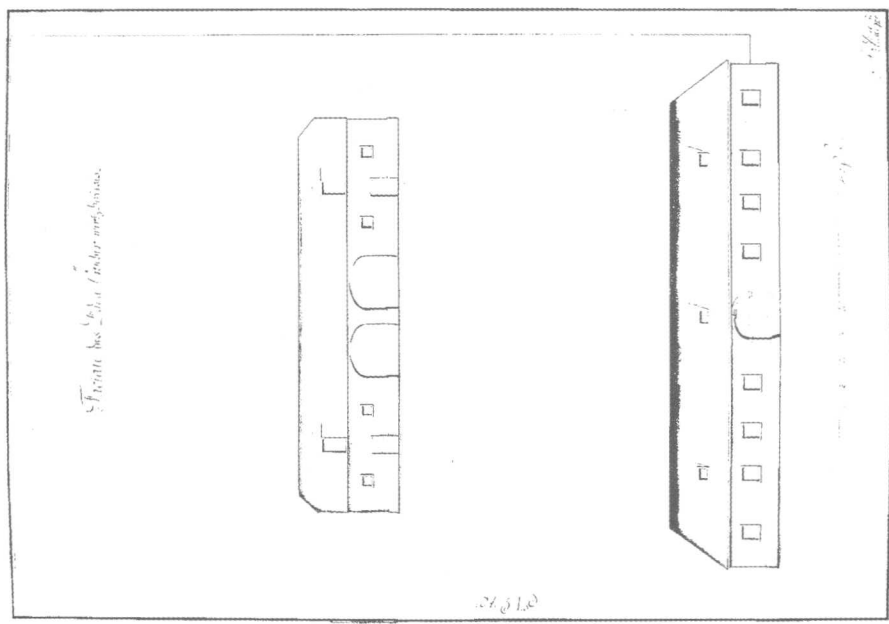
15. URADALMI VENDÉGLŐ (I.)

Jelzete: OL T1. Delineationes aedilium. Fasc. 2. No 200/2. Hátsó címfelirat: *Bu-*

16. A budaörsi vendéglő alaprajza
(No 510/3)

15. A budaörsi vendéglő homlokzata
(No 200/2)

daörsi vendéglő No 384. A tervrajz felirata: *A budaörsi vendéglő homlokzata*. No 42. A tervrajz készítője: Jacob Gföller gödöllői kőművesmester.

16. URADALMI VENDÉGLŐ /III./

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 510/3. Hátsó címfelirat: 1795. A tervrajz címfelirata: *A budaörsi vendéglő alaprajza*. A tervrajzba írt jelölések: Balról jobbra: Ököristálló, Lóistálló, Kocsiszín.

A tervrajz készítője: Thalherr. Megjegyzés: Valószínűleg, hogy a vendéglő istállóinak és kocsiszíneinek átalakításához készült a tervrajz.

17. URADALMI VENDÉGLŐ (II.)

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 510/1. Hátsó címfelirat: *Budaörsi vendéglő*. (Nyilvántartási keltezés: 1795)

A tervrajz címfelirata: *Az Óbudai kir. Korona Uradalomban Budaörsön található vendéglő rajza*. A tervrajzba írt jelölések: Ököristálló az érkezők számára Kocsiszín Lóistálló idegeneknek A széles rész oldalnézete: Padláslépcső. Vágóhid. Mészárszék. Konyha. Külön szobák. Középen: Folyosó. Közös vendégszoba. Behajtó. A keskeny rész oldalnézete: Pincelépcső. Kamra. Cselédszoba. Pinceljárát. Vendéglőszoba. A tervrajz készítői: Anton Joseph Oesner kamarai kőművesmester és Franz Xav. Hacker kamarai és polgári ácsmester Keltezés: Buda, 1788. január 24.

18. URADALMI VENDÉGLŐ (IV.)

Jelzete: OL T1. Delineationes aedilium Fasc. 2. No 200/1. Hátsó címfelirat: *Budaörsi vendéglő No 42. No 384*. A tervrajz címfelirata: *A budaörsi uradalmi vendéglő*. Számozott jelölések: 1) Behajtókapu 2) Bejárat 3) Vendégszoba amiben a borozó és a lépcsőlejárát van a pincébe 4) Két

vendéglői szoba és a konyha. 5) Kamra, pincelépcső és pince, amely 200m²-nyi 6) Kút 7) 3 külön szoba és a kályhákhoz vezető folyosó 8) Kis konyha 9) Mészárszék és vágóhid, alatta a padlásfeljáró 10) Árnyékszék 11) Kocsiszín 12) Két istálló 24 hellyel. Ez az épület jó állapotú, cseréppel fedett, jó állagú fállal bekerítve. A tervrajz készítője: Joh. Mich. Hamon budai tervező.

19. URADALMI PÁLINKAFŐZŐHÁZ (I.)

Jelzete: OL T1. Delineationes aedilium. Fasc. 2. No 199/1. Hátsó címfelirat: *Főzőház Budaörsön*. No 384, No 43. A tervrajz címfelirata: *Az uradalmi pálinkafőzőház Budaörsön*.

Számozott jelölések: 1) Bejárat a konyhán keresztül. 2) Egy szoba és egy kamra. 3) Két pálinkafőző házikó 3 üsttel. 4) Hulladékverem. 5) Kút. 6) Egy házikert, amely 50 klafter* hosszú és 10 klafter széles. Az épület magas téglából épülne náddal fedetten. A pálinkafőző ellenben jó anyagból, mert a nádtető teljesen omladozik. Ezért az előírás nélküli véleményem az lenne, hogy a házat egy parasztnak kellene adni, és az uradalmi házban négy üstre újat kellene létesíteni, melynek költségelőirányzatát ide csatolom. 7) Tizedállomás. Falazott ház szobával-konyhával, jó állapotú zsindelemmel fedve. A tervrajz készítője: Joh. Mich. Hamon budai tervező.

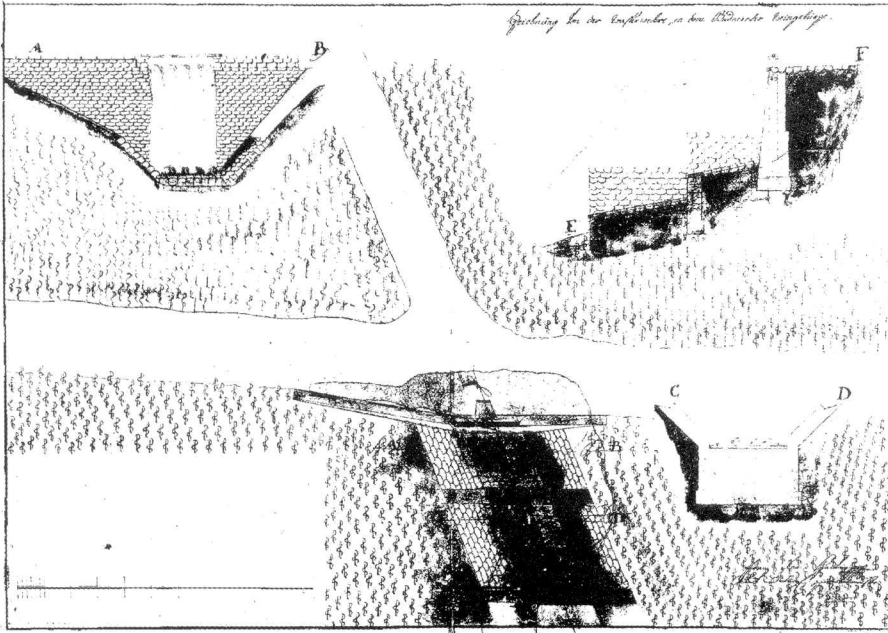
*Megjegyzés: A klafter korabeli hossz mérték volt.

20. URADALMI PÁLINKAFŐZŐHÁZ (II.)

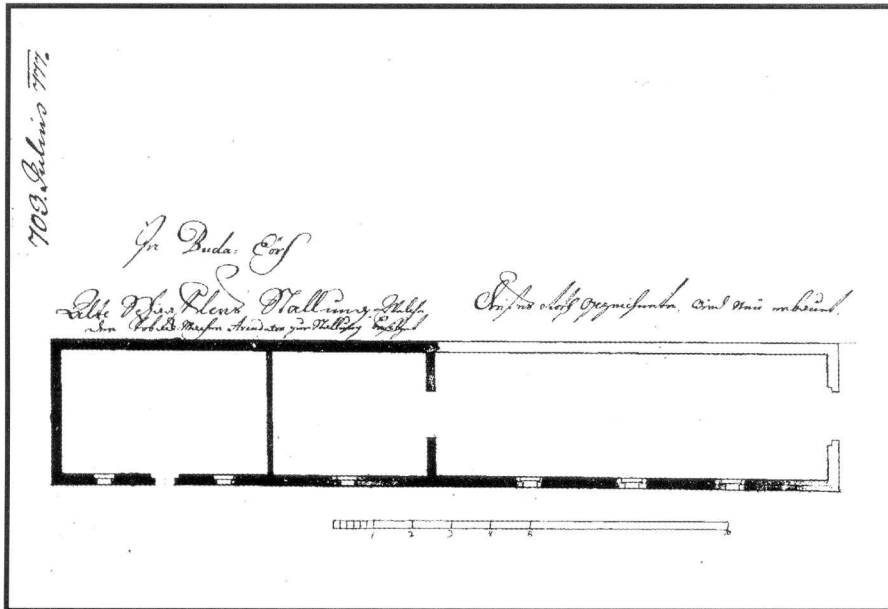
Jelzete: OL T1. Delineationes aedilium. Fasc. 2. No 199/2. Hátsó címfelirat: *Főzőház Budaörsön*. No 384. A tervrajz címfelirata: *Az uradalmi pálinkafőzőház homlokzata Budaörsön*. No 43. A tervrajz készítője: J. Gföller.

22. A budaörsi szőlőhegyen lévő vízvezeték rajza
(No 511/1)

21. A budaörsi régi juhakol alaprajza
(No 157)

21. JUHAKOL

Jelzete: OL T62. Kamarai tervtár No 157. Hátsó címfelirat: *Litera A*. A tervrajz címfelirata: *Budaörsön a régi juhakol, amelyet a dohánykészítő árendátor istállónak birtokol.* További felirat: Ez – az eredeti rajzon pirossal jelzett rész – újonnan építve. Keltezés: 1777. július.

22. VÍZDUZZASZTÓ

Jelzete: OL T62 Kamarai tervtár No 511/1 Hátsó címfelirat: No 102 A tervrajz címfelirata: *A budaörsi szőlőhegyen lévő vízduzzasztó rajza.* A tervrajz készítője: Franz Xav. Hacker, kamarai és polgári ácsmester. Keltezés: 1795.

Csik pusztán

23. CSIKI CSÁRDA (I.)

Urasági vendéglő Csik pusztán és a prés-

ház. Nro. 1. A vendégszoba melletti bejárat. Nro. 2. Bejárat a pincébe, melyet a földből ástak ki és 100 hordó bor fér el benne. Nro. 3. Konyha és a fogadós szobája, melyet kőből és sárból építettek, szalmával fedtek. Egész jó állapotban. Nro. 4. Bejárat a konyhán át a présházba. Nro. 5. 2 szoba. Ezt az épületet nyerstéglából építették, szalmával fedték. Meglehetősen roszkatag, még 3 vagy 4 évig tart. Nro. 6. Présház, kőből, sárból építették, szalmával fedték.

24. CSIKI CSÁRDA (II.)

Az urasági vendéglő homlokzata a présházzal együtt, Csik pusztán.

Képeslap Budaörs nevezetességeiről az 1940-es évekből. Fent: a leányiskola – a mai Posta – épülete (balra), a Községháza – a mai Szent Vince Óvoda – épülete (jobbra).

Lent: a mai Szabadság út és Károly király utca sarkán egykor volt épület (balra), az Albecker-féle fűszerüzlet, és átellenben a bölcsőde – ma Városi Régészeti Kiállítás – épülete (jobbra)

AZ 1739. ÉVI PESTISJÁRVÁNYBAN ELHUNYT BUDAÖRSI LAKOSOK (FI)

		Mann	Weib	Sohn	Tochter
1.	Christian Dentzel	1	1	5	-
2.	Johannes Kayser	-	1	2	3
3.	Ferdinand Maÿr*	-	1	1	2
4.	Frantz Oliffÿ	1	1	1	1
5.	Joseph Fuchs, Herrschaftlicher Wirt, item von dem Wirt Dienstbub	-	-	1	-
6.	Michel Geschitz item sein armes Weib	-	1	-	-
		-	1	1	-
7.	Hermann Märck*	1	1	1	1
8.	Joseph Holtzeisen	-	1	-	1
9.	Marx Märck*	1	1	-	-
10.	Marcul Stahl	1	-	1	-
11.	Johannes Gantzmänn*	1	-	1	3
12.	Johannes Vogt Waisenkind	-	-	-	1
13.	Jacob Winkler*	-	1	-	-
14.	Paul Willhelm	1	-	-	2
15.	Joseph Ritter* item Dinstbotte (!)	-	-	2	1
		-	-	2	1
16.	Christoph Schaffner	-	-	1	-
17.	Johann Georg Hudschnieder item Dinstmensch	-	-	-	1
		-	-	-	-
18.	Adam Stammel*	-	-	-	2
19.	Moritz Hudschnieder	1	-	-	1
20.	Hans Georg Lintzinger	1	1	Brud 1	-
21.	Jacob Pfoß item Dienstbub	1	1		1
		-	-	1	-
22.	Georg Braun*	-	-	1	-
23.	Heinrich Hasslÿ	1	1	-	2
24.	Peter Maÿr*	1	1	1	-
25.	Raiz Jacob item Dinstbott	1	1	2	-
		-	-	1	-
26.	Thomas Hausser*	-	-	-	1
27.	Martin Oberle	-	-	1	1
28.	Andreas Schwartz Wittib	-	-	1	-

29.	Jacob Götz	1	1	1	-
30.	Georg Götz	1	1	2	-
31.	Martin Walschik	1	-	3	-
32.	Michael Ruh	1	1	-	3
33.	Conrad Haga	1	-	-	2
34.	Johannes Ebner* item Dinstbub	1	-	1	1
		-	-	1	-
35.	Georg Prüll	-	-	-	1
36.	Niklos Stammler*	1	-	2	1
37.	Joseph Bayr* item die Mutter	1	1	1	-
		-	1	-	-
38.	Kilian Matern Dinstbott	1	-	1	1
		-	-	1	-
39.	Andreas Dentzel	1	1	3	1
40.	Simon Seegenlorin	-	1	2	-
41.	Peter Witzin*	-	-	1	-
42.	Michael Greil	1	1	-	1
43.	Georg Greil	-	-	1	-
44.	Georg Dick item Dinstbotten mehr ein armes Weib, mehr ein armes Weib	1	1	-	1
		-	-	2	-
		-	2	-	-
45.	Wentzel Parisick	-	-	-	3
46.	Johannes Richtscheid*	-	1	-	-
47.	Johannes Hiestand	1	-	1	-
48.	Michael Hasslinger	1	-	1	2
49.	dem Mann so in der Altofen Mühl ist	-	-	-	1
50.	Matthias Spörer	-	-	4	1
51.	Conrad Schleich	-	1	1	1
52.	Johann Mühler*	1	-	5	-
53.	Jakob Heintz item ein Einwohner	1	-	1	-
		1	-	-	-
54.	Conrad Hoffmeister	1	1	-	-
55.	Adam Hoffmeister	-	1	-	1
56.	Daniel Hoffmeister	1	-	-	-
57.	Johannes Bachmann	1	-	1	-
58.	Jacob Wittmer	1	1	-	-
59.	Sebastian Fejerabent	1	1	-	-

60.	Georg Köller	1	1	-	1
61.	Wendlin Spiess	-	1	1	-
62.	Eva Harlacherin	-	1	2	-
63.	Frantz Zinskä*	-	-	1	3
64.	Johannes Amon	1	-	1	1
65.	Johannes Weissenberger	1	-	1	-
66.	Joseph Oberhofer	1	-	-	-
67.	Hannes Georg Gross*	-	-	2	-
68.	Jacob Männer	-	1	1	1
69.	Johannes Streicher	-	-	2	-
70.	Georg Asp	1	1	2	-
71.	Joseph Wittmer item Wasenkinder	1	1	3	1
		-	-	2	-
72.	Christian Schörer	-	-	-	3
73.	Philipp Aengister	1	1	1	1
74.	Antony Wäller	1	1	1	-
75.	Johannes Walschick	-	1	-	-
76.	Joseph Chorhomel	1	1	-	1
77.	Jacob Wasser* Dinstbott	-	-	1	-
		-	-	-	1
78.	Hanns Georg Kessler*	-	-	1	-
79.	Martin Ebner*	1	1	2	1
80.	Joseph Pertschÿ	1	-	1	1
81.	Johannes Titl	-	-	-	2
82.	Tobias Holl*	1	-	1	-
83.	Johannes Hasslÿ	1	-	1	1
84.	Magdalena Wittmannin	-	-	-	1
85.	Ignatÿ Lieber	1	1	-	-
86.	Stieff Tochter von Christian Dentzel	-	1	-	-
		52	46	92	69
		259 Personen			

(FI)

BUDAÖRSI RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM TÖRTÉNETE (FI – GA)

A római katolikus templom városunk legbecsesebb műemléke. Története ezer éven ível át, s a 970-es évektől megegyezik városunk történetével.

Mind a mai napig egy 1243-ból származó, IV. Béla király által kiadott oklevél az első hiteles dokumentum, amely bizonyítja a falu és a templom létét! A kutatások során azonban érdekes adatokra bukkanhattunk, amelyek kétségtelenné teszik, hogy városunk az írott emléknél is régebben már lakott templomos település volt.

Az első adatunk a templom történetére vonatkozóan, városunk nevére vonatkozik: Örs, kabar törzsnév. Alapjául az ótörök Ursi személynév szolgált. A magyar és kabar törzsnévvel nevezett falvak már Szent István okleveleiben előfordulnak. Egyértelmű, hogy a X. századi településekről van szó. E települések törzsi neveiket nem a bennük élt köznépről, hanem az ott élt vitézekről kapták. A tudomány igazolta, hogy a X. században letelepített katonai kíséret falvai voltak ezek. A Géza és István által telepített harcos jobbágyréteg a helyi, más törzsbeli lakosság elnyomására és az új rend bevezetésére szolgált. Ebből a szerepből két következtetés vonható le régészeti szempontból: egyrészt a harcos jobbágyok mint a köznéptől idegen elnyomók, nem temetkezhetek a helyi közösség pogány rítusokat őrző temetőjébe; másrészt mint a keresztény rend bevezetésének „rendőrei”, igen korán keresztény módon kellett temetkezniük. Velük kezdődött a templom köré történő, ló nélküli temetkezés.

A X. századi egyházak (templomok) többsége még a XI. században is fából épült. Mint róluk feljegyezték: „Az egyházak azonban, melyek István alatt épül-

tek, alig voltak jobbak a faluk viskóinál és rendszerint fából készülhettek.” Falunk egyháza, mint azt későbbi adatokból látni fogjuk, először egy ilyen fatemplom volt. Védőszentje a korban legnépszerűbb magyarországi szent, Márton lett.

Szent István már az 1000. esztendő előtt létrehozta a veszprémi egyházmegegyét, amelyhez az örsi egyház is tartozott. Templomunk, mint kitűnik, igen korai alapítású, s minden körülmények között egyike a Szent István kori „Tíz falu építsen egy templomot!” rendelkezés előtt épült egyházi építményeknek.

Sokan sokféleképpen próbálták meghatározni a korabeli egyház helyét. Volt, aki a római romok alapján a Kamaraerdőbe helyezte, volt aki kiemelkedőbb helyén vélte valószínűbbnek. Nagy valószínűséggel azonban a jelenlegi helyén állt már az Árpád-korban is. Miért valószínű ez? Azért, mert a középkori falu központjában állott a templom; a településen áthaladó főút előtte haladt, s ez jóval régebbi a tárgyalt időpontnál; jól valószínűsíthetően vele szemben helyezkedett el a korabeli királyi udvarház. Írásos nyom e korból településünk életére vonatkozóan nincs. Az egyik legfontosabb adat az örsi egyház létrejöttére mégis e korból származik.

Gerevich Tibor 1938-ban jelentette meg a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdánál a Magyarország román kori emlékei című munkáját, melynek egyik ábráján látható a budaörsi lelet, amely a XI-XII. század fordulójáról való, és abban az időben (1880–1945-ig) a Magyar Nemzeti Múzeum középkori kőtárában volt.

A második világháború utáni első leltározáskor azonban már nem találták. Valószínűleg elkeveredett, esetleg tévedésből más lelőhelyhez kapcsolva lett új-

raleltározva. Zolnay László régész így írt erről az oszlopfőről: „A budaörsi XI-XII. századi oszloptöredék erős rokonságban áll a korai oszlopfejezettel, amelyet a múlt században Esztergom-szigetén a hajdani XI. századi alapítású bencés apácakolostor területén találtak. ... A budaörsi kő telt leveles motívuma – s csavart kör szalagdísz – rokon egy esztergomi, ko fejekkel díszített oszlopfő faragásával.”

Vajon, hogy kerülhetett ez a súlyos oszlopfő az ekkorra már roskadozó, összedülő félben lévő örsi egyházba? Nyilvánvalóan sehogy. A magyarázatot Szent László király törvényeiben kell keresnünk. Ezek a törvények 1092. május 20-án, a szabolcsi zsinaton születtek, a Tisza partján. A dülöfélben lévő, valamint a belháborúk során lerombolt, felégetett egyházak soráról rendelkeztek ekkor.

Az addigi örsi templom az ezt követő években, tehát a XI-XII. század fordulóján épült újjá román stílusban, akkortól királyi egyház (*capella regia*), kivéve a veszprémi püspökség joghatósága alól, közvetlen az esztergomi érsekség alá rendelve.

Milyenek voltak ezek a királyi egyházak? A keresztény magyar királyság első évszázadának építészét ma már csak a templomok képviselik. Ezen belül a királyi kápolnák a körtemplomokon kívül, közből épület fehéregyházak voltak, egyhajósak. A korai és későbbi román szobrászat stílusát vizsgálva az olasz, lombard és ezzel összefüggő dalmát, bajor, francia, bajor kőfaragás elemeit látjuk elvegyülni. Ehhez járult valamelyest a pogánykori formahagyomány – például az örsi egyház oszlopfője esetében –, valamint az

A római katolikus templom az 1900-as évek elején

A budaörsi római katolikus templom napjainkban

itt talált nagy számú és sokszor másodlagosan felhasznált római kövek stílusa. E templomok falfestészetében főleg Jézust és Márton ábrázolták. A XI-XII. század fordulóján épült örsi templomot így lehet hitelesen rekonstruálni.

A következő fontos esemény az örsi templom életében IV. Béla király által 1243-ban kiadott oklevél, mellyel Örs egyháza belép az írásos emlékekkel rendelkező, immár ily módon is hitelesített egyházak sorába. Az 1243. évi oklevélben a király a bélakúti cisztercita apátságnak ajándékozta az örsi egyház jövedelmeit.

Az ezt követő korokból a község templomára vonatkozóan az oklevelek hosszú sora maradt fenn. Ez az úgynevezett „*Sasadi tizedper*”-ben játszott szerepének köszönhető. Ez a per a középkori Magyarország leghosszabb jogi pere volt. A veszprémi püspök és az esztergomi érsek között zajlott, többek között az örsi egyház fölötti joghatóság miatt. A veszprémi püspök, akinek egyházmegyéje területén volt községünk, vissza akarta szerezni az esztergomi érsektől, aki azt ténylegesen birtokolta, miután mint királyi kápolna, egyházjogilag a közvetlen egyházi felettes szervezetet kihagyva, az érsek alá tartozott.

A per során elfajultak a dolgok. Többek között 1319. szeptember 9-én a veszprémi püspök Pál örsi plébánost nyilvánosan kiközösítette. A királyi kápolna kiváltságos helyzetét erősítette meg II. Pius pápa 1464-ben. A templom főoltárán lévő felirat még ma is a kiváltságos helyzetre utal. A középkori templom, mint az 1821. évi *Canonica visitatio* jegyzőkönyvéből kiderül a mai egyház helyén állott. A németek betelepítése utáni első

templom építését 1738-ban kezdték meg. 1744-ben önálló plébániája lett a községnek. Az első plébános Helmár János volt, aki 1745. december 21-én felszentelte a még épülő templomot. Az építés 1752-ig tartott. Az örsi egyháznak 1776-ig megmaradt az exempt kiváltsága.

A templom a népesség növekedésével kicsinek bizonyult, ezért területének bővítésére volt szükség: 1802 és 1810 között Lösch János tervei alapján átépítették, s a még épülő templomot 1808. július 6-án Schwarcz József plébános szentelte fel.

A templom első festését 1828-ban végezték, a falakat sokszínű, könnyed rajzolatok, levélfüzérek díszítették. Az 1830-as években villámcsapás érte a templomot, mely megrongálta a főoltárt. 1846-ban készült el a templom Szent Sebestyén és Mária Magdolna mellékoltára. A templomtorony 1844-ben épült.

1933-ban a templomot ismét kifestették, ebben az évben kapta az Angster cég által készített orgonáját is. Három haranggal (Szeplőtelen fogantatás, Szent Mihály, Jézus Szíve) és egy 1852-es lélekharanggal rendelkezett. Nagyharangja – mely Szent István király nevét viselte – az 1938-ban Dr. Auber mann Miklós plébános által meghirdetett gyűjtés eredményeként készült el, majd 1944-ben a háború során elpusztult. 1945-ben több belövés érte a templomot, de maradandó sérüléseket nem szenvedett.

A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) rendelkezéseinek megfelelően készült el szembemiséző oltára, ekkor több festményt és szobrot áthelyeztek ill. kicseréltek. A templomot az 1990-es években többször renoválták, sekrestyéje 2006-ban került felújításra.

SZŐLŐ- ÉS BORKULTÚRA BUDAÖRSÖN (FI – GA)

Városunk történetében mindig meghatározó szerepe volt a szőlőtermesztésnek és a borászatnak. Az első ide vonatkozó adatok a La Tene-kultúra korából származnak (i. e. V. század).

ERAVISZKUSZOK

A feltárt adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a rómaiakat megelőzően területünkön élt kelta eredetű eraviscus törzs tagjai már művelték szőlőiket, ha azok minőségükben nem is vehették fel a versenyt az utánuk telepített római szőlőkkel. Az eraviszkuszok központja a Gellért-hegyen volt, de nyomaikat feltárták városunk területén is. Bizonyító adatként érdemes megjegyezni, hogy a szőlőtelepítést még a római korban is a kelta eredetű terület-egységben, *carpennes*-ben mérték.

A RÓMAIAK IDEJÉN

A történészek szerint, ahol a rómaiak megtelepedtek, ott azonnal szőlőt ültettek, s belőle bort készítettek. A pannóniai szőlőtelepítésekről Strabon és Cassius Dio is megemlékezik. Ez a telepítés Pannóniában oly nagymértékű volt, hogy Domitianus császár (i. sz. 81–96) az aquileiai borkereskedők érdekeinek védelmében elrendelte, hogy a művelt szőlők felét ki kell irtani és helyükbe gabonát kell vetni. Ha békés eszközökkel nem sikerült a rendeletnek érvényt szerezni, akkor sor került a katonák, esetenként a légiók bevetésére is. Ez az időszak mintegy 200 évig tartott, mígnem a pannóniai Probus császár ellenrendelete véget vetett ennek az áldatlan állapotnak.

Városunk mai területén abban a korban több villatelepülés jött létre, például Vicus Teuto. A borkultúra nyomaira következtethetünk Silvanus helyi tiszteletéből,

aki kezdetben az erdők és a nyájak, később a gyümölcsfák és a szőlők, végül az egész mezőgazdaság istene lett. Az ebből az időből származó és Budaörs területén felszínre került oltárkövek, szarkofágok domborművein úgyszólván a szőlő az egyetlen díszítőelem.

AZ ÁRPÁD-KORTÓL 1526-IG

A nyugat-római birodalom bukása után az őslakosság és a velük keveredő egyes népcsoportok – például az avarok, mint ezt adatok is bizonyítják –, átvészelve a népvándorlás korának viharait, folyamatosan lakták környékünket. Megélhetésük fő forrása akkor is a szőlő volt.

Az Árpád-korban Örs már egyike a Buda-környéki, Pilis megyei szőlőtermelő falvaknak. Mint az írásban olvashatjuk: *„A budai Várhegy területén, tőle nyugatra Sasadig, Budaörsig már réges-régen szőlők és gyümölcsösök értek, mielőtt II. Endre királya mohamedán bolgárokat elűzve németeket telepített.”*

A középkori Magyarország hagyományos kiviteli termékei között (nemesfém, szarvasmarha) jelentős helyet foglalt el a külföldi piacokra szállított bor. A nagy mennyiségben termelt bor dézsmája volt az oka például annak a jogi vitának, amely az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között zajlott, s amely *„Sasadi tizedper”*-ként vonult be a magyar jogtörténetbe.

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA

1541. után a hódoltsági lét nehézségei ellenére továbbra is folyamatos volt Örsön a szőlőtermesztés. Az 1562. évi összeírás szerint az örsi szőlőkben 100 ezer liternyi bor termett, noha a szőlők nagy része műveletlen volt. 1596-ban vált a község

lakatlanná, mivel Pálffy Miklós esztergomi várkapitány egyetlen éjszaka alatt kitelepítette a község addig színmagyar lakosságát Esztergom és Érsekújvár közé. Miután azonban az örsi szőlők jelentős része addigra már idegenek kezén volt (gazdag budai polgárok, csepeli polgárok stb.), minden valószínűséggel az örsi szőlőtermesztés tovább folytatódott

A RÁCOK MINT ÚJ TELEPÍTŐK

A török hódoltság után, a valamikor virágzó szőlőkultúra szomorú képet mutatott. Az 1700-as évek elején a kamarai összeírások településünket lakatlannak tüntették fel. Örsöt ez idő tájt gróf Zichy Péter földesúrtól többek között a tabáni rácok bérelték, akik felújították az akkor már több mint kétezer éves mezőgazdasági kultúrát.

A NÉMETEK TEVÉKENYSÉGE

Budaörsre 1720-ban telepített gr. Zichy Péterné gr. Bercsényi Zsuzsanna németeket. A Hauser József kutatásai alapján készült, a város múltját feldolgozó, 1985-ben kiadott „Budaörsi krónika” nagy tereket szentel az újonnan bevándoroltak által aláírt szerződésnek. A feltételek igen súlyosak voltak. Annak a magyarázatát, hogy ezek mellett is érdemes volt örsi telepesnek lenni, újra a szőlőtermesztésben kell keresnünk. A munka nagy részét az itt hosszú évek óta területet bérlők már elvégezték (telepítés, ütéptítés, víznyerőhelyek kialakítása stb.). a már mások által elkezdett munkát pedig folytathatták az első szorgos német telepesek.

A németek betelepülését követően a község fő termelési ága a szőlőtermelés volt. Az itt termesztett fajtákra nézve

Szőlőtárolás régen és ma, így akár tavaszig is eláll a szőlő

nincsenek közelebbi adatok. Csupán az derül ki, hogy túlsúlyban volt a vörös borszőlő, valószínűleg kadarka fajta. Ami a borok minőségét illeti, azt általában jónak tartották.

Fennmaradt a község pecsétje 1730-ból, amely nem véletlenül ábrázol keresztet és szőlőfürtöt. A szőlők hozama az idő tájt is változó volt, termesztése és művelése azonban még így is jobb megélhetést biztosított, mint bármely más szántóföldi kultúráé.

A szüretet csakis földesúri engedéllyel lehetett elkezdni. Az 1720-as évekből van adat arra, hogy a szüret elkezdését engedélyező *szüreti céduláért* (Lesezettel) a lakosoknak fizetniük kellett. Ezt a szokást csak 1774-ben törölték el. Érdemes még feljegyezni a budaörsi szőlőkről, hogy az 1772. évi megyei összeírás szerint abban az időben a szőlők négyötöde volt idegen kézen (extraneusok).

Az uradalom községünkben is foglalkozott pincegazdasággal és borkereskedelemmel. A budaörsi borvidék termelésének nagy részét a „Budai borvidék” boraként hozták forgalomba. Az innen kikerült borok minőségét jelzi, hogy az 1873-as bécsi világkiállításon három budaörsi gazda is díszoklevelet nyert saját készítésű borával.

A budaörsi bortermés nagy részét a „Budai borvidék” boraként hozták forgalomba. A budai borvidékhez tartozott Budafok, Kistétény, Nagytétény, Szentendre, Pócsmegyer, Tótfalu, Bogdány, Visegrád és Budaörs. A gazdák telepítésekkel gyarapították szőlőbirtokukat, földjeik művelését nagyrészt maguk végezték, de napszámosok segítségét is igénybe vették. A főváros közelsége előnyt jelentett a

A budaörsi Kreis József 1878-ban, Párizsban nyert „Bor-díja”, amely napjainkban Bretzfeldben, a Heimatmuseumban látható

borok értékesítésénél, bár több gazda külföldi kereskedőkkel is kapcsolatba került.

Az 1873. évi bécsi világkiállításon három budaörsi őstermelő – Szabadházi Andor, Frank András és Kreis József – érmet és díszoklevelet nyert saját termésű borával.

A BUDAÖRSI SZŐLŐK PUSZTULÁSA

A szőlőtermelés virágzásának az 1880-as években kibontakozó filoxerajárvány vetett véget, mely a századfordulóra teljesen kipusztította a szőlőt Budaörsről.

Ekkor tértek át a budaörsiek a csemege-szőlő termesztésére, mely fajtából különösen kedvelt volt az ismeretlen eredetű „csiri”. Az 1930-as években Ébner György és id. Szakály Mátyás vezetésével létrejött Gazdakör képviselte a helyi gazdák érdekeit, segítette a permetezőszerek, a trágya és szőlőkarók beszerzésében, és nem utolsósorban szakmai tanácsadást végzett.

A németek kitelepítése után a szőlőművelés hanyatlásnak indult, a földterületek parlagon maradtak.

Napjainkban már csak néhány budaörsi család még műveli földjeit, de kevesen tudták megtartani egykori területeiket.

UTCANEVEK ÉS VÁLTOZÁSAIK BUDAÖRSÖN (GA)

Napjainkban	1945 – 1991	1945 előtt
Ady Endre utca	Ady Endre utca	Apponyi Albert gróf utca
Clementis László utca	Lenin utca	Kleblsberg Kunó gróf utca
Baross utca (Stefánia és Károly király utca közötti szakasz)	Baross utca	Szent János utca
Diófa utca	Diófa utca	Szent István utca
Dózsa György utca	Dózsa György utca	Levente utca
Esze Tamás utca	Esze Tamás utca	Pázmány Péter utca
Széchenyi István gróf utca	Élmunkás utca	-
Károly király utca	Marx Károly utca	Károly király utca
József Attila utca	József Attila utca	Darányi Kálmán utca
Kötő utca	Kötő utca	Giesswein Sándor utca
Köz tér	Köz tér	Szentháromság tér
Stefánia utca	Kállai Éva utca	Stefánia utca
Szabadság út	Szabadság út	József főherceg út
Szakály Mátyás utca	Sztálin utca, Molnár Pál utca	Prohászka Ottokár utca
Széles utca	Széles utca	Szent Imre herceg utca
Szép utca	Szép utca	Szent László utca
Templom tér	Béke tér	Templom tér
Uzsoki-köz	Uzsoki-köz	Endresz György utca
Vasvári Pál utca	Vasvári Pál utca	Szent Vendel utca
Zichy Péter gróf utca	Ságvári Endre utca	Zichy Péter gróf utca

Budaörs történeti és helyismereti irodalmának válogatott bibliográfiája

ÖSSZEFOGLALÓ MŰVEK

- Hauser József: *Budaörsi krónika*. Budapest, 1985, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Filipszky István – Kiss István Géza: *Budaörs–Wudersch. Helytörténeti kislexikon*. Budaörs, 1997, Budaörs Város Önkormányzata.
- Filipszky István: *Elfeledett évszázadok. Budaörs története a kezdetektől 1720-ig*. Budaörs, 2000, Budaörs Város Önkormányzata.
- Gyulai Zoltán: *Budaörs az Európai Unióban. Magyar Városok az Európai Unióban*. Sorozat-főszerkesztő: dr. Kasza Sándor. Budapest, 2004, CEBA Kiadó.

A KEZDETEKTŐL 1720-IG

- A válogatott bibliográfia 1720-ig terjedő része tartalmazza a középkorban Budaörs jelenlegi közigazgatási határain belül egykor létezett négy községre – Órsre, Csikra, Horhira és Bobaldra – vonatkozó legfontosabb írásos adatokat is.
- Anjou-kori okmánytár I–VII*. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Gyula. Budapest, 1878–1920.
- Bakács István: *Iratok Pest megye történetéhez 1002–1437*. Budapest, 1982, Pest Megyei Levéltár.
- Bártfai Szabó József: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1559*. Budapest, 1938.
- Budapest történetének okleveles emlékei*. Közreadja a Budapesti Történeti Múzeum, 1936.
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–V*. Budapest, 1985 (reprint kiadás).
- Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I*. Budaörs, 2003, szerzői kiadás.
- Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából II*. Budaörs, 2004, Budaörs Város Önkormányzata.
- Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából III*. Budaörs, 2007, Budaörs Város Önkormányzata.
- Etlische froeliche unterschiedliche Christliche Victorien Wider der Erbfeind*. (A magyarok Budakesziről és Budaörsről 1596. április 6-án történt kitelepítéséről szóló beszámoló.) Nürnberg, 1596. In *Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I*. Budaörs, 2003.
- Érszegi Géza: *Budaörs első okleveles említése*. In *Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I*. Budaörs, 2003.
- Filipszky István: *Budaörs fennmaradt írásos emlékei a kezdetektől 1720-ig*. In *Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I*. Budaörs, 2003.
- Filipszky István: *A magyarok kitelepítése Órsról. 1596. április 6*. In *Elfeledett évszázadok*. Budaörs, 2000, Budaörs Város Önkormányzata.
- Filipszky István – Mester Edit: *Budaörs múltja a régészeti leletek tükrében*. Budaörs, 1998, Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár.
- Gárdonyi Albert: *Buda és Pest keresztény lakossága a török hódoltság alatt*. Budapest, 1936, Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve.
- Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV*. (Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nyitra, Pest és Pilis megye), Budapest, 1998, Akadémiai Kiadó.
- Horváth Lajos: *Pest–Pilis–Solt vármegye kialakulása és működése 1659-ig*. Budapest, 1995, Pest Megyei Levéltár.
- Irásné Melis Katalin: *Honfoglalás kori leletek Budaörs–Tűzkőhegyről*. Budapest, 1984, Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve.
- Jankovich Miklós: *Buda környéki plébániák középkori kialakulása és a királyi kápolnák*. Budapest, 1959, Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve.
- Kaba Melinda: *III. századi éremlelet Budaörsről*. In *Numizmatikai Közlöny*. Budapest, 1984.
- Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Budapest, 1995, Nap Kiadó (reprint kiadás).
- Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai*. Budapest, 1985, Pest megyei Levéltár.
- Káldy-Nagy Gyula: *Órs és Csik török kori összeírásai*. In *Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I*. Budaörs, 2003.
- Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest, 1977, Pest Megyei Levéltár.
- Károlyi Árpád: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban*. Budapest Székesfőváros Hny., 1936.
- Kollányi Ferenc: *A magánkegyúri jog hazánkban a középkorban*. Budapest, 1906.
- Kumorovitz L. Bernát: *Veszprémi regeszták*. Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó.
- Kun József: *Lotharingiai Károly hadi naplója Buda visszafoglalásáról – 1686*. Budapest, 1986, Zrínyi Katonai Kiadó.

- Mályusz Elemér: *Zsigmond kori oklevéltár I-II*. Budapest, 1951.
- Monument ecclesiae Strigoniensis*. Esztergom 1874–1924.
- Nagy István: *Buda adóterhei a töröktől való visszafoglalástól a Rákóczi szabadságharcig*.
Buda város birtokszerezési törekvései. Tanulmányok Budapest múltjából. Budapest, 1956.
- Nagy Lajos: *Rácok Budán és Pesten. 1686–1703. Tanulmányok Budapest múltjából*. Budapest, 1959.
- Ottományi Katalin: *Kelták és rómaiak Budaörsön*. Internet. Múlt-kor, 2003. 11.14.
- Ottományi Katalin: *Római telep és temető Budaörsön*. Internet. (Régészet)
- Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest, 2001, Pest Megye Monográfia Közalapítvány.
- Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás*. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó.
- Rados Virág: *Értékes régészeti leletek Budaörsön*. Népszabadság. 2002. szeptember 26.
- Rupp Jakob: *BudaPest és környékének helyrajzi története*. Pest, 1868, MTA Történelmi Bizottsága.
- Rupp Jakob: *Magyarország helyrajzi története*. (Három kötet) Pest, 1870–1876.
- Szakály Ferenc: *Magyar adóztatás a török hódoltságban*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.
- Szakály Ferenc: *Pest–Pilis–Solt megye XVI–XVII. századi dicális dézsmajegyzékei*.
 Budapest, 1995, Pest Megyei Levéltár.
- Takáts Sándor: *Telepítések Esztergom vidékére a 16. század végén*. Századok. Budapest, 1903.
- Takáts Sándor: *A budai basák emlékezete*. Budapest, 1915.
- Takáts Sándor – Eckhart Ferenc – Szekfű Gyula: *A budai basák magyar nyelvű levelezése. I-II*. Budapest, 1915.
- Tari Edit: *Pest megye középkori templomai*. Szentendre, 2000, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Velics Antal – Kammerer Ernő: *Magyarországi török kincstári defterek. I-II*. Budapest, 1886–1890.
- 1720-TÓL – BUDAÖRS NÉMETEKKEL TÖRTÉNT ÚJRATELEPÍTÉSÉTŐL – NAPJAINKIG**
- Arató-Albecker Mátys: *Budakeszi és Budaörs fejlődése*. In *Neue Heimatblätter* 3. Jg. Heft 1-2. Budapest, 1938.
- Ács Zoltán: *A harmadik honalapítás*. Budapest, 1987, Kozmosz.
- Bakács István: *A Zichy-család levéltára*. Repertórium. Budapest, 1963.
- Bellér Béla: *A magyarországi németek rövid története*. Budapest, 1981, Magvető Kiadó.
- Békés István: *Pest megyei barangolások*. Budapest, 1975, Kossuth Kiadó.
- Bél Mátys: *Pest megyéről*. Szentendre, 1977.
- Bonomi Jenő: *A budai hegyvidék betelepülésének időszaka*. In *Südstforshungen*. 1940.
- Bonomi Jenő: *Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában*
 (tekintettel Budaörs környékére). Budapest, 1933.
- Bonomi Jenő: *Német legényélet a budai hegyvidéken*. München, 1937.
- Bonomi Jenő: *Die Pest im Ofner Bergland*. Kny. In *Südstforshungen*. 1941.
- Borosy András: *Pest–Pilis–Solt vármegye 1728. évi összeírása. I-II*. Budapest, 1997, Pest Megyei Levéltár.
- Borosy András: *Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái*.
 Budapest, 1984, Pest Megyei Levéltár.
- Borovszky Samu: *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye monográfiája. I-II*. Budapest, 1910, Országos Monográfia Társulat.
- Böör László: *Adatok az '56-os forradalom Pest megyei történetéhez*.
 Budapest, 1997, Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (TIT).
- Bucsi Lajos – Tóth Krisztina – Filipszky István: *Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933*.
 Budaörs, 2002, Budaörs Város Önkormányzata.
- Budaörsi mozaik*. Budaörs, 1987, Magyar Eszperantó Szövetség.
- Budaörsi Passió*. Budaörs, 2003, Budaörsi Német Kisebbségi Önkormányzat.
- A budaörsi római katolikus egyház anyakönyvei 1738-tól*.
- Dvihally Anna Mária: *A budai szőlőművelés története*. Budapest, 1932.
- Az 1941. évi népszámlálás*. Demográfiai adatok. Budapest, 1947, Központi Statisztikai Hivatal.
- Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Fejezetek Pest megye történetéből*. Budapest, 1990, Pest megyei Levéltár.
- Ferenczy József: *Tekintetes nemes Pilis és 'Sólt törvényesen egyesült vármegyékben, valamint a 'Kis Kunságban is található szabadkirályi, szabados (privilegizált) és más mezővárosoknak... név-tára*. Buda, 1844.
- Fényes Elek: *Magyarország s a hozzácsatolt tartományok mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*.
 Pest, 1851.

- Filipszky István: *Budaörs uradalmi épületei a XVIII. század második felében*. In Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából II. Budaörs, 2004, Budaörs Város Önkormányzata.
- Filipszky István: *A budaörsi római katolikus templom története a kezdetektől napjainkig*. Budaörs, 1998, Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár.
- Filipszky István: *Budaörsi útikalauz*. Budaörs, 1992.
- Filipszky István: *Kamaraerdő története a kezdetektől a századfordulóig*. Budaörs, 1998, Kamaraerdőért Baráti Társaság.
- Filipszky István: *Nehéz kezdet. Budaörs története 1720–1730*. Budaörs, 2001, Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár.
- Filipszky István: *Rögös úton. Budaörs története 1730–1740*. Budaörs, 2002, Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár.
- Funk, Julius: *Szőlőtelepítés Budán és környékén*. 1868.
- Galgóczy Károly: *Pest–Pilis–Solt törvényesen egyesült megye monographiája I–III*. Budapest, 1876.
- Gál Éva: *Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659–1766*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Genthon István: *Magyarország műemlékei*. Budapest, 1951, Akadémiai Kiadó.
- Hegedűs Károlyné: *Az 1848/49-es szabadságharc emlékei Pest megyében*. Kecskemét, 2000.
- Hiller István: *Gr. Bercsényi Zsuzsanna élete*. In Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából. Budaörs, 2003, Budaörs Város Önkormányzata.
- Horváth Lajos – Kovácsics József: *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 15. Pest megye*. Budapest, 2000, Központi Statisztikai Hivatal.
- Horváth Lajos: *Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876*. Budapest, 1982, Pest Megyei Levéltár.
- Horváth Lajos: *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye pecsétjei 1918–1919*. Budapest, 1989, Pest Megyei Levéltár.
- Iratok Pest megye történetéhez 1918–1919*. Budapest, 1969, Pest Megyei Tanács.
- Izsák Éva: *Szuburbanizáció és gazdasági fejlődés: Budaörs, a legsikeresebb magyar város*. Regionális Tudományos Tanulmányok. 5. kötet, Budapest, 2001.
- Juhász Árpád – Gál Éva: *A budai hegyvidék*. Budapest, 1988, Képzőművészeti Kiadó.
- Kalász Márton: *Tizedelőcédulák*. Budapest, 1999, Kortárs Kiadó.
- Kasza Sándor – Novák László: *Pest megye kézikönyve I-II*. Budapest, 1998, CEBA Kiadó.
- Keleti Ferenc – Lakatos Ernő – Makkai László: *Pest megye múltjából*. Budapest, 1965, Pest Megyei Tanács.
- Kiss István Géza: *Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára*. Budaörs, 1996, Budaörs Város Önkormányzata.
- Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II*. Budapest, 1997, Akadémiai Kiadó.
- Kovács József László: *Budaörs: Látványok*. Budapest, 1992, Kartográfiai Vállalat.
- Kovács József László: *Egy batyival. A budaörsi németység kitelepítése, 1946*. In Mélyek a gyökerek. Budaörs, 1999, Budaörs Város Önkormányzata.
- Kovács József László: *Franz Wendler és a Kőhegyi Kápolna 150 éve*. Budaörs, 2003.
- Kovácsné Paulovits Teréz: *Népszokások és hagyományörzés Budaörsön*. Budaörs, 2001, Dr. Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény – Heimatmuseum.
- Lakatos Ernő: *Budapest környéke 1848-ban. Tanulmányok Budapest múltjából*. Budapest, 1957.
- Lakos Ágnes: *A Pest Megyei Levéltár fond- és állományjegyzéke*. Budapest, 1998, Pest Megyei Levéltár.
- Lakos Ágnes: *Térképek a Pest Megyei Levéltárban*. Budapest, 1999, Pest Megyei Levéltár.
- A magyar tűzér*. Budapest, 1938.
- Magyarország helységnévtára, 1944*. Budapest, 1944, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.
- Magyarország kistérségei 13/3. Pest megye. Dél-Buda környéki kistérség*. Budapest, 2001, CEBA Kiadó.
- Magyarország megyéi*. Pest. Budapest, 1987, Kossuth Kiadó.
- Magyarország Történeti Helységnévtára 1773–1808. Pest–Pilis–Solt megye és a Kiskunság*. Budapest, 1988, Központi Statisztikai Hivatal.
- Makkai László: *Pest megye története 1849-ig*. In *Pest megye műemlékei I*. Budapest, 1958.
- Manherz Károly: *A magyarországi németek*. Budapest, 1988, Útmutató Kiadó.
- Mélyek a gyökerek. Budaörs és Bretzfeld testvérvárosi kapcsolatainak emlékkönyve*. Budaörs, 1999, Budaörs Város Önkormányzata.
- Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal I–XIII*. Pest, 1857–1868.
- Nyíri Tamás: *A budaörsi kitelepítésről*. In 300 éves együttélés.
- A magyarországi németek történetéből I–II*. Szerk.: Hambuch Vendel. Budapest, 1988, Tankönyvkiadó.

- Passiójátékok Budaörsön. In Függelenség, 1933. jún. 13.
- Pest megye sajtóbibliográfiája, 1975–1994. Szentendre, 1997, Pest Megyei Könyvtár.
- Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye és Kecskemét th. Város adattára. Pécs, 1939, Kultúra könyv.
- Pesty Frigyes: Pest–Pilis–Solt vármegye. Szentendre, 1984, Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár.
- Rexa Dezső: Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei közigazgatási lexikon. Budapest, 1926, Vármegyei Levéltár.
- Riedl Ferenc: A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alakata. In Német philologiai dolgozatok. 54. Budapest, 1933, Peifer Ferdinánd nyomdája.
- Ritter, Michael: *Ein Jahr in Budaörs – Egy naptári év szokásai Budaörsön*. Budaörs, 1996, szerzői kiadás.
- Sasi Attila: A Budai-hegység német helynevei. In Térképvilág. Budapest, 1993/2.
- Schmidt Mátyás: *Építem a hidat. Beilleszkedés és megbékélés*. Budaörs, 2002, Helytörténeti Gyűjtemény/Heimattmuseum.
- Steinhauser Klára: *A régi Budaörs – Das alte Budaörs*. Budaörs, 2002, Budaörs Város Önkormányzata.
- Steinhauser Klára: *Régi budaörsi családok – Alte budaörser familien*. Budaörs, 2004, Budaörsi Német Kisebbségi Önkormányzat.
- Steinhauser Klára: *Régi budaörsi családok II. – Alte budaörser familien II*. Budaörs, 2007, Budaörsi Német Kisebbségi Önkormányzat.
- Surányi Ernő–Kiss Imre: *A 125 éves Hunyadi János keserűvíztelep és a telepalapító Saxlehner család története*. In Víz kutatás. Budapest, 1989/2.
- Szentelek lexikona. Budapest, 1994, Dunakönyv Kiadó.
- Thirring Gusztáv: *Budapest környéke*. Budapest, 1900, Magyar Turista Egyesület.
- Tradicció I. Budaörs, 1991, Bakk Endre Alapítvány.
- Vályi András: *Magyar Országnek Leírása I–III*. Buda, 1796–1799.
- Veress D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945*. Budapest, 1984, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Vígh Károly: *Vörös Pest vármegye*. Budapest, 1979, Pest Megyei Levéltár.
- A zichy és vásonkeői Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*. Budapest, 1871–1931.
- Zichy István: *Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez*. Budapest, 1943.
- Zielbauer György: *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből 1945–1949*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó.

NÉHÁNY, BUDAÖRSRE VONATKOZÓ LEVÉLTÁRI ADAT

Az 1332-től 1337-ig tartó pápai tizedösszeírás adatai.

Bibliotheca Vaticana No 184 OL. U. 130. Series tom. 1.

A komáromi vár 1575. évi urbáriuma. OL. W 190.

A komáromi vár 1592. évi urbáriuma. OL. U. et. C 4/45.

1608. szeptember 26-án, Óbudán kelt kérvényező irat. OL Neoregistrata acta fasc. 268. No 3.

I. Lipót császár adománylevele gr. Zichy Istvánnak (1659. 07. 30.) OL, Zichy-Levéltára. Fasc. 142. No 27.

Az 1725. évi egyházi javak összeírása Pest megyében. PmL IV-74 1725. CC. VII. 1.

Az 1725. évi megyei dicalis összeírás. PmL CP II. 93.

Az 1728. évi megyei dicalis összeírás. PmL CP. II. 114.

Az 1730. évi megyei dicalis összeírás. PmL CP. II. 136.

Az 1744. évi megyei dicalis összeírás. PmL CP. II. 195.

Az 1760. évi megyei dicalis összeírás. PmL CP. II. 244.

Gföller Jakab felmérési rajzai, a hozzájuk készült leírásokkal együtt. OL. Del. Aed. Fasc. 2. és 6.

FONTOSABB HELYI FOLYÓIRATOK

Budaörs. Várospolitikai tájékoztató. Budaörs Város Tanácsa, 1988–1989.

Budaörsi Anziks. Városi újság. Budaörs Város Önkormányzata, 1991–1993.

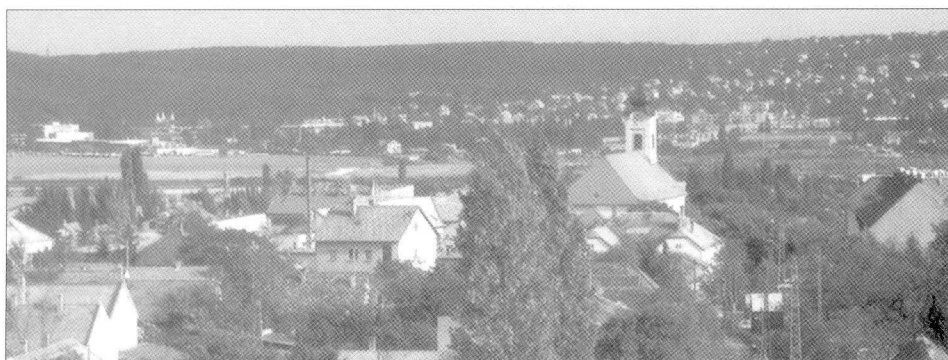
Budaörsi Panoráma. Színes regionális magazin, 1994–1995.

Budaörsi Napló. Közéleti városi lap. 1992-től, folyamatosan.

Felhasznált irodalom

- Hogyan éltek elődeink? Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Budapest, 1980, Gondolat Kiadó.
- L. Gál Éva: *Az óbudai uradalom a Zichyek földbirtokossága alatt 1659–1766.* Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Horváth Lajos: *Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876.* Kézikönyv, 1982, Pest Megyei Levéltár.
- R. Várkonyi Ágnes: *Buda visszavívása, 1686.* Budapest, 1984, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Budaörsi Krónika.* Budapest, 1985, Zrínyi Kiadó.
- Budaörsi mozaik.* 1987, Budaörsi Városi Tanács.
- Traditio I.* Budaörs, 1991, Bakk Endre kanonok Alapítvány.
- Gerevich Tibor: *Magyarország románkori emlékei.* Budapest, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Iránsné Melis Katalin: *Honfoglalás kori leletek Budaörs-Tűzkőhegyről.* 1987, História.
- Jacob Gföller: *Budaörs, uradalmi épületek.* Mappa-részlet, 1774, Királyi Kamara.
- Filipszky István *Budaörs múltjának emlékeiről* szóló írásai. Budaörsi Napló évfolyamai.
- Kiss István Géza: *Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára.* 1996, Budaörs Város Önkormányzatának kiadványa.
- Novák László Ferenc: *Mária Terézia úrbéri összeírása Pest-Pilis-Solt vármegyében.* Nagykőrös, 2005.
- Novák László Ferenc: *Pest-Pilis-Solt vármegye népe a XVIII. században.* Nagykőrös, 2006.
- Dr. Ottományi Katalin – dr. Mester Edit – Mráv Zsolt: *Antik gyökereink.* Budaörs, 2005.
- Hauser József: *Budaörsi krónika.* Budapest, 1985, Zrínyi Kiadó.
- Dr. Riedl Ferenc: *Szülőföldünk Budaörs – Budaörser Heimatbuch.* Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata, 2008. Az 1952-ben Stuttgartban kiadott német nyelvű mű bővített és magyarra fordított változata.
- Egy naptári év szokásai Budaörsön – Ein Jahr in Budaörs.* Összeállította: Michael Ritter, Budaörs, 1996.
- Grósz András: *Dr. Aubermann Miklós plébánosi működése Budaörsön 1925 és 1944 között.* In *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából.* Budaörs, 2007.
- Grósz András: *„Honvágyam mindig van.” A budaörsi németek elűzése (1946/47).* In *Kommentár.* 2007/5.
- Filipszky István: *A Budaörsi Nyilvánosjogú Magán Polgári Fiúiskola értesítői.* In *Elődeink öröksége II. Tanulmányok Budaörs múltjából.* Budaörs, 2004-2005.
- Kósa Pál: *Epizódok a budaörsi HÉV történetéből.* In *Elődeink öröksége II. Tanulmányok Budaörs múltjából.* Budaörs, 2004-2005.
- Dr. Kovácsné Dr. Paulovits Teréz: *Népszokások és hagyományörzés Budaörsön.* Budaörs, 2001, szerzői kiadás.
- Dr. Kovács József László (szerk.): *Rögös utakon – Auf steinigen Wegen.* Budaörs, 2005, Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzata.
- Mélyek a gyökerek – Die Wurzeln wachsen tief.* Budaörs és Bretzfeld testvérvárosi kapcsolatainak története. Budaörs, 1999.
- Schmidt Mátyás: *Építem a hidat – Ich baue die Brücke.* Budaörs, 2002.
- Budaörs az Európai Unióban.* Budapest, 2004, Ceba Kiadó.
- A Központi Statisztikai Hivatal évkönyvei a népszámlálási adatokról.*
- Dr. Kovács József László (szerk.): *Franz Wendler és a Kőhegyi Kápolna 150 éve – Franz Wendler und die 150 Jahre der Steinberg Kapelle.* Budaörs, 2003.

- Filipszky István: Budaörs története a kezdetektől napjainkig a fennmaradt összeírások és leírások alapján. In *Elődeink öröksége III. Tanulmányok Budaörs múltjából*. Budaörs, 2007.
- A Belügyminisztérium Országos Választási Iroda kiadványai az 1990., 1994., 1998., 2002. és 2006. évi országgyűlési képviseléválasztások hivatalos végeredményéről*. Szerk.: Rytók Emília (1994, 1998), Szabó Lászlóné (1994, 1998, 2002), Zubor András Pál (2006).
- Iskolacsengő*. Budaörs Város Önkormányzatának 1998–2009 között minden évben egy alkalommal megjelent információ kiadása a budaörsi iskolákról.
- Mesevár*. Budaörs Város Önkormányzatának 2003-ban, 2007-ben és 2009-ben megjelent információ kiadása a budaörsi óvodákról.
- Vokony Éva és dr. Csapó Katalin (szerk.): *A budaörsi bölcsődék története*. Budaörs, 2008.
- A régi Budaörs – Das alte Budaörs*. Összeállította: Steinhauser Klára. Budaörs, 2002, Budaörs Város Önkormányzata.
- Régi budaörsi családok I. – Alte Budaörser Familien I.* Összeállította: Steinhauser Klára, Budaörs, 2004.
- Régi budaörsi családok II. – Alte Budaörser Familien II.* Összeállította: Steinhauser Klára, Budaörs, 2007.
- Hazára leltünk Budaörsön*. Összeállította: Steinhauser Klára, Budaörs, 2005, Budaörs Város Önkormányzata.
- Filipszky István – Bucsi Lajos – Tóth Krisztina: *Egyházlátogatások Budaörsön 1397–1933*. Budaörs, 2002.
- A Bleyer Jakab – 2008-ig Dr. Riedl Ferenc – Helytörténeti Gyűjtemény/Heimatmuseum dokumentumgyűjteménye.
- A Pest Megyei Levéltár (PML) Budaörs nagyközségre (V-1017) vonatkozó elnöki bizalmas iratai (Cb-1) 1931–1938 és (Cb-2) 1939-1940.
- A Budaörsi Napló évfolyamai. 1992–2008.
- Ritter András fotógyűjteménye.
- Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár fotó- és dokumentumgyűjteménye.
- Filipszky István gyűjtése és kutatásainak képi dokumentációja az Országos Levéltárból és az Országos Széchényi Könyvtárból.

Ilyennek láttuk Budaörsöt 1992-ben a Kőhegyről

TARTALOM

LECTORI SALUTEM!	5	J.	69
Üdvözet az Olvasónak!		Jäger János Henrik –	
		– Juhtenyésztés Budaörsön	
A, Á.	7	K.	72
Allódium –		Kabarak Budaörsön –	
– Avarok Budaörsön		– Kurszán kende	
B.	10	L, LY.	87
Bakics / Bakyth Pál –		Lakodalmi szokások –	
– Búzaszentelés		– Lyra Dalkör	
C, CS.	36	M.	90
Chudor –		Magyar kitelepítése Budaörsről –	
– Csulits-kápolna		– Műemlék és régi épületek Budaörsön	
D.	41	N, NY.	99
Deffer –		Nagyboldogasszony ünnepe –	
– Dülönevek Budaörsön		– Nyíri Tamás, dr.	
E, É.	42	O, Ó.	103
Ébner György –		Odvas-hegy legendája –	
– Evangélikus egyház és templom		– Óvodák Budaörsön	
F.	47	Ö, Ó.	109
Farsang –		Önkéntes Tűzoltó Egyesület –	
– Fritzenbach, Joannes		– Őszibarack-termesztés	
G, GY.	49	P.	114
Gellért püspök, Szent –		Patikátörténet –	
– Gyógyszertárak Budaörsön		– Pro Musica Kórus	
H.	52	R.	119
Habsburg Ottó, Dr. –		Rácok Budaörsön –	
– Húsvét		– „Rudera castelli”	
I, Í.	62	S, SZ.	125
Időjárási adat 1794-ből –		Sajtó –	
– Isptály Budaörsön		– Szüreti cédula	

T, TY. 132

Talherr (Thallherr) József –
– Tűzvész Budaörsön

U, Ú, Ū. 139

Utcanevek és változásai –
– Ūvejsz pasa

V, W 143

Valinka-patak –
– Wudersch

Z, ZS. 147

Zarándoklatok –
– Zsigmond király oklevele

FÜGGELÉK 153

Budaörs fennmaradt középkori írásos emlékei

Újratelepítési szerződés
(1721. április 21.)

Budaörs középületei a XVIII. században
Az 1739. évi pestisjárványban elhunyt budaörsiek

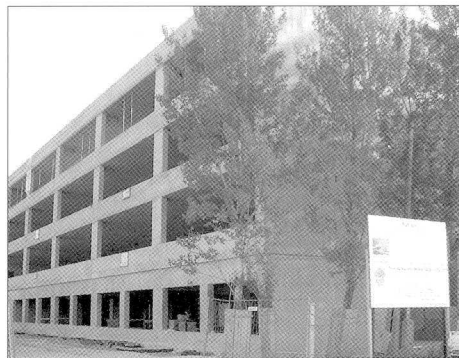
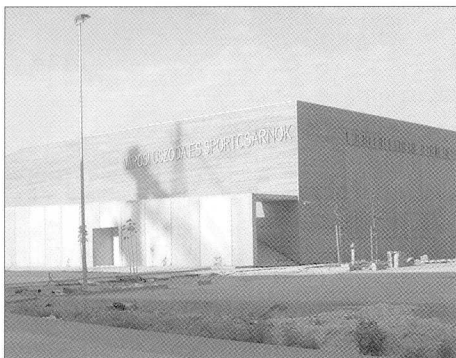
Budaörsi római katolikus templom története

Szőlő- és borkultúra Budaörsön

Utcanevek és változásai Budaörsön

Budaörs történeti és helyismereti irodalmának válogatott bibliográfiája

Felhasznált irodalom

Budaörs napjainkban 27 ezer lelkes, dinamikusan fejlődő város:
az Egészségügyi Központ és a Városi Könyvtár épülete, valamint
a befejezés előtt álló uszoda és sportcsarnok és az épülőfélben lévő 24 tantermes általános iskola